

Rapporter från Forskningsgruppen för utbildnings- och kultursociologi

Sociology of Education and Culture Research Reports

Nr 63

Breddad rekrytering till högre studier

En beskrivning och jämförelse av policy och utfall i de skandinaviska länderna

André Bryntesson & Mikael Börjesson

Rapport skriven på uppdrag av Universitetskanslersämbetet

SEC, Uppsala universitet
<http://www.skeptron.uu.se/broadly/sec/>

Juni 2021

UPPSALA
UNIVERSITET

URL www.skeptron.uu.se/broadly/sec/
Tel. vx +46 (0)18 4710000
Postadr. Donald Broady, SEC, Sociologiska institutionen,
Uppsala universitet, Box 624, 75126 Uppsala
Redaktörer för serien Rapporter från Forskningsgruppen för utbildnings- och kultursociologi / SEC Research Reports:
Mikael Börjesson & Donald Broady

Den här rapporten har skrivits av André Bryntesson och Mikael Börjesson vid Uppsala universitet, på uppdrag av Universitetskanslersämbetet (UKÄ) som en del av deras regeringsuppdrag att utvärdera lärosätenas arbete med breddad rekrytering (Utbildningsdepartementet, 2019a, s. 5). André Bryntesson har som försteförfattare stått för merparten av rapportarbetet.

Beställare av rapporten är Helene Fröborg och Fredrik Svensson vid UKÄ. De har även gett värdefull återkoppling på rapporten under arbetets gång. Maria Lindgren har assisterat med inhämtning och bearbetning av statistik samt med vissa formalia. Vi vill tacka Jens-Peter Thomsen (VIVE), David Reimer (Aarhus universitet) och Mette Ginnerskov-Dahlberg (Uppsala universitet) för viss återkoppling i arbetet med rapportavsnittet om Danmark, samt Bente Lie och Herdis Hølleland (Kunnskapsdepartementet) för behjälplighet i inventeringen av breddningsinsatser i Norge.

Rapportens innehåll, inklusive eventuella felaktigheter, står författarna själva för. Slutsatser och ställningstaganden avspeglar inte nödvändigtvis UKÄ:s hållning i frågorna.

André Bryntesson & Mikael Börjesson

Breddad rekrytering till högre utbildning. En beskrivning och jämförelse av policy och utfall i de skandinaviska länderna
Rapporter från Forskningsgruppen för utbildnings- och kultursociologi / SEC Research Reports, 63

Juni 2021

ISSN 1103-1115

Innehåll

SAMMANFATTNING	7
Breddad rekrytering uppmärksammas på olika sätt i de skandinaviska länderna	7
Lärosätens ansvar för breddning medför vissa svårigheter	8
Andra typer av antagningssystem kan bidra till en breddad rekrytering	8
Högskoleexpansion kan bredda rekryteringen och öka inre skiktning	9
De tre länderna har på olika sätt arbetat med funktionshinderpolitiken	9
Många ytterligare frågor och insatser berörs	10
INLEDNING	11
Uppdraget är att ge en överblick över breddningsarbetet i Skandinavien	11
Bakgrund: Utvecklingen i Sverige går för långsamt och har delvis avstannat	11
Tillträde, finansiering, systemstorlek och mål är viktiga utgångspunkter	12
Vägvalen som leder till högre utbildning är relevanta att ta hänsyn till	12
Förhållandet mellan lån och bidrag kan påverka vissa gruppers studiebenägenhet	12
Utbildningssystemets storlek avgör konkurrens samt effekt av ytterligare expansion	13
Det råder skilda meningar om målet med breddningsarbetet	13
Policy förstås i sitt nationella sammanhang	14
Avgränsningar	14
BREDDAD REKRYTERING I SVERIGE	17
Grundläggande om svensk högre utbildning	17
Sverige har en enhetlig, flexibel och modulär högre utbildning	17
Även gymnasiala yrkesprogram utan förlängning kan ge högskolebehörighet	17
Breddad rekrytering är en del av den svenska högskolelagen	17
Långsiktiga förutsättningar samt åtgärder för breddad rekrytering	18
Studiemedel ges i relation till studietakt och består till en tredjedel av bidrag	18
Antagningssystem och vägar till den högre utbildningen	19
Ytterligare system och insatser	20
Utredningar	22
Utifrån kritik mot tillfälliga insatser och projekt har mer styrning efterfrågats	22
Flera lyfter studievägledningens potential att bryta mönster och visa på möjliga vägar	23
Fler behörighetsvägar, mer validering och förändrad antagning kan bredda rekryteringen	23
Högskolans regionala spridning och distansutbildningens potential har framhållits	25
Senare högskoleinträde ger bättre fördelning mellan utbildningar och färre felval	25
Universell utformning bör vara utgångspunkten enligt funktionshinderspolitiskt förslag	26
Sammanfattning	26
Regeringsinitiativ och strategier	27
Breddad rekrytering till den högre utbildningen uppmärksammas mer sedan 2014	27
Flera insatser har gjorts för att skapa fler vägar till högskolebehörighet	28
Myndigheterna ansvarar för bättre funktionsmångfald i högskolan	29
Stöd har saknats för utökad breddningsdefinition och behörighetsgivande yrkesprogram	29
Fortsatt fokus på social bakgrund och kön, men även geografi och funktionsnedsättning	29
Sammanfattning	30
Statistik	30
Årlig statistisk uppföljning av breddad rekrytering med fördjupningar vartannat år	30
Dimensionering: Mycket marginell expansion av systemet	31
Kön: Fördelningen var mycket jämn 2010 och har sedan ökat	32
Etnisk/utländsk bakgrund: Från marginella till betydande skillnader mellan grupper	32
Socioekonomisk bakgrund: Inga större förändringar av social snedrekrytering	34
Ålder: Flack ålderskurva med många äldre studenter	35
Regionalt ursprung: Den regionala snedrekryteringen är tydlig	35
Funktionsnedsättning: Trefaldigt särskilt pedagogiskt stöd på tio år	36
Utvärderingar och analyser av relevans för breddad rekrytering	36
Svag breddningseffekt av politikens inriktning på expansion och regionalisering	36

Studiemedel utjämnar rekryteringen men utnyttjas ojämnt	37
Distanstudier bidrar till regional och åldersmässig breddning samt större andel kvinnor	37
Basår rekryterar till bristyrken och bidrar till könsmässig och social breddning	38
Lokalt beslutade urvalsgrunder ökar breddning och genomströmning	38
Högskoleprovet gynnar män och dem med sämre betyg	39
Gymnasiereformen 2011 kan ha haft oväntade positiva effekter för breddad rekrytering	39
Brist på funktionsnedsättningsstatistik och otillräcklig universell utformning	40
BREDDAD REKRYTERING I NORGE	41
Grundläggande om norsk högre utbildning	41
Norges system för den högre utbildningen liknar Sveriges	41
Studieförberedande program eller extra påbyggnad ger högskolebehörighet	41
Högre utbildning tillgänglig för alla utifrån kvalifikationer – en grundlagsfäst rättighet	41
Norge satsar främst på breddad rekrytering genom generella åtgärder och tillgänglighet	41
Långsiktiga förutsättningar samt åtgärder för breddad rekrytering	42
Norska studenter erbjuds lån som delvis omvandlas till bidrag om de klarar studierna	42
Antagningssystem och vägar till den högre utbildningen	42
Ytterligare system och insatser	44
Utredningar	46
Större lärosätens ansvar och bättre statistik över utländsk bakgrund	46
Stipendier och vägledning utifrån etnicitet och kön för bättre representation i viktiga yrken	47
Särskilt fokus på kön inom STEM, lärarutbildningar samt hälso- och omsorgsutbildningar	48
Utbildning och praktikplatser i glesbygden kan bromsa utflyttning av högutbildade	49
Studenterna upplever hinder men är ändå nöjda med lärosätenas anpassningsinsatser	49
Könspoängen kan strida mot likabehandlingslagstiftning	50
Sammanfattning	50
Regeringsinitiativ och strategier	51
Könsfördelningen på olika utbildningsinriktningar problematiseras	51
Lärosätena bör enligt regeringen göra mer för att bredda rekryteringen	52
Stärkta funktionsnedsättningsrättigheter och stärkt ställning för YH-utbildningar	52
Sammanfattning	52
Statistik	53
Den statistiska uppföljningen redovisar relevanta uppgifter i omfattande tabellverk	53
Dimensionering: Expansion under 1990-talet och efter finanskrisen 2008	53
Kön: Kvinnor gör oftare otraditionella studieval än män	54
Etnisk/utländsk bakgrund: Norskfödda med invandrarbakgrund är överrepresenterade	56
Socioekonomisk bakgrund: Tydliga skillnader som minskar över tid	57
Ålder: Många yngre studenter	58
Regionalt ursprung: De geografiska skillnaderna i utbildningsnivå har växt över tid	58
Funktionsnedsättning: Hälften så många har läst en högre utbildning	59
Utvärderingar och analyser av relevans för breddad rekrytering	60
Systemet för könspoäng fungerar och kan breddas om lagen medger det	60
Tveksamt om ålderspoäng och 23/5-regeln är ändamålsenliga	61
Läxhjälpprojektet ENT3R tycks framför allt öka motivationen hos de redan intresserade	61
Ämnet Utdanningsvalg kan gynna dem med låga betyg och icke-västlig bakgrund	62
Projektet Jenter og teknologi kan involvera skolorna och familjerna mer	62
Studiemedelsreformen följdes av viss social utjämning i vilka som använde av stödet	62
BREDDAD REKRYTERING I DANMARK	65
Grundläggande om dansk högre utbildning	65
Danmark har tre former av högre utbildning	65
Gymnasieexamen är den huvudsakliga vägen till högre studier	65
Danmark har länge satsat på en generell expansion av den högre utbildningen	65
Generella åtgärder och tillgänglighet ska öka social mobilitet	66
Långsiktiga förutsättningar samt åtgärder för breddad rekrytering	66
Danska studenter ska inte behöva ta lån	66

Antagningssystem och vägar till den högre utbildningen	67
Ytterligare system och insatser	68
Utredningar	70
Etniska minoriteters svårigheter i utbildningssystemet kan vara övergående	71
Många har efterlyst insatser för att förändra könsstereotypa uppfattningar	71
Efterlyser riktade insatser för att öka social mobilitet	72
Betygsurval ger bristande matchning och snedfördelning av högpresterande	73
En utredning efterfrågade större flexibilitet i utbildningssystemet	74
Sammanfattning	74
Regeringsinitiativ och strategier	75
Könsaspekten har fått betydligt mer utrymme än utländsk bakgrund	75
Social mobilitet fick tillfällig uppmärksamhet 2014–2015	76
Anpassning till FN-konvention har satt fokus på personer med funktionsnedsättning	76
<i>Fremdriftsreformen</i> infördes för att effektivisera den högre utbildningen	77
Gymnasiereformen skulle skapa en smidigare övergång till högre utbildning	78
Fokus på flexibilitet och tillgänglighet i högre utbildning tog vid efter <i>Fremdriftsreformen</i>	78
Regeringen vill skapa ett ”neutralt” antagningssystem	78
Sammanfattning	79
Statistik	80
Fragmenterad årlig statistisk uppföljning av utvecklingen	80
Dimensionering: Kraftig expansion sedan finanskrisen 2008	80
Kön: Relativt jämn fördelning bland nya studenter	81
Etnisk/utländsk bakgrund: Andra generationens invandrare har nyligen kommit ikapp	82
Socioekonomisk bakgrund: Minskad snedrekrytering i takt med systemexpansionen	84
Ålder: Få äldre studenter	87
Regionalt ursprung: Stora skillnader i utbildning beroende på grundskolekommun	87
Funktionsnedsättning: Överrepresentation på pedagogiska högre utbildningar	87
Utvärderingar och analyser av relevans för breddad rekrytering	88
Generell expansion breddar rekryteringen men kan medföra ökad inre differentiering	88
Kvot 2-antagningen minskar avhopp men ökar oftast den sociala snedrekryteringen	89
Betygsbaserad antagning har många fördelar	90
<i>Fremdriftsreformen</i> kan ha haft både avsiktliga och oavsiktliga konsekvenser	92
Gymnasiereformen har ännu inte gett önskade effekter	93
Jämförbar övergångsfrekvens till högre utbildning bland SPS-mottagare	93
Projektet <i>Piger i praktik som problemlösnare</i> borde haft tydligare syfte och målgrupp	94
Kampanjdagen <i>Girls’ Day in Science</i> hade positiv självskattad effekt på kort sikt	94
Mycket hög övergångsfrekvens från autism-klasser till högre utbildning	94
DISKUSSION	95
Övergripande skillnader och likheter mellan de tre skandinaviska länderna	95
Hårdare konkurrens om utbildningsplatserna i Sverige	97
Allmän expansion kan bredda rekryteringen men också förstärka utbildningshierarkier	97
Tidig specialisering kan bidra till social selektivitet	98
Studie- och yrkesvägledningen kan bli mer riktad och uppsökande	99
För- och nackdelar med att påbörja en högre utbildning i högre ålder	99
Andra antagningssystem har potential att öka breddning och minska betygshets	100
Var är det viktigt med representativitet, och i relation till vad?	101
Män som underuppmärksammas grupp	102
Funktionsnedsättningar har uppmärksammas alltmer inom breddningsarbetet	102
Breddad rekrytering med hjälp av utlandsstudier	103
Breddningsarbetet aktualiserar flera potentiella målkonflikter	103
Förutsätter social mobilitet rörelser i båda riktningarna?	104
Administrativa kategorier har betydelse	104
Åtgärder kan belysas ur ett intersektionellt perspektiv	105
Nya sätt att mäta snedrekryteringen kan behövas när utbildningsnivån stiger	106
Avslutningsvis	106

REFERENSER.....	109

Sammanfattning

Rapporten kartlägger mål och problematiseringar för olika typer av breddad rekrytering till högre studier i de tre skandinaviska länderna Sverige, Norge och Danmark, samt lösningsförslag, projekt och reformer av relevans för frågan. Dessutom redovisar rapporten den faktiska rekryteringen till högre utbildning bland olika delar av befolkningen, samt resultat av utvärderingar och relevanta analyser av breddningsarbetet. Fokus har legat på perioden från 2010 och framåt. Materialet är omfattande och komplext. Vi gör därför inte anspråk på att ha gjort en heltäckande kartläggning. Syftet med rapporten är att utifrån konkreta exempel och olika infallsvinklar och idéer stimulera diskussionen om hur man i Sverige kan gå vidare i arbetet med att bredda rekryteringen till den högre utbildningen.

Breddad rekrytering uppmärksammas på olika sätt i de skandinaviska länderna

I Sverige är en diskurs om breddad rekrytering väl etablerad sedan lång tid tillbaka. Socioekonomisk bakgrund, kön och etnicitet betonades i samband med att lärosätena ålades att främja och bredda rekryteringen, men även geografiskt ursprung och funktionsnedsättning har ofta tagits upp som aspekter i breddningsdiskussionen. Frågan om breddad rekrytering har åtminstone på en diskursiv nivå fått ett uppsving sedan 2014, efter ett antal år där i huvudsak den mer avgränsade breddningsfrågan om könsbalans diskuterades. En breddad rekrytering diskuteras i Sverige som en fråga både om demokrati och rättvisa samt om talangförsörjning och landsbygdspolitik. Reformmässigt har fokus främst legat på att skapa fler vägar till högskolestudier.

I Norge har breddningsarbetet ofta diskuterats utifrån begrepp som jämställdhet, jämlikhet och representativitet. Vårt intryck är att frågan om kvinnors, mäns och etniska gruppers ojämna fördelning mellan olika utbildningar fått mer utrymme i Norge än i Danmark och Sverige. Frågan har stått i fokus för flera utredningar under hela den undersökta perioden, och flera förslag har lagts fram i syfte att motverka mönstren. Den bristfälliga representationen av ettdera könet och vissa etniska grupper har särskilt problematiserats inom en rad yrken där representativitet har ansetts vara av särskilt stor vikt, exempelvis lärare, poliser och socionomer. Regeringsinitiativen har dock varit få. De många utredningsförslagen om förändringar av studiemedels- och antagningssystemet har inte genomförts. Däremot har regeringen gett finansiella medel till många olika projekt för att bland annat öka rekryteringen av män och personer med utländsk bakgrund till lärarutbildningen och av kvinnor till STEM-utbildningar (kort för engelskans Science, Technology, Engineering and Mathematics). Flera av projekten har bedrivits långsiktigt, men effektvärderingar saknas.

I Danmark har breddningsdiskussionen ofta förts utifrån begreppen social mobilitet i den högre utbildningen eller mönsterbrytare, dvs. studenter från studieovana hem som påbörjar högre studier. Dessutom har rekryteringen av flickor till STEM-ämnen lyfts utifrån en talangförsörjningsdiskurs. Med undantag för 2014–2015, när frågan om social mobilitet i den högre utbildningen fick ett tillfälligt uppsving (men med få konkreta förändringar som följd), har danska regeringars fokus annars i huvudsak handlat om att öka effektiviteten i studierna samt under periodens senare del även att öka flexibiliteten. I 2020 års diskussion om ett helt nytt antagningssystem kom dock frågan om social mobilitet åter upp på dagordningen, men det är för tidigt att säga vad det kan komma att mynna ut i. En intressant aspekt med indirekt relevans för den breddade rekryteringen är att betygssurvalets effekter i form av betygshets och en koncentration av högpresterande sökande på ett fåtal utbildningar i hög grad problematiserats i Danmark, till skillnad från i Norge och Sverige. Könsbundna utbildningsval och frågan om att rekrytera fler kvinnor till STEM har varit föremål för flera projekt och insatser.

Ytterligare en aspekt som skiljer Danmark från Sverige och i viss mån även Norge, är att man i Danmark verkar dra sig mindre från att peka ut skillnader, kategorisera och gruppera. Den högre utbildningen är formellt kategoriserad på ett sätt där hierarkiska förhållanden mellan olika utbildningar i högre

grad avspeglas, man talar oftare om skillnader i invandrargrupper i relation till specifika ursprungsområden eller länder, och det finns särskilda gymnasieklasser för personer med autismspektrumtillstånd, för att nämna några exempel. När det gäller frågan om utländsk bakgrund gör både Danmark och Norge en uppdelning i västlig och icke-västlig bakgrund, samt för resonemang om att eventuell underrepresentation tycks vara en övergående generationsfråga, eftersom andra generationens invandrare ofta är överrepresenterade inom den högre utbildningen.

Det råder enighet om att snedrekryteringen och de könsbundna utbildningsvalen framför allt grundas mycket tidigare i familjen eller utbildningssystemet än vid övergången från gymnasiet till högre studier. Skolans samt studie- och yrkesvägledningens roll i att motverka begränsande kulturella föreställningar kopplade till utbildnings- och yrkesval har därför på olika sätt betonats i alla tre länder. Vad som blivit svaret har dock varierat. Medan Danmark har centraliserat vägledningen nationellt för att säkerställa likvärdig och behovsstyrd tillgång till vägledning på landets alla skolor, har Norge skapat ett eget skolämne för den. I Sverige har vägledningen utretts och kritiserats, men ingen reform har genomförts.

Lärosätesansvar för breddning medför vissa svårigheter

Att lägga ett stort ansvar på lärosätena för att bredda sin rekrytering är något som alla de tre skandinaviska länderna tycks göra. Sverige har dock gått längst. Här är lärosätena enligt lag ålagda att främja en breddad rekrytering. Kanske är utgångspunkten bakom strategin att lägga ansvaret på lärosätena att man på mer lokal nivå eller sektorsnivå vet bättre vilka insatser som har chans att fungera, men det skulle även kunna vara ett sätt att undvika att politiskt behöva ta ansvar för eventuella misslyckanden. Strategin medför vissa svårigheter i koordinering och för effektiv kunskapsöverföring. Universitets- och högskolerådet (UHR) samt lärosätenas samarbetsorgan blir därför nyckelspelare i att koordinera insatser och bidra till effektiv kunskapsspridning mellan de svenska lärosätena.

Möjligtvis är Sveriges färre antal nationella breddningsprojekt jämfört med Norge och Danmark ett resultat av lärosätenas större ansvar. Norges regering har via Nasjonalt senter for Realfagsrekruttering (NSR) ingått i eller drivit ett stort antal projekt, inte sällan på nationell nivå, i syfte att motverka den ojämna könsfördelningen och bristen på kvinnor inom vissa STEM-ämnena. Förebildsprogrammet *Rollemodell.no*, läxhjälp- och mentorprogrammet *ENT3R – realfagstraning* samt projekt som *Jenter og teknologi* och *Girls Day in Tech* är exempel på norska insatser. Den danska regeringen har på motsvarande sätt drivit eller ingått i nationella projekt med bland annat förebilder eller prova på-aktiviteter, som *Piger i praktik som problemknuser – piger i naturvidenskab og tekniske fag*, *Fremtidenerdin.dk*, *Girls' Day in Science*, *High5Girls*, *Teknologi og Piger*, *IT og Piger* och *DigiPippi*. Trots att sådana nationella projekt tack vare sin omfattning och sina resurser borde vara enklare att effektutvärdera än diverse lokala lärosätesinsatser verkar denna potential inte ha tagits tillvara.

Danmarks nationella studievägledning Studievalg Danmark ingår däremot i ett pågående forskningsprojekt, *NextStep*, som just går ut på att effektutvärdera en vägledningsinsats med syfte att bredda rekryteringen till den högre utbildningen. Tack vare vägledningens centraliserade karaktär kan projektet studera elever i 42 gymnasieskolor, samtidigt som ytterligare 54 skolor används som kontrollgrupp. Det visar på den potential som mer centraliserade eller koordinerade insatser har när det kommer till att generera kunskap om vad som faktiskt fungerar och inte.

Andra typer av antagningssystem kan bidra till en breddad rekrytering

En typ av nationella åtgärder som även Sverige använt sig av är att modifiera antagningssystemet. Norge har en tradition av att använda olika tilläggspoäng utöver poängen som grundas på betyg, exempelvis för ålder, erfarenhet eller kön. Danmark har i stället en friare bedömning i den så kallade kvot 2. En invändning som ofta reses mot sådana avsteg från betyg som urvalsinstrument är att alternativa urvalskriterier är sämre än betyg på att förutsäga hur framgångsrika studenterna kommer vara i sina studier. Betyg har jämförelsevis en väldigt god prediktiv förmåga för studieframgångar. Marginella avsteg kan ändå tänkas vara motiverade, särskilt på utbildningar med höga antagningspoäng. System som det norska, med tilläggspoäng för underrepresenterade grupper utifrån exempelvis kön, ser därför ut att vara bäst lämpade för utbildningar med höga antagningspoäng där man kan tolerera att vissa grupper får en marginell poängbonus och därmed antas trots marginellt lägre men fortfarande mycket höga betyg. Beroende på

hur sammansättningen av gruppen sökande ser ut kan sådana marginella poängbonusar ge ganska kraftiga effekter på fördelningen bland dem som antas. Intrycket från såväl utredningar som studier är att de norska könspoängen setts som en framgångsrik åtgärd och många har efterfrågat en utökning av systemet. Nyligen har det dock diskuterats om systemet står i strid med gällande likabehandlingslagstiftning.

Antagningsförfaranden som i stället bygger på individuella bedömningar används vid de svenska utbildningar som använder lokalt beslutade urvalsgrunder och inom den så kallade kvot 2 i Danmark. Danska studier visar att den individuella bedömningen i kvot 2, som i varierande grad används på alla utbildningar, leder till en ännu starkare social snedrekrytering än betygssurvalet. I Sverige har i stället lokalt beslutade urvalsgrunder överlag minskat snedrekryteringen, vilket visar att vissa typer av individuell bedömning faktiskt kan gynna en breddad rekrytering. Individuell bedömning ser dessutom ut att ofta leda till en bättre matchning mellan student och utbildning, med lägre avhopp som resultat. Det skulle helt eller delvis kunna kompensera för de ökade kostnaderna som en individuell bedömning medför i antagningsskedet. Kombinationer av betygströsklar och lottning har även diskuterats, men används för närvarande inte i de skandinaviska länderna.

Högskoleexpansion kan bredda rekryteringen och öka inre skiktning

Länderna i studien har enligt de nationella rapporterna om genomförandet av Bolognaprocessen nästan uteslutande arbetat för att expandera högre utbildning i allmänhet och därigenom öka andelen från underrepresenterade grupper, snarare än att sätta specifika, kvantitativa mål för enskilda grupper. Frågan är om det är en effektiv strategi. En risk är också att ojämlikheter och segregering då i stället uppstår mellan olika utbildningar, eller mellan olika lärosäten.

Utifrån nationell statistik kan nivåerna i Danmark och Sverige jämföras, och andelen 25-åringar vars föräldrar högst hade grundskoleutbildning som påbörjat en högre utbildning var jämförbar i de båda länderna 2008 (21 procent i Sverige och 22 i Danmark). År 2019 hade dock nivån nått mycket högre i Danmark (31 procent) än i Sverige (24 procent). Medan andelen av 25-åringarna med gymnasieutbildade föräldrar som påbörjat en utbildning sjönk under motsvarande period i Sverige, ökade den betydligt i Danmark för både yrkes- och gymnasieutbildade. Även om Norges siffror inte är direkt jämförbara kan vi ändå konstatera en markant ökning av studerande både bland barn till grundskoleutbildade och gymnasieutbildade. Med tanke på att Sverige är det enda av de tre länderna som inte expanderat systemet under perioden, tyder det på att systemexpansion har en klar potential att bredda rekryteringen. Det följer mättnadslogiken, där en ökad rekrytering till den högre utbildningen svårigen kan ske i de mest högutbildade grupperna, eftersom nästan alla barn i de grupperna redan påbörjar en högre utbildning. Expansionen kommer därför ske främst inom mellanskiktet eller lägre socioekonomiska grupper, där potentialen för ytterligare rekrytering är betydligt större. Rimligtvis fungerar strategin bäst när ojämlikheterna är mycket påtagliga.

Samtidigt visar det danska exemplet på en uppenbar risk att en generell expansion leder till en ökad inre skiktning mellan institutioner, ämnen och utbildningar. Studenter med olika bakgrunder kan alltså lätt koncentreras inom olika delar av den högre utbildningen. Det får i sin tur konsekvenser för vilken typ av kontaktnät och kunskap olika grupper av studenter kan få via sina medstudenter eller kårer, nationer och studentorganisationer vid lärosätet. Sådana värden kan i vissa fall tänkas vara minst lika betydelsefulla för en students framtidsutsikter som utbildningen i sig. En allmän expansion av utbildningen medför dessutom lätt en inflation av dess värde, och kan få som konsekvens att privilegierade grupper ytterligare höjer sina utbildningsaspirationer och därigenom behåller sitt relativa försprång.

De tre länderna har på olika sätt arbetat med funktionshinderpolitiken

Ländernas anpassning till FN-konventionen om rättigheter för personer med funktionsnedsättning har lyft upp frågan om rekrytering och anpassning inom den högre utbildningen. En rad olika system, insatser och förslag finns i de skandinaviska länderna. Bättre funktionsnedsättningsstatistik har tagits fram eller är på väg. Studiemiljön, undervisningen och examinationer liksom högskoleprovet kan anpassas. Vissa erbjuder tidigt antagningsbesked eller snabb studiemedelshandläggning, så att det finns tid att pla-

nera flytt och boende. Andra har öronmärkta medel till lärosätena för stöd till personer med funktionsnedsättningar. Dyslexitest har tagits fram och det har dykt upp möjligheter för undervisande personal att beställa specialanpassad kurslitteratur i förväg, så att den är klar till kursstart ifall det finns anledning att tro att någon student kan behöva den.

Medan vissa erbjuder sammanhållet stöd och anpassning för personer med funktionsnedsättningar hela vägen genom skolsystemet och vidare till den högre utbildningen, inklusive vid utlandsstudier, har det i andra länder kommit förslag om överlämning av stödbehov och insatser från gymnasieskolan till högskolan. Ekonomiska incitament för att få lärosätena att rekrytera och stödja personer med funktionsnedsättning har även föreslagits. Som universella åtgärder har fler inspelade föreläsningar, ljudböcker, digitala läromedel och utdelade föreläsninganteckningar efterfrågats. Det har slutligen satts upp politiska mål som myndigheter och lärosäten förväntas arbeta i riktning mot, och enskilda myndigheter eller organisationer har fått i uppdrag att driva på, främja och koordinera arbetet. Sannolikt kan länderna hämta mycket inspiration från varandra på detta område.

Många ytterligare frågor och insatser berörs

Rapporten berör även många andra frågor och insatser, som högskolebehörighet från olika typer av gymnasie- och yrkesprogram, behörighetskrav, högskoleprovet, basårsutbildning och andra kompletteringsmöjligheter, incitamentssystem och studiemedelssystem samt distansstudier och den högre utbildningens regionala spridning. Även den statistiska uppföljningen och de statistiska mått som används i de olika länderna diskuteras.

Rapporten är uppdelad i tre delar, en för respektive land, så att åtgärder och förslag sätts i relation till det nationella sammanhanget. Rapporten avslutas med en diskussion om övergripande lärdomar utifrån rapportens resultat och frågor av mer principiell karaktär.

Inledning

Uppdraget är att ge en överblick över breddningsarbetet i Skandinavien

Syftet med rapporten är att ge en överblick över hur de olika skandinaviska länderna på det nationella planet sett på och arbetat med frågor som har betydelse för rekryteringen av underrepresenterade grupper till högskolestudier. Följande frågor har väglett arbetet med rapporten:

- Vilka typer av mål finns för breddad rekrytering?
- Vilka system för stöd, behörighet, urval och antagning finns på plats?
- I vilken mån problematiseras potentiell snedrekrytering i statliga utredningar och propositioner? Och i så fall:
- Vilken typ av snedrekrytering pekas ut?
- Vilka exempel har man lagt fram på relevanta förslag, projekt som bedrivits och förändringar som genomförts?
- Hur ser rekryteringen av olika grupper ut och hur fördelar den sig inom högskolesektorn?
- Vad har eventuella utvärderingar och relevanta analyser av breddningsarbetet kommit fram till?

Studien är baserad på dokumentanalys. Förhoppningen är att med konkreta exempel och olika infallsvinklar och idéer stimulera diskussionen om hur man i Sverige kan gå vidare i arbetet med att bredda rekryteringen till den högre utbildningen. Konkreta åtgärder återfinns under respektive landavsnitts rubrik *Långsiktiga förutsättningar och åtgärder för breddad rekrytering och deltagande*, inte minst under underrubriken *Ytterligare åtgärder och insatser*. Olika perspektiv framkommer inte minst i respektive lands avsnitt *Utredningar*, men även i rapportens avslutande avsnitt *Diskussion*.

Bakgrund: Utvecklingen i Sverige går för långsamt och har delvis avstannat

En breddad rekrytering, där tidigare underrepresenterade befolkningssegment tagit plats inom den högre utbildningen, har sedan mitten av 1900-talet pågått i takt med att systemet övergått från en elitutbildning till en massutbildning (för en beskrivning av denna utveckling, se HSV, 2006, ss. 16–20; Börjesson, 2011). Den högre utbildningen i Sverige har gått från att 1945 omfatta cirka 14 000 studenter till dagens drygt 400 000. Expansionen har drivits av större ungdomskullar, politiska satsningar, gymnasieskolans uppkomst och tillväxt, det generella studiemedelssystemets införande och reformen 1977, när redan existerande utbildningar inkorporerades i den högre utbildningen.

Systemtillväxten har medfört flera betydande förändringar, inte minst med avseende på studentunderlaget. Från att ha varit mansdominerad blev studentpopulationen i och med 1977 års reform kvinnodominerad, och därefter har kvinnornas andel ökat ytterligare. Från att ha utgjort 20 procent av studenterna 1945 avstannade ökningen på omkring 60 procent kvinnor under 2000-talet. Med en så kraftig ökning av antalet studenter följde givetvis också att den högre utbildningen gradvis öppnades upp för andra samhällsgrupper än dem som traditionellt sett deltagit.

En sådan utveckling mot en breddad rekrytering har i Sverige varit ett uttalat mål åtminstone sedan reformen 1977, när flera utbildningar med en högre andel söner och döttrar från arbetarhem inkluderades i högre utbildning samtidigt som fler vägar in till högre utbildning öppnades (HSV, 2006, ss. 11, 20–22). Sedan början av 2000-talet har svenska lärosäten enligt 5 § högskolelagen (1992:1434) dessutom varit ålagda att främja och bredda rekryteringen av studenter. På europeisk nivå har Bolognaprocessen bidragit till att lyfta upp frågan. I Londonkommunikén från 2007 antogs formuleringen att de deltagande länderna delar en strävan mot att ”the student body entering, participating in and completing higher

education at all levels should reflect the diversity of our populations” (London Communiqué, 2007). I Bukarestkommunikén från 2012 gick länderna längre och åtog sig följande:

We agree to adopt national measures for widening overall access to quality higher education. We will work to raise completion rates and ensure timely progression in higher education in all EHEA countries. The student body entering and graduating from higher education institutions should reflect the diversity of Europe’s populations. We will step up our efforts towards underrepresented groups to develop the social dimension of higher education, reduce inequalities and provide adequate student support services, counselling and guidance, flexible learning paths and alternative access routes, including recognition of prior learning. [...] At the national level, together with the relevant stakeholders, and especially with higher education institutions, we will: Strengthen policies of widening overall access and raising completion rates, including measures targeting the increased participation of underrepresented groups. (Bucharest Communiqué, 2012)

Trots ambitiösa mål om en studentpopulation som avspeglar befolkningen och riktade insatser, inte bara mot att rekrytera utan även behålla underrepresenterade grupper i den högre utbildningen, var EU-kommissionen kritisk i sin uppföljning av genomförandet av Bolognaprocessen 2018:

[D]isadvantaged learners still face access barriers to higher education; students from low and medium-educated families are strongly under-represented, and are more likely to enter higher education with a delay; gender imbalances, if improving slightly, still persist and remain marked in some discipline areas with significant implications for the labour market and society; and life-long learning is still not a reality for learners in many countries. In addition to barriers to access, disadvantaged students also face difficulties in completing higher education, dropping out in higher proportions. And yet, despite evidence of these trends over a number of years, only a few countries have introduced measures in recent years to improve the conditions for underrepresented groups to access and complete higher education. (European Commission/EACEA/Eurydice, 2018, s. 214)

Sverige var trots sin avgiftsfria högre utbildning och sitt relativt generösa studiemedelssystem ett av de länder med störst social snedrekrytering i en jämförelse av de OECD-länder som hade jämförbara data (UKÄ, 2019a, s. 25). Dessutom har utvecklingen stått relativt stilla under de senaste två decennierna (se rapportens avsnitt *Statistik under Breddad rekrytering i Sverige*). Det är något som den svenska regeringen de senaste åren signalerat att den vill göra något åt.

Tillträde, finansiering, systemstorlek och mål är viktiga utgångspunkter

Det finns en rad faktorer som är viktiga att ta hänsyn till när det gäller att förstå förutsättningarna för den breddade rekryteringen. En rik källa till sådana mer principiella resonemang är Robert Eriksons och Jan O. Jonssons stora utredning om den sociala snedrekryteringen från 1993 (SOU 1993:85).

Vägvalen som leder till högre utbildning är relevanta att ta hänsyn till

En avgörande faktor för bredden i rekryteringen på nationell nivå är antagningssystemet och de vägar som man behöver gå för att bli behörig till högskolestudier. För varje nytt utbildningsval eller ny uppdelning i utbildningskedjan (exempelvis gymnasievalet) förstärks i regel den sociala snedrekryteringen, och snedrekryteringen är ofta starkare ju tidigare valen eller uppdelningarna görs (jfr SOU 1993:85, ss. 17–18). Viktiga frågor är därför om alla gymnasieprogram ger behörighet till högre studier. Vilka möjligheter finns att läsa in behörighet? Kan man få sin reella kompetens bedömd, även om man saknar grundläggande behörighet? Förekommer någon form av positiv särbehandling eller olika antagningskvoter?

Förhållandet mellan lån och bidrag kan påverka vissa gruppers studiebenägenhet

En annan viktig faktor är de finansiella villkoren. Finns det ekonomiska hinder för att påbörja eller genomföra högskolestudier? För studenter handlar det i huvudsak om studiemedelssystemen, eftersom de skandinaviska länderna i regel erbjuder kostnadsfri högre utbildning. Nivån på stödet är betydelsefullt i så mån att det kan anses täcka de levnadsomkostnader som studenterna har under sina studier, men

framför allt rör det förhållandet mellan lån och bidrag, där en högre låneandel kan ha en mer avskräckande effekt som är starkare för vissa sociala grupper än för andra (SOU 1993:85, s. 24; SOU 2009:28, s. 107). Även tillgång till bostadsbidrag kan ha betydelse för stora skaror av studenter.

Utbildningssystemets storlek avgör konkurrens samt effekt av ytterligare expansion

En tredje viktig faktor är utbildningssystemets storlek (SOU 1993:85, s. 304). Hur många platser rymmer systemet i förhållande till befolkningen, och hur styrs dimensioneringen? Finns det någon koppling mellan utbud och efterfrågan och hur ser den i så fall ut? Ju hårdare konkurrens som råder om högskoleplatserna, desto svårare för de mindre resursstarka studenterna att få tillträde till högre studier.

Nära relaterat är utbildningssystemets inre struktur – ofta råder skilda behörighetskrav till olika utbildningar, och utbildningar är också olika attraktiva. Det kan råda stor konkurrens till vissa utbildningar, medan andra har svårt att fylla sina platser. Mindre resursstarka studenter kan alltså få svårt att komma in på särskilt populära utbildningar eller utbildningar med särskilda behörighetskrav. Samtidigt kan de mer resursstarka studenterna med höga betyg uppleva att det är slöseri att söka sig till en utbildning som det är lätt att komma in på. Sådana tendenser kan göra den meritmässiga och sociala snedrekryteringen självförstärkande.

En besläktad faktor handlar om att det blir svårare att utöka något i takt med dess expansion. Det är enklare att öka rekryteringen från låga nivåer än från redan höga. Därför är det relevant vilka nivåer utgångspunkten är när man undersöker effekten av olika åtgärder. Är exempelvis rekryteringen av dem med utländsk bakgrund låg till att börja med, är sannolikheter högre att åtgärder för att öka rekryteringen lyckas, än om rekryteringen redan ligger på en hög nivå. På samma sätt är det rimligt att anta att en generell expansion av systemet inte kommer kunna leda till någon markant ökad rekrytering i de grupper där nästan alla barn redan går vidare till en högre utbildning, utan främst i de grupper där det finns större marginal att öka rekryteringen. Däremot är det inte per automatisk så att det är rekryteringen i just de *allra mest* underrepresenterade grupperna som ökar mest om systemet i allmänhet expanderar (SOU 1993:85, ss. 276–280).

Det råder skilda meningar om målet med breddningsarbetet

Slutligen gäller det att skilja mellan *lika möjligheter* och *jämlikt utfall* (jfr diskussionen om *jämlikhet i chanser* respektive *jämlikhet i villkor* i SOU 1993:85, ss. 44–46). Lika möjligheter används ofta för att benämna en situation där utfallet är upp till individers val, meriter och preferenser. Meritokrati bygger på detta perspektiv. I meritokratiska system kan ojämlika utfall anses vara rättvisa så länge de bygger på just individuella val, meriter och preferenser. Insatser för breddad rekrytering som bygger på det perspektivet kan exempelvis handla om informationskampanjer och syfta till att åtgärda ojämlikheter som beror på bristfällig information. En risk med detta perspektiv är att tidsperspektivet blir för snävt, och att strukturella faktorer som påverkar individers val och preferenser ignoreras. Att ett visst utbildningsval är öppet för alla på formellt sett samma villkor kan till exempel missa systematiska skillnader i förutsättningarna tidigare under barndomen och uppväxten som individen inte har kunnat påverka (som kön, klass, etnicitet eller funktionsnedsättning). Skillnaderna kan ha resulterat i en lättare eller svårare väg genom utbildningssystemet med bättre eller sämre meriter som följd. Det kan i sin tur göra det mycket lättare eller svårare att komma in på utbildningen ifråga. Dessutom kan sådana bakgrundsfaktorer ha resulterat i olika attityder eller möjlighetshorisonter, som gör att valet att läsa en högskoleutbildning rent subjektivt antingen framstår som helt självklart eller tvärtom inte framstår som en möjlighet alls, en känsla av att ”det inte är för mig”.

Perspektivet som ställer upp förväntningar om jämlikt utfall bygger i stället på kompensatoriska åtgärder för att justera för begränsande strukturer och ojämlikhet tidigare i livet och på så sätt göra utfallet jämlikt, vilket därmed kan anses vara rättvist. Bolognaprocessens kommunikéer framstår som att de lutar mer åt detta perspektiv i förhållande till problemet med vissa gruppers underrepresentation i högre utbildning. Åtgärder baserade på detta perspektiv kan exempelvis handla om positiv särbehandling, som kvoter eller tilläggspoäng för vissa grupper. Risken med detta är att det schablonmässigt behandlar personer olika, utifrån föreställningar eller vetenskapliga generaliseringar om vad det innebär att ha växt upp som kvinna, person med funktionsnedsättning eller som person med minoritets- eller arbetarklassbakgrund. Perspektivet missar med andra ord att ta hänsyn till individen. Dessutom utgår perspektivet ofta från antagandet om att alla är lika från början, och att det bara är strukturella förhållanden som formar

oss, med andra ord att det bara är sociala faktorer som förklarar varför män oftare läser tekniska utbildningar än kvinnor eller varför kvinnor dominerar inom omsorgsutbildningar. Biologiska skillnader får litet utrymme. Vissa gånger motiveras det jämlika utfallet dock mer pragmatiskt, utifrån ett önskemål om representativitet för att ge legitimitet (exempelvis åt ordningsmakten) eller för att det är viktigt att få in olika erfarenheter och perspektiv i utbildningen eller yrket.

Distinktionen ovan är givetvis en förtydligande renodling. Ofta blandas dessa perspektiv medvetet eller omedvetet samman i politiska måldokument. Lika möjligheter kan till exempel tolkas som formellt lika möjligheter (samma antagningsvillkor för alla) eller verkligt lika möjligheter (positiv särbehandling av grupper som annars har svårare att bli antagna) beroende på vilken politisk agenda en viss aktör har.

Policy förstås i sitt nationella sammanhang

Rapporten är uppdelad i olika sektioner för respektive land. Ett centralt skäl för detta upplägg är att vi tänker i termer av system, och vill att åtgärder och förslag sätts i relation till det nationella sammanhanget. Innehållet under respektive landsektion kan ses som en systembeskrivning, en policyöversikt samt ett avsnitt som rör det faktiska utfallet, vart och ett bestående av två avsnitt.

Systembeskrivningen inleds med en översiktlig beskrivning av utbildningssystemet samt landets övergripande och eventuellt lagstadgade inriktning för breddad rekrytering till den högre utbildningen. Det andra avsnittet beskriver översiktligt finansieringssystemen för studenter, lärosätesstyrmedel av relevans för breddning och genomförande, systemen för behörighet och antagning samt olika nationella insatser på breddningsområdet.

Policybeskrivningens första del behandlar diskussioner och förslag som har betydelse för breddad rekrytering, som de har beskrivits i utredningar och myndighetsrapporter. Här ingår även flera rapporter skrivna på uppdrag av ländernas regeringar eller departement. Regeringarnas egna mål, strategier och initiativ beskrivs i det fjärde avsnittet.

Femte och sjätte avsnittet har ett större fokus på resultat. Medan det femte avsnittet ger en översiktlig statistisk bild av läget och den utveckling som skett över tid, tar det sjätte avsnittet upp slutsatser om breddningsinsatsernas verkan, främst utifrån diverse utvärderingar.

Rapporten avslutas med en diskussion om övergripande lärdomar utifrån rapportens resultat samt frågor av mer principiell karaktär.

Avgränsningar

Som antyds i den tidigare citerade Bukarestkommunikén spelar lärosätena en viktig roll i arbetet med att bredda rekryteringen och deltagandet. I den här skandinaviska jämförelsen begränsar vi oss dock till det nationella planet, med fokus på bredare insatser snarare än små speciallösningar eller lokala projekt. Livslångt lärande-insatser och detaljer om vuxenutbildningen utelämnas, även om det överlappar med breddad rekrytering. Vårt fokus på den nationella nivån gör också att breddad rekrytering naturligt får en mer framträdande roll än breddat deltagande, eftersom det senare i högre grad framstår som en angelägenhet för respektive lärosäte.

Utifrån den svenska lagstiftningen ligger fokus för breddad rekrytering på utbildningar på grundnivå och avancerad nivå. *Styr- och resursutredningen* menade att det vore rimligt att överväga att inkludera forskarutbildningen också (SOU 2019:6, s. 260). I följande rapport har vi valt att inte inkludera forskarutbildningen, eftersom den inte bara är en utbildning utan också en anställning. Det skulle kräva en egen undersökning för att göra ämnet rättvisa i sin komplexitet.

En aspekt av breddad rekrytering som ofta förbises är deltagandet i internationell studentmobilitet, antingen i form av programstudier i utlandet eller mer kortvariga utbyten inom ramen för det nationella studieprogrammet. Deltagandet i olika former av studentmobilitet är ojämnt fördelat både mellan olika socioekonomiska grupper, mellan studenter med olika studiebakgrunder och studiemeriter samt mellan personer med utländsk bakgrund och befolkningen i övrigt. Detta har nyligen utforskats i det svenska sammanhanget (se exempelvis Bryntesson & Börjesson, 2019b; UHR & CSN, 2019) och kommer inte att avhandlas i den här rapporten. Bredden i rekryteringen av *inresande* studenter är svår att undersöka, eftersom det bland annat saknas statistik utifrån olika mått på socioekonomisk bakgrund. Analyser av

den internationella studentrekryteringen utifrån kön och nationell bakgrund finns (UKÄ, 2021; Bryntesson & Börjesson, 2019a), men kommer av utrymmesskäl inte avhandlas här.

Rapporten har som ambition att avspegla den roll som vårt intryck är att de olika frågorna och insatserna har spelat i respektive land. Även om rapporten är utförlig gör vi inte anspråk på att vara heltäckande – materialet är för omfattande och frågan för komplex för ett sådant anspråk.

Fokus ligger på förhållandena i dagsläget, men rapporten blickar tillbaka till 2010. Den statistiska lägesbeskrivningen är tänkt att ge en fingervisning om läget och är givetvis inte heltäckande. Det skulle exempelvis vara ytterst intressant att jämföra fördelningen med avseende på kön, utländsk bakgrund och socioekonomisk bakgrund bland sökande respektive antagna, för att undersöka om det är intresse eller meriter som ligger bakom snedrekryteringen, men en sådan analys ligger utanför ambitionen i den här rapporten.

Breddad rekrytering i Sverige

Grundläggande om svensk högre utbildning

Sverige har en enhetlig, flexibel och modulär högre utbildning

Sverige har ett enhetligt system för högre utbildning (se exempelvis Nordiska rådet & Nordiska ministerrådet, 2021g; UHR, 2020i; UKÄ, 2020f; 2020d). Studier vid högskolor respektive universitet är formellt sett jämställda, även om det finns skillnader i bland annat forskningsresurser och examenstillstånd. Sveriges högre utbildning skiljer sig från många andra länders system, eftersom det i hög grad är modulärt och flexibelt. Studierna kan bedrivas i olika studietakt (från deltid upp till 150 procent), och läses antingen i form av utbildningsprogram som leder till examen, eller som fristående kurser. I det senare fallet kan studenterna fritt kombinera kurser i olika ämnen och vid olika lärosäten. De kan därefter välja att ta ut en examen så länge kurserna tillsammans uppfyller kraven på exempelvis 180 högskolepoäng för en kandidatexamen, samt det examensgivande lärosätets krav på antal poäng i huvudämnet och självständigt arbete. Den här flexibiliteten gör tröskeln låg för att påbörja studier, och gör det möjligt att läsa ”strökurser” utan att nödvändigtvis sikta på att ta examen. Bland annat kan det vara ett sätt att utnyttja tiden man är arbetssökande, prova sig fram till vilket ämnesområde man vill läsa vidare inom eller helt enkelt bara bilda sig.

Examensstrukturen för generella akademiska examina följer i regel Bologna-strukturen med treåriga kandidatutbildningar (grundnivå) och tvååriga masterutbildningar (avancerad nivå). Samtidigt finns den tvååriga högskoleexamen (grundnivå) och den ettåriga magisterexamen (avancerad nivå) kvar. Yrkesexamina ges som sammanhållna program på grundnivå eller avancerad nivå, och kan sträcka sig ända upp till 330 högskolepoäng för läkar- och lärarprogram.

De svenska yrkeshögskoleutbildningarna räknas inte som högskoleutbildningar.

Även gymnasiala yrkesprogram utan förlängning kan ge högskolebehörighet

Det finns 18 gymnasieprogram i Sverige, varav 6 är högskoleförberedande och resten yrkesförberedande (för en översikt, se exempelvis Nordiska rådet & Nordiska ministerrådet, 2021f). Distinktionen mellan program som är högskoleförberedande och de som primärt är yrkesförberedande blev tydligare i och med reformen 2011. Även om de yrkesförberedande innehåller många teoretiska ämnen ger de inte automatiskt behörighet till högre studier, vilket de gjorde i det tidigare systemet. På samtliga yrkesprogram kan man dock välja att läsa de extra kurser i svenska och engelska som behövs för att få grundläggande behörighet till högskolestudier. Alla gymnasieprogram är tre år långa. Den stora skillnaden mellan de högskoleförberedande programmen är vilka särskilda behörigheter de ger. Det naturvetenskapliga programmet ger den bredaste särskilda behörigheten, medan andra som det estetiska programmet ger mer avgränsade särskilda behörigheter.

Breddad rekrytering är en del av den svenska högskolelagen

I 5 § högskolelagen (1992:1434) föreskrivs sedan 2005 att lärosätena ska ”främja en hållbar utveckling som innebär att nuvarande och kommande generationer tillförsäkras [...] ekonomisk och social välfärd och rättvisa”, att ”jämställdhet mellan kvinnor och män alltid iakttas och främjas” i lärosätenas verksamhet och att lärosätena ska ”främja och bredda rekryteringen till högskolan”.

I propositionen där det ursprungliga stycket om breddad rekrytering föreslogs specificerade den dåvarande regeringen att det handlade om att ”göra högskolan tillgänglig för nya grupper av studenter och uppnå en från social och etnisk utgångspunkt jämnare rekrytering” och ”att studentpopulationen i

dessa avseenden i ökad utsträckning bör spegla befolkningens sammansättning i stort” (Prop. 2001/02:15, s. 37). I sammanhanget problematiserades även könsojämlikheter:

Betydligt fler kvinnor än män studerar på högskolan. Omkring 60 procent av studenterna är kvinnor i dag. Situationen på olika högskoleutbildningar skiftar dock kraftigt. Få utbildningar har en jämn könsfördelning medan ett stort antal utbildningar har en ojämn, eller t.o.m. mycket ojämn, könsfördelning. Många utbildningar inriktade mot vård och skola har få manliga studenter. Männerna dominerar däremot på utbildningar inom teknikområdet. Den ojämna könsfördelningen är ett problem såväl inom utbildningen som i arbetslivet. (Prop. 2001/02:15, s. 20)

Regeringen har kommit att allt tydligare lägga ansvaret att främja jämställdhet och bredda rekryteringen till den högre utbildningen utifrån sociala och etniska aspekter på lärosätena. Tillsynsmyndigheten UKÄ genomför uppföljningar, analyser och utvärderingar av den svenska högskolan, bland annat när det gäller breddad rekrytering (se exempelvis UKÄ:s årsrapporter, UKÄ, 2020b, ss. 39–43). Universitets- och högskolerådet (UHR) har i uppdrag från regeringen att främja breddad rekrytering (förfordning (2012:811) med instruktion för Universitets- och högskolerådet), och stödjer därför lärosätena i detta arbete. UHR sammanfattade 2016 skälen för att driva frågan om breddad rekrytering:

Allas möjligheter till högre utbildning, och på sikt inflytande och makt, är en demokratifråga. I rent ekonomiska termer har Sverige inte råd att missa potentiellt excellenta studenter. Med mångfald bland studenterna får man in nya perspektiv och bredare erfarenheter. Heterogena studentgrupper bidrar därför till ökad kvalitet på utbildningen då kunskap utvecklas när olika perspektiv möts. Det är också en kvalitetsaspekt att studenterna är redo att möta ett samhälle med mångfald, vilket de blir genom att läsa på en högskola med mångfald. (UHR, 2016, s. 5)

Sverige saknar konkreta rekryteringsmål för specifika grupper, men statistisk uppföljning sker utifrån ålder, socioekonomisk bakgrund (föräldrarnas utbildningsnivå), kön och utländsk bakgrund, och resultaten är tillgängliga på lärosätetsnivå (Bologna Process & EHEA, 2015c). År 2019 hade 53,3 procent av alla 30–34-åringar i Sverige minst två års eftergymnasial utbildning, och man hade därför redan uppnått det nationella målet som var satt till 45–50 procent till 2020 (Regeringskansliet, 2020, s. 38). Målet inkluderade dock all typ av eftergymnasial utbildning (exempelvis yrkeshögskolan), och var därför varken specifik för den högre utbildningen eller för några specifika underrepresenterade grupper.

Långsiktiga förutsättningar samt åtgärder för breddad rekrytering

Det här avsnittet innehåller beskrivningar av det svenska studiemedelssystemet samt systemet för behörighet och antagning till den högre utbildningen. De läsare som redan har god kännedom om systemen kan med fördel gå vidare till avsnittet om ytterligare insatser som följer på beskrivningen av antagningsystemet, alternativt snabbt se över de fetstilade orden i avsnittet för att fylla i eventuella kunskapsluckor.

Studiemedel ges i relation till studietakt och består till en tredjedel av bidrag

Studiemedlet för svenska högskolestudenter administreras av Centrala studiestödsnämnden (CSN) och ges i olika storlek beroende på studietakt (50, 75 eller 100 procent) och mottagarens inkomst. Det grundläggande studiemedlet per fyra veckors heltidsstudier bestod under 2020 av en del bidrag om maximalt 3 292 kronor och en del lån på 7 568 kronor. Dessutom finns tilläggsbidrag för vårdnadshavare, tilläggs-lån för personer över 25 år som tidigare arbetat med en viss lägsta inkomst, och merkostnads-lån för exempelvis pendling.

Studiemedel kan ges för studier på minst halvtid i minst tre veckor. Under de första 40 veckorna behöver man ta 62,5 procent av de poäng man får studiemedel för om man ska kunna få fortsatta studiemedel. Efter de första 40 veckorna höjs kravet till 75 procent. Personer med funktionsnedsättningar kan i vissa fall få sänka studietakten, men behålla studiemedelnivån som motsvarar en högre studietakt.

Utöver studiemedlet kan studenter under 29 år ha rätt till bostadsbidrag från Försäkringskassan. Bidraget är baserat på egen och eventuell sambos skattepliktiga inkomst och förmögenhet samt bostadens yta och kostnad. Som mest uppgår bidraget till 1 300 kronor per månad, men extra tillägg finns för

personer med hemmavarande barn. Det går inte att söka bostadsbidrag som inneboende i en annan persons bostad.

Antagningssystem och vägar till den högre utbildningen

Ansökning till en högre utbildning sker via webbplatsen *Antagning.se* till vår- respektive höstterminen. Varje terminsantagning sker i två omgångar – en tidig runda som är anpassad för internationella studenter som behöver få besked om antagning i god tid innan de söker uppehållstillstånd, och en senare ordinarie antagningsomgång där besked om antagning lämnas en kort tid innan terminsstarten (UHR, 2020i).

I Sverige har antagningen tre urvalsgrunder och ger extrapoäng för särskilda gymnasieämnen

Behörighet: Grundläggande behörighet uppnås i huvudsak med hjälp av en gymnasieexamen från ett studieförberedande program eller ett yrkesförberedande program med utökade studier i svenska och engelska (UHR, 2020c). Många utbildningar kräver ytterligare gymnasiekurser i ämnen av relevans för det specifika ämnesområdet, så kallad särskild behörighet (UHR, 2020h). Eftersom särskild behörighet gäller på väldigt många kurser och program, gäller det att vara förutseende och läsa rätt kurser i gymnasiet för att få behörighet till de utbildningar man senare kan vara intresserad av. I annat fall får man komplettera för behörighet.

Meritpoäng: Meritpoäng ges för minst godkänt betyg i gymnasiekurser i moderna språk, engelska och matematik som överstiger kraven för särskild behörighet på den sökta utbildningen. Fram till 2022 ges även meritpoäng i vissa fall för särskilda områdeskurser, som är särskilt värdefulla för den sökta utbildningen. Totalt kan den sökande få maximalt 2,5 så kallade meritpoäng, utöver de högst 20 poäng (meritvärde) man kan få utifrån sitt betygssnitt (UHR, 2020f; 2021d; 2019c).

Betygsurvalet: Minst en tredjedel av platserna vid en högskoleutbildning ska i regel tilldelas i betygsurvalet (7 kap. 13 § högskoleförordningen). I praktiken rör det sig oftast om två tredjedelar (UHR, 2021e). Betygsurvalet sker utifrån det så kallade meritvärdet, som utgår från betygssnittet och eventuella meritpoäng. Det finns tre undergrupper beroende på om man har betygskompletterat samt i vilken form (för behörighet eller meritvärdeshöjning), samt för dem som läst vid folkhögskola och fått ett studieomdöme därifrån (UHR, 2020b).

Högskoleprovsurvalet: I regel står högskoleprovsurvalsgruppen för en tredjedel av platserna vid en utbildning (7 kap. 13 § högskoleförordningen (1993:100)). Provet ger inte grundläggande behörighet, utan ökar bara chanserna för den som redan är behörig eftersom man då konkurrerar i ytterligare en urvalsgrupp. Störst skillnad gör högskoleprovet för den som bedöms vara behörig efter en värdering av reell kompetens, eftersom sådana sökande utan ett resultat från högskoleprovet saknar ett meritvärde att konkurrera med om platserna inte räcker till alla (UHR, 2021b). Anmälningssavgiften för 2021 års prov är 450 kronor. Provet kan göras två gånger om året, det kan göras flera gånger och det är det bästa resultatet som räknas. Giltighetstiden för ett provresultat var tidigare 5 år, men har förlängts till 8 år. Från och med 2020 viktas vissa universitet och högskolors högskoleprovsresultaten, så att mer vikt läggs vid antingen den kvantitativa eller den verbala delen av provet beroende på den sökta utbildningens karaktär (UHR, 2021c).

Lokalt beslutade urvalsgrunder: I regel får högst en tredjedel av platserna fördelas utifrån urvalsgrunder som lärosätet självt har beslutat om, men i vissa fall kan fler eller till och med samtliga platser fördelas utifrån de grunderna. Urvalsgrunderna ska vara sakliga (7 kap. 13 § samt 23 § högskoleförordningen (1993:100)). Positiv särbehandling användes under en period i början av 2000-talet, men Uppsala universitet blev fälld i domstol för det, och regeringen tydliggjorde därefter att kvotering inte får användas (SOU 2017:20, s. 161).

Bedömning av reell kompetens: En bedömning av reell kompetens kan göras på samtliga lärosätens program och kurser (Bologna Process & EHEA, 2015c). Bedömningen görs på respektive lärosäte, och om det blir konkurrens om platserna vid antagningen behöver man ändå ett meritvärde, exempelvis från ett högskoleprov (UHR, 2021f).

Det finns flera sätt att komplettera för att uppnå generell och särskild behörighet

Kurskomplettering: Det finns två typer av komplettering. Den första är behörighetskomplettering, när man läser kurser som krävs för att uppnå grundläggande eller särskild behörighet till en utbildning. Den andra är konkurrenskomplettering, varav det för alla med gymnasiebetyg från det nyare Gy11-systemet finns två typer. Den ena typen, utbyteskomplettering, handlar om att höja ett betyg som man redan har fått i en kurs. Den andra typen som kallas meritpoängskomplettering handlar om att läsa en kurs som inte krävs för behörighet men som ger meritpoäng. Såväl behörighetskomplettering som meritpoängskomplettering räknas med i betygssnittet, oavsett om det sänker eller höjer jämförelsetalet. Så kallad tilläggskomplettering, där en kurs som inte finns i ens slutbetyg, inte är behörighetsgivande och inte ger meritpoäng men som höjer betygssnittet om den räknas med, är inte tillåten för dem med betyg utfärdade sedan 2010 (UHR, 2021a).

Komvux: Den som vill läsa kurser för att uppnå generell eller särskild behörighet till högskoleutbildningar eller öka sina meritpoäng kan efter sina gymnasiestudier läsa på vuxenutbildningen komvux (Skolverket, 2021b; UHR, 2020g).

Prövning: Innan, under eller efter gymnasieutbildningen kan man genomföra en omfattande examination, kallad prövning, för att försöka klara av en gymnasiekurs. Har man redan fått godkänt på kursen behöver man betala en avgift om högst 500 kronor för att genomföra en prövning, vars syfte då är att höja betygssnittet och därmed meritvärdet (Skolverket, 2021a). En prövning kan aldrig sänka ett tidigare betyg i samma kurs.

Basår och collegeutbildning: Den som vill söka en utbildning men saknar vissa ämnen som krävs för särskild behörighet kan gå ett basår. Basåret består av kurser på gymnasienivå, men erbjuds ofta av högskolor och universitet. Det är även möjligt att läsa ett basår på folkhögskola eller komvux. Det är enbart om kurserna läses på komvux som betygen räknas med i det meritvärde man söker med till högre utbildning. Basåret förutsätter i regel att man redan har grundläggande behörighet (UHR, 2020a). Det kan dock i vissa fall kombineras med att komplettera till grundläggande behörighet, och kan även kombineras med kurser i akademiskt svenska och engelska eller studieteknik. I slutet av basåret kan man välja vilken högskoleutbildning man vill söka in på (Utbildningsdepartementet, 2018a). Introduktionsutbildningar som förbereder för högskolestudier kallas ibland collegeutbildningar. De får omfatta högst 30 högskolepoäng och kan ges i syfte att introducera personer till en högre utbildning. Kurserna kan syfta till att uppnå grundläggande eller särskilt behörighet, men kan också vara av mer allmänt studieförberedande karaktär. Collegeutbildningen kan kombineras med studier på komvux (förordningen (2018:1519) om behörighetsgivande och högskoleintroducerande utbildning).

Personer med funktionsnedsättning kan få betygssättningsundantag och anpassade högskoleprov

I gymnasiebetygssättningen, som är den huvudsakliga vägen till behörighet för högskolestudier, finns en undantagsbestämmelse för personer med funktionsnedsättning. Bestämmelsen ger i mycket speciella fall läraren möjlighet att utfärda ett godkänt betyg i ett ämne, trots att eleven inte uppfyllt enskilda kunskapskrav i ämnet. Syftet är att skapa jämlika förutsättningar för personer som annars inte skulle ha haft någon verklig möjlighet att nå ett visst betyg. Funktionsnedsättningen eller de andra motsvarande personliga förhållandena måste vara bestående och vara ett direkt hinder för eleven att lära sig den enskilda delen av kunskapskraven (Skolverket, 2021c).

Vidare finns särskilt anpassade högskoleprov i tre versioner – för svagt synskadade, gravt synskadade och för dyslektiker (UHR, 2020d). Dessutom ska anpassningar i möjligaste mån göras för personer med funktionsnedsättning eller diabetes som skriver högskoleprovet (UHR, 2020e).

Ytterligare system och insatser

På ett övergripande plan var Sverige, enligt genomgången av Bolognaprocessen 2018, det nordiska land som på ett nationellt plan hade kommit längst i att följa upp och stödja underrepresenterade gruppers fullföljande av sina högre utbildningar (European Commission/EACEA/Eurydice, 2018, s. 213). Det mesta arbetet sker dock på lärosätetsnivå. Några system och insatser på nationell nivå beskrivs i nästa avsnitt.

Lärosätenas utbildningsfinansiering är helt beroende av studenterna och deras prestationer

Svenska lärosätens utbildning finansieras helt utifrån två resultatindikatorer: dels antalet registrerade studenter (omräknade till helårsstudenter), dels dessa studenters avklarade högskolepoäng (omräknade till helårsprestationer) (UKÄ, 2020c). Det finns alltså starka incitament att behålla studenter och få dem att ta sina poäng, men incitamenten är inte riktade särskilt mot underrepresenterade grupper.

Gå din egen väg är en insats av CSN för att nå underrepresenterade grupper

Regeringen har gett CSN i uppdrag att bidra till den breddade rekryteringen genom informationsinsatser om studiestödet riktade mot underrepresenterade grupper. CSN genomför därför under 2021 kampanjen *Gå din egen väg*, där de informerar om studiestödet och försöker inspirera unga, särskilt från studieovana hem, att läsa vidare efter gymnasiet. Insatsen består av informativa filmer med verkliga studenter och återbetalare, och sprids via sociala medier (CSN, 2021a).

Utveckling av behörighetsprov och förändrade regler för högskolebehörighet från yrkesprogram

Regeringen gav under 2018 i uppdrag åt UHR att genomföra en försöksverksamhet med ett så kallat behörighetsprov som ska ge grundläggande behörighet att söka en högskoleutbildning. Provet ska kunna genomföras från 24 års ålder. Förslaget kom från *Tillträdesutredningen*, som även menade att provet bör ge ett meritvärde. Försöksverksamheten ska bedrivas 2022–2023. Preliminärt bedömde UHR att en fullskalig provverksamhet kan införas 2025 (UHR, 2019b). Enligt UHR kommer provet inte att ge ett meritvärde. För att få ett meritvärde behöver den sökande därför även skriva högskoleprovet (UHR, 2020j).

Gymnasireformen 2011 var relevant för rekryteringen till högskolan eftersom den syftade till att öka genomströmningen i gymnasieskolan, men också för att yrkesprogrammets högskoleförberedande kurser gjordes frivilliga. Reformen skärpte även inträdeskraven på alla nationella program, för att de som påbörjade skulle vara bättre förberedda att klara av studierna (SOU 2020:46, ss. 338–339).

Särskilt pedagogiskt stöd och snabbare kurslitteratur till studenter med funktionsnedsättning

Personer med funktionsnedsättning kan få anpassad litteratur (som talbok eller punktskrift), anteckningsstöd, mentor eller extra handledning, teckenspråks- och skrivtolkning. Varje lärosäte har en samordnare för studenter med funktionsnedsättning. Den sökande behöver ta kontakt med samordnaren i god tid innan studiestart och visa upp läkarintyg eller utredning som styrker funktionsnedsättningen. För examinationer kan samordnaren bara ge rekommendationer till undervisande lärare, och det är läraren som avgör om examinationen går att anpassa (UHR, 2021g).

Sverige har öronmärkta resurser för stödverksamhet, vägledning och mentorskap för studenter med funktionsnedsättningar (European Commission/EACEA/Eurydice, 2018, s. 206). Lärosätena förväntas avsätta 0,3 procent av grundutbildningsresurserna för sådana insatser (UKÄ, 2019b, s. 65). Av regleringsbrevet till universiteten och högskolorna framgår att de hos Stockholms universitet får ”ansöka om bidrag för särskilt pedagogiskt stöd, inklusive teckenspråkstolkning, för studenter med funktionshinder i studiesituationen för de kostnader som överstiger 0,3 procent av anslaget eller bidraget för utbildning på grundnivå och avancerad nivå” (Utbildningsdepartementet, 2019b). Dessutom kan universitet och högskolor ansöka om ekonomiskt stöd från Specialpedagogiska skolmyndigheten för att anställa stödpersoner till studenter i behov av det (förordningen (2011:1163) om statsbidrag för särskilt utbildningsstöd). Regleringen av överlämningen av uppgifter mellan utbildningsformer, exempelvis om stödbehov, gäller mellan olika skolformer, men inte i steget mellan gymnasieskolan och högre utbildning (Prop. 2017/18:183, ss. 58–61).

Myndigheten för tillgängliga medier (MTM) ansvarar för att anpassa kurslitteratur som talbok, e-text eller punktskrift till studenter med särskilda behov. Efter ett pilotförsök med projektet *Klart till kursstart* under 2014–2015 beslutade MTM att i sin ordinarie verksamhet låta lärosäten beställa kurslitteratur redan innan de antagit någon student i behov av den, om de förväntar sig en efterfrågan på den. På så sätt kan litteraturen finnas tillgänglig vid kursstart. MTM gjorde det även möjligt att skapa lånekonto hos dem utan att studenterna fysiskt behövde besöka lärosätets bibliotek, eftersom det tidigare skapade svårigheter för distansstudenter (UHR, 2019a, ss. 29, 32).

Utredningar

En viktig källa till information om synen på frågan om breddad rekrytering och förslag till åtgärder och insatser som ännu inte nödvändigtvis har genomförts är utredningar och politiska kunskapsunderlag. I detta avsnitt redogör vi för ett urval av de statliga utredningar och myndighetsutredningar av högst relevans för frågan om breddad rekrytering som publicerats sedan 2010.

Utifrån kritik mot tillfälliga insatser och projekt har mer styrning efterfrågats

Flera utredningar har efterlyst ett bredare och mer långsiktigt breddningsarbete och efterfrågat tydligare styrning och bättre uppföljning.

Delegationen för jämställdhet i skolan konstaterade 2010 att insatser sedan 1970-talet framför allt riktat sig mot att få kvinnor att i högre utsträckning välja tidigare mansdominerade ämnesområden, och att så också har skett inom både gymnasiet och högskolan. Samtidigt har få insatser riktats mot att få män att söka sig till kvinnodominerade ämnesområden, och liten eller ingen förändring har heller skett där (SOU 2010:99, s. 47). Delegationen menade att skolans jämställdhetsarbete i alltför hög grad varit projektbaserat utan systematisk uppföljning och utan att ha blivit en del av skolans ordinarie verksamhet efteråt. Delegationen förordade i stället ett arbete utifrån principen om jämställdhetsintegrering (SOU 2010:99, ss. 234–235), som innebär att ett jämställdhetsperspektiv ska beaktas i alla frågor.

Året därpå framhöll den så kallade *Delegationen för jämställdhet i högskolan* att bara 3 av 17 nationella gymnasieprogram hade en könsfördelning i intervallet 40–60 procent, och att situationen i högskolan är liknande. Även om högskolan har begränsade möjligheter att påverka strukturer som grundläggs i tidigare åldrar menade delegationen att de insatser som görs alltför ofta har karaktären av punktinsatser som saknar både genomtänkt förarbete och uppföljning av effekterna. I stället efterfrågades mycket bredare insatser. Delegationen hade gett ekonomiskt stöd till en rad jämställdhetsprojekt vid olika lärosäten, bland annat till ett sådant bredare samarbete för jämställdhet på KTH, Linköpings och Lunds tekniska högskolor samt Luleå tekniska universitet. Utredningen framhöll möjligheten att ha ett jämställdhetsperspektiv i urvalsmetoderna för de lokalt beslutade urvalsgrunderna, eller att satsa på mer tvärvetenskapliga program för att exempelvis attrahera fler kvinnor till ingenjörsutbildningar (SOU 2011:1, ss. 187–189). Att byta namn på kurser eller utbildningar benämndes av delegationen som ”mer eller mindre kosmetiska åtgärder” (SOU 2011:1, s. 189). Delegationen föreslog att lärosäten skulle kunna få jämställdhetsbonus om de efter utvärdering bedömdes ha god jämställdhet eller ha åstadkommit påtagliga förbättringar, samt att det nya kvalitetsutvärderingssystemet bör ta hänsyn till jämställdhetsaspekter (SOU 2011:1, s. 160). Delegationen ville även ge Högskoleverket (föregångaren till UKÄ och UHR) en mer aktiv roll i att främja och stödja jämställdhetsarbetet vid lärosätena (SOU 2011:1, ss. 176–177).

På regeringens uppdrag publicerade UHR 2016 en utredning om lärosätenas arbete med breddad rekrytering och breddat deltagande. UHR noterade i likhet med *Delegationen för jämställdhet i högskolan* att det ofta saknades ett strukturerat och väl förankrat arbete med breddad rekrytering på lärosätena. Exempelvis saknade många lärosäten mätbara eller uppföljningsbara mål, och många hade inte kartlagt sin studentpopulation utifrån relevanta aspekter (UHR, 2016, s. 6). UHR efterfrågade därför mer styrning från regeringen, med krav på att alla lärosätena skulle utveckla detaljerade och uppföljningsbara strategier. UHR tog upp att de lokalt beslutade urvalen sällan gjordes i syfte att bidra till breddad rekrytering, och efterfrågade detta i högre utsträckning. Man menade även att arbetet med breddad rekrytering borde utökas för att innefatta personer med funktionsnedsättningar, hbtq-personer, flyktingar och invandrare utan tidigare akademisk utbildning samt Sveriges nationella minoriteter. Slutligen bad UHR regeringen att ge UHR i uppdrag att regelbundet följa upp lärosätenas breddningsarbete (UHR, 2016, ss. 6–9).

Året därpå, 2017, tillsatte regeringen *Styr- och resursutredningen* med uppdrag att se över styrningen av lärosätena, så att de har incitament att utvecklas i riktning mot de krav och mål som de ska ta hänsyn till (SOU 2019:6, s. 41). Styrningen skulle bland annat ”[f]rämja jämställdhet och breddad rekrytering samt livslång lärande” (SOU 2019:6, s. 42). Utredningen menade att det fanns potential att utveckla lärosätenas arbete med breddad rekrytering, även om många orsaker till snedrekryteringen kan härledas till faktorer långt tidigare i livet än i steget till högskolan (SOU 2019:6, s. 21). Därför föreslog utredningen att breddad rekrytering blir en del av de så kallade utvecklingskontrakt som utredningen ville införa, där lärosätena sätter mål som följs upp i dialog med Utbildningsdepartementet (SOU 2019:6, ss. 195–196).

Flera lyfter studievägledningens potential att bryta mönster och visa på möjliga vägar

Andra utredningar har pekat på både påtagliga brister och stor potential hos studievägledningen att bidra till en breddad social rekrytering och att fler bryter traditionella köns mönster i utbildningsval.

På eget initiativ lät UHR genomföra en rikstäckande undersökning av 1 000 personer mellan 19 och 64 år (UHR, 2017, s. 10). Utöver att belägga stora skillnader mellan framför allt olika socioekonomiska grupper i deras relation till högskolestudier, noterade man påtagliga brister i studievägledningen. UHR menade utifrån resultaten att insatser för breddad rekrytering bör riktas mot personer från studieovana hem på mindre orter och mot kvinnor med barn (UHR, 2017, ss. 35–37).

Samma år tillsattes *Utredningen om en utvecklad studie- och yrkesvägledning*, som i sin rapport 2019 menade att ”skolans studie- och yrkesvägledning inte motsvarar de goda intentioner som finns i rådande styrdokument om en likvärdig tillgång till vägledning” (SOU 2019:4, s. 274). Man pekade på brister i studievägledningens kompensatoriska uppdrag (att motverka begränsningar i studieval utifrån kön, social eller kulturell bakgrund) i den praktiska verksamheten och underströk vikten av det arbetet (SOU 2019:4, ss. 154–159). Utredningen efterfrågade tydligare bestämmelser och styrning för att säkerställa att elever faktiskt får adekvat vägledning (SOU 2019:4, ss. 179–180). Man ville bland annat att mer tid skulle garanteras i vägledningssyfte i grundskolan, som en frivillig fördjupning i gymnasieskolan samt individuellt inför val till gymnasiet, i samband med avhopp från gymnasiet samt för nyanlända (SOU 2019:4, ss. 280, 305, 313).

Även *Jämlikhetsutredningen* lyfte studievägledningen som en del av lösningen. Utredningen konstaterade att könsskillnader i utbildningsval är mest påtagliga bland barn till lågutbildade. Medan kvinnor över tid i ökad utsträckning sökt sig till tidigare mansdominerade utbildningar har inte männen gjort motsvarande i samma utsträckning (SOU 2020:46, s. 602). Utredningen menade också att invandringen har lett till ökat spridning i utbildning. Många skaffar högre utbildning i högre utsträckning än dem med svensk bakgrund, medan andra faller ur utbildningssystemet (SOU 2020:46, s. 27). ”Inte desto mindre betyder familjebakgrunden mycket för vilka utbildningsvägar som väljs och för framgångarna i studierna. Valen styrs fortfarande i hög grad av könsstereotyper. Det stora inflödet av barn med utländsk bakgrund har också bidragit till svårigheterna att skapa någorlunda lika förutsättningar för alla barn” (SOU 2020:46, s. 167). Vad gäller avhopp konstaterade utredningen utifrån UKÄ:s siffror att social bakgrund bara hade betydelse för avhopp på civilingenjörsprogrammet, annars inte. Låga betyg ökade däremot risken för avhopp på i princip alla utbildningar (SOU 2020:46, s. 342).

Jämlikhetsutredningen varnade för diskussioner som snävt diskuterar ekonomiska incitament som lösning på snedrekryteringen, och framhöll i stället tidiga insatser byggda på information, attitydpåverkan och förebilder (SOU 2020:46, s. 341). Utredningen förordade en utökad studie- och yrkesvägledning med sikte på icke-traditionella yrkesval, för att förändra mönster och frigöra outnyttjad potential. Man menade att det inte räcker att bara stärka studievägledarens roll i skolan, utan lyfte även fram förebildsprogram och andra strategier för att förmedla erfarenheter hos personer som själva brutit köns mönstren. Insatserna borde enligt utredningen riktas in tidigt, för att bryta könsbundna mönster samt att uppmuntra elever med lägre socioekonomisk bakgrund att söka sig till högre studier (SOU 2020:46, ss. 602–603).

Fler behörighetsvägar, mer validering och förändrad antagning kan bredda rekryteringen

Tillträdesutredningen och ett par andra utredningar har berört frågan om vidgat tillträde och fler behörighetsvägar till högskolan.

Tillträdesutredningen valde att behandla breddad rekrytering och ville minska strategiska val

Tillträdesutredningen skulle se över behörighet och antagning till högskoleutbildningen på grundnivå. Ingen som skulle klara en högskoleutbildning skulle stängas ute, bara de som har nödvändiga kunskaper skulle vara behöriga och de med de bästa förutsättningarna att klara studierna skulle antas när ett urval behövs. Samtidigt skulle gymnasiet vara huvudvägen till högskolan, och systemet skulle ge önskvärda incitament för gymnasieelever (SOU 2017:20, s. 13).

Breddad rekrytering nämndes inte i *Tillträdesutredningen* direktiv. Utredningen själv satte trots det som mål att systemet skulle förenklas, både för att göra det hållbart under lång tid och för att bredda rekryteringen, samtidigt som den valde att tolka direktiven om fler vägar till högskolan utifrån ett breddningsperspektiv (SOU 2017:20, ss. 85, 269). Utredningen betonade att breddad rekrytering både är en demokratifråga och en fråga om att ta tillvara all kompetens och potential. Satsningen på breddad rekrytering

genom en allmän systemexpansion ifrågasattes, och i stället betonades att breddad rekrytering kan innebära att vissa grupper behöver lämna ifrån sig platser, dvs. att mobiliteten kan behöva gå i båda riktningarna (SOU 2017:20, s. 270).

Utredningen sällade sig till slutsatserna i UHR:s utredning *Kan excellens uppnås i homogena studentgrupper?* från 2016, och underströk även att alla kryphål, strategiska överväganden, kostnader och komplexitet i systemen för behörighet och antagning gynnar socioekonomiskt starka grupper. Utredningen såg det exempelvis som ett problem att vissa delar av antagningssystemet var utformade för att skapa incitament för gymnasieelever (så att strategiskt agerande lönar sig), snarare än att optimera tillträdet till högskoleutbildningarna (SOU 2017:20, ss. 13, 271). På så sätt gick utredaren delvis emot direktivet att skapa önskvärda incitament för gymnasieelever.

Utredningen föreslog förenklade regler och nya möjligheter för att få behörighet och meritvärde

Tillträdesutredningen föreslog att de grundläggande behörighetskraven skulle formuleras i termer av kompetenser inom bland annat språk och vetenskapligt förhållningssätt, och att en högskoleförberedande examen motsvarande gymnasiet skulle anses uppfylla sådana krav. För personer som förvärvat motsvarande kunskaper på annat sätt föreslog utredningen att ett nationellt behörighetsprov skulle införas för personer över 23 år, som en slags bedömning av reell kompetens. Provet skulle enligt utredningen även ge ett meritvärde, så att den sökande inte dessutom behövde skriva högskoleprovet. För personer under 24 år skulle möjligheten att få sin reella kompetens bedömd som tidigare kvarstå, men med tillägget att en validering av en persons reella kompetens skulle ge ett meritvärde i form av ett omdöme. Båda dessa insatser skulle minska hindren för personer med utländska meriter eller bristfällig dokumentation (SOU 2017:20, ss. 17–18, 23).

Utredningen förordade att meritpoängen skulle avskaffas och ersättas med särskilda behörighetskrav vid de utbildningar där ämnena är nödvändiga, eftersom meritpoängen främst är till som incitament för gymnasieelever. Kompletteringar för att höja befintliga betyg skulle inte räknas med i urvalet (SOU 2017:20, s. 21). *Tillträdesutredningen* ville också begränsa användandet av särskilda behörighetskrav och bara ställa upp sådana om de är helt nödvändiga för att studenterna ska klara av utbildningen. För yrkesexamen och konstnärliga examina skulle UHR besluta om behörighetskraven, och för generella examina och fristående kurs skulle lärosätet göra det. Dessutom skulle det vara möjligt att uppfylla särskilda behörighetskrav med hjälp av en värdering av reell kompetens (SOU 2017:20, ss. 18–19). Utredningen påpekade att det finns tecken på att valideringar av reell kompetens i dagsläget inte används i så hög utsträckning som vore önskvärt (SOU 2017:20, s. 130).

Valideringsdelegationen (SOU 2017:18; SOU 2018:29; SOU 2019:69) arbetade för att just främja, stödja och driva på arbetet för att få till stånd ökad samordning och utveckling av validering av reell kompetens, bland annat genom att ta fram en nationell strategi för validering. Regeringen hade som mål att få till stånd ett nationellt valideringssystem (SOU 2019:69, s. 77). Syftet var att få till stånd en generös, flexibel och rättvis validering av tidigare lärande (SOU 2018:29, 2018, s. 21).

Utredningen ville ge mer plats åt betyg och alternativa urvalsgrunder och mindre åt högskoleprovet

Vad gäller urvalsgrupper gav *Tillträdesutredningen* internationella utblick intrycket av att det är relativt vanligt att ha kvoter eller särskilda vägar för äldre studenter eller minoriteter för att åstadkomma mer breddad rekrytering, och att lärosätena ofta har större frihet än i Sverige att utforma egna urvalskriterier (SOU 2017:20, s. 15). Utredningen ville att utgångspunkten skulle vara att platserna som tilldelas utifrån högskoleprovsresultat skulle utgöra minst 15 procent, betyg minst 43 procent (inklusive subgrupper för gymnasiebetyg, folkhögskoleomdöme, det föreslagna behörighetsprovet respektive validering av reell kompetens, som alla skulle ge ett meritvärde), och resterande högst 42 procent utifrån lokalt beslutade urvalsgrunder (SOU 2017:20, s. 20). Utredaren betonade att han såg det som önskvärt att lärosätena i större utsträckning skulle använda sig av just lokalt beslutade urvalsgrunder, och i högre grad få frihet att själva besluta om behörighetskrav för att öka precisionen. Lärosätenas egenintresse av att ha ett enkelt och överskådligt system skulle enligt utredningen moderera risken att komplexiteten blev för hög (SOU 2017:20, ss. 266, 268). Ett problem med lokalt beslutade urvalsgrunder som utredningen noterade var att många lärosäten tycktes mena att de per definition åstadkom breddad rekrytering genom att de lokala urvalsgrunderna gjorde att de antog studenter vars meritvärde var lägre än för dem som antogs i urvalsgrupperna för betyg och högskoleprovsresultat (SOU 2017:20, s. 175). Det höll utredningen inte med om.

Huvudskälet till att utredningen ville minska andelen platser som fördelas utifrån högskoleprovet var att det har sämre prognosförmåga än betyg för framtida studieframgångar, samt att det bidrar till snedrekryteringen (SOU 2017:20, s. 321). När det gäller själva utformningen av högskoleprovet föreslog utredningen att dess två delar (verbal och logisk/kvantitativ) ska kunna viktas vid antagning beroende på den sökta utbildningens karaktär (SOU 2017:20, s. 21). Utredaren gjorde slutligen bedömningen att lagstiftningen inte medger kvotering, men ställde retoriskt frågan om det kanske bara är via kvotering som en breddad rekrytering kan uppnås (SOU 2017:20, s. 268).

Vissa har önskat yrkesprogram som ger generell eller till och med särskild behörighet

En något kontroversiell politisk fråga är om gymnasiets yrkesprogram ska ge högskolebehörighet i sitt standardutförande. *Delegationen för jämställdhet i skolan* uttryckte oro för att gymnasiereformen 2011, som medförde att yrkesförberedande program inte längre gav högskolebehörighet i sitt standardutförande, riskerade att ytterligare öka andelen kvinnor i övergången till högskolan, eftersom fler pojkar läser yrkesprogram (SOU 2010:99, s. 96). *Gymnasieutredningen* förordade att yrkesprogrammen återigen automatiskt skulle ge högskolebehörighet, men att eleverna själva skulle kunna välja bort de berörda kurserna. I stället för att den grundläggande behörigheten går att välja genom utökat program, ville utredningen att det skulle ingå i programmets ordinarie omfattning, och att eleverna i stället skulle ha rätt att genom utökat program läsa in kurser för särskild behörighet (SOU 2016:77, ss. 709, 714). Eftersom de vanligaste högskoleutbildningarna bland tidigare yrkesprogramelever var lärarutbildningar, sjuksköterskeutbildningar och högskoleingenjörsutbildningar, skulle kurser som ger särskild behörighet till dessa prioriteras beroende på yrkesprogrammets inriktning (SOU 2016:77, ss. 715–716).

Högskolans regionala spridning och distansutbildningens potential har framhållits

En aspekt av breddad rekrytering som ibland hamnar inom ramen för regionalpolitiken snarare än inom ramen för arbetet med breddad rekrytering är de ojämna geografiska mönstren i vilka som läser en högre utbildning. *Landsbygdsutredningen* utgick från det regionalpolitiska perspektivet och menade att fler landsbygdsbor bör kunna läsa en högre utbildning, samt att universitet och högskolor bör ges i uppdrag att säkerställa ökad tillgänglighet till högre utbildning i hela landet. Detta var tänkt att ske genom distansutbildning och utbildningscentrum för högre utbildning, som skulle upprättas genom samarbeten mellan glesbygdskommuner och lärosäten. På så sätt skulle nya studentgrupper kunna rekryteras till högre utbildning (SOU 2017:1, ss. 117–123).

Jämlikhetsutredningen tog upp frågan utifrån ett breddningsperspektiv, och menade att den regionala spridningen av den högre utbildningen verkar ha positiva effekter på den breddade rekryteringen. Även om nya universitet och högskolor ofta har tydligare fackinriktning (underförstått begränsat utbud), medför de en större geografisk spridning av högre utbildning i landet (SOU 2020:46, s. 340). *Jämlikhetsutredningen* tog fram förslag till vad en strategi för regionalt tillgänglig högre utbildning skulle kunna innehålla. Utredningen menade att distansutbildningar har god potential. De som läser sådana utbildningar är oftare äldre, har i högre utsträckning hemmavarande barn, kommer oftare från studieovana hem och tar i lägre utsträckning studiemedel. Regionalt tillgänglig högre utbildning kan samtidigt minska kompetensflykten från landsbygden (SOU 2020:46, ss. 618–620). För att öka genomströmningen inom distansutbildningen ville utredningen att en kontrollerad studie av lärocentrums effekt i glesbygd skulle genomföras. Positiva resultat skulle leda till en utbyggnad av dessa nationellt, så att de som bor långt från ett lärosäte och läser på distans ändå har någonstans att studera och träffa andra studenter (SOU 2020:46, ss. 620–621). Man ville även att UKÄ skulle utreda distansutbildningens bidrag till den breddade rekryteringen (SOU 2020:46, s. 620), samt att "[r]egeringen bör utforma en strategi med sikte på att uppnå ökad genomströmning och studieresultat i distansutbildning samt hur distansutbildningen kan bidra till breddad rekrytering till högskolan" (SOU 2020:46, s. 779). Dessutom efterfrågade utredningen ekonomiskt stöd till utveckling av distanspedagogik och utbildningsprogram på distans (SOU 2020:46, s. 779).

Senare högskoleinträde ger bättre fördelning mellan utbildningar och färre felval

En fråga av mer indirekt relevans för breddningsarbetet och rekryteringen till vissa specifika utbildningar är viljan att skapa incitament för personer att påbörja sin högre utbildning i tidigare ålder. *Utredningen om tryggare och effektivare studier* hade i uppdrag att föreslå förändringar av studiemedlet som utifrån positiva incitament skulle effektivisera studenternas studier (SOU 2018:73, ss. 26–27). Utredningen avstod från

att föreslå förändringar för att uppmuntra en snabbare övergång från gymnasiet till högre studier, med motiveringen att det bland annat skulle medföra sämre prestationsgrad och en högre risk för avhopp och felval (SOU 2018:73, ss. 129–130), samt för att efterfrågan på utbildning bland 19-åringar är mycket mer koncentrerad till ett fåtal utbildningar än bland äldre studenter. Inte minst bristyrken, som lärare eller vård- och omsorgsyркиn, lockar betydligt fler äldre studenter än yngre, varför ett tidigare inträde på högskolan ser ut att missgynna rekryteringen till dessa yrken (SOU 2018:73, ss. 114–116). Ett annat problem som förstärks när fler yngre söker till högskolestudier är att det driver upp söktrycket till ett fåtal utbildningar, och att många då år efter år försöker komma in, vilket medför ett försenat yrkesinträde. Det mest extrema exemplet är läkarutbildningen (SOU 2018:73, ss. 56–57). Ett sådant skevt söktryck gör det ännu svårare för mindre resursstarka sökande att komma in på mer attraktiva utbildningar, samtidigt som färre resursstarka sökanden ser ut att söka till exempelvis lärarutbildningen.

Utredningen föreslog vidare att fribeloppen skulle sänkas för personer under 30 år, för att stimulera yngre studenter att jobba mindre och fortare bli klara med sina studier, medan fribeloppet för personer över 40 år i stället skulle höjas (SOU 2018:73, s. 141). Det är relevant eftersom personer med lägre socioekonomisk status oftare väljer att finansiera sina studier med arbete, vilket riskerar att gå ut över deras studier. Utredningen pekade även på Danmarks åtgärder (den så kallade *Fremdriftsreformen*) som en möjlig väg att gå i arbetet med att effektivisera studierna (SOU 2018:73, ss. 50, 140).

Universell utformning bör vara utgångspunkten enligt funktionshinderspolitiskt förslag

Ett problem som ibland lyfts fram gällande funktionshinderspolitiken är koordineringen mellan olika aktörer och instanser. *Styrutredningen för funktionshinderspolitiken* skulle föreslå ett nytt styrsystem och även tydliggöra hur principen om universell utformning ska tillämpas. Principen innebär att man skapar lösningar som i sitt standardutförande och utan anpassning fungerar för så många som möjligt. Utifrån observationen att utvecklingen gått alldeles för långsamt och därför inte motsvarat politikens förväntningar, skulle utredningen komma med förslag på en styrning som ökar takten (SOU 2019:23, s. 90).

Utredningen föreslog att Myndigheten för delaktighet (MFD) skulle ha det övergripande ansvaret för politikens genomförande, Skolverket skulle ha ett samordnande ansvar för hela utbildningsområdet (SOU 2019:23, ss. 192–193) medan UHR och Specialpedagogiska skolmyndigheten skulle få ett särskilt ansvar att bidra till genomförandet av funktionshinderspolitiken och sprida kunskap inom sina områden (SOU 2019:23, ss. 49, 55). När det gäller universell utformning menade utredningen att ”myndigheterna utöver att verka för att deras lokaler, information och verksamhet i övrigt är tillgängliga för personer med funktionsnedsättning också i största möjliga utsträckning ska genomföra och utveckla verksamheten utan behov av anpassning eller specialutformning (universell utformning)” (SOU 2019:23, s. 97). Universell utformning skulle vara utgångspunkten, så att man alltid prövar utformning och planering utifrån principen. På så sätt gör man rätt från början, och minskar behovet av speciallösningar i efterhand (SOU 2019:23, ss. 97–99).

Sammanfattning

Utifrån frågor om jämställdhet, breddad rekrytering och styrningen av högskolan har utredningar problematiserat den ojämna könsfördelningen på olika utbildningar och att fokus traditionellt sett legat på kvinnors utbildningsval. Utredningarna har också efterfrågat breddningsarbete med fokus på fler olika grupper samt kritiserat att diverse breddningsinsatser ofta tagit formen av projekt och inte förankrats i den ordinarie verksamheten. Dessutom har det i samband med insatser ofta saknats både gediget förarbete och systematisk uppföljning och utvärdering. I flera fall har inte ens lärosätena haft system för kartläggning, uppföljning eller utvärdering av sin rekrytering.

Utredningar har uttryckt stöd för att återgå till ett system där även de gymnasiala yrkesprogrammen är högskoleförberedande, och framhållit att mer komplexa system, olika typer kostnader eller incitamentssystem och krav på strategiska val relativt sett gynnar mer privilegierade gruppers barn. Det har även varnats för att uppmuntra en snabb övergång från gymnasiet till högskolan, eftersom yngre studenter uppvisar starkare tendenser att söka snävt till ett mindre antal attraktiva utbildningar, vilket riskerar att leda till felval, avhopp och ökade svårigheter att komma in på de mest attraktiva utbildningarna.

Som potentiella motmedel mot olika former av snedrekrytering har utredningar lyft fram ett antal instrument. Bland annat har det konstaterats att lärosätena i låg utsträckning använder sig av lokalt beslutade urvalsgrunder, trots att de ger möjligheter att utforma urvalet på ett sätt som kan bidra till en breddad

rekrytering. Även validering av en sökandes reella kompetens har setts som ett underutnyttjat instrument, och det föreslagna behörighetsprovet är ett sätt att komma åt det problemet. Många har också kritiserat den svenska studie- och yrkesvägledningen för att inte i tillräckligt hög utsträckning lyckas i sitt kompensatoriska uppdrag, dvs. i att motverka begränsningar i studieval utifrån kön, social eller kulturell bakgrund. Förutom att ge mer tid åt vägledning och sätta in vägledningsinsatser i tidigare åldrar har även förebildsprogram lyfts fram som en möjlighet. Slutligen har distansutbildningens potential betonats, eftersom den visat sig kunna nå ut till grupper som annars inte hade valt eller haft möjlighet att studera. Insatser för att både utöka och förbättra distansutbildningen har därför efterfrågats.

Regeringsinitiativ och strategier

Breddad rekrytering till den högre utbildningen uppmärksammas mer sedan 2014

Medan fokus i den ursprungliga propositionen om breddad rekrytering (Prop. 2001/02:15) främst låg på den etniska och sociala aspekten samt på kön, har geografi och funktionsnedsättningar i ökad utsträckning kommit att bli en del av diskussionen. Frågan om etnicitet har varit något mindre framträdande under den senaste tioårsperioden, sannolikt utifrån slutsatsen att de med utländsk bakgrund, med undantag för dem som invandrat efter skolstart, inte längre är underrepresenterade bland dem som påbörjar en högskoleutbildning (UKÄ, 2016, s. 51). Den ojämna fördelningen av personer med utländsk bakgrund mellan olika utbildningar har noterats, men inte i någon högre grad problematiserats.

Efter regeringsskiftet 2014 fick frågan om breddad rekrytering större uppmärksamhet. Bland annat tog regeringen initiativ till olika kartläggningar av insatserna. Regeringen gav 2015 UHR i uppdrag att kartlägga lärosätenas arbete med breddad rekrytering och lyfta fram goda exempel. Regeringen framhöll bland annat den allmänna expansionen av den högre utbildningen som en insats ”för att ytterligare öppna dörrarna till högskolan” (Utbildningsdepartementet, 2015b). År 2019 gav regeringen i uppdrag åt UKÄ att i dialog med UHR genomföra den tematiska utvärdering av lärosätenas arbete med breddad rekrytering som den här rapporten är en del av samt en kartläggning av lärosätenas användning av lokalt beslutade urvalsgrunder (Utbildningsdepartementet, 2019a), som också har relevans för frågan.

Regeringen lanserade 2016 även ett slags jämställdhetsmanifest i en skrivelse till riksdagen, där den bland annat konstaterade att det framför allt är de gymnasiala yrkesprogrammen som är könssegregerade, men att det även gäller det humanistiska och tekniska gymnasieprogrammet. Trots att utvecklingen gått i en utjämnande riktning läste 29 procent av de manliga eleverna på ett kvinnodominerat gymnasieprogram 2015, medan andelen av de kvinnliga eleverna som läste på mansdominerade program bara låg på 6 procent. På högskoleutbildningar konstaterade regeringen att fördelningen inom hälso- och sjukvård samt social omsorg låg på 80/20 till kvinnors fördel. På teknik och tillverkning var fördelningen i stället 69/31 till fördel för män. Läkar-, jurist-, ekonom- och civilingenjörsutbildningarna hade gått från att vara mansdominerade till att ha en jämn fördelning eller till och med domineras av kvinnor. Föräldrarnas utbildning hängde inte bara samman med valet att studera vidare; barn till högutbildade var även mindre benägna att studera på könsuppdelade utbildningar (Skr. 2016/17:10, ss. 26–27).

Bristen på jämställdhet när det gäller utbildning handlar i dag inte om den formella tillgången till utbildning utan om ojämställda förutsättningar, möjligheter och villkor i samband med utbildning. Under förra seklets första hälft fick kvinnor och flickor formellt tillträde till hela utbildningssystemet, men fortfarande råder en påtaglig könssegregering på de flesta utbildningsinriktningar, såväl i nationella program i gymnasieskolan och yrkeshögskolan som i högskolan. (Skr. 2016/17:10, s. 76)

Regeringen betonade vikten av ett normkritiskt arbete i hela utbildningssystemet och ett ifrågasättande av de föreställningar och självbilder som finns om och inom vissa gymnasie- och högskoleprogram och som kan ha en exkluderande effekt (Skr. 2016/17:10, s. 77). Regeringen satte jämställd utbildning som ett nytt delmål i jämställdhetspolitiken, där ”[k]vinnor och män, flickor och pojkar ska ha samma möjligheter och villkor när det gäller utbildning, studieval och personlig utveckling” (Skr. 2016/17:10, s. 75). Av regeringsbrevet framgår att regeringen förväntar sig att lärosätena redovisar åtgärder och resultat i relation till de jämställdhetspolitiska målen (Utbildningsdepartementet, 2019b).

År 2016–2019 genomfördes en nationell satsning på jämställdhetsintegrering vid högskolor och universitet. Nationella sekretariatet för genusforskning vid Göteborgs universitet stödde inom satsningen

lärosätenas arbete för att uppnå de jämställdhetspolitiska målen, men uppdraget överfördes till Jämställdhetsmyndigheten från 2018 (Jämställdhetsmyndigheten, 2019, s. 10). Som en del i detta ålades universitet och högskolor i regleringsbrev att ta fram planer för jämställdhetsintegrering, exempelvis för att motverka könsbundna studieval eller ojämlikheter i genomströmningen (Utbildningsdepartementet, 2015a). Sedan dess har uppdraget att arbeta med jämställdhetsintegrering i frågor som könsbundna studieval återkommit i varje nytt regleringsbrev.

År 2018–2019 genomförde Jämställdhetsmyndigheten på uppdrag av regeringen en uppföljning av arbetet med jämställdhetsintegrering. Lärosätena hade under satsningen ofta fokuserat på sådant som nämdes som exempel i regleringsbrev, bland annat arbetat för att motverka könsbundna studieval (Jämställdhetsmyndigheten, 2019, ss. 5, 22). Satsningen följer det som kan ses som den svenska regeringens huvudsakliga strategi i förhållande till breddad rekrytering till högskolan, det vill säga en uppdelning där mycket övergripande politiska mål sätts upp av regeringen, och där de enskilda lärosätena sedan förväntas konkretisera och arbeta mot målen.

Flera insatser har gjorts för att skapa fler vägar till högskolebehörighet

De breddningsinsatser som den svenska regeringen tycks ha fokuserat mest på är att få fler behöriga till högskolestudier och skapa fler vägar till högskolan. I ljuset av att var tredje elev inte når fram till en fullständig gymnasieexamen trots att i princip samtliga påbörjar en gymnasieutbildning, satte regeringen som mål att alla ungdomar ska påbörja och fullfölja en gymnasieutbildning. För de flesta är det bara enstaka kurser som saknas (SOU 2016:77, ss. 31–33). Sedan 2017 har dessutom samtliga vuxna rätt att på komvux läsa in de kurser som saknas för grundläggande behörighet till högskolestudier, liksom de kurser som behövs för särskild behörighet till en viss utbildning (Prop. 2016/17:5, ss. 17–21). Tidigare var det bara den med examen från gymnasiet som kunde läsa in grundläggande behörighet, och det var ingen rättighet att kunna läsa kurser för att uppnå särskild behörighet (Prop. 2016/17:5, ss. 12–13).

Basårsutbildningen är ett annat exempel på en kompletteringsmöjlighet som kan öppna högskolan eller särskilda utbildningsinriktningar för tidigare obehöriga. Eftersom basårsutbildningen visat sig bidra till breddad rekrytering, både av kvinnor till teknik- och naturvetenskap och av studenter från studieovana hem, arbetade regeringen för att öka lärosätenas flexibilitet i att inrätta basårsutbildning samt så kallad collegeutbildning, som är tänkt att introducera studenter till den högre utbildningen (Prop. 2017/18:204, ss. 28–30). Det blev bland annat möjligt att läsa kurser för grundläggande behörighet inom ramen för basåret, medan det tidigare bara hade gällt särskild behörighet. Studenterna fick även rätt att ta studieuppehåll eller få anstånd med att påbörja studierna vid exempelvis sjukdom eller graviditet. Samtidigt fick de möjlighet att välja efterföljande utbildning senare under basårets gång, i stället för som tidigare vid basårets början. Lärosätena fick också ökade möjligheter att erbjuda studier och kurskombinationer anpassade efter lokala behov (Utbildningsdepartementet, 2018a).

Samtidigt togs 2018 möjligheten bort att få sina studielån delvis avskrivna om man läste ett basår för att få behörighet till ett högskoleprogram och därefter läste en högskoleutbildning. För utbildning på lägre nivåer infördes i stället ett utökat direkt ekonomiskt stöd. Bland andra UHR uttryckte oro för att beslutet skulle ha negativa effekter för den breddade rekryteringen eftersom basåret påverkades negativt, men regeringen menade att de positiva effekterna övervägde och att de flesta som läser basår skulle göra det ändå (Prop. 2016/17:158, ss. 100–103).

Utifrån *Tillträdesutredningens* förslag beslutade regeringen 2018 om nya tillträdesregler till högskolan som ska gälla från 2022. Bland annat initierades en försöksverksamhet med det föreslagna nationella behörighetsprovet som är tänkt att bli en ny väg till högskolan. Samtidigt beslutades att den grundläggande behörigheten ska uttryckas i form av kompetenser, och lärosätena får större frihet att själva besluta om särskild behörighet (Utbildningsdepartementet, 2018b). Regeringen valde att gå emot utredningens förslag genom att behålla nuvarande regler för urvalsfordelningen, med minst en tredjedel för betyg respektive högskoleprov, och högst en tredjedel för lokalt beslutade urvalsgrunder. Samtidigt valde regeringen att möjliggöra för lärosätena att minska andelen platser i urvalsgruppen för högskoleprov vid utbildningar med lågt söktryck och där högskoleprovet har en dålig prognosförmåga för studieframgångar. De lokalt beslutade urvalsgrundernas roll i att bredda rekryteringen lyftes fram, men det betonades att breddningen måste ske utifrån meriter och inget annat (Prop. 2017/18:204, ss. 23–27), vilket kan tolkas som att aspekter som kön eller social bakgrund inte får beröras av urvalskriterierna.

Myndigheterna ansvarar för bättre funktionsmångfald i högskolan

År 2010 lanserade regeringen en strategi för genomförandet av funktionshinderspolitiken 2011–2016, där ett mål var att ge alla förutsättningar att utveckla sina kunskaper så långt som möjligt, och där regeringen pekade ut högskoleutbildning på lika villkor som ett av flera fokusområden. Högskoleverket fick i uppdrag att utöva tillsyn över lärosätenas insatser på området, och sprida goda exempel (Socialdepartementet, 2011, ss. 22–25).

Utifrån förslag från MFD om en ny funktionshinderspolitik kom regeringen med en proposition där de tydliggjorde att funktionshinderspolitiken tar sin utgångspunkt i FN:s rättighetsdeklarationer (Prop. 2016/17:188). Regeringen menade med en retorik hämtad från tankarna om breddad rekrytering att samhällets mångfald i större utsträckning behövde återspeglas i högskolan. Man gav därför UHR i uppdrag att sprida goda exempel på lärosätessåtgärder för att motverka diskriminering och öka tillgänglighet för personer med funktionsnedsättning. I sammanhanget påpekade man också att bristande tillgänglighet sedan 2015 räknas som diskriminering, och att lärosätenas sedan 2017 haft ett tydligare ansvar för att bedriva ett förebyggande arbete (Prop. 2016/17:188, s. 50). Den huvudsakliga strategin var att regeringen sätter upp nationella mål, och att alla myndigheter ska utforma och bedriva sina verksamheter i linje med de funktionshinderspolitiska målen. Sektorsmyndigheterna ska samordna, stödja och främja det arbete som sker bland övriga aktörer i respektive sektor (Prop. 2016/17:188, s. 78).

Ett problem i funktionshinderssammanhang är bristen på statistik, och allra mest jämförbar statistik. År 2019 gav regeringen därför SCB i uppdrag att ta fram bättre statistik om levnadsförhållanden för personer med funktionsnedsättning. Regeringen noterade att Sverige saknar en definition av funktionsnedsättning, och att olika definitioner därför används i olika sammanhang. SCB fick därför även i uppdrag att ta fram olika indikatorer för funktionsnedsättning, så att en enhetlig definition kan tas fram (Socialdepartementet, 2019).

Stöd har saknats för utökad breddningsdefinition och behörighetsgivande yrkesprogram

Vissa förslag på åtgärder har mötts av motstånd. År 2017 lade regering fram ett förslag till förändring av högskolelagen, för att betona att insatserna för breddad rekrytering bör riktas bredare än bara mot den sociala och etniska aspekten, samt att arbetet även inkluderar breddat deltagande, i bemärkelsen att det är viktigt att studenterna även fullföljer studierna. Formuleringen ”Högskolorna skall också aktivt främja och bredda rekryteringen till högskolan” skulle ändras till ”Högskolorna ska också aktivt främja ett brett deltagande i utbildningen” (Utbildningsdepartementet, 2017, s. 2). Lagförslaget hänvisade till UHR:s konstaterande att breddad rekrytering länge avgränsats till att handla om social och etnisk snedrekrytering, och att frågor om könstillhörighet, geografiskt ursprung eller hemvist, religion, sexuell läggning eller funktionshinder hamnat utanför fokus för insatserna, samt att lärosätena ofta behöver arbeta minst lika mycket med breddat deltagande som med breddad rekrytering (Utbildningsdepartementet, 2017, ss. 4–5). Lagförslaget drogs dock tillbaka efter kritik från lärosätena om att det var otydligt, saknade ökad resurstilldelning samt att kravet på breddat deltagande riskerade att medföra sänkt kvalitet för att fler ska klara av studierna (Helmerson, 2017).

En annan förändring som mötte motstånd var regeringens förslag från 2019 att alla yrkesprogram skulle byggas ut med kurser i svenska och engelska, så att de i utgångsläget skulle ge högskolebehörighet. Eleven skulle därefter aktivt kunna välja bort dessa kurser. Förslaget röstades ned i riksdagen (Riksdagen, 2018).

Fortsatt fokus på social bakgrund och kön, men även geografi och funktionsnedsättning

Regeringen har i ett antal sammanhang pekat ut den fortsatta riktningen för arbetet med breddad rekrytering och då särskilt betonat geografi, kön, social bakgrund och funktionsnedsättning.

I propositionen som 2018 angav riktningen för regeringens landsbygdspolitik betonade regeringen vikten av att den högre utbildningen är tillgänglig i hela landet, så att all kompetens kan tas tillvara. Som medel framhölls distansutbildningens möjligheter, och regeringen aviserade att den avsåg att tillgängliggöra särskilda medel för att utveckla distansutbildningen. Distansutbildningsarbetet skulle särskilt ta hänsyn till utbildningsbehov i glesbefolkade kommuner. Regeringen ville som del i arbetet med att öka den geografiska tillgängligheten även stödja kommunala lärcentrum. Från 2018 hade regeringen avsatt medel

för bidrag till kommuner att upprätta sådana, där studenter i olika studieformer har en plats med stöd och hjälp i sina studier (Prop. 2017/18:179, ss. 58–63). Senare samma år betonade regeringen den geografiska aspekten av snedrekryteringen och underströk att närhet till högre utbildning är en nödvändighet för att bredda rekryteringen (Prop. 2017/18:204, s. 9).

År 2020 noterade regeringen utifrån frågan om kompetensförsörjning att arbetet med breddad rekrytering måste fortsätta, och att det är viktigt att arbeta med könsfördelningen på olika utbildningar. Regeringen aviserade att den har som intention att utveckla styrningen av lärosätena när det gäller bland annat jämställdhet (Prop. 2020/21:60, ss. 21–22).

I forskningspropositionen 2020 tog regeringen upp bakgrund, kön och funktionsnedsättning i förhållande till frågan om breddad rekrytering till den högre utbildningen, i samband med att kompetensförsörjningen diskuterades. Eftersom studenter från studieovana hem fortfarande var underrepresenterade, behövde arbetet med breddad rekrytering enligt regeringen förbättras (Prop. 2020/21:60, ss. 21–22). Regeringen betonade även geografiska ojämlikheter i utbildning, och att utbyggnaden av högskolan i hela landet har varit viktig för att minska snedrekryteringen (Prop. 2020/21:60, s. 103).

Sammanfattning

Regeringens huvudsakliga strategi tycks ha varit att sätta upp breda mål, som lärosätena sedan är ålagda att konkretisera och arbeta för att nå. Detta gäller både jämställdhetspolitiken och funktionshinderspolitiken samt arbetet med breddad rekrytering. Regeringens försök att formellt sett bredda definitionen till att även innefatta fler grupper samt gälla även breddat *deltagande* drogs tillbaks efter kritik. I sin retorik har regeringen ändå i ökad utsträckning börjat tala om geografi och funktionsnedsättningar som en del av arbetet med breddad rekrytering, utöver kön, etnicitet och social bakgrund. Frågan om etnicitet eller utländsk bakgrund har å sin sida uppmärksamats i begränsad utsträckning.

Utöver att arbeta med nya mål, ålägga lärosätena att ta fram planer (exempelvis för jämställdhetsintegrering) samt kräva att de avrapporterar sitt arbete mot målen, har regeringen initierat flera kunskapsinhämtande och kunskapsspridande uppdrag i form av kartläggningar och utvärderingar av lärosätenas arbete med breddad rekrytering och lokalt beslutade urvalsgrunder. SCB har fått i uppdrag att ta fram bättre statistik om personer med funktionsnedsättningar, eftersom bristen på statistik gör det svårt att kartlägga eventuella problem eller framsteg. Regeringen har också utökat rätten att läsa på komvux och initierat en försöksverksamhet med ett nationellt behörighetsprov. Regeringen har även gett stöd till distansutbildning och kommunala lärcentrum, där distansstudenter kan få stöd och träffa andra distansstudenter. Slutligen har regeringen förbättrat förutsättningarna att erbjuda basårutbildningar med en högre grad av flexibilitet. Å andra sidan tog man också bort möjligheten till studielånsavskrivning för basårutbildning. Förslaget att återigen göra de gymnasiala yrkesutbildningar högskoleförberedande saknade tillräckligt stöd och röstades därför ned i riksdagen.

Statistik

Det här avsnittet beskriver den faktiska utvecklingen av den breddade rekryteringen på nationell nivå, och ger en bild av den typ av statistisk uppföljning som produceras i respektive land.

Årlig statistisk uppföljning av breddad rekrytering med fördjupningar vartannat år

UKÄ följer varje år upp utvecklingen av den breddade rekryteringen i sina årsrapporter med jämförbara mått från år till år. Rekryteringen redovisas utifrån föräldrarnas utbildningsnivå och kön samt utländsk bakgrund korsat med kön respektive utbildningsprogram. Sedan årsrapporten för 2018 redovisas även statistik över personer som fått särskilt specialpedagogiskt stöd för funktionsnedsättning. Årsredovisningarna innehåller även särskilda redovisningar av siffror som skiljer sig från år till år. År 2017–2019 togs den geografiska snedrekryteringen upp, 2017 fanns ett avsnitt om könsfördelningen och 2018 analyserades basårutbildningen utifrån ett breddningsperspektiv.

Utöver UKÄ:s årsrapporter publicerar UKÄ och SCB vartannat år omfattande statistiska analyser av dels föräldrarnas utbildningsnivå bland högskolenyborjare (UKÄ & SCB, 2020a), dels utländsk bakgrund bland studenter i högskolan (UKÄ & SCB, 2020b). Dessa statistiska analyser publiceras för att följa upp eventuell snedrekrytering och sammansättning av studenterna i högskolan. UKÄ publicerar dessutom

varje år en mer översiktlig statistisk genomgång av den geografiska rekryteringen, dvs. hur många från respektive kommun och län som har påbörjat en högre utbildning vid 19, 21 respektive 24 års ålder. Det är folkbokföringsorten i december året man fyllde 18 år som räkas som geografiskt ursprung (UKÄ, 2020a).

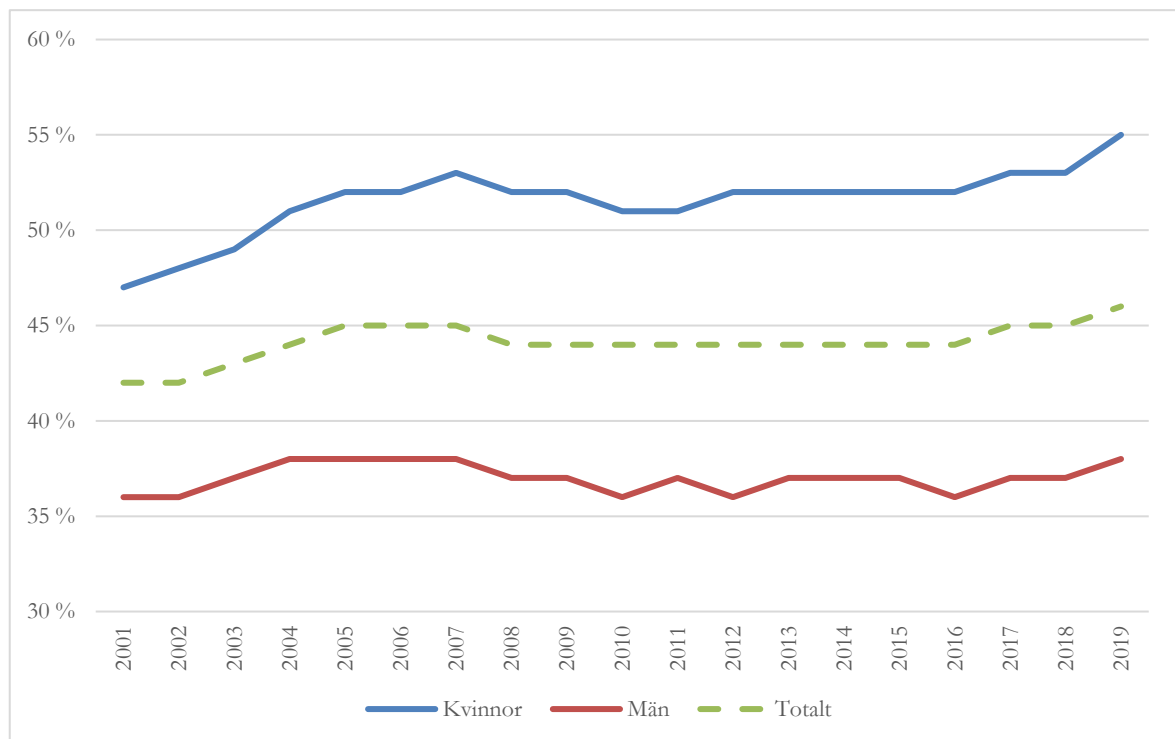
För en utförligare historisk översikt som sträcker sig längre tillbaka i tiden hänvisar vi till UKÄ:s rapport *Social snedrekrytering till högskolan i historiskt perspektiv – statistisk uppföljning av medborgare som föddes 1956–1993* (2020e) som gavs ut inom ramen för samma tematiska utvärdering som den här rapporten är en del av.

Dimensionering: Mycket marginell expansion av systemet

Storleken på det högre utbildningssystemet i förhållande till befolkningen visar hur vanligt det är att läsa en högre utbildning, och kan mer indirekt även visa hur svårt det är att få en plats. Enligt regleringsbrevet till lärosätena ska utbildningsutbudet svara både mot studenternas efterfrågan och mot arbetsmarknadens behov (Utbildningsdepartementet, 2019b).

Ett sätt att illustrera expansionen av högre utbildning utan att blanda samman den med befolkningstillväxten är att redovisa andelen som läser på högskolor och universitet i en viss kohort. Av Figur 1 framgår att andelen personer som har påbörjat en högskoleutbildning senast vid 25 års ålder i Sverige har ökat mycket marginellt sedan början av 2000-talet. En viss expansion skedde mellan 2002 och 2005, samt mellan 2016 och 2019, men för perioden som helhet har andelen bara ökat från 42 till 46 procent. Intressant nog syns ingen expansion relaterad till finanskrisen 2008.

Figur 1. Andel som påbörjat högre studier senast vid 25 års ålder, efter kön.

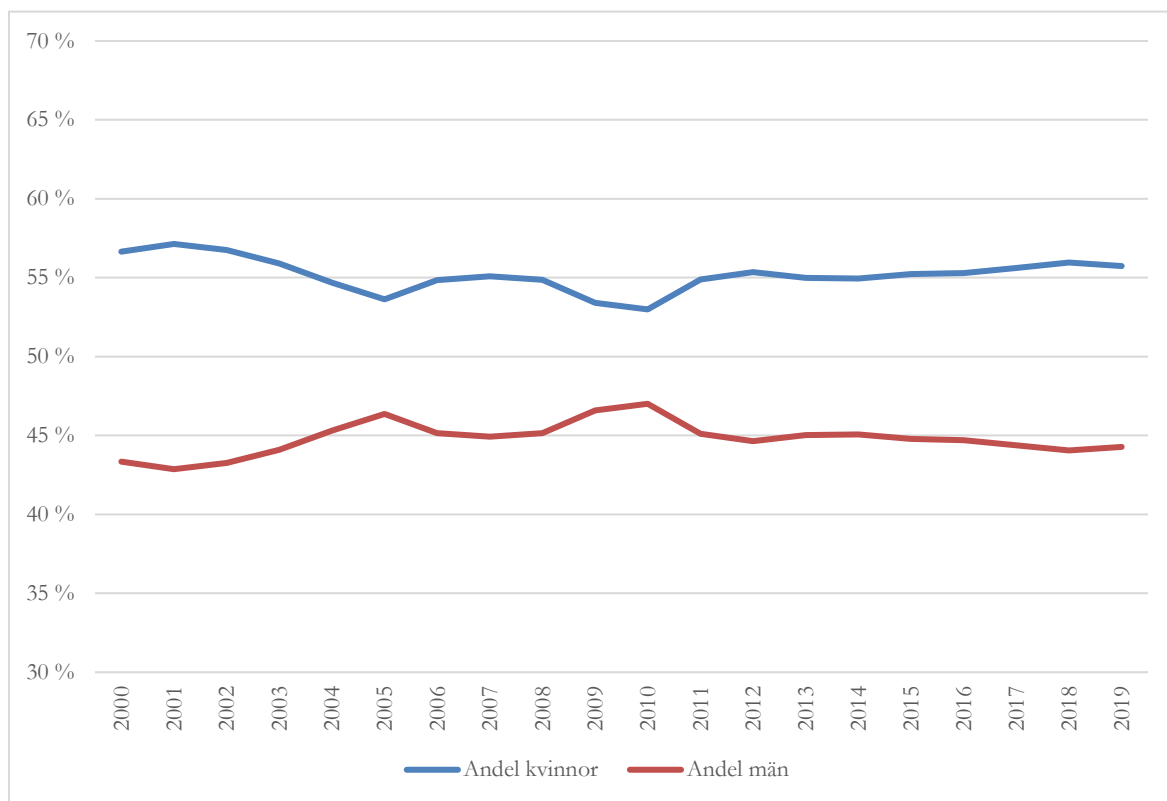
Källa: SCB.

Enligt jämförande OECD-statistik antas mindre än fyra av tio av de sökande till en högre utbildning på grundnivå i Sverige, vilket är näst lägst bland de nordiska länderna, efter Finland (Island var dock inte med i jämförelsen). Samtidigt tackade bara drygt 5 procent nej till sin plats i Sverige, även det näst lägst efter Finland. Sammantaget påbörjade omkring tre av tio av de svenska sökande en högre utbildning, vilket tillsammans med Finland var lägst bland de nordiska länderna (OECD, 2018, s. 197).

Kön: Fördelningen var mycket jämn 2010 och har sedan ökat

I Sverige ska män och kvinnor enligt lag särredovisas i den officiella statistiken, även om kön inte alls är fokus för analysen, såvida det inte finns starka skäl däremot (14 § förordningen (2001:100) om den officiella statistiken).

Figur 2. Könsfördelning, nya studenter (höstterminen).

Källa: UKÄ.

Kvinnors numerära övertag bland de nya studenterna var som störst i början av den redovisade perioden, i början av 2000-talet (se Figur 2). Kvinnorna utgjorde 57 procent av de nya studenterna höstterminen 2001. Som lägst var kvinnornas andel 2010, när de utgjorde 53 procent. Därefter har skillnaderna åter ökat och andelen kvinnor har varit omkring 56 procent de senaste åren.

Även vid kontroll för gymnasiebetyg, föräldrarnas utbildningsnivå och utländsk bakgrund är kvinnor mer benägna än män att påbörja högskolestudier (UKÄ, 2018, s. 12). Män hoppare dessutom oftare av utbildningarna än kvinnor, särskilt på kvinnodominerade utbildningar (UKÄ, 2017b, s. 5).

Kvinnor läser jämfört med män i högre utsträckning medellånga utbildningar till sjuksköterska och förskollärare, medan män är överrepresenterade på långa utbildningar, som civilingenjörsprogrammet (UKÄ & SCB, 2020a, s. 7).

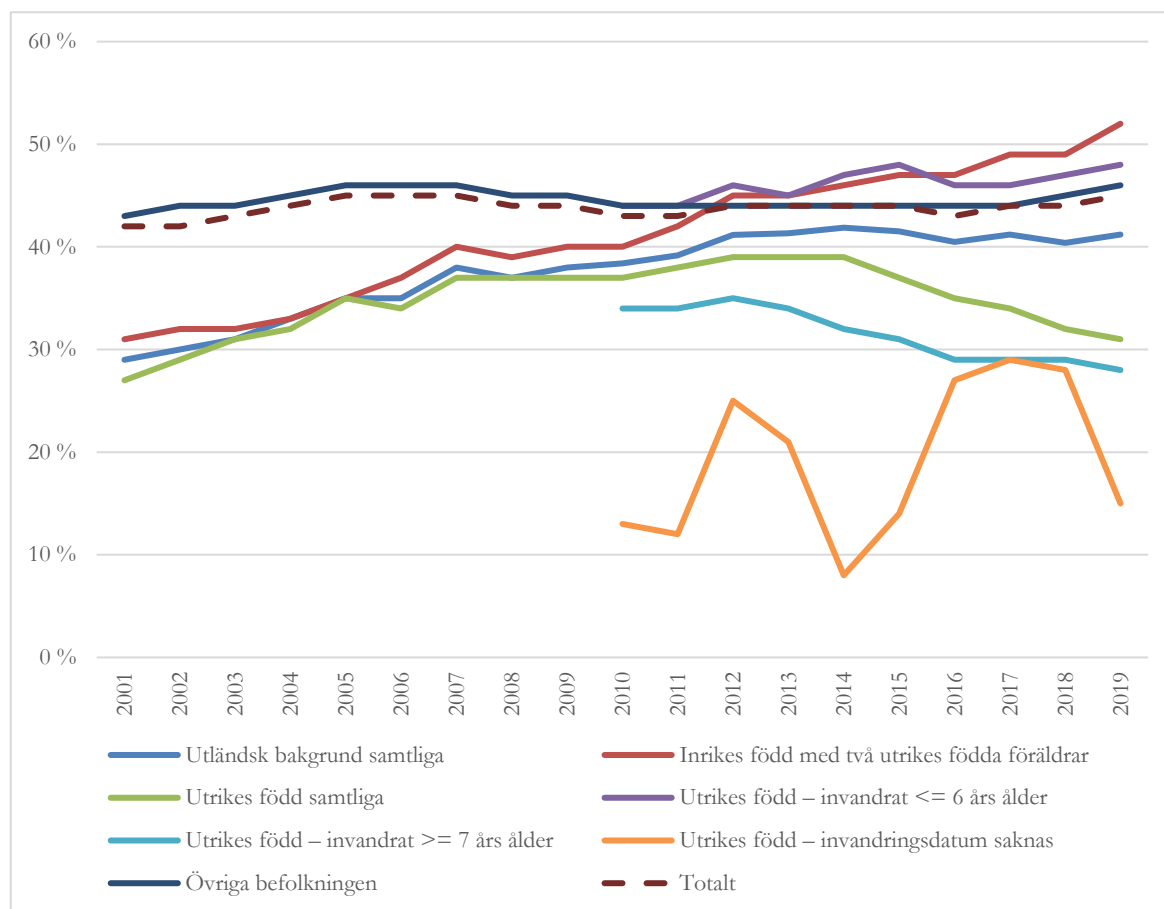
Etnisk/utländsk bakgrund: Från marginella till betydande skillnader mellan grupper

UKÄ och SCB konstaterar att definitionen av svensk och utländsk bakgrund varierar mellan olika analyser och utredningar. I regel utgår indikatorn från födelseland för personen ifråga samt dennes föräldrar. Svensk bakgrund har de som är födda i Sverige och har två svenskfödda föräldrar samt de som är födda i Sverige och har en utrikes och en inrikes född förälder (UKÄ & SCB, 2020b, s. 7). Ibland redovisas dock de med en inrikes född förälder separat från dem med två inrikes födda (UKÄ, 2018). De som själva är födda utrikes eller har två föräldrar födda utrikes räknas i stället som personer med utländsk bakgrund.

Ofta redovisas gruppen utrikes födda separat från inrikes födda med två utrikes födda föräldrar. I vissa sammanhang delas de utrikes födda dessutom upp i kategorier beroende på vid vilken ålder de invandrade till Sverige (UKÄ, 2020b, s. 41). I regel redovisas inte landbakgrund mer specifikt för dem

med utländsk bakgrund, men det är i de fallen rekommenderat att redovisa siffror efter världsdel för att göra informationen mer överskådlig (SCB, 2002, ss. 15–16).

Figur 3. Påbörjade högre studier senast vid 25 års ålder, efter typ av utländsk bakgrund.

Källa: SCB.

Figur 3 visar andelen i respektive grupp, oavsett gruppens storlek, som påbörjar högre studier senast vid 25 års ålder. De som har fötts i Sverige eller invandrat vid högst 6 års ålder påbörjar sedan ett tiotal år tillbaka i högre grad en högre utbildning senast vid 25 års ålder, jämfört med personer med svensk bakgrund. Från en andel på 31 procent 2001 har andelen bland inrikes födda med utländsk bakgrund ökat till 52 procent 2019. Under samma period har i stället motsvarande andel bland dem som invandrat vid 7 års ålder eller senare minskat – en grupp som sedan 2015 utgjort en ökad andel av de utrikes födda. Vi ser därför en kraftigt ökad skillnad inom gruppen med utländsk bakgrund mellan å ena sidan inrikes födda med utländsk bakgrund och de som invandrat i mycket låg ålder, och å andra sidan dem som invandrat efter 7 års ålder. Tidigare var skillnaderna mellan dessa grupper mycket små. Bland samtliga personer med utländsk bakgrund är andelen som påbörjade högre studier senast vid 25 års ålder sedan ett tiotal år tillbaka nästan lika hög som bland övriga befolkningen, men utvecklingen har avstannat.

I en regressionsanalys där kön, föräldrarnas utbildningsnivå och gymnasiebetyg hölls konstanta, hade utländsk bakgrund genomgående positiv effekt på benägenheten att påbörja högskolestudier. De som var födda i Sverige med två utlandsfödda föräldrar och de som själva var födda utomlands var mycket mer benägna än dem med svensk bakgrund att påbörja högskolestudier. Inrikes födda med en svenskfödd och en utlandsfödd förälder hade bara en marginellt högre benägenhet att påbörja högskolestudier jämfört med dem med helt svensk bakgrund. I analysen hade man uteslutit personer vars information om föräldrarnas utbildning saknades ur analysen (UKÄ, 2018, ss. 11–12), vilket kan antas ha viss effekt på siffrorna om utländsk bakgrund.

Bland yrkesexamensprogrammen läsåret 2018/19 var andelen med utländsk bakgrund störst inom receptarie-, tandläkar-, apotekar- och tandhygienistprogram. Där hade över 70 procent utländsk bakgrund. På sjukgymnast-, arkitekt- och psykologprogrammen hade mindre än 15 procent utländsk bakgrund. Genomsnittet bland alla högskolenyborjare var 26 procent läsåret 2018/19, en ökning från 17

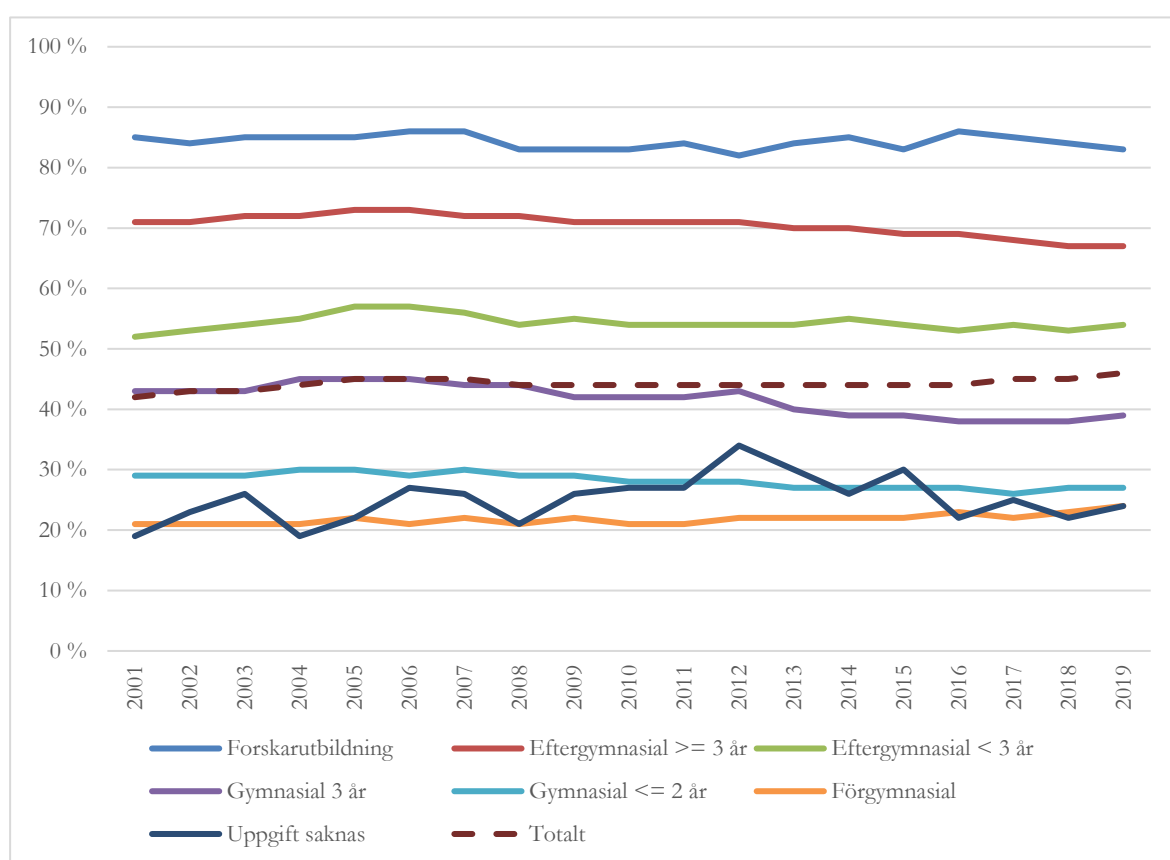
procent läsåret 2009/10. Ökningen bland högskolenybjörjare motsvarar ökningen i befolkningen i stort (UKÄ, 2020b, s. 42).

Socioekonomisk bakgrund: Inga större förändringar av social snedrekrytering

Som indikator på social bakgrund används i regel föräldrarnas utbildningsnivå. Det händer dock att måttet kompletteras med föräldrarnas inkomst och ibland yrkeskategori.

Det mått som i Sverige huvudsakligen används för att illustrera den så kallade sociala snedrekryteringen är andelen i respektive social grupp (utifrån föräldrarnas högsta utbildning) som påbörjat en högre utbildning senast vid 25 års ålder. Utifrån det har UKÄ nyligen konstaterat att ingenting påtagligt har förändrats över tid (UKÄ, 2020b, s. 40). I ett längre historiskt perspektiv kan både vissa ökningar och minskningar iaktas. Även om försvagningar i snedrekryteringen kan skönjas i flera fall under de senaste decennierna är förändringarna inte dramatiska, och de övergripande mönstren är fortsatt mycket tydliga (UKÄ, 2020e).

Figur 4. Påbörjade högre studier senast vid 25 års ålder, efter föräldrarnas högsta utbildningsnivå.

Källa: SCB.

Skillnaden mellan dem med förgymnasialt respektive forskarutbildade föräldrar var 64 procentenheter 2001, men hade minskat till 59 procentenheter 2019 (se Figur 4). Den totala andelen i befolkningen som påbörjat en högre utbildning senast vid 25 års ålder har ökat sedan början av 2000-talet. Samtidigt som vissa ökningar skett i andelen med förgymnasialt utbildade föräldrar (från 21 till 24 procent) samt andelen vars föräldrar hade en kort eftergymnasial utbildning (från 53 till 54 procent), har andelen av dem vars föräldrar högst har gymnasiala utbildningar i stället gått ned. Andelen vars föräldrar högst hade en tvåårig gymnasieutbildning minskade från 29 procent 2001 till 27 procent 2019. För barn till föräldrar med treårig gymnasieutbildning sjönk andelen från 43 till 39 procent under samma period.

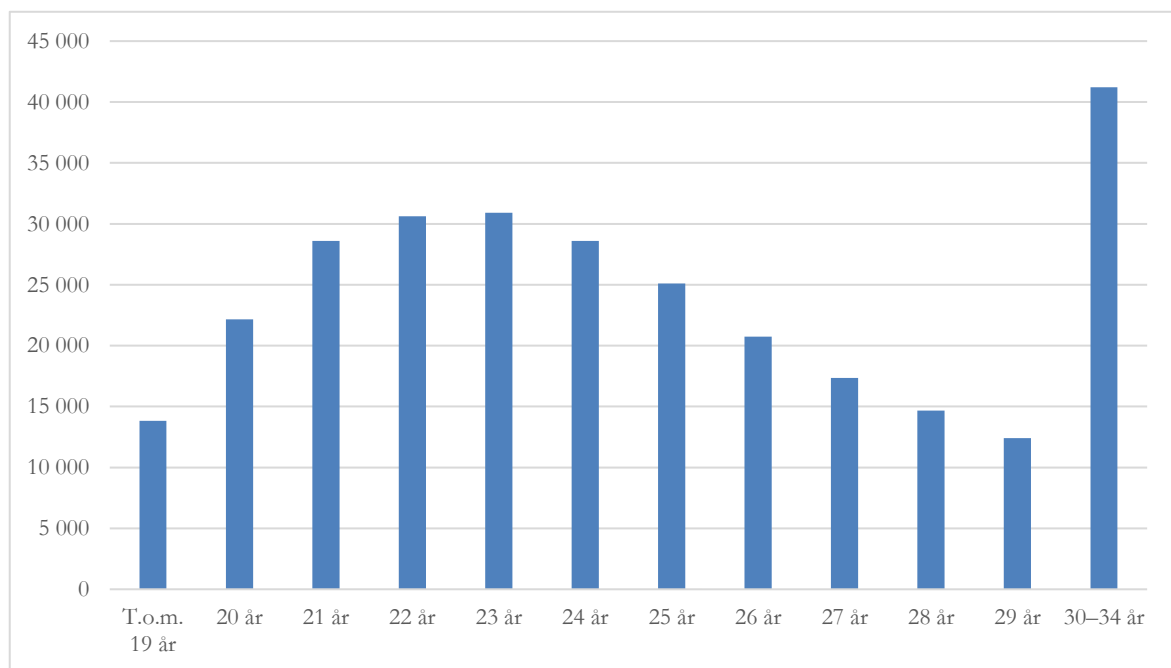
En del av överrepresentationen av barn till högutbildade beror på att högre socioekonomiska grupper barn får högre betyg, och att de med högre betyg är mer benägna att söka och har bättre chans att komma in på en högskoleutbildning. Det skiljer nästan 4 betygssteg (på skalan 0–20) mellan dem vars

föräldrar har högst respektive lägst utbildning (UKÄ, 2018, s. 4). Trots det återstår en stark positiv effekt av föräldrarnas utbildningsnivå på benägenheten att påbörja högskolestudier, även när gymnasiebetyg, kön och utländsk bakgrund konstanthålls. UKÄ visade på så sätt att det finns potential att bredda rekryteringen och samtidigt höja förkunskaperna bland studenterna, eftersom många lågpresterande barn till högutbildade i dag läser på högskolan, samtidigt som många högpresterande barn till lågutbildade väljer att inte göra det (UKÄ, 2018, ss. 12–15). Det finns inte heller någon generellt ökad avhoppsrisk bland studenter från studieovana hem, åtminstone inte på de stora yrkesexamensprogrammen (UKÄ, 2017b, s. 5), även om examensfrekvensen för personer från studieovana hem kan vara lägre än för andra på de långa yrkesprogrammen (UKÄ, 2013, s. 4).

Personer med olika socioekonomiska bakgrunder samlas också på olika sorters utbildningar. Nybörjarstudenter med högutbildade föräldrar (minst treårig eftergymnasial utbildning) har högst koncentration inom medicin och odontologi (62 procent), och utgör minst andel inom området undervisning (25 procent). I befolkningen som helhet hade cirka 25 procent högutbildade föräldrar (UKÄ & SCB, 2020a, ss. 9, 11).

Ålder: Flack ålderskurva med många äldre studenter

Figur 5. Registrerade studenter i Sverige höstterminen 2019, i åldersspannet upp till 34 år.

Källa: SCB.

Figur 5 visar att Sverige har en relativt flack ålderskurva, med en hög andel registrerade studenter i övre 20-årsåldern och en betydande andel i tidiga 30-årsåldern. De enskilt högsta andelarna är i spannet 22–23 år.

Det är vanligare bland yngre än äldre att hoppa av en utbildning i utbildningens tidigare skede, åtminstone på yrkesexamensprogram, men variationen är stor mellan olika utbildningar (UKÄ, 2017b, s. 5). Det finns ett tydligt samband mellan ålder och social bakgrund, där äldre studenter oftare har lågutbildade föräldrar än yngre studenter (UKÄ & SCB, 2020a, s. 8).

Regionalt ursprung: Den regionala snedrekryteringen är tydlig

Det är bara i UKÄ:s årsrapporter 2017–2019 som man i avsnittet om breddad rekrytering har redovisat hur stor andel av en ålderskohort från respektive kommun eller län som påbörjar en högre utbildning. I stället har en översiktlig statistisk analys av geografiska rekryteringsmönster publicerats varje år i ett separat statistiskt meddelande (UKÄ, 2020a). I samband med den nuvarande tematiska utvärderingen har UKÄ publicerat siffror i ren tabellform, dels för landet som helhet, dels för enskilda lärosäten.

Tabell 1. Övergång till högskolestudier senast vid 24 års ålder per län för personer födda 1984–1994.

Uppföljningsår:	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Folkbokföringslän vid 18 års ålder											
Sverige totalt	43,6 %	42,9 %	42,9 %	43,4 %	43,5 %	43,7 %	43,6 %	43,3 %	43,6 %	43,9 %	44,6 %
Blekinge län	43,1 %	41,1 %	41,8 %	40,7 %	41,0 %	42,4 %	42,3 %	41,4 %	43,0 %	42,7 %	43,7 %
Dalarnas län	39,9 %	39,2 %	40,1 %	38,6 %	40,5 %	40,0 %	39,3 %	39,1 %	38,7 %	39,2 %	39,2 %
Gotlands län	45,7 %	39,6 %	37,4 %	37,7 %	36,5 %	40,1 %	35,6 %	34,0 %	37,3 %	34,8 %	37,5 %
Gävleborgs län	38,4 %	38,1 %	39,1 %	38,9 %	39,7 %	38,4 %	38,0 %	36,8 %	38,6 %	37,0 %	38,9 %
Hallands län	42,9 %	42,7 %	41,8 %	43,6 %	42,8 %	42,7 %	42,7 %	43,5 %	43,2 %	44,4 %	44,5 %
Jämtlands län	40,6 %	37,6 %	36,0 %	37,2 %	37,4 %	35,2 %	35,4 %	35,1 %	33,0 %	35,5 %	34,8 %
Jönköpings län	42,4 %	41,2 %	41,2 %	42,7 %	42,3 %	42,3 %	43,9 %	42,3 %	43,1 %	42,9 %	43,6 %
Kalmar län	44,0 %	43,7 %	42,4 %	42,9 %	41,2 %	41,6 %	41,8 %	41,2 %	41,5 %	40,1 %	42,0 %
Kronobergs län	43,9 %	44,5 %	43,3 %	44,2 %	44,2 %	42,7 %	42,6 %	42,1 %	41,9 %	43,2 %	42,6 %
Norrbottnens län	41,8 %	40,5 %	40,2 %	39,3 %	38,0 %	38,3 %	36,0 %	36,9 %	36,5 %	35,5 %	35,7 %
Skåne län	44,4 %	44,3 %	43,0 %	44,3 %	44,7 %	44,5 %	45,5 %	44,8 %	44,2 %	45,6 %	45,9 %
Stockholms län	47,3 %	47,7 %	47,4 %	48,2 %	49,2 %	49,1 %	49,9 %	50,1 %	50,8 %	50,6 %	50,8 %
Södermanlands län	38,9 %	37,7 %	37,8 %	38,0 %	37,6 %	38,5 %	38,8 %	38,9 %	38,7 %	38,9 %	39,9 %
Uppsala län	48,4 %	47,8 %	48,6 %	48,5 %	49,1 %	47,2 %	45,7 %	47,9 %	48,6 %	50,4 %	50,2 %
Värmlands län	41,2 %	39,4 %	38,8 %	39,6 %	38,5 %	40,0 %	39,8 %	39,2 %	38,6 %	38,8 %	38,3 %
Västernorrlands län	45,5 %	43,1 %	44,2 %	42,3 %	42,3 %	42,0 %	42,0 %	40,1 %	39,3 %	36,5 %	40,2 %
Västmanlands län	43,2 %	40,3 %	40,1 %	40,5 %	40,4 %	39,8 %	38,6 %	37,5 %	39,7 %	37,7 %	38,0 %
Västra Götalands län	39,9 %	39,1 %	38,4 %	38,5 %	39,3 %	39,3 %	39,8 %	39,1 %	39,5 %	40,1 %	43,4 %
Örebro län	42,8 %	42,0 %	43,0 %	44,0 %	43,5 %	44,5 %	44,2 %	43,2 %	43,7 %	44,4 %	44,8 %
Östergötlands län	40,0 %	39,3 %	41,2 %	41,1 %	39,5 %	39,6 %	39,5 %	39,9 %	37,8 %	38,1 %	40,6 %
Östergötlands län	43,3 %	43,1 %	42,3 %	42,8 %	41,8 %	43,9 %	41,6 %	42,3 %	41,8 %	42,8 %	42,6 %

Källa: UKÄ.

Tabell 1 visar att Uppsala och Stockholms län sticker ut med en mycket hög andel som påbörjar högre studier, mer än 50 procent. Jämtland, Norrbotten och Gotland har i stället bland de lägsta övergångsandelarna, en bra bit under 40 procent. Skillnaden kan uttryckas som att varannan person i ålderkohorten går vidare till högre studier i de första länen mot en av tre i de senare länen. Till stor del förklaras detta dock av sociala skillnader mellan länen – högutbildade är överrepresenterade i Stockholm och Uppsala län, medan lågutbildade är överrepresenterade i glesbygdsläna. En mer avancerad analys skulle behövas för att hålla isär geografiskt ursprung från exempelvis socioekonomisk eller utländsk bakgrund.

Funktionsnedsättning: Trefaldigt särskilt pedagogiskt stöd på tio år

Antalet personer som fått särskilt pedagogiskt stöd för en funktionsnedsättning har mer än trefaldigats under den senaste tioårsperioden. År 2019 rörde det sig om drygt 20 000 studenter (UKÄ, 2020b, s. 43). Av de studenter som hade kända funktionsnedsättningar 2018 var 75 procent personer med dyslexi och neuropsykiatriska variationer (UKÄ, 2019b, s. 65).

För 2018–2019 angav SCB att andelen med eftergymnasial utbildning i befolkningen i åldern 30–64 år var 33 procent bland personer med funktionsnedsättning, jämfört med 47 procent bland övriga befolkningen (SCB, 2020).

Utvärderingar och analyser av relevans för breddad rekrytering

Svag breddningseffekt av politikens inriktning på expansion och regionalisering

När det gäller den mer övergripande riktningen på breddningsinsatserna är det relevant att först notera att den sociala snedrekryteringen till högskolan grundas i mycket tidig ålder. En IFAU-studie kom fram till att kvinnors överrepresentation i högskolan i huvudsak går tillbaka till att de har högre betyg i årskurs 9 (Björklund, Fredriksson, Gustafsson, & Öckert, 2010, s. 278).

Sammantaget kan skillnader i skolprestationer, och i viss utsträckning även utbildningsval, från tredje klass till gymnasiet förklara nästan 75 % av den sociala och hela den könsrättiga snedrekryteringen. [...] Dessa resultat tyder på att politik som syftar till att bryta den sociala och könsrättiga selektionen antagligen har större chanser att lyckas om den inriktas mot elever som går i grundskolan än mot elever som avslutat gymnasiet. [...] Mycket av den politik som syftar till att motverka den sociala snedrekryteringen till högskolan har dock handlat om fler utbildningsplatser, etablering av regionala högskolor och universitet samt ändrade antagningsregler. (Björklund, Fredriksson, Gustafsson, & Öckert, 2010, s. 282)

I en historisk överblick över snedrekryteringen till högskolan fann UKÄ att den i vissa bemärkelser försvagats något. Överlag hade högskolans expansion likafullt inte inneburit ”någon generell nedgång av den sociala snedrekryteringen – vare sig till högskolan totalt sett eller till de längre yrkesexamensprogrammen. Det finns enstaka undantag, men samtidigt finns det också exempel där snedrekryteringen har ökat” (UKÄ, 2020e, s. 51).

Studiemedel utjämnar rekryteringen men utnyttjas ojämnt

Det svenska studiemedelssystemet ska bidra till att rekrytera fler personer till högskolestudier, och dessutom ha en socialt utjämnande effekt.

Enligt siffror från CSN bidrar studiemedelssystemet till att fler personer med lågutbildade föräldrar läser en högre utbildning, i linje med dess utjämnande mål. 61 procent bland dem vars föräldrar högst hade gymnasieutbildning hade enligt egen utsago inte eller troligen inte studerat om studiemedelssystemet inte fanns, jämfört med 44 procent bland barn till högutbildade (CSN, 2021b, s. 20).

Det svenska studiemedelssystemet utnyttjas trots det i lägre grad av studenter med lågutbildade föräldrar. Bland dem vars föräldrar var förgymnasialt utbildade studerade 46 procent utan studiemedel vid universitet- eller högskolor. För dem med gymnasialt utbildade föräldrar var andelen 29 procent, och för eftergymnasialt utbildade 24 procent (CSN, 2020, s. 8). CSN:s huvudsakliga förklaring är att studenterna som inte tar studiemedel i stället finansierar studierna genom betalt arbete, vilket skulle kunna förklara varför gruppen i lägre grad klarar av sina studier (CSN, 2020, s. 4).

Att fler av dem med lågutbildade föräldrar arbetar i stället för att ta studiemedel kan vara kopplat till låneaversion. Inställningen till studielån varierar nämligen mellan olika grupper. Lågutbildades barn och yrkeselever på gymnasiet har exempelvis en betydligt mer negativ inställning till lån (CSN, UHR & UKÄ, 2020, ss. 30–31). Låneaversionen i vissa grupper, tillsammans med ett i hög grad lånebaserat studiemedelssystem, kan därför i viss mån tänkas bidra till den sociala snedrekryteringen. Bland dem som faktiskt tar studiemedel skiljer sig också andelen som väljer att ta just lånedelen. CSN fann till exempel att lånebenägenheten var högre ju högre utbildning föräldrarna hade (CSN, 2017, s. 12). Personer med utländsk bakgrund är betydligt mindre benägna att ta lån, jämfört med personer med svensk bakgrund. Lånebenägenheten för eftergymnasiala studier i Sverige bland utlandsfödda var enligt CSN bara 64 procent och bland inrikes födda med två utlandsfödda föräldrar 55 procent, jämfört med 77 procent bland dem med helsvensk bakgrund (CSN, 2017, s. 7). Bland annat kan det handla om att de har bristfälliga kunskaper om systemet eller att personer med utländsk bakgrund upplever sin tillvaro, inklusive framtidsutsikter för arbete, som mer osäker och därför i högre grad avstår från att skuldsätta sig. Även kulturella förhållningssätt till skuldsättning och ränta kan ha betydelse (CSN, 2018, s. 4).

En rapport från IFAU fann att när studiemedlets återbetalningsregler skärptes, fribeloppet höjdes och bidragsdelen blev något större 2001 så ökade högutbildades barn takten i sina studier, medan lågutbildades barn marginellt minskade takten. Forskarna drog slutsatsen att högutbildades barn valde att studera mer och jobba mindre, men att de möjligheterna var mer begränsade för lågutbildades barn, som oftare finansierar sina studier med arbete. Resultaten visade att den höjda bidragsdelen ledde till att de som enbart tog bidraget minskade sin arbetsinkomst, vilket är i linje med tanken om att höjt bidrag gör att studenterna kan fokusera mer på studierna (Avdic & Gartell, 2011, ss. 9–13).

Distansstudier bidrar till regional och åldersmässig breddning samt större andel kvinnor

IFAU noterade 2010 att regionaliseringen av högskolan utifrån de studier som fanns hade visat sig ha svag effekt på att motverka den sociala snedrekryteringen (Björklund, Fredriksson, Gustafsson, & Öckert, 2010, s. 286).

Ett antal år senare kartlade och analyserade UKÄ lärosätenas distansutbildning på uppdrag av regeringen, och kom tillsynes till andra slutsatser. Bland annat fann man att distansutbildningen underlättar den breddade rekryteringen genom att möjliggöra för personer på orter utan högskoleutbildning, inte minst för dem med barn, att studera (UKÄ, 2017a, ss. 5–6). Distanstudenterna var ofta betydligt äldre, hade lägre utbildade föräldrar och tog mer sällan studiemedel (UKÄ, 2017a, ss. 30–34), vilket tyder på att de oftare kombinerar studier med arbete. UKÄ efterfrågade stöd till utveckling av den digitala pedagogiken, eftersom det kostar mycket att utveckla och finansiera distansutbildningen.

Samtidigt som distansutbildningen lyftes fram som ett sätt att bredda rekryteringen, visade resultaten av kartläggningen också att den förstärker den könsmässiga snedrekryteringen, på så sätt att kvinnor

oftare läser på distans och dessutom slutför kurserna eller programmen i högre utsträckning än männen (UKÄ, 2017a, ss. 5–6). Personer med utländsk bakgrund är å andra sidan underrepresenterade bland distansstudenterna (UKÄ, 2017a, s. 32). Regionaliseringen har med andra ord både positiva och negativa effekter för den breddade rekryteringen till högskolan.

Basår rekryterar till bristyrken och bidrar till könsmässig och social breddning

Ett hinder för att läsa vid högskolan kan vara att man saknar behörighet till vissa utbildningar. Många lärosäten har därför anordnat basårutbildningar, där man kan läsa in behörigheten på samma lärosäte som man vill läsa den efterföljande utbildningen på. Enligt en rapport från KTH och Teknikföretagen har den tekniska basårutbildningen bidragit till en breddad rekrytering till ingenjörsprogrammen, genom att öka andelen studenter från studieovana hem och andelen som gått en yrkesutbildning på gymnasiet. Rapporten ställde därför frågan om breddad rekrytering borde lyftas in som ett uttryckligt mål för basårutbildningen (KTH & Teknikföretagen, 2018, s. 21).

En utvärdering av tekniskt-naturvetenskapligt basår vid Uppsala universitet visade dessutom att basårstudenter på efterföljande studier under sitt första år tog betydligt fler poäng än dem som kommit in på utbildningen på andra sätt än via basåret. De hoppade även av i lägre utsträckning (Andersson Chronholm & Larsson, 2013). Med andra ord ser basårutbildningen ut att samtidigt kunna bidra till rekryteringen av underrepresenterade och mer väl förberedda studenter.

Lokalt beslutade urvalsgrunder ökar breddning och genomströmning

En potentiellt underutnyttjad möjlighet till att bidra till en breddad rekrytering är lärosätenas möjlighet att använda lokalt beslutade urvalsgrunder. År 2010 analyserade dåvarande Högskoleverket lärosätenas användning av dessa och fann att möjligheten utnyttjades i relativt liten utsträckning, eftersom det var resurskrävande och rädde osäkerhet om vad som var tillåtet. Skälen som anfördes av de lärosäten som använde sig av lokalt beslutade urvalsgrunder var en önskan dels om att bredda rekryteringen, dels att hitta personer som kan klara utbildningen genom att besitta en viss kompetens eller fallenhet för området (HSV, 2010, s. 1). Eftersom uppföljningar som gjorts vid enskilda lärosäten ofta bara hade haft en liten mängd studenter att dra slutsatser utifrån, var det svårt att se några tydliga mönster. Vissa uppföljningar visade inte några väsentliga skillnader mellan dem som antogs baserat på lokalt beslutade urvalsgrunder och övriga, medan andra såg positiva effekter i form av bland annat färre avhopp (HSV, 2010, ss. 21–22).

UKÄ och UHR:s genomgång av lärosätenas användning av lokalt beslutade urvalsgrunder från 2021 visade att de, med undantag för vid konstnärliga och hantverksmässigt inriktade utbildningar, fortfarande används i begränsad utsträckning, samt det än i dag råder osäkerhet om vilka regler som omgärdar det (UKÄ & UHR, 2021, ss. 4, 10–11). Till skillnad från HSV:s undersökning utgick UKÄ och UHR även från registerdata, för att utreda i vilken mån lokalt beslutade urvalsgrunder bidrar till breddad rekrytering, och uteslöt utbildningar som ledde till en konstnärlig examen (UKÄ & UHR, 2021, ss. 7–8). De fann då att lokalt beslutade urvalsgrunder användes på drygt 7 procent av alla program som omfattade minst 120 högskolepoäng riktade till nybörjare hösten 2019 (UKÄ & UHR, 2021, s. 12). Totalt sett antogs något fler kvinnor än män utifrån lokalt beslutade urvalsgrunder, något fler med lågutbildade föräldrar jämfört med utifrån högskoleprov eller betyg, betydligt fler äldre än utifrån gymnasiebetyg och något fler äldre än utifrån högskoleprovsresultat. Gymnasiebetygen bland dem som antogs utifrån lokalt beslutade urvalsgrunder motsvarade betygen bland dem som antogs utifrån högskoleprovsresultat, vilket är markant sämre betyg än i betygsurvalsgruppen (UKÄ & UHR, 2021, ss. 18–21). Trots det tog de som antogs utifrån lokalt beslutade urvalsgrunder examen i lika hög grad som dem som antogs via betyg, vilket är i högre grad än dem som antogs utifrån högskoleprovspoäng (UKÄ & UHR, 2021, s. 24). Den bättre matchningen mellan student och utbildning som lokalt beslutade urvalsgrunder resulterar i, ser med andra ord ut att kompensera för gruppens lägre betyg.

Utifrån regressionsanalyser vid kontroll för kön, ålder, nationell bakgrund och gymnasiebetyg fann UKÄ och UHR att sannolikheten att antas utifrån lokalt beslutade urvalsgrunder var högst för barn till lågutbildade (UKÄ & UHR, 2021, ss. 21–22). Ett sådant samband fanns även om föräldrars utbildningsnivå byttes ut mot inkomst eller yrkesgrupp (SSYK) som indikator på social bakgrund. Med andra ord motverkades den sociala snedrekryteringen tydligt av antagning via lokalt beslutade urvalsgrunder.

Vid kontroll för kön, ålder, nationell bakgrund, föräldrarnas utbildningsnivå och gymnasiebetyg fanns dessutom ett starkt positivt samband mellan att antas utifrån lokalt beslutade urvalsgrunder och att ta examen, vilket visar att det även var positivt för studieresultaten. Detta samband var ännu starkare för kvinnor än för män, och mycket starkare för dem med utländsk jämfört med svensk bakgrund (UKÄ & UHR, 2021, ss. 27–29). När det gäller benägenheten att ta examen fann rapporten inte några signifikanta skillnader mellan lärosäten med olika urvalsgrunder i det lokalt beslutade urvalet (UKÄ & UHR, 2021, ss. 31–33).

Författarna drog slutsatsen att det lokalt beslutade urvalets mål om att bredda rekryteringen och om att rekrytera de bäst lämpade tycks gå att kombinera (UKÄ & UHR, 2021, s. 36). Tyvärr analyserades inte effekten av olika lärosätens urvalsgrunder på de antagnas sociala eller etniska bakgrund, så att särskilt framgångsrika urvalsgrunder utifrån ett breddningsperspektiv kunde identifieras.

Högskoleprovet gynnar män och dem med sämre betyg

En IFAU-rapport från 2010 fann att högskoleprovet bidrar till att utjämna högskolans ojämna könsfördelning genom att högskoleprovets konstruktion gynnar män (Björklund, Fredriksson, Gustafsson, & Öckert, 2010, s. 300). En senare analys fann att männens högre prestation på högskoleprovet till stor del förklaras av självselektering, där männen som väljer att skriva högskoleprovet skiljer sig från kvinnorna som gör det. Förändringen av provet 2011, med en utökad kvantitativ del, medförde en ökad poängskillnad till männens fördel (Graetz & Karimi, 2019, ss. 10–12, 20). En senare publicerad analys av just de utbildningar som använde sig av lokalt beslutade urvalsgrunder fann även den att betydligt fler män än kvinnor antogs utifrån högskoleprovsresultat på de berörda utbildningarna (UKÄ & UHR, 2021, s. 20).

Enligt IFAU-rapporten från 2010 bidrar högskoleprovet samtidigt till den sociala snedrekryteringen, eftersom högutbildades barn i större utsträckning skriver provet och dessutom skriver det upprepade gånger, vilket tenderar att höja resultatet (Björklund, Fredriksson, Gustafsson, & Öckert, 2010, s. 300). I kartläggningen av de utbildningar som använder lokalt beslutade urvalsgrunder skiljde sig inte heller de som antas utifrån högskoleprovsresultat från dem som antas utifrån gymnasiebetyg med avseende på föräldrarnas utbildningsnivå (UKÄ & UHR, 2021, s. 19). Högskoleprovsantagningen bidrog alltså varken till ökad social snedrekrytering eller till socialt breddad rekrytering jämfört med betygsurvalet. Däremot hade de högskoleprovsantagna betydligt sämre gymnasiebetyg (UKÄ & UHR, 2021, s. 21), och betyg har visat sig vara en mycket bättre indikator än högskoleprovet på om man senare kommer att ta en högskoleexamen eller inte (Graetz & Karimi, 2019, s. 21). Sammantaget framstår högskoleprovet i hög grad som en andra chans för framför allt de män som fått sämre gymnasiebetyg.

Samtidigt har en studie visat att personer vars föräldrar saknar högskoleutbildning blir mer benägna att läsa på högskolan om de får ett bra resultat på högskoleprovet. Författarna till studien drog slutsatsen ”att deras vilja att läsa på högskolan ökar när valmöjligheterna blir större, även om de i slutändan väljer inriktningar som de skulle ha kommit in på i vilket fall som helst” (Graetz, Nordström Skans, & Öckert, 2020, s. 1). De menade att ett bättre resultat kan skapa motivation att sätta sig in i utbildningsutbudet och öka chanserna att hitta en utbildning som passar personens önskemål, vilket skulle tyda på att det finns informationsbarriärer (Graetz, Nordström Skans, & Öckert, 2020, s. 20). Det antyder samtidigt att det inte är för sent med insatser riktade mot personer en kort tid innan de kan ansöka till en högskoleutbildning. Kanske antyder det också att det finns en potential i att uppmuntra vissa grupper att i högre utsträckning genomföra högskoleprovet.

Gymnasiereformen 2011 kan ha haft oväntade positiva effekter för breddad rekrytering

Gymnasiereformen 2011, som har indirekt relevans för den breddade rekryteringen, har inte i strikt bemärkelse utvärderats. Det har däremot gått att konstatera att den följdes av ett kraftigt minskat antal elever med yrkesexamen. Fler valde i stället studieförberedande program (SOU 2020:46, ss. 338–339). *Utredningen om tryggare och effektivare studier* konstaterade att ökningen av elever som väljer högskoleförberedande program är positiv för högskoleövergången, eftersom den minskar behovet av att komplettera (SOU 2018:73, s. 46). Bland dem som läst ett högskoleförberedande program har nästan åtta av tio påbörjat en högre utbildning senast vid 25 års ålder, jämfört med knappt tre av tio bland dem som läste ett annat gymnasieprogram (UKÄ & SCB, 2020a, s. 25).

Betygsmässigt minskade skillnaden mellan kvinnors högre gymnasiebetyg och männens lägre betyg i samband med gymnasiereformen och det nya betygssystemet (Graetz & Karimi, 2019, ss. 10–12), vilket

kan ha förbättrat förutsättningar för en utjämning av den numerära dominansen av kvinnor bland högskolestudenter. Gymnasiereformen kan alltså sägas ha förbättrat förutsättningarna för en breddad rekrytering i vissa avseenden.

Brist på funktionsnedsättningsstatistik och otillräcklig universell utformning

Funktionshinderspolitiken 2011–2016 blev på uppdrag av regeringen utvärderad av MFD. Arbetet tog sin utgångspunkt i internationella konventioner, och MFD konstaterade att ”FN:s konvention om rättigheter för personer med funktionsnedsättning slår fast att konventionsstaterna ska säkerställa att personer med funktionsnedsättning får tillgång till allmän högre utbildning [...] utan diskriminering och på samma villkor som andra” (MFD, 2016, s. 27). 2015 uppgav 17 procent av högskolestudenterna i Eurostudent V-undersökningen att de hade en funktionsnedsättning, vilket var en ökning från omkring 11 procent 2012.

MFD noterade att allt fler hade varit i kontakt med samordnaren på ett lärosäte, vilket kunde tyda på en högre övergång till högre utbildning eller en ökad medvetenhet om det tillgängliga stödet, eventuellt i kombination. Många kände dock ännu inte till samordnaren (MFD, 2016, ss. 49–52). Myndigheten tog upp problemet med brist på statistik, eftersom lärosätena bara bokför de studenter som har kontakt med samordnaren (MFD, 2016, s. 58). Andra problem som uppmärksammades var sent utgiva kursplaner som gör det svårt att få specialanpassad litteratur i tid, sena kontakter med stödpersonal och lokaler som är otillgängliga (MFD, 2016, s. 55). Man noterade även att det funnits stora tillgänglighetsbrister på webbplatsen *Antagning.se*, som är den enda vägen att söka en högre utbildning (MFD, 2016, s. 134).

Breddad rekrytering i Norge

Grundläggande om norsk högre utbildning

Norges system för den högre utbildningen liknar Sveriges

Norge har i likhet med Sverige ett enhetligt system för högskolestudier (høyere utdanning), och skiljer inom detta mellan universitet och högskolor. Medan universitetsstudier oftast bygger på mycket självstudier, erbjuder högskolorna ofta mer lektionstid i mindre klasser. Systemet följer Bolognastrukturen, med treåriga kandidatutbildningar och tvååriga masterutbildningar. Professionsstudier till särskilda yrken inom exempelvis medicin, psykologi och juridik är ofta 5-åriga. Dessutom finns i Norge så kallade årsstudium. Omfattningen på ett årsstudium är 60 ECTS och de kan tas som fristående kurser, ingå i en kandidatexamen eller användas för att komma in på professionsstudier. Utöver den högre utbildningen finns *fagskoleutdanning* som ungefär motsvarar den svenska yrkeshögskoleutbildningen (Nordiska rådet & Nordiska ministerrådet, 2021e).

I tillägg till det offentliga systemet i Norge finns ett antal privata lärosäten som till skillnad från de offentliga tar ut studieavgifter. Den privata högre utbildningen stod 2019 för 16 procent av alla studenter, och avgifterna kan variera från några tusen kronor till tiotusentals (NOU 2020:3, s. 319). Vissa studier vid Handelshøyskolen BI kostar över 100 000 per läsår (Handelshøyskolen BI, 2021).

Studieförberedande program eller extra påbyggnad ger högskolebehörighet

Norge har 15 gymnasieprogram (videregående utdanning), varav 5 är studieförberedande och resten yrkesförberedande. I tredje året av de yrkesförberedande programmen, eller efter att ha gått ut ett yrkesprogram på gymnasiet, kan man välja en påbyggnad för att uppnå *generell studiekompetanse*, dvs. generell behörighet (Vilbli, 2021; Samordna opptak, 2020a).

Högre utbildning tillgänglig för alla utifrån kvalifikationer – en grundlagsfäst rättighet

Det råder politisk samsyn om att högre utbildning ska vara en möjlighet för alla, oavsett socioekonomisk bakgrund (NOU 2020:3, s. 150). Ända sedan mitten av 1900-talet har det funnits en politisk ambition att öka befolkningens utbildningsnivå och göra högre utbildning tillgänglig i hela landet, för alla samhällsgrupper. En del i detta har varit det regionala högskolesystemets utveckling (NOU 2011:3, ss. 35–36). I Norges grundlag (§ 109 Kongeriket Norges Grunnlov) står det också att ”statens myndigheter skal sikre [...] like muligheter til høyere utdanning på grunnlag av kvalifikasjoner”. Fokus ligger alltså på principiellt lika möjligheter, snarare än på det som kan kallas jämlikt utfall och som ställer upp förväntningar på att studentpopulationen i högskolan och eventuellt även på enskilda utbildningar ska avspegla befolkningens mångfald.

Norge satsar främst på breddad rekrytering genom generella åtgärder och tillgänglighet

I 2015 års rapport om Norges genomförande av Bolognaprocessens beslut uppgavs strategin för breddad rekrytering vara ”mainstreaming”, med generella snarare än riktade åtgärder för att öka andelen som genomgår en högre utbildning. Åtgärder innefattar kostnadsfri offentlig högre utbildning (även om studenterna betalar en mindre terminsavgift), universell tillgång till statliga lån och bidrag samt studentorganisationer (Studentsamskipnad) som erbjuder tjänster som bostad, måltider, vägledning och förskolor för studenter barn. Lärosäten är enligt lag ålagda att ha lärandemiljökommittéer där studenter deltar, samt åtgärdsplaner för studenter med funktionsnedsättningar. Den statistiska uppföljningen inkluderar ålder, kön, studieprogram, medborgarskap, invandrarsstatus samt socioekonomisk bakgrund i form av

föräldrarnas utbildningsnivå. De få undantag som finns till mainstreaming-strategin innefattar kvoter för underrepresenterade grupper på vissa studieprogram, liksom bonuspoäng i antagningssystemet för det underrepresenterade könet på vissa inriktningar (Bologna Process & EHEA, 2015b).

Som skäl att inte införa kvantitativa mål för underrepresenterade gruppers deltagande anfördes lagstiftning till skydd för den enskildes privatliv. Norska myndigheter får inte föra data över studenter med funktionsnedsättningar eller från etniska, kulturella religiösa eller språkliga minoriteter (Bologna Process & EHEA, 2015b).

Långsiktiga förutsättningar samt åtgärder för breddad rekrytering

Norska studenter erbjuds lån som delvis omvandlas till bidrag om de klarar studierna

Norge har ett generellt studiemedelssystem som är baserat på lån och bidrag och ska täcka levnadskostnader under studierna. Enligt Lånekassen.no låg summan per månad (11 månader om året sedan 2017) på 11 229 norska kronor för heltidsstudier 2020, och initialt ges hela studiemedlet som lån. För hemmaboende studenter förblir hela summan lån, men för studenter med eget boende kan en del av summan omvandlas till bidrag. Tar man alla poäng omvandlas 25 procent av lånet till bidrag, och tar man dessutom examen omvandlas ytterligare 15 procent av lånet till bidrag. Som högst kan alltså 40 procent av lånesumman i stället bli bidrag. Lånet är räntefritt så länge man studerar på heltid, men avslutar man sina studier eller läser på deltid börjar ränta läggas på lånet. Heltidsstudier mot en examen uppmuntras med andra ord finansiellt, samtidigt som systemet riskerar att skapa större studieskulder för studenter som av olika anledningar inte fullföljer sina studier. Den som vid ett privat lärosäte betalar studieavgift kan få lån (högst 66 604 norska kronor per läsår för 2020/21) för att täcka den kostnaden.

Den som har barn kan få extra lån och bidrag, och extra studiemedelsveckor ges till den som får barn under studietiden. Studenter över 30 år kan ansöka om tillägglån. Personer med funktionsnedsättningar som på grund av detta inte kan arbeta vid sidan av studierna kan få extra bidrag (3 834 norska kronor per månad för 2020) samt lån och bidrag även över sommaren. Har en person med funktionsnedsättning p.g.a. bristande anpassning från lärosätet blivit försenad i sina studier kan hen få hela studiemedelssumman i bidragsform tills hen har tagit igen förseningen.

Lånet påverkas inte av inkomst eller förmögenhet, men bidragsdelen sätts ned i relation till inkomst och förmögenhet om de överskrider vissa gränser. Norska studenter med lån eller bidrag från Lånekassen har inte rätt till bostadsbidrag.

Antagningssystem och vägar till den högre utbildningen

Efter grundskolan väljer norska elever om de vill gå vidare till studieförberedande program eller ett yrkesprogram (yrkesfaglige) på gymnasiet (Nordiska rådet & Nordiska ministerrådet, 2021c). Ansökan till universitet och högskolor sker genom det nationella systemet Samordna opptak där även yrkeshögskoleutbildningar (fagskole) söks, och ansökningsperioden sträcker sig från 1 februari till 1 mars.

Norge har separata kvoter för yngre och äldre studenter och antar med hänsyn till flera parametrar

Behörighet: För att få generell högskolebehörighet (generell studiekompetanse), behöver man ha läst ett visst antal timmar i de sex behörighetsämnena (norska, engelska, samhällskunskap, historia, matematik och naturkunskap). Det uppnår man i regel via ett studieförberedande gymnasieprogram, men det går även att uppnå via ett utbyggt yrkesprogram (Samordna opptak, 2021b).

Kvoter: 50 procent av studieplatserna vid universitet och högskolor tilldelas i kvoten för ursprungliga betyg (förstegangsvitnemål), där studenter som fyller högst 21 år under året de ansöker ingår och där bara ämnespoäng (realfagspoeng), språkpoäng och eventuellt könspoäng räknas utöver betygspoängen från ursprungsbetyget från gymnasiet. Betygspoängen räknas fram genom att snittbetyget (maximalt 6) multipliceras med 10. Resterande 50 procent av platserna utgörs av den ordinarie kvoten (ordinær kvote), och i stället för ursprungsbetyget konkurrerar man där baserat på sina bästa betyg, inklusive dem man höjt eller läst in i efterhand. Poängen som avgör antagningen i ordinarie kvot är summan av bästa betygspoäng, ämnespoäng, språkpoäng, eventuella könspoäng, tilläggs-poäng från tidigare utbildning och

ålderspoäng (Hovdhaugen, Sandsør, Rønsen, & Carlsten, 2020, s. 45). Syftet är att ge möjlighet för studenter att läsa upp betyg och i övrigt meritera sig, samtidigt som man vill ge dem som söker sig direkt till högre utbildning en rimlig chans att konkurrera med de äldre studenterna (NOU 2020:3, s. 146). En student konkurrerar i alla kvoter där den är kvalificerad, så att den som inte kommer in i kvoten för ursprungsbetyg går vidare och konkurrerar i ordinarie kvot (§§ 7-1 och 7-2 Forskrift om opptak til høgre utdanning).

Ålderspoäng: En student får 2 ålderspoäng per år från och med året man fyller 20, med ett tak på 8 poäng (se undantag vad gäller 23/5-regeln nedan) (§ 7-10 Forskrift om opptak til høgre utdanning). Ålder spelar även in om flera sökanden har samma poängsumma i urvalsprocessen. Äldre sökanden har då företräde framför yngre (§ 7-1 Forskrift om opptak til høgre utdanning).

Tilläggs-poäng: Upp till 2 tilläggs-poäng ges i ordinarie kvot för folkhøgskolestudier, militærtjenstgjøring, civiltjenstgjøring, yrkeshøgskolestudier eller høgre utdanning. Minst 30 høgskole- eller yrkeshøgskolepoäng ger 1 poäng, och minst 60 høgskole- eller yrkeshøgskolepoäng ger ytterligere 1 poäng (Hovdhaugen, Sandsør, Rønsen, & Carlsten, 2020, s. 48). Äldre studenter har givetvis en fördel gentemot yngre, eftersom de äldre haft mer tid på sig att genomföra detta.

Ämnespoäng: Maximalt 4 tilläggs-poäng kan ges för studier i naturvetenskap, matematik och språk. Det gynnar den som tänker strategiskt, särskilt om dessa ämnen inte är ett behörighetskrav (exempelvis vid ansökan till studier i psykologi). Man får då väga fördelen av ämnespoängen mot risken att få lägre betyg (Hovdhaugen, Sandsør, Rønsen, & Carlsten, 2020, ss. 54–55).

Den som till exempel läser kemi eller fysik i høgre utdanning för att kvalificera sig till läkarutbildningen blir bara bedömd i ordinarie kvot och får inte ämnespoäng, eftersom ämnespoäng bara ges till den som läser ämnena på gymnasienivå (Hovdhaugen, Sandsør, Rønsen, & Carlsten, 2020, s. 74).

23/5-regeln: Man kan få generell behörighet om man fyller 23 år eller mer under året man ansöker, har klarat av de sex studiekompetensämnen (norska, engelska, historia, samhällskunskap, matematik och naturkunskap) samt har fem års arbetslivserfarenhet eller utbildning (Samordna opptak, 2021a). Ålderspoäng för dem som ansöker enligt 23/5-regeln börjar räknas från och med året när sökanden fyller 24 år (§ 7-10 Forskrift om opptak til høgre utdanning).

Y-veien: Den som saknar generell behörighet till høgskolan men har ett relevant så kallat *fagbrev*, som man får efter vissa yrkesutbildningar, kan antas till särskilt tillrættlagde utdanningar på høgskolenivå. Ursprungligen var det begränsat till vissa ingenjørsutbildningar, men det har senare utökats. Systemet har införts som ett sätt att få fler sökanden (NOU 2020:3, ss. 142–143).

Bedömning av reell kompetens: En bedömning av reell kompetens kan bara göras för sökande som fyller minst 25 år under antagningsåret. Det kan gälla både antagning till en viss utbildning och hela eller delar av ett studieprogram (NOU 2020:3, s. 143).

Köns-poäng: Köns-poäng kan ges till det underrepresenterade könet både i kvoten för ursprungsbetyg och i ordinarie kvot, om det ena könet är underrepresenterat både inom studieinriktningen och inom yrket (NOU 2020:3, s. 146). År 2017 ville några lärosäten införa extrapoäng för män på psykologutbildningar, men fick så svaret att lagstiftningen inte möjliggjorde särbehandling av män på samma sätt som kvinnor (Kunnskapsdepartementet, 2017b). Det blev beviljat från och med läsåret 2019/20 efter att en ny lag om jämlikhet och integrering antogs i början av 2018 (Kunnskapsdepartementet, 2018b). Män fick då också tilläggs-poäng på veterinär-, djursjukskötar- och sjuksköterskeutbildningar vid vissa lärosäten (Kunnskapsdepartementet, 2018a; Kunnskapsdepartementet, 2018c). 1 köns-poäng för manliga sökanden infördes 2019 på psykologutbildningar i Bergen och Oslo, och vid NTNU 2020 (Hovdhaugen, Sandsør, Rønsen, & Carlsten, 2020, s. 44).

Våren 2020 presenterades NOU 2020:3, där *Universitets- og høyskolelovutvalget* menade att köns-poäng strider mot likabehandlingslagstiftningen och därför bör tas bort. Köns-poäng finns än så länge kvar, och nuvarande lagstiftning öppnar även för att exempelvis speciella kvoter kan användas om köns-poäng inte får önskad effekt (§ 7-9 Forskrift om opptak til høgre utdanning).

Utökad generell behörighet för yrkeshögskoleutbildningar: År 2018 gavs de som läst en yrkeshögskoleutbildning (fagskole) på två år generell behörighet till högre utbildning, utan att behöva intyga norskkunskaperna som annars krävs (Kunnskapsdepartementet, 2021; Kunnskapsdepartementet, 2018c). Det förenklar övergången från yrkeshögskola till högre utbildning.

Kvoter för nordnorska studenter vid UiT: En rad utbildningar vid UiT Norges Arktiske Universitet har kvoter specifikt för nordnorska studenter, och anknytningen måste vara dokumenterat stark och långvarig. Kvoten täcker en stor del av platserna på dessa utbildningar, mellan 50 och 80 procent, och inkluderar hälso- och sjukvårdsrelaterade utbildningar liksom utbildningar med generellt mycket högt söktryck i Norge, som rättsvetenskap och psykologi. På medicin finns en kvot om åtta personer specifikt från områdena Nord-Troms och Finnmark (Samordna opptak, 2020b).

Kvoter för samiska studenter vid UiT: En rad utbildningar vid UiT Norges Arktiske Universitet har kvoter specifikt för samiska studenter, som intygar sitt ursprung genom att visa tidigare studier med samiska som första- eller andraspråk. I regel handlar det om en till tre platser, men på många hälso- och sjukvårdsrelaterade professionsutbildningar rör det sig om 10 procent, och på tekniska utbildningar om 5 procent. Även veterinärutbildningen vid Norges miljö- och biovetenskapliga universitet samt TV-teknikprogrammet vid Högskolan i inlandet har enstaka platser reserverade för samiska studenter (Samordna opptak, 2020c).

Den som saknar högskolebehörighet har möjlighet att komplettera

Den som har gått ett yrkesprogram på gymnasiet kan gå en ettårig påbyggnadskurs för att få generell högskolebehörighet. Kurser går även att läsa som privatist (Samordna opptak, 2020d; 2020a).

Undantag för personer med funktionsnedsättning

Den som på grund av sin funktionsnedsättning behöver få svar på sin ansökan i god tid före studiestart kan ansöka om tidig antagning, och få svar redan runt den 20 maj för studier som börjar efter sommaren. För det behövs läkarintyg om behov av särskild anpassning. Tidig ansökan kan också tillåtas av andra skäl, som uppsägningstid från arbete eller behov av familjeflytt (Bufdir, 2018).

Har funktionsnedsättningen resulterat i sämre gymnasiebetyg som inte visar ens faktiska kunskapsnivå, kan man be om en särskild värdering i antagningsprocessen till den högre utbildningen. Det är upp till lärosätet om de beviljar en sådan ansökan. Har funktionsnedsättningen trots försök gjort det omöjligt att uppfylla kraven för generell högskolebehörighet, så kan man ansöka om dispens från kravet (Bufdir, 2018). Kravet på arbetslivserfarenhet i 23/5-regeln kan delvis eller helt undantas om sökanden kan belägga sjukdom eller funktionsnedsättning som gjort hen oförmögen att arbeta (Samordna opptak, 2021a).

Ytterligare system och insatser

Studenten har rätt till en individuell studieplan som lärosätet följer upp

Offentlig finansiering för lärosätena baseras delvis på studenternas studieframgångar, exempelvis antalet fullföljda 60 poäng (European Commission/EACEA/Eurydice, 2018, s. 211). Detta kan anses skapa incitament att minska avhoppet, men är inte specifikt riktat till underrepresenterade grupper. En heltidsstudent har också rätt att få en individuell studieplan, signerad av studenten och lärosätet, som visar studentens mål i form av aktivitetsgrad och fullföljda kurser och poäng per termin. Lärosätet följer upp de studenter som hamnar efter i sina studieplaner (Bologna Process & EHEA, 2015b).

Olika aktörer ansvarar för anpassning, stöd och hjälpmedel

Ansaret för anpassningar för personer med funktionshinder eller som behöver särskilt stöd ligger på de enskilda lärosätena, och de ska enligt lag erbjuda anpassning och stöd så långt det är möjligt och rimligt. Alla lärosäten måste ha en kontaktperson för personer med funktionshinder, och en handlingsplan för hur anpassning ska ske för dessa. Lärosätets enhet för anpassning (tilrettelegging) ansvarar för anpassningsåtgärderna på lärosätet. Samtliga studenter har också rätt till en individuell studieplan som lärosätet följer upp. Särskilda tekniska hjälpmedel, tolk eller läs- och skrivhjälp ansöker individen dock själv om från sin regionala hjälpmedelscentral (NAV Hjelpemiddelsentral). Tillrättalagd litteratur erbjuds

genom ett särskilt bibliotek (Norsk Lyd- og Blindeskriftbibliotek), och det är upp till individen själv att skaffa litteraturlistan och skicka den till biblioteket i god tid innan studiestart. Sammantaget är de olika stöddinsatserna decentraliserade och i någon mån spridda mellan olika aktörer på lokal, regional och nationell nivå (Bufdir, 2018).

Många insatser har riktats mot könsbundna utbildningsval, särskilt mot kvinnor och STEM

Könsbundna utbildningsval har varit mål för många olika projekt och insatser. 1998 inrättade Kunnskapsdepartementet Nasjonalt senter for realfagsrekruttering. Centret ska öka rekryteringen till STEM-ämnena i allmänhet, men det lyfts särskilt att det är viktigt att få fler kvinnor att söka sig till mansdominerade ämnesområden (NSR, 2021a). NSR har varit involverat i många projekt med fokus på kvinnor och naturvetenskap.

År 2018 arrangerade NSR en konferens på temat könsstereotypa utbildningsval, riktad mot studievägledare (NSR, 2018, s. 44). De driver även webbplatsen och kampanjen *Velgriktig* (NSR, 2021c), som försöker uppmuntra unga, inte minst kvinnor, att läsa naturvetenskap.

Flera av projekten som NSR är med och driver bygger på idén om förebilder. Kunnskapsdepartementet och NSR initierade exempelvis 2011 ett landsomfattande förebildsprogram, *Rollemodell.no*. Lokala förebilder som arbetar inom STEM gör skolbesök och berättar om sin utbildning och sitt arbete. Skolor kan beställa besöken kostnadsfritt via projektets webbplats (NOU 2019:19, s. 155). År 2015 inledde NSR ett närmare samarbete med kommuner, så att förebilderna kunde delta i ämnet *Utdanningsvalg* (NSR, 2015, s. 22). År 2016 var ett rekordår när över 30 000 norska elever fick besök av en förebild genom programmet (NSR, 2017, s. 30). Men antalet besök har av olika anledningar sjunkit, så att bara 2 000 elever fick besök 2019 (NSR, 2019, s. 36). Satsningen fokuserar inte på underrepresenterade grupper, men NSR lyfter som tidigare nämnt frågan om mansdominans inom många STEM-ämnena.

NSR är även med och driver projektet *Jenter og teknologi* tillsammans med arbetsgivarorganisationen NHO och fackförbundet NITO. Projektet jobbar med en årlig nationell turné med kvinnliga förebilder som föredragshållare, skolbesök i årskurs 9 och 10, samt med mediekampanjer (NHO, 2021). NSR gick in i projektet 2018, och målet är att öka andelen kvinnor på tekniska utbildningar, bland annat i högre utbildning. NSR har utvecklat informationshäften som delas ut till föräldrar (NSR, 2018, s. 44). En utvärdering av projektet har nyligen publicerats (Corneliussen, Seddighi, Simonsen, & Urbaniak-Brekke, 2021).

NSR genomförde tillsammans med Microsoft ett antal pilotprojekt 2019 med inspiration hämtat från danska *Girls' Day in Science*, och kallade det för *Girls Day in Tech*. Under vägledning av kvinnliga förebilder fick kvinnliga gymnasieelever som läste matematik delta i praktiska och verklighetstroga uppgifter som visade på naturvetenskapernas relevans i arbetslivet. Syftet var att deltagarna skulle vilja gå vidare och läsa mer matematik och göra mer välgrundade val av högre utbildning. Feedback från lärare och deltagare var positiv och projektet skulle därför utökas till att bli landstäckande (NSR, 2019, ss. 44–45).

NSR driver också projektet *ENT3R – realfagstræning*, som bygger på läxhjälp samt problemlösning och experiment i naturvetenskapliga ämnena, främst matematik. I vanliga fall möter elever i årskurs 10 eller gymnasiet studentmentorerna vid lärosäten runt om i landet en gång i veckan, men under covid-pandemin har verksamheten gått över till digitala möten (NSR, 2021b). Projektet syftar till att stärka elevernas kunskap och självförtroende i ämnet, deras motivation och studievalskompetens, samt att öka rekryteringen av kvinnor till de STEM-ämnena där de är underrepresenterade. År 2015 rapporterade NSR att de hade initierat ett pilotförsök med *ENT3R*-projektet på en gymnasieskola med äldre elever som hjälper yngre, för att få bättre täckning i delar av landet där inget lärosäte finns i närheten (NSR, 2015, ss. 3, 7, 21). År 2019 blev 3 290 elever erbjudna plats i projektet, och andelen kvinnliga deltagare var 68 procent. Målet är att alla elever i årskurs 10 och gymnasiet ska kunna bli erbjudna plats. Ett försök gjordes med att erbjuda *ENT3R* för elever på yrkesprogram 2018, men det lades på nationell nivå ned p.g.a. bristande intresse. Lokala projekt tänkte dock föra vidare projektet, som såg ut att lyckas bättre utanför de större städerna, där Y-veien (antagning baserad på yrkeskompetens) är en vanligare väg till högre utbildning. År 2018 lanserades också en digital version av projektet för att nå ut till dem som bor långt ifrån ett lärosäte (NSR, 2019, ss. 28, 31–32).

En annan insats som knyter an till frågan om könsbundna utbildningsval är ämnet *Utdanningsvalg*, som sedan 2008 finns i grundskolans senare del. Ämnet syftar till att förbättra elevernas studie- och yrkesvalskompetens. Det finns bland annat lärandemål som handlar om kön i förhållande till val av karriär (Udir, 2021a; 2021b).

Nationell satsning på fler män och personer med invandrarbakgrund i lärarutbildningen

En mer riktad satsning på könsbundna utbildningsval, som vände sig specifikt till män, lanserades 2019. Regeringen avsatte då 10 miljoner norska kronor i en nationell satsning på att öka andelen män i lärarutbildningen. 5 miljoner avsattes bland annat för en satsning på manliga förebilder (rollemodeller), något som #UngIDag-utvalgets rapport samma år förordade, och ytterligare 5 miljoner gick till lärosätena för att jobba med att öka andelen kvalificerade sökande män (Kunnskapsdepartementet, 2019b). Høgskulen på Vestlandet fick i uppdrag att leda det nationella projektet med förebilder för att öka rekryteringen av män till lärarutbildningen. 2020 utökades satsningen dels genom att även förskollärarytbildningen inkluderades, dels genom att målgruppen utökades till att innefatta både män och personer med invandrarbakgrund. 6 miljoner i finansiering tillkom då, utöver de tidigare 5 miljonerna (HVL, 2021).

Universell.no koordinerar och stödjer arbete med universell utformning och tillgänglighet

Enheten *Universell*, knuten till lärosätet NTNU, har sedan 2003 en nationell koordineringsroll för att säkra tillgängligheten i högre utbildning för personer med funktionsnedsättning (Universell, 2019). Dels handlar det om uppföljning, kunskapsförmedling och koordinering, dels om att dela ut projektmedel från Kunnskapsdepartementet och Kulturdepartementet, exempelvis till insatser för att åstadkomma universell utformning.

Utredningar

Norska regeringar har tillsatt en mängd olika utredningar som arbetat med frågor av relevans för breddad rekrytering. I detta avsnitt beskrivs ett urval av de mer relevanta utredningarna som publicerats sedan 2010.

Större lärosätesansvar och bättre statistik över utländsk bakgrund

Flera utredningar har fokuserat på de nära besläktade kategorierna utländsk bakgrund, invandrare, flyktingar och etniska minoriteter.

Østberg-utvalget som fokuserade på personer med minoritetsspråk framhöll exempelvis att det är viktigt med god representation av olika delar av befolkningen inom hälso- och sjukvårdsutbildningar, lärarutbildningen och medieutbildningar (NOU 2010:7, ss. 295–296). För att uppnå detta efterlyste utredningen bland annat satsningar på studievägledning och stöd samt olika typer av anpassningar av studieformer, undervisning och studiemiljö, liksom bättre interkulturell kompetens hos personal i högre utbildning. Utredningen efterfrågade även ett ökat användande av studenter som förebilder och ambassadörer och ville att lärosätena åläggs att regelbundet föra statistik över och följa upp avhopp, examina och betyg utefter kön och minoritetsbakgrund (NOU 2010:7, s. 298).

Det så kallade *Inkluderingsutvalget* lyfte bland annat fram som ett problem att rekryteringen av studenter med invandrarbakgrund skiljer sig så dramatiskt mellan studieinriktningar (NOU 2011:14, s. 196). Utredningen drog ingen gräns för inom vilka områden representativitet bör eftersträvas, utan menade att målet bör vara att alla utbildningar inom högre utbildning ska ha en representativ del studenter med invandrarbakgrund (NOU 2011:14, s. 17). Med andra ord var jämlikt utfall målet (NOU 2011:14, s. 202). Utredningen lyfte dock fram rekryteringen till lärarutbildningen som särskilt angelägen, eftersom man därigenom kan säkerställa flerspråkig och tvärkulturell kompetens i resten av utbildningssystemet. Även polisutbildning, socionomutbildning och den norska *barnevernspedagogutbildningen* (en typ av socionomutbildning inriktad mot att arbeta med utsatta barn och unga) pekades ut som viktiga utbildningar med alldeles för låg andel studenter med invandrarbakgrund (NOU 2011:14, s. 196). Lärosätena borde enligt utredningen åläggas att utveckla planer och strategier för mångfald i studentrekryteringen, och följa upp och utvärdera insatser, liksom att föra statistik över studenter med invandrarbakgrund (NOU 2011:14, s. 17). Utredningen ansåg vidare att problemet med invandrars svårigheter i utbildningssystemet var övergående och försvinner i tredje generationen, men däremot påpekade utredningen att vissa ursprungslandsgrupper ännu var underrepresenterade. Vietnam, Sri Lanka, Kina, Indien och Polen lyftes fram som framgångar, medan Chile, Irak, Somalia, Marocko, Turkiet och Thailand framhölls som problematiska (NOU 2011:14, ss. 170–172, 196). Som åtgärder föreslog utredningen satsningar på att öka förskoledel-

tagandet bland invandrargrupper som led i att minska avhoppet i gymnasiet och därigenom öka rekryteringen till högre utbildning. Utredningen pekade slutligen även på att det finns många exempel på olika projekt för att bredda rekryteringen vid olika lärosäten, men att de ofta brister i att påvisa vilken konkret effekt de haft (NOU 2011:14, ss. 182, 196–197).

I likhet med *Inkluderingsutvalget* såg *Brochmannutvalget* invandrades representation inom högre utbildning som ett övergående problem. Man konstaterade att lågt deltagande bland dem med invandrarbakgrund var ett fenomen i första generationen, för såväl flyktingar som övriga invandrargrupper, men att andra generationen i stället var överrepresenterad i högre utbildning. Svårigheter att få generell högskolebehörighet om gymnasieutbildningen skett i ett annat land, bristande norskkunskaper och negativa ekonomiska incitament i form av ett sämre studiestöd jämfört med introduktionsstödet för invandrare togs upp som anledningar till första generationens lägre deltagande i högre utbildning (NOU 2017:2, ss. 69–70). Utredningen föreslog att universitet och högskolor skulle kunna få rätt att göra en individuell värdering av flyktingsökanden, exempelvis i form av antagningsprov, även om den sökande inte formellt uppfyller kraven för generell högskolebehörighet eftersom den utländska gymnasieutbildningen inte passerar de norska kraven. Utredningen förordade även att myndigheterna med tanke på invandrare stimulerar lärosätena att utöka sitt utbud av engelskspråkiga utbildningar (NOU 2017:2, s. 203).

Stipendier och vägledning utifrån etnicitet och kön för bättre representation i viktiga yrken

Vissa utredningar har särskilt fokuserat på frågorna om kön och etnicitet tillsammans. Till skillnad från *Inkluderingsutvalget* utgick *Likestillingsutvalget* från en rättighetsdefinition av jämlikhet, alltså lika möjligheter, snarare än en definition som ställer upp mål om ett jämlikt utfall (NOU 2012:15, s. 313). Trots det konstaterade man i linje med *Ostberg-utvalget* (NOU 2010:7) att en kår som avspeglar befolkningen utifrån kön och etnicitet var särskilt viktigt inom förskola och skola, hälsa och omsorg samt inom ordningsmakten. Särskilt betonades lärarutbildningen, eftersom den hade tydligast underrepresentation av dem med invandrarbakgrund (NOU 2012:15, ss. 137, 326). Utredningen föreslog bland annat jämlikhetsstipendier som täcker en del av lånen för studenter som väljer utbildningar där deras kön eller ursprung är kraftigt underrepresenterat. Kön ansågs underrepresenterat vid en fördelning på 80/20 eller ännu mer ojämn. Invandrarbakgrund ansågs underrepresenterad om andelen understeg 1/3 av andelen med invandrarbakgrund bland samtliga studenter (NOU 2012:15, ss. 330–331). Utredningen föreslog även att könspoäng bör användas mer systematiskt och nationellt på utbildningar där det är höga antagningspoäng, många sökande av det underrepresenterade könet samt en könsfördelning på 80/20 eller ännu mer ojämn (NOU 2012:15, s. 334).

En annan utredning som tog upp både köns- och etnicitetsaspekten var *Karriereveiledningsutvalget*. Bland annat förslögs utredningen att frågan om att införa ett karriärvägledningsämne på gymnasieskolans studieförberedande program utreds, samt att lärare utbildas i karriärvägledning (NOU 2016:7, s. 150). Utredningen föreslog också att det bör läggas större vikt vid könsperspektivet och flerkulturella perspektiv i studie- och yrkesvägledningen samt att det bör vara teman i studie- och yrkesvägledarutbildningen, bland annat för att bryta könsstereotyper i utbildnings- och karriärval samt bättre möta elever med minoritetsbakgrund (NOU 2016:7, s. 153). Utredningen ville också att universitets och högskolors studie- och yrkesvägledning i högre grad skulle vara utformad utifrån en kartläggning av individens behov, med särskilt fokus på att öka genomförandegraden och minska oönskade avhopp (NOU 2016:7, ss. 175–176).

Utökad användning av könspoäng och bättre uppföljning av insatsers effekter

Ytterligare andra utredningar har fokuserat mer specifikt på könsaspekten, där frågan om könspoäng varit framträdande.

Stoltenbergutvalget föreslog att könspoäng bör beslutas av det norska Universitets- och högskolerådet, samt då gälla på alla program av samma slag nationellt och innefatta obligatorisk utvärdering. Att införa det nationellt skulle förhindra att en bättre könsbalans på en plats sker på bekostnad av försämrad könsbalans på en annan, i den mån potentiella studenter anpassar sina sökmönster. Samtidigt skulle sådana mer ingripande insatser ske först efter att mindre ingripande interventioner hade prövats, som till exempel informationskampanjer. Utredningen efterfrågade även den analys av kvoter och tilläggs-poäng som NIFU (Hovdhaugen, Sandsør, Rønsen, & Carlsten, 2020) senare genomförde på uppdrag av Kunnskapsdepartementet. Dessutom pekade utredningen ut särskilda behörighetskrav som potentiellt problematiska, eftersom de kan förstärka könsobalanser i och med att pojkar och flickor tenderar att läsa olika kurser på gymnasiet. Slutligen föreslog utredningen att man tar fram ett system för studielånsavskrivning för personer som väljer en utbildning där deras kön utgör under 20 procent, där lånen skrivs av med 10

procent för varje år man efter studierna arbetar i ett fält som är relevant för utbildningen (NOU 2019:3, ss. 232–234).

#*UngIDag-utvalget* beklagade att det saknades systematisk uppföljning av de insatser som gjorts på området, inklusive könspoäng och *Rollemodell.no* (NOU 2019:19, ss. 155–156). Utredningen förordade ändå att behålla de nuvarande insatserna för flickor och kvinnor, men förespråkade nya, motsvarande åtgärder särskilt för pojkar och män. Motivet var att det framstår som att män är mer begränsade i sina utbildningsval än kvinnor, som i ökande grad väljer traditionellt manliga utbildningsvägar. Högre lön i kvinnodominerade yrken fördes fram som en möjlighet (NOU 2019:19, s. 245), och utredningen föreslog att programmet *Rollemodell.no*, som uppmuntrar till val av naturvetenskapliga fält, byggs ut med en del som lyfter fram personer som gjort könsmässigt icke-traditionella utbildnings- och yrkesval. Utredningen ställde sig även bakom förslaget från *Likestillingsutvalget* (NOU 2012:15) om jämlikhetsstipendier, och förordade ett pilotprojekt på gymnasienivå som sedan utvärderas (NOU 2019:19, ss. 253–254). Slutligen stödde utredningen också *Stoltenbergutvalgets* förslag om att norska Universitets- och högskolerådet skulle besluta om könspoäng och införa dessa på bred front inom vissa utbildningar nationellt (NOU 2019:19, s. 256).

Även *Kompetensutvalget* problematiserade den ojämna könsbalansen på många utbildningar, och menade att könspoäng kan vara ett effektivt medel för att komma tillrätta med det, eftersom det på många utbildningar finns gott om tillräckligt kvalificerade sökande av det underrepresenterade könet. Utredningen tyckte dock att bestämmelserna och den utbredda uppfattningen om att en 80/20-fördelning ska krävas vid införande av könspoäng var märkligt restriktiva jämfört med de krav på minst 30 eller 40 procent av vardera kön som ofta ställs inom arbetslivet. På utbildningar med få kvalificerade sökande av det underrepresenterade könet konstaterade utredningen att andra insatser än könspoäng behövs, för att komma tillrätta med obalansen (NOU 2020:2, ss. 116–117).

Särskilt fokus på kön inom STEM, lärarutbildningar samt hälso- och omsorgsutbildningar

En del utredningar har fokuserat på särskilda utbildningar eller ämnesområden, och inom det diskuterar den ojämna könsbalansen.

Exempelvis tillsatte Kunnskapsdepartementet 2014 en expertgrupp med uppdraget att ta fram underlag till en satsning på STEM-ämnena 2015–2018 (Expertgruppen för realfagene, 2014, s. 6). Gruppen föreslog en rad mål, varav ett var att öka ”barn og unges interesse og motivasjon for realfag, og styrke rekrutteringen og kjønnsbalansen i realfag”, med den mätbara måluppfyllelseindikatoren ökad ”rekruttering og bedre kjønnsbalanse i høyere utdanning innenfor matematikk, naturvitenskap og teknologi, som indikert i statistikk fra SSB, Samordna Opptak og DBH” (Expertgruppen för realfagene, 2014, s. 12). Bland annat föreslog gruppen att ett pilotprojekt skulle lanseras för att göra *ENT3R*-projektet, som erbjuder mentorskap och läxhjälp inom STEM till elever i årskurs 10 eller gymnasiet, tillgängligt även för elever som inte bor nära ett lärosäte. Man pekade även på möjligheten att erbjuda fortbildning för studievägledare med specifikt fokus på STEM-problematik, som ungas bristande kunskap om karriärmöjligheter samt stereotypa idéer kopplade till kön, studieval och vetenskap (Expertgruppen för realfagene, 2014, s. 82).

Några år senare avrapporterade OsloMet uppdraget från Kunnskapsdepartementet att kartlägga hinder och möjliga åtgärder för att rekrytera fler män till lärarutbildningen med inriktning mot grundskolans lägre åldrar (Myklebust, o.a., 2019). Rapporten förordade program för att öka ungas exponering för könsotypiska förebilder som kan göra att fler pojkar och unga män får upp ögonen för möjligheten att söka sig till läraryrket. Förebilderna skulle dock inte vara alltför maskulina, eftersom det då kan ha motsatt effekt eftersom färre av deltagarna kan identifiera sig med dem (Myklebust, o.a., 2019, s. 51). Dessutom förslags att man skulle rekrytera män som redan arbetar i förskola och fritidshem eller som elevassistenter. Det skulle i första steget handla om att få fler män att prova på sådana positioner i skolor, och därefter att se till att de bli väl mottagna och får insikt i yrkena som de kan utbilda sig till. Utgångspunkten för åtgärden var att erfarenhet av att arbeta med barn visade sig vara en av de viktigaste faktorerna för att vilja bli lärare i grundskolans yngre åldrar. Rapporten underströk att åtgärderna bör införas på ett sätt som gör det möjligt att utvärdera dess effekter (Myklebust, o.a., 2019, ss. 104–105). För att minska avhopp, som tenderar att vara större för det underrepresenterade könet på utbildningar med ojämn könsbalans, framhöll rapporten åtgärder som att samla män i ämnesmässiga och sociala grupper samt att erbjuda mentorskap (Myklebust, o.a., 2019, s. 43). En lång rad möjliga nationella åtgärder listades också i punktform, som högre lön, förbättrad vägledning med fokus på medvetenhet om problemen

med könstraditionella utbildningsval, incitamentsordningar som stipendier samt utredningar om för- och nackdelar med köns- och ålderspoäng i lärarutbildningarna (Myklebust, o.a., 2019, s. 106). Rapporten uppmärksammade även att de flesta norska åtgärder riktat sig mot att rekrytera kvinnor till mansdominerade utbildningar, snarare än tvärtom (Myklebust, o.a., 2019, s. 51).

En rapport skriven på uppdrag av Barne-, ungdoms- og familiedirektoratet (Bufdir) behandlade i stället frågan om att attrahera män till hälso- och omsorgssektorn. Enligt den forskning som rapporten hade gått igenom är män mer benägna att göra icke-könstraditionella utbildningsval i högre ålder än i sena tonåren och tidiga 20-årsåldern. Därför menade rapporten att insatser med fördel kan riktas mot att rekrytera män i högre åldrar, även över 30 år (Proba Samfunnsanalyse, 2020, ss. 32, 118, 129–130). Bland annat skulle man kunna se över möjligheterna att skapa fler vägar in i yrkena, exempelvis genom någon slags motsvarighet till *Y-veien*, som möjliggör för personer som har en yrkesutbildning men saknar generell högskolebehörighet att trots detta komma in på vissa ingenjörsutbildningar (Proba Samfunnsanalyse, 2020, s. 124). Även en utökad användning av att anta personer utifrån en reell kompetensvärdering togs upp (Proba Samfunnsanalyse, 2020, s. 131).

Rapporten påpekade att bristen på män inom sektorn är en anledning till att färre väljer att söka sig dit. Kortsiktiga åtgärder för att öka andelen män, som könspoäng, har därför potential att bryta ett sådant mönster och på lång sikt göra yrket mer attraktivt för fler (Proba Samfunnsanalyse, 2020, ss. 118–119). Vidare föreslogs en rad åtgärder, som att utbilda manliga sjuksköterskestudenter till förebilder som kan träffa elever på skolor, en översyn av könscodade namn på utbildningar och yrken, könsmedveten marknadsföring samt mer praktikmöjligheter. När det gäller mer ingripande åtgärder menade rapporten att man bör överväga att införa könspoäng för män på alla sjuksköterskeutbildningar, liksom avskrivning av studielån för män på utbildningar där de är kraftigt underrepresenterade. Rapporten sällade sig även till flera tidigare utredningars förslag på området, bland annat om normkritik och studievägledningsinsatser. Rapporten underströk att insatserna bör vara centralt koordinerade, där myndigheterna bjuder in samtliga relevanta aktörer till ett partnerskap för att gemensamt genomföra åtgärderna (Proba Samfunnsanalyse, 2020, ss. 122–130).

Utbildning och praktikplatser i glesbygden kan bromsa utflyttning av högutbildade

Frågan om den högre utbildningens regionala spridning och rekrytering framstår i Norge framför allt som en landsbygdspolitisk fråga, och mindre som en fråga om breddad rekrytering till den högre utbildningen. *Demografivalget* berörde frågan just utifrån ett sådant perspektiv, och menade att det är bättre att satsa på att utbilda dem som redan bor i glesbygden än att försöka uppmuntra högutbildade att flytta dit. Därför är det viktigt att behålla regionala utbildningsinstitutioner, men också satsa på mer praktikplatser i glesbygd för att visa på jobb-möjligheterna där. Utredningen påpekade att det saknas ett tydligt mandat för lärosätena att erbjuda flexibel och decentraliserad utbildning. Enligt utredningen skulle ett tydligare sådant regionalpolitiskt mandat kunna leda till ökad kapacitet i utbildningar där praktik ingår samt skapa praktikplatser i små distriktskommuner. Slutligen efterfrågade utredningen, precis som många andra norska utredningar, åtgärder som införs på ett sätt som möjliggör utvärdering av effekterna (NOU 2020:15, ss. 16–17).

Studenterna upplever hinder men är ändå nöjda med lärosätenas anpassningsinsatser

Stöd och anpassning till personer med funktionsnedsättning är i Norge varje enskilt lärosätes ansvar, även ekonomiskt (Universell, 2014, s. 9).

En kartläggning av studier och politiska åtgärder på funktionsnedsättningsområdet riktade mot övergången till högre utbildning eller arbete efterfrågade i sina slutsatser krav på överlämning av information om anpassningsåtgärder, stödinsatser och hjälpmedel från gymnasieskolan till lärosätet. Det borde enligt författaren även införas krav på informationsöverlämning gällande sociala och hälsomässiga tjänster mellan kommuner vid flytt för studier på annan ort. Andra förslag var ge lärosätena ekonomiska incitament att rekrytera personer med funktionsnedsättningar samt få dem att fullfölja sina studier, liksom att bättre utbilda studie- och yrkesvägledare om problem som personer med funktionsnedsättning möter (Legard, 2013, ss. 38–39).

En enkät- och intervjuundersökning som Proba samfunnsanalyse genomförde på uppdrag av Bufdir visade att fyra av fem studenter med en funktionsnedsättning upplever pedagogiska hinder i sina studier. Fyra av tio hade behövt sänka sin studietakt p.g.a. sin funktionsnedsättning, men två tredjedelar av dessa

menade att bättre anpassning hade kunnat minska behovet av sänkt studietakt. Många skulle enligt studien bli hjälpta av inspelade föreläsningar, ljudböcker eller digitala läromedel samt utdelade föreläsningssanteckningar (Proba Samfunnsanalyse, 2018, s. 3). Flera respondenter pekade på bristande resurser och kompetens om funktionsnedsättningar och anpassningsmöjligheter hos lärosätena. Samtidigt var personerna i undersökningar intressant nog överlag i princip lika nöjda med studierna och lärosätet som personer utan funktionsnedsättningar (Proba Samfunnsanalyse, 2018, ss. 111–112).

Könspoängen kan strida mot likabehandlingslagstiftning

Universitets- och høyskoleutvalget kritiserade antagningssystemets kvoter och tilläggs-poäng för att skapa för hög komplexitet för både gymnasieelever och föräldrar samt studievägledare. Att redan i första året på gymnasiet behöva ta beslut om vilka kurser man ska läsa för att eventuellt få behörighet till särskilda högskoleutbildningar sågs som problematiskt (NOU 2020:3, s. 151). Även om högre krav för generell behörighet skulle kunna minska avhoppet förordade utredningen att behålla nuvarande krav. Däremot menade utredningen att möjligheten att få särskilda språkpoäng bör begränsas, eftersom det kan utnyttjas av dem med annat modersmål för att drastiskt höja poängen de konkurrerar med i antagningen till den högre utbildningen (NOU 2020:3, ss. 156–158).

Slutligen förordade utredningen att helt ta bort köns-poängen, eftersom utredningen gjorde tolkningen att de står i strid med likabehandlingslagstiftningen och EU:s likabehandlingsdirektiv (NOU 2020:3, ss. 138, 159). Utredningen menade att målet måste vara lika möjligheter snarare än jämlikt utfall. Att bli nekad en utbildningsplats ansåg utredningen var ett oproportionerligt kraftigt ingripande, och hänvisade i stället till *#UngIDag-utvalgets* (NOU 2019:19) förslag om åtgärder i tidigare skolgång för att motarbeta könsstereotyper som en möjlig alternativ lösning på problemet (NOU 2020:3, ss. 162–164).

Sammanfattning

Det finns ett stort mått av samsyn i de norska utredningarna, och ofta hänvisar senare utredningar till ogenomförda förslag i tidigare utredningar. Ett annat övergripande mönster är att utredningarna fram till och med *Kompetansebehovsutvalget* (NOU 2020:2) genomgående varit mycket positiva till köns-poäng, och ofta velat införa systemet bredare. *Universitets- og høyskoleutvalget* (NOU 2020:3) föreslog i stället att köns-poängen skulle tas bort helt eftersom de ansågs stå i strid med likabehandlingslagstiftning. Ett krav som många av utredningarna framför är att införa åtgärder mer enhetligt och koordinerat samt på ett sätt som möjliggör utvärdering av dess effekter, vilket i princip helt saknats tidigare.

Vidare var det bara *Inkluderingsutvalget* (NOU 2011:14) som i likhet med Bologna-samarbetet uttryckligen utgick från jämlikt utfall som mål och alltså ville att fördelningen av studenter inom högskolan och dess utbildningsinriktningar skulle avspegla befolkningen. Även utredningar som i stället vilade på en princip om lika möjligheter snarare än jämlikt utfall, som *Likestillingsutvalget* (NOU 2012:15), menade trots det att representativitet är viktigt inom specifika yrken inom framför allt skola, hälso- och sjukvård samt ordningsmakten.

För just frågan om personer med invandrabakgrund har rekryteringen till lärarutbildningen framhållits som central, eftersom en ökad rekrytering av personer med invandrabakgrund till lärarutbildningen på sikt skulle säkerställa en högre interkulturell kompetens i hela utbildningssystemet. Det har även framförts att en ojämn könsfördelning inom vissa utbildningar eller yrken är självreproducerande, eftersom den skeva könsfördelningen är en bidragande orsak till att personer av det underrepresenterade könet inte söker sig dit. Kortsiktiga åtgärder som köns-poäng kan därför ha potential att bryta mönstret, och därigenom få långsiktigt positiva återverkningar på könsfördelningen. Kritik har framförts mot de särskilda behörighetskrav till olika utbildningar och annan komplexitet i systemet för behörighet som ställer krav på tidiga val, eftersom tidiga val skapar begränsningar senare som bidrar till snedrekryteringen på olika sätt.

Utredningarna har presenterat en lång rad lösningsförslag på att bredda rekryteringen till högre studier och enskilda utbildningar. Till exempel rör det tidiga insatser som att öka förskoledeltagandet bland personer med invandrabakgrund för att minska avhoppet i gymnasiet och därigenom bredda rekryteringen till den högre utbildningen. Även utökningar av förebildsprogram och läxhjälp har efterfrågats, liksom en studie- och yrkesvägledning som har mer fokus på könsbundna val och rekrytering till STEM samt har bättre interkulturell kompetens och är mer insatt i problem som personer med funktionsnedsättning möter.

Förutom könspoäng har även stipendier eller studielånsavskrivning föreslagits för att åstadkomma en jämnare könsfördelning eller ökad rekrytering av personer med invandrarbakgrund på vissa utbildningar. Att rikta rekryteringsinsatser mot män i högre åldrar eller som redan arbetar med barn har framhållits som möjliga lösningar för att rekrytera män till vård- och utbildningsyrken. Fler utbildningar på engelska har vidare lyfts fram som ett sätt att rekrytera fler invandrade personer, och vissa har även efterfrågat en utökad användning av validering av reell kompetens.

Ytterligare förslag är att få lärosätena att bättre följa upp sina studenter och deras studieprogression statistiskt, utifrån exempelvis kön och minoritetsbakgrund. Ekonomiska incitament till lärosätena baserat på rekrytering och genomförandegrad bland studenter med funktionsnedsättning har också efterfrågats. Det har slutligen framförts en önskan om krav på att gymnasieskolan informerar lärosätet om tidigare stödbehov och insatser för personer med funktionsnedsättningar.

Regeringsinitiativ och strategier

Få av de konkreta utredningsförslagen för att bredda rekryteringen tycks ha genomförts. Mainstreaming-strategin, med generella snarare än riktade åtgärder för att öka andelen som genomgår en högre utbildning, är det dominerande perspektivet i norsk policy.

Når myndighetene er pålagt å sikre like muligheter til høyere utdanning på grunnlag av kvalifikasjoner, handler blant annet dette også om å gi like muligheter for alle til å ta utdanning, uavhengig av eventuelle personlige utfordringer eller den enkeltes økonomiske bakgrunn. Dette sikres gjennom universal utforming, individuell tilrettelegging og økonomisk bistand gjennom Lånekassen, og det er også reflektert i gratisprinsippet som gjelder i høyere utdanning. (Prop. 89 L (2018–2019), s. 33)

Könsfördelningen på olika utbildningsinriktningar problematiseras

Regeringen har trots mainstreaming-strategin problematiserat enskilda gruppers över- eller underrepresentation, och har i viss mån arbetat med målsättningar. Bland annat problematiseras könsfördelningen på olika utbildningsinriktningar i hög grad (se exempelvis Meld. St. 7 (2015–2016), ss. 25–26; Meld. St. 16 (2016–2017), s. 30) och är en ständigt aktuell fråga i Norge, inte minst i relation till debatten om könspoäng vid utbildningar som har en könsfördelning skevare än 80/20, där söktrycket är stort och det finns många kvalificerade sökanden av det underrepresenterade könet.

År 2017 lanserade Kunnskapsdepartementet en strategi för lärarutbildningen fram till 2025, där de satte som mål att könsbalansen skulle bli bättre och att mångfalden bland studenter bättre skulle avspegla det norska samhället i stort (Kunnskapsdepartementet, 2017a, s. 7). Tidigare kultur- og likestillingsministern Trine Skei Grande konstaterade i linje med detta 2019 att en mer jämställd arbetsmarknad först och främst skulle kräva att fler män väljer att söka sig till kvinnodominerade yrken, där sjuksköterskeutbildningen samt förskole- och grundskollärarutbildningen togs upp som exempel (Grande, 2019). OsloMet redovisade 2019 uppdraget de fått av Kunnskapsdepartementet att genomföra en kartläggning av hinder och möjliga åtgärder för att få fler män att söka sig till lärarutbildningen med inriktning mot grundskolans lägre åldrar (Myklebust, o.a., 2019). År 2019 lanserade regeringen en nationell satsning på att öka andelen män i lärarutbildningen, bland annat med ett förebildsprojekt och genom att ge medel till lärosätena för att de skulle öka sin rekrytering av män. Samma år sattes ett mål om minst 30 procent av vardera kön på norska försvarshögskolorna och befälsskolan (Forsvarsdepartementet, 2019).

Utländsk bakgrund problematiseras i mycket lägre grad, och vissa gånger konstateras bara att de med invandrarbakgrund är överrepresenterade i högre utbildning (Meld. St. 7 (2015–2016), ss. 25–26). Våren 2020 lagfästes dock att slutmålet för invandrades kommunala introduktionsprogram, om de från utlandet har motsvarande minst gymnasieutbildning, är att de efter 3–6 månader ska ha uppnått behörighet att söka en högre utbildning (Prop. 89 L (2019–2020), s. 192). Det kan ses som en åtgärd i relation till första generationens invandrades underrepresentation i högre utbildning (jfr Diku, 2020a, s. 41). Dessutom utökades 2020 den ovan nämnda satsningen på män i lärarutbildningen genom att den även skulle främja rekryteringen av personer med invandrarbakgrund.

I regeringens långtidsplan för forskning och högre utbildning från 2018 nämndes kön och invandrarbakgrund i anslutning till att en ökad mångfald eftersträvades. Samtidigt pekades inga konkreta problem

eller mål ut när det gällde snedrekryteringen till den högre utbildningen (Meld. St. 4 (2018–2019), ss. 28, 30–31).

Lärosätena bör enligt regeringen göra mer för att bredda rekryteringen

Regeringen konstaterade 2016 att social bakgrund fortsatt har betydelse för deltagandet, men att med den allmänna expansionen av den högre utbildningen har den starkaste ökningen skett i gruppen vars föräldrar högst har gymnasie- eller grundskoleutbildning. Regeringen ville bidra till social utjämning genom lika möjligheter, där förmågor och önskemål är styrande. Samtidigt hänvisade regeringen till Bolognaprocessens mål att studenterna som antas, deltar i och slutför högre utbildning i största möjliga mån ska avspegla befolkningssammansättningen. Med andra ord gjordes ingen distinktion mellan lika möjligheter och jämlikt utfall. Regeringen framhöll att universitet och högskolor måste göra insatser för att en heterogen studentgrupp ska lyckas med sina studier. Distansstudier och andra flexibla former framhölls som ett sätt att öka tillgängligheten (Meld. St. 16 (2016–2017), ss. 30–32).

Året därpå, i regleringsbreven till universitet och högskolor för 2018, betonade regeringen en rad långsiktiga mål som departementet satt upp för högre utbildning och forskning. Ett av målen handlade om god tillgång till utbildning:

Regjeringen vil at alle skal ha tilgang til høyere utdanning, og at det skal være mulig for alle å ta høyere utdanning, uavhengig av kjønn, etnisk, sosial, geografisk og økonomisk bakgrunn. Livslang læring er viktig for å legge til rette for nødvendig omstilling og fornying for den enkelte og for samfunns- og arbeidsliv. (Kunnskapsdepartementet, 2017c, s. 9)

Lärosätena förväntades ta hänsyn till detta i sitt arbete. Året därpå fanns ovanstående mål inte längre med i regleringsbreven. I regleringsbreven för 2019 betonade Kunnskapsdepartementet i stället könsbalans och studentmångfald i förhållande till rekryteringssatsningar inom lärarutbildningen (Kunnskapsdepartementet, 2018d, s. 6). Året därpå fanns inte heller det stycket med.

Stärkta funktionsnedsättningsrättigheter och stärkt ställning för YH-utbildningar

Med en proposition 2012 ratificerade Norge FN-konventionen från 2006 om rättigheter för människor med funktionsnedsättningar (Prop. 106 S (2011–2012)). Några år senare stärkte regeringen rätten för personer med funktionsnedsättning att få läromiljön, undervisningen, läromedlen och examinationerna individuellt anpassade av lärosätet. Anpassningsskyldigheten begränsas dock av vad som kan anses rimligt, och hänsyn ska tas till lärosätets resurser (Prop. 89 L (2018–2019), s. 47).

En annan insats av relevans för breddningsarbetet kom när regeringen i en skrivelse aviserade ändringen att yrkeshögskoleutbildning (fagskole) skulle ge tilläggspoäng i antagningsprocessen till högre utbildning, samt att fullföljd yrkeshögskoleutbildning automatiskt skulle ge generell högskolebehörighet (Meld. St. 9 (2016–2017), s. 9). Att skapa fler och enklare vägar in i högre utbildning kan ses som ett sätt att åstadkomma en breddad rekrytering.

Sammanfattning

Den norska regeringen har problematiserat olika gruppers över- och underrepresentation på vissa utbildningar, inte minst mäns underrepresentation inom vissa vård- och utbildningsyrken. På lärarutbildningen har, utöver frågan om kön, även underrepresentationen av personer med invandrarbakgrund diskuterats. Bland annat har regeringen arbetat med målsättningar. Mycket av regeringens stöd till insatser har gått via NSR och dess projekt, men regeringen gav även medel direkt för ett projekt för att främja rekryteringen av män och personer med invandrarbakgrund till lärarutbildningarna.

Rättigheterna för personer med funktionsnedsättningar har också stärkts, och vägen från en yrkeshögskoleutbildning till en högre utbildning har förenklats. Överlag framstår det dock som att huvudansvaret för den breddade rekryteringen lagts på lärosätena, så att de förväntats arbeta utifrån de mål och prioriteringar som regeringen satt upp och som i viss mån har förändrats över tid. I förhållande till det omfattande utredningsarbete som bedrivits på området och de förslag som där framkommit, framstår det som att mycket få förändringar och åtgärder genomförts av regeringen och Stortinget.

Statistik

Det här avsnittet beskriver den faktiska utvecklingen av den breddade rekryteringen på nationell nivå, samt ger en bild av den typ av statistisk uppföljning som produceras i respektive land.

Den statistiska uppföljningen redovisar relevanta uppgifter i omfattande tabellverk

Den årliga myndighetsrapporten om högre utbildning ges ut av Direktoratet for internasjonalisering og kvalitetsutvikling i høyere utdanning (Diku) och går under namnet *Tilstandsrapport for høyere utdanning*. I den följer Diku upp invandrarbakgrund och könsfördelningen bland studenter.

Rapporten redovisar följande siffror:

- antal invandrare i högre utbildning och andel studenter med invandrarbakgrund
- andel kvinnor bland studenter (Diku, 2020a, ss. 2, 41).

Rapporten innehåller ingen uppföljning av regionalt ursprung. Många ytterligare tabeller finns dock som bilagor (Diku, 2020b), och den löpande texten hänvisar till vissa av dessa:

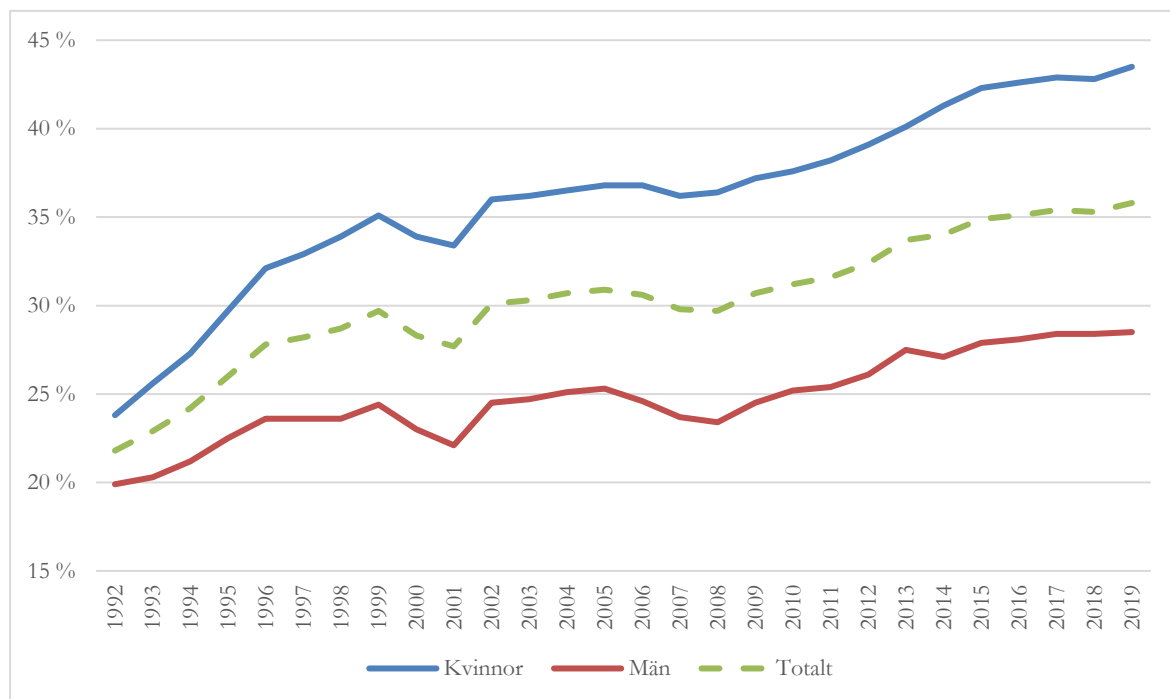
- registrerade studenter per ämnesområde och kön (2009, 2014 och 2019 i rapporten från 2020)
- antal personer med utländsk bakgrund per lärosäte, uppdelat i första och andra generationens invandrare, samt inom dessa grupper dem med västligt/icke-västligt ursprung (Väst kallas grupp 1 och inkluderar EU/EES, USA, Kanada, Australien och Nya Zeeland, medan övriga länder utgör grupp 2)
- andel första respektive andra generationens invandrare på utvalda studieinriktningar
- antal och andel av varje årskull (i spannet 19–34 år) som är registrerade som studenter i högre utbildning, uppdelat i första generationens invandrare, andra generationens invandrare och övriga befolkningen, i sin tur uppdelat efter kön
- antal första respektive andra generationens invandrare inom olika ämnesområden, uppdelat i västligt/icke-västligt ursprung, liksom första respektive andra generationens invandrare inom olika studieinriktningar som andel av alla studenter inom studieinriktningen, med icke-västlig bakgrund särredovisad.

Vartannat år publicerar det norska Kommunal- og moderniseringsdepartementet även rapporten *Regionale utviklingstrekk* om regionernas utveckling, som bland mycket annat innehåller information om utbildningsnivå på regional nivå, länsnivå och kommunal nivå (se exempelvis Kommunal- og moderniseringsdepartementet, 2018).

Dimensionering: Expansion under 1990-talet och efter finanskrisen 2008

Dimensioneringen av den högre utbildningen kan ge en fingervisning om hur vanligt det är att läsa en högre utbildning i befolkningen som helhet, samt den relaterade aspekten hur svårt det är att få en plats.

Figur 6. Andel registrerade studenter (i Norge eller utomlands) i ålderskohorten 19–24 år, efter kön.

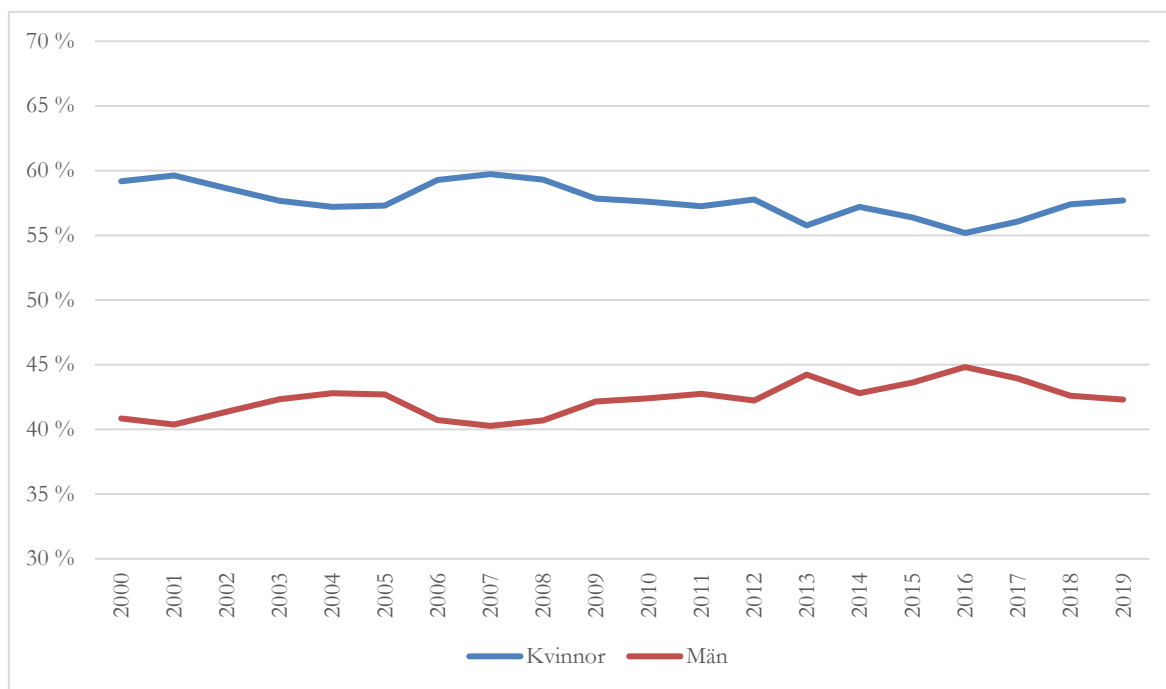
Källa: SSB.

Ett sätt att illustrera expansionen av högre utbildning utan att blanda samman den med befolkningstillväxten är att redovisa andelen som läser på högskolor och universitet i en viss kohort. I Norge, till skillnad från i Sverige och Danmark, används i regel antal registrerade studenter inom ett visst åldersspann som statistiskt mått. Figur 6 visar den kohort (19–24 år) som har högst deltagande i högre utbildning. 1992 läste 23 procent i kohorten en högre utbildning. 1999 hade denna andel växt till 30 procent. Decenniet därpå stod utvecklingen relativt stilla, men efter finanskrisen 2008 började andelen återigen att öka. År 2019 låg den på 36 procent. Ökningen under 1990-talet var mycket kraftigare bland kvinnor än bland män. Det senaste decenniets ökning har varit jämnare fördelad mellan könen.

Enligt jämförande OECD-statistik antogs nästan tre av fyra sökande till en högre utbildning på grundnivå 2016, vilket var högst bland de nordiska länderna (Island var dock inte med i jämförelsen). Samtidigt tackade en mycket stor andel nej till sin plats. Sammantaget påbörjade därför knappt hälften av de norska sökande en högre utbildning, vilket var näst högst bland de nordiska länderna (OECD, 2018, s. 197).

Kön: Kvinnor gör oftare otraditionella studieval än män

Norge har ingen genomgående uppdelning av sin statistik efter kön. Könsfördelning beskrivs alltså i huvudsak bara i de sammanhang som uttryckligen gäller jämställdhet.

Figur 7. Könsfördelning, nya studenter (höstterminen).

Källa: SSB.

Av dem som påbörjar en högre utbildning är betydligt fler kvinnor än män, vilket framgår av Figur 7. Skillnaden under perioden sedan millennieskiftet var som lägst 2016, när 55 procent var kvinnor och 45 procent män. Som mest ojämn under perioden har fördelningen varit 60/40 till kvinnors fördel, och 2019 var 58 procent kvinnor och 42 procent män.

Kvinnor fullföljer i högre grad sin utbildning än män. Av dem som påbörjade en högre utbildning 2010 hade 70 procent av kvinnorna och 61 procent av männen fullföljt sin utbildning inom åtta år. Motsvarande del av dem som specifikt tog en kortare högre utbildning, på högst fyra år, var 46 procent för kvinnor och 34 procent för män (NOU 2019:19, s. 139).

Frågan om könsfördelningen på olika utbildningar har länge haft en framträdande plats i den utbildningspolitiska diskussionen i Norge. Sedan 70-talet är det framför allt kvinnorna som ändrat sina utbildningsval och i högre utsträckning sökt sig till traditionellt manligt dominerade utbildningsinriktningar. Kvinnor har gjort intåg på medicin, psykologi, juridik och ekonomi, liksom inom vissa ingenjörsutbildningar. De utbildningar som var jämställda eller kvinnodominerade vid slutet av 1970-talet har dock i stort behållit samma fördelning (NOU 2019:19, s. 139).

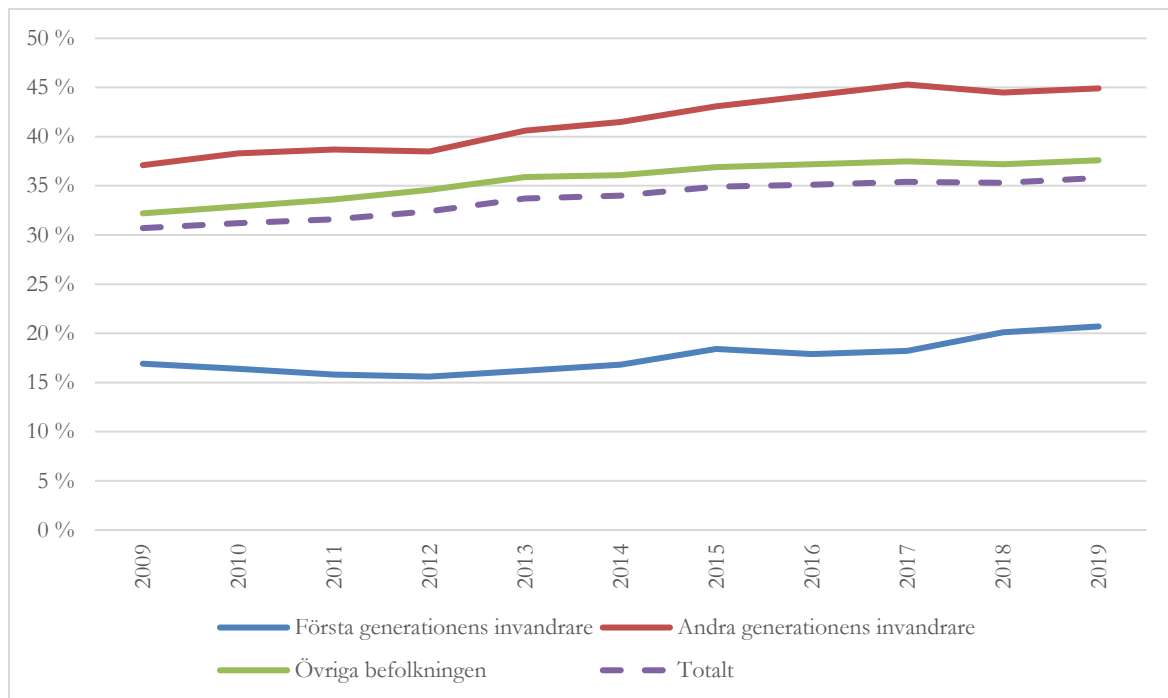
Den höga andelen kvinnor på de mest attraktiva utbildningarna kan enligt *Kompetensutvalgets* utredning förklaras av att kvinnor har bättre betyg (NOU 2020:2, s. 114), men enligt en rapport från NIFU är det ofta helt enkelt fler kvinnor som söker, även bland dem som inte kommer in (Hovdhaugen, Sandsør, Rønsen, & Carlsten, 2020, s. 135).

Utvecklingen under senare år är inte entydig. Andelen män på sjuksköterskeutbildningen ökade från 11 procent 2011 till 14 procent 2018. På förskolläraryrket ökade andelen män från 13 procent 2011 till 18 procent 2018. I många fall minskade i stället andelen män på kvinnodominerade områden. På veterinärutbildningen minskade exempelvis andelen män från 15 till 12 procent mellan 2011 och 2018. Detsamma gällde inom psykologi, där andelen män minskade från 25 procent till 21 procent mellan 2011 och 2018, och inom medicin minskade andelen män från 37 till 31 procent under samma period. Lärarutbildningen och utbildningar i pedagogik låg under perioden stilla på 19 procent män på masternivå. Även juristutbildningen låg i princip stilla med 36 procent män 2011 och 35 procent 2018. De ännu mansdominerade civilingenjörsutbildningarna hade å sin sida 30 procent kvinnor 2011, vilket ökade till 33 procent 2018 (NOU 2020:2, ss. 113–114). Sammantaget kan vi inte se någon entydig trend mot en mer balanserad könsfördelning.

Etnisk/utländsk bakgrund: Norskfødte med innvandrerbakgrunn er overrepresenterte

Utländsk bakgrunn redovisas i regel i form av första respektive andra generationens innvandrere (innvandrere å ena sidan, og etterkommende, alternativt norskfødte med innvandrerforeldre, å den andra). SSB skriver: ”Innvandrere er personer som er født i utlandet av to utenlandsfødte foreldre og fire utenlandsfødte besteforeldre. Norskfødte med innvandrerforeldre er personer som er født i Norge av to utenlandsfødte foreldre og fire utenlandsfødte besteforeldre” (SSB, 2017).

Figur 8. Andel registrerte studenter (i Norge eller utomlands) i alderskohorten 19–24 år, etter innvandrerstatus.

Källa: SSB.

Figur 8 viser andelen som läser på universitet eller högskolor i åldern 19–24 år inom respektive invandringsskategorier och bland övriga befolkningen. Första generationens invandrare deltog i mycket lägre utsträckning än befolkningen i övrigt. År 2009 var andelen 17 procent för första generationens invandrare och 32 procent för övriga befolkningen. 2019 hade andelarna stigit till knappt 21 procent för första generationens invandrare, och knappt 38 procent bland övriga befolkningen. Andra generationens invandrare är dock den grupp som studerar i allra högst utsträckning. År 2009 var andelen 37 procent och 2019 var den hela 45 procent. Skillnaderna mellan de två grupperna med utländsk bakgrund har alltså varit väldigt stora perioden igenom. Första generationens invandrare påbörjar sannolikt ofta en högre utbildning i något högre ålder p.g.a. den tid det tar att ställa om eller komma ikapp studiemässigt i samband med invandringen. Andra generationens invandrare har däremot visat sig påbörja en högre utbildning i lägre ålder än övriga befolkningen. Det är därför möjligt att det valda åldersspannet 19–24 år bidrar till den stora skillnaden mellan generationerna i Figur 8.

I den mån invandrades deltagande i högre utbildning tas upp eller problematiseras, sker det framför allt på två sätt: dels utifrån skillnaderna i deltagande mellan första och andra generationens invandrare, dels utifrån att deltagandet i högre utbildning bland personer med invandrerbakgrund är ojämnt fördelat på olika ämnesområden och studieprogram. Diku konstaterade följande i 2020 års upplaga av sin årliga rapport:

Deltakelsen i høyere utdanning varierer betydelig blant ulike grupper i befolkningen. Vedleggstabell V2.39 viser at personer i alderen 19 til 34 år som selv har innvandret til Norge, i langt mindre grad enn befolkningen for øvrig er registrert i høyere utdanning. Bildet er et annet for personer født i Norge av innvandrede foreldre. Blant både menn og kvinner er studietilbøyeligheten i denne gruppen høyere enn for gjennomsnittet av befolkningen. [...] Vedleggstabell V2.38 viser at innvandrere og norskfødte med innvandrerforeldre på noen områder skiller seg fra den øvrige befolkningen i valg av studier. Personer med

innvandrerbakgrunn er sterkt underrepresentert innenfor lærerutdanningene. I andre store profesjonsutdanninger, som ingeniør- og sykepleie-utdanninger, er innvandrere omtrent proporsjonalt representert. (Diku, 2020a, s. 41)

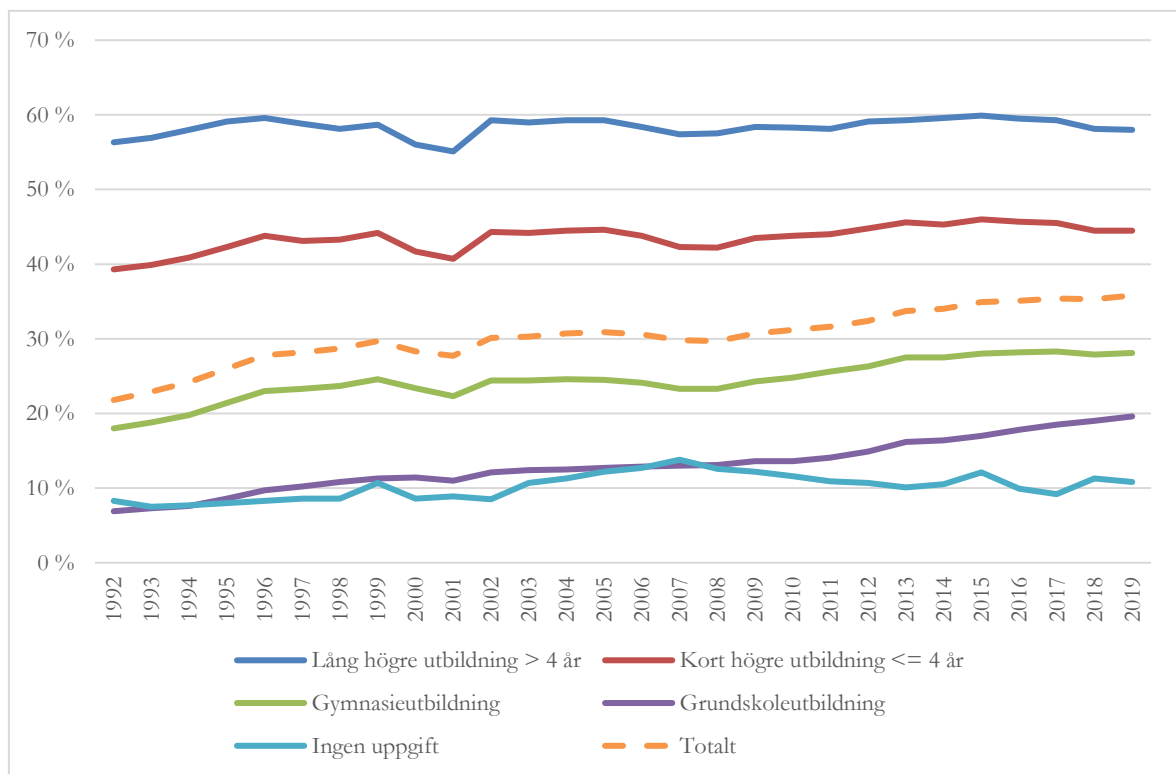
I andre publikasjoner hender det at enskilda ursprungsland er særredovisas, eftersom skolprestasjoner og utdanningsval skiljer seg stort mellom personer med opprinnelse i land som Sri Lanka, Irak, Somalia og Chile (se eksempelvis i NOU 2011:14). Når oppdelingen skjer i vestlig og ikke-vestlig bakgrunn grupperes annars samtlige disse landbakgrunder i samme kategori (jfr Diku, 2020b). I *Likestillingsutvalgets* utredning tas også samebakgrunn med som variabel (NOU 2012:15, ss. 127, 129, 135), men vårt inntrykk er at det er uvanlig.

Socioøkonomisk bakgrunn: Tydelige skillnader som minsker over tid

I Norge er foreldrenes høyeste utdanning standardindikator for socioøkonomisk bakgrunn. *Likestillingsutvalget* refererte dock til en studie som målte klasse utifrån foreldrenes og morförelärens yrke (NOU 2012:15, s. 130).

Inkluderingsutvalgets rapport påpekte at sammenheng mellom sosial bakgrunn og skolprestasjoner i Norge er svakere enn i mange andre land (NOU 2011:14, s. 65). Ett tydelig og lineært sammenheng finnes enda. Når det gjelder gymnasiet, som er den hovedsaklige veien til sikre tilgang til høyere utdanning, fulgte 90 prosent av dem hvis foreldre hadde en lang høyskoleutdanning sin gymnasieutdanning innen fem år. Motsvarande siffer for kort høyskoleutdanning var drøyt 80 prosent, for gymnasial utdanning drøyt 70 prosent og for grunnskole bare drøyt halvparten (Meld. St. 6 (2019–2020), s. 19).

Figur 9. Andel registrerte studenter (i Norge eller utlandet) i alderskohorten 19–24 år, etter foreldrenes høyeste utdanningsnivå.

Källa: SSB.

Figur 9 viser andelen i respektive socioøkonomisk gruppering (utifrån foreldrenes høyeste utdanningsnivå) som leser på universitet eller høyskoler. Det er opppenbart at det finnes ett meget sterkt sammenheng mellom foreldres og barns utdanningsnivå. År 1992 varierende benågenheten hos 19–24-åringar til å lese på universitet eller høyskoler mellom 7 prosent og 56 prosent beroende på deres foreldres høyeste utdanningsnivå. Sammenheng har deretter försvagats, og utsluts gruppen hvis foreldre saknar oppgift

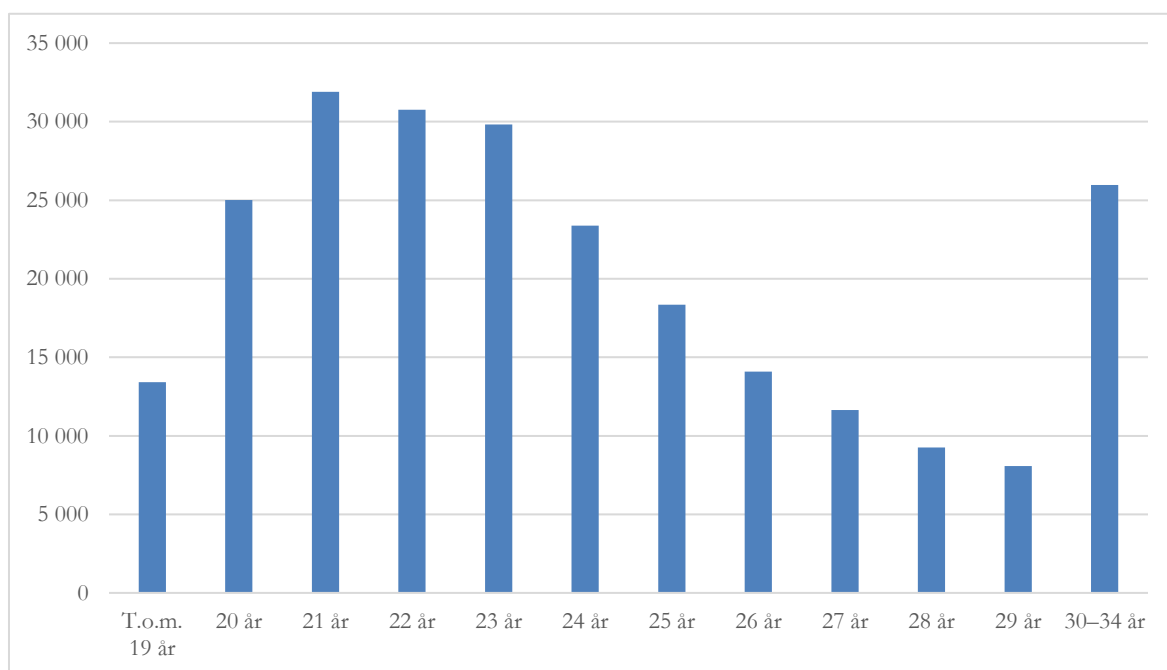
om utbildningsnivå (förmodligen i hög grad första generationens invandrare vars benägenhet att läsa en högre utbildning var 11 procent 2019) var spannet 20–58 procent 2019.

Med tanke på utbyggnaden av utbildningssystemet (och att utbildningskraven har ökat över tid för många yrken) kan man förvänta sig en generell ökning för de olika grupperna, men eventuellt en mindre ökning i de grupper som är mest överrepresenterade. Figur 9 visar på en mycket kraftig ökning av andelen med grundskoleutbildade föräldrar som själva söker sig till en högre utbildning. Från en andel på 7 procent 1992 hade andelen ökat till 13 procent 2008 och nästan 20 procent 2019. Även bland dem vars föräldrar högst hade en gymnasial utbildning ökade benägenheten att läsa en högre utbildning kraftigt, från 18 procent 1992 till 23 procent 2008, och 28 procent 2019. Ökningen har varit relativt blygsam för dem vars föräldrar hade någon form av högre utbildning.

Föräldrarnas utbildningsnivå fortsätter samtidigt att ha betydelse för dem som väl tagit sig in på en högre utbildning. Av dem som påbörjade en högre utbildning 2010 hade 77 procent fullföljt den inom åtta år bland dem som hade minst en förälder med en lång högre utbildning. Bland dem vars föräldrar hade högst grundskoleutbildning var andelen som fullföljde i stället 48 procent (NOU 2019:19, s. 140).

Ålder: Många yngre studenter

Figur 10. Registrerade studenter i Norge höstterminen 2019, i åldersspannet upp till 34 år.

Källa: SSB.

Figur 10 visar att Norge har en relativt kraftig övervikt av yngre studenter, särskilt i åldersspannet 21–23 år. Relativt få studenter är i sena 20-årsåldern.

En rapport från NIFU visade på ett negativt samband mellan ålder och studieaktivitet, dvs. äldre studenter var mindre aktiva och tog färre poäng (Hovdhaugen, Sandsør, Rønsen, & Carlsten, 2020, ss. 61, 81, 97). Andelen som inte fullföljer en högre utbildning ökar också med studenternas ålder (NOU 2020:2, ss. 112–113).

Regionalt ursprung: De geografiska skillnaderna i utbildningsnivå har växt över tid

I rapporten *Regionale utviklingsstrekk*, som publiceras vartannat år, konstaterades 2018 att Oslo och Akershus-regionen hade högst utbildningsnivå utifrån den så kallade NUTS 2-indelningen. Hedmark og Oppland, som var regionen med lägst utbildningsnivå, låg ändå marginellt högre än lägstnivån i Sverige, Danmark och Finland, eftersom cirka 35 procent av befolkningen i åldern 25–64 år hade en högre utbildning. De regionala skillnaderna i utbildningsnivå har ökat sedan början av 1980-talet. Inom länen (fylken i Norge) är skillnaderna också stora mellan kommuner. Det skiljer drygt cirka 20 procentenheter mellan

kommunen med högst respektive lägst utbildningsnivå inom respektive län (Kommunal- og moderniseringsdepartementet, 2018, ss. 65–69).

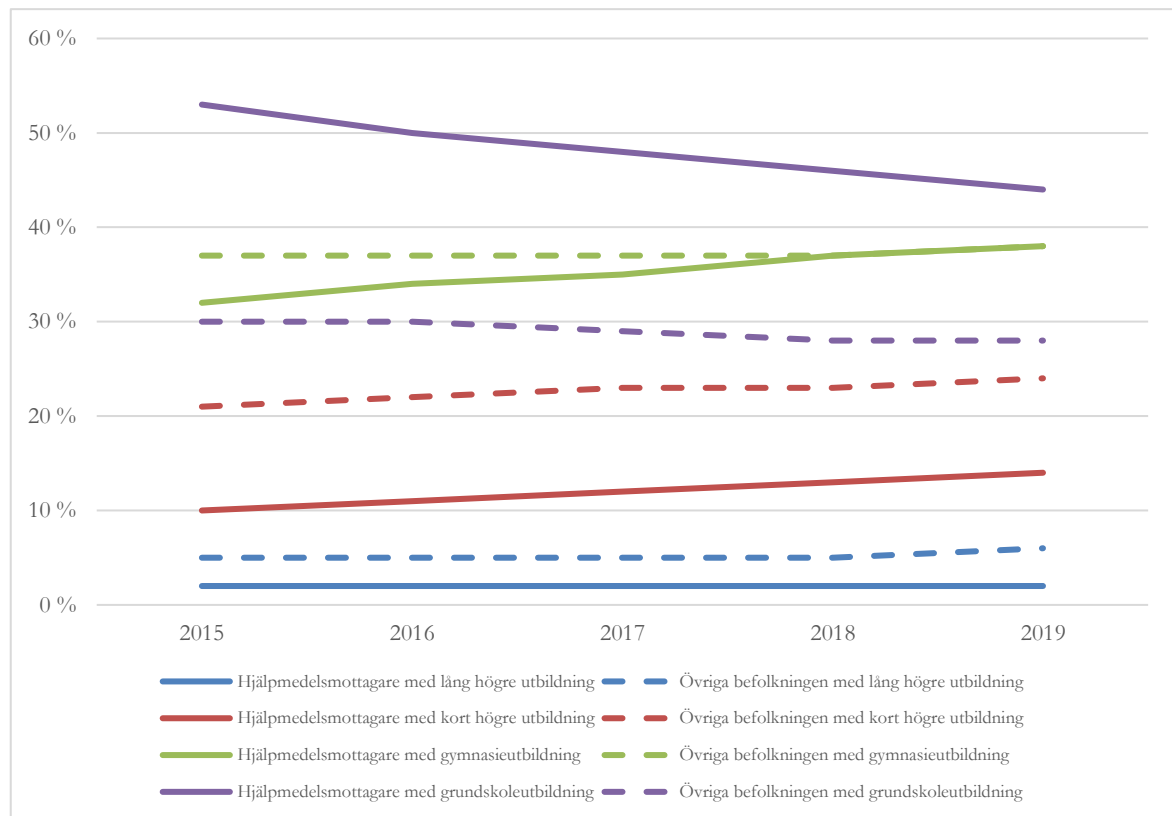
Såvitt vi funnit redovisar man dock inte hur stor andel av en ålderskohort från respektive kommun eller region som påbörjar en högre utbildning, på det sättet man i Skandinavien i regel mäter snedrekryteringen utifrån föräldrars utbildningsnivå eller utländsk bakgrund.

Funktionsnedsättning: Hälften så många har läst en högre utbildning

Siffror från 2013 visade att andelen med funktionsnedsättning i åldern 25–44 år som läst minst ett år på en högre utbildning ungefär var hälften så stor som bland befolkningen i övrigt – omkring 20 procent, jämfört med cirka 40 procent bland övriga (Ramm & Otnes, 2013, ss. 29–30). Sedan dess har utvecklingen dock varit positiv.

SSB har nyligen tagit fram en ny form av officiell statistik om personer med funktionsnedsättningar, utifrån följande populationsavgränsning: ”Personer bosatt i Norge med varig funktionsnedsättning som har mottatt en praktisk eller økonomisk offentlig ytelse eller medisinsk behandling i forbindelse med funktionsnedsättelsen” (SSB, 2020). I statistikdatabasen kan man utifrån det bland annat ta fram utbildningsstatistik för personer som fått ekonomiskt stöd eller tekniska hjälpmedel för funktionsnedsättningar. Det går även att specificera precis vilken typ av stöd eller hjälpmedel man vill ha siffror för.

Figur 11. Andel av befolkningen i åldern 18–29 år efter högsta utbildningsnivå, uppdelat utifrån om de mottagit hjälpmedel för funktionsnedsättning eller inte.

Källa: SSB.

Bland dem som någon gång mottagit minst ett tekniskt hjälpmedel, en av de bredaste definitionerna på funktionsnedsättning, ser vi i Figur 11 att utvecklingen under de senaste åren överlag varit mer positiv än för den övriga befolkningen. Andelen med hjälpmedel som bara har grundskoleutbildning har sjunkit kraftigt, samtidigt som andelen med gymnasieutbildning helt och hållet kommit ifatt den övriga befolkningen. Andelen med en kortare högre utbildning har ökat mer bland hjälpmedelsmottagare än bland övriga befolkningen. Trots det skiljde det 2019 fortfarande 10 procentenheter mellan hjälpmedelsmottagarna (14 procent) och övriga befolkningen (24 procent) när det gäller andelen i åldern 18–29 år med en kort högre utbildning. Relativt sett var skillnaden större för långa högre utbildningar. Medan 6 procent

i den övriga befolkningen i åldern 18–29 år hade tagit en sådan 2019, gällde det bara 2 procent av dem som mottagit hjälpmedel.

Utvärderingar och analyser av relevans för breddad rekrytering

Systemet för könspoäng fungerar och kan breddas om lagen medger det

Flera utredningar har pekat på bristande utvärdering och uppföljning av initiativ för breddad rekrytering. Kunnskapsdepartementet initierade åtminstone relativt nyligen en genomgång av alla kvoter och tilläggs-poäng i antagningssystemet. Den genomfördes av NIFU och publicerades 2020. Genomgången skedde dock utifrån premissen att målet var att de bäst lämpade kandidaterna skulle bli antagna, snarare än utifrån exempelvis ett representativitetsmål, med undantag för kön där könspoängen ju har det uttryckliga målet att bidra till en jämnare könsfördelning (Kunnskapsdepartementet, 2019a; Hovdhaugen, Sandsør, Rønsen, & Carlsten, 2020). Värt att notera är också att utvärderingen inte var en del i införandet av tilläggs-poängen och kvoterna, så att en mer experimentell utvärderingsdesign hade kunnat utformas. Osäkerheten om resultaten blir därför något större.

NIFU konstaterade hur som helst att könspoäng hade haft en positiv effekt på andelen män inom psykologi vid Universitetet i Bergen och Universitetet i Oslo 2019. Andelen män som sökte var jämförbar med tidigare år, men antalet antagna män ökade. Gruppen som var väldigt nära att komma in bestod tidigare av en något högre andel män jämfört med gruppen som blev antagen. När könspoäng infördes förändrades detta förhållande, och andelen män blev högre i gruppen antagna än i gruppen som var väldigt nära att komma in. Med andra ord hade könspoängen effekt. Samtidigt konstaterade NIFU att könspoäng inte nödvändigtvis bryter den långsiktiga trenden med att fler kvinnor och färre män söker sig till psykologi över tid (Hovdhaugen, Sandsør, Rønsen, & Carlsten, 2020, ss. 49–50).

NIFU konstaterade vidare att könsfördelningen på läkarutbildningen skulle förbättras något om antagnings-poängen minskade eller om lottning infördes, eftersom kvinnors överrepresentation var starkare i gruppen som antogs än i gruppen som var nära att antas. Även lottning över en viss tröskelpoäng hade förbättrat könsbalansen. Inom den ordinarie kvoten, där man tar hänsyn till kompletteringar och mer meritering, skulle däremot könspoäng eller könskvoter snarare än lottning behövas för att förbättra könsbalansen, eftersom könsfördelningen var ungefär lika skev till fördel för kvinnor både bland dem som antogs och bland dem som inte antogs. Det sistnämnda gällde även juristutbildningens ordinarie kvot (Hovdhaugen, Sandsør, Rønsen, & Carlsten, 2020, ss. 70–71). För lärarutbildningen skulle både lägre antagnings-poäng och lottning, kvoter eller könspoäng ha förbättrat könsbalansen, eftersom gruppen antagna bestod av en betydligt högre andel kvinnor jämfört med de grupper som inte antogs (Hovdhaugen, Sandsør, Rønsen, & Carlsten, 2020, ss. 104–105). Utifrån resultaten menade NIFU-rapporten att framkomliga vägar för att ytterligare förbättra könsbalansen var en höjd könspoäng eller att även införa könspoäng i den ordinarie kvoten (Hovdhaugen, Sandsør, Rønsen, & Carlsten, 2020, s. 135).

NIFU-rapporten ställde även frågan om det inte borde införas könspoäng på fler utbildningar än bara på dem som själva signalerar att de vill ha det, och om motsvarande system bör införas även för andra underrepresenterade grupper, eftersom det fungerar väl för kön:

Det er et relevant spørsmål om sentrale myndigheter bør vurdere om også studieprogrammer med skjev kjønnsbalanse som ikke har signalisert behovet skal få innført kjønns-poeng. Og i og med at denne mekanismen fungerer godt for å øke andelen som får tilbud blant de som er underrepresentert, bør den bare gjelde kjønn eller bør man vurdere å også benytte den typen poeng for å få flere studenter fra andre underrepresenterte grupper inn på visse studier? (Hovdhaugen, Sandsør, Rønsen, & Carlsten, 2020, s. 136)

#UngIDag-utvalget (NOU 2019:19), som föregick NIFU-studien, påpekade att effekten av könspoängen i liten utsträckning studerats. Vissa uppgifter hade ändå förekommit i media. När könspoäng togs bort vid de femåriga teknikprogrammen vid NTNU sjönk andelen kvinnor marginellt, från 38 till 35 procent från ett år till nästa, och när könspoäng infördes vid veterinärhögskolan steg antalet omedelbart och planade därefter ut (NOU 2019:19, s. 156). En NTNU-representant uppgav att deras egna analyser visat att manliga och kvinnliga sökanden ofta hade väldigt lika betyg, men att männen hade fler tilläggs-poäng och att könspoängen därför hade kompensert för det. När könspoängen togs bort på flera utbildningar

2016 sjönk andelen kvinnor som påbörjade utbildningen i industriell ekonomi och teknologiledning från 53 procent 2015 till 19 procent 2016 (Kif-komiteen, 2019).

Framtiden för könspoäng är dock osäker eftersom *Universitets- og høyskolelovutvalget* (NOU 2020:3) drog slutsatsen att åtgärden står i strid med likabehandlingslagstiftningen och dessutom är oproportionerligt ingripande. Det verkar sannolikt att en sådan slutsats också skulle hindra att motsvarande tilläggs-poäng införs för andra underrepresenterade grupper.

Tveksamt om ålderspoäng och 23/5-regeln är ändamålsenliga

NIFU undersökte antagningsprocessen närmre för ett urval av utbildningar och fann anledning att ifrågasätta ålderspoängen, som ger en årsvis ökad bonus till studenter från att de är 20 år. För de undersökta psykologutbildningarnas, läkarutbildningarnas och juristutbildningarnas ordinarie kvoter var ålderspoängen av stor betydelse, eftersom söktrycket var mycket stort. Studenter som var 23 år eller äldre, och därmed hade maximalt antal ålderspoäng, utgjorde 83 procent av dem som kom in via ordinarie kvot på psykologutbildningarna, 70 procent på läkarutbildningarna och 74 procent på juristutbildningen (Hovdhaugen, Sandsør, Rønsen, & Carlsten, 2020, ss. 47, 66, 86). Med andra ord framstod det som mycket svårt för yngre studenter att bli antagna. Samtidigt visade NIFU-rapporten ett negativt samband mellan ålder och studieaktivitet, dvs. äldre studenter var mindre aktiva och tog färre poäng (Hovdhaugen, Sandsør, Rønsen, & Carlsten, 2020, ss. 61, 81, 97).

Äldre studenter presterade alltså sämre, och ändå var ålderspoäng helt avgörande i ordinarie kvot på flera av utbildningarna med högst söktryck. I intervjuer med lärosätesrepresentanter ifrågasattes om åldern verkligen är en bra indikation på om studenten är bättre lämpad för studierna, även om det framhölls att livserfarenheten kan göra en bättre lämpad när man går ut i yrket (Hovdhaugen, Sandsør, Rønsen, & Carlsten, 2020, ss. 128–129). Ett problem är också att de som inte kommer in direkt efter gymnasiet behöver vänta i flera år innan de har en chans att komma in inom ordinarie kvot, där många är minst 23 år och då har åtta ålderspoäng. I många fall kan det säkert vara samma studenter som söker när de är 17–19 år, och därefter kommer in först när de är 22–23 och har samlat tillräckligt med ålderspoäng. Rapportförfattarna ställde den retoriska frågan ifall de studenterna då har blivit bättre lämpade bara av att ha väntat, och under tiden kanske tagit upp platser på andra attraktiva utbildningar. Rapportförfattarna ifrågasatte därför om det verkligen är motiverat att ha ålderspoäng, särskilt på de mest attraktiva utbildningarna (Hovdhaugen, Sandsør, Rønsen, & Carlsten, 2020, ss. 133–135).

NIFU diskuterade även andra delar av antagningssystemet. Resultaten visade bland annat att betygs-poäng hade betydelse för framgång i högre studier på de flesta utbildningar, men man fann ingen effekt på utbildningar med väldigt höga antagningspoäng, där betygsvariationen i regel är väldigt liten (Hovdhaugen, Sandsør, Rønsen, & Carlsten, 2020, ss. 133–134). Informanter i NIFU-studien kritiserade också systemet med tilläggs-poäng för tidigare studier, för att det var administrativt tungt och komplicerat, inte minst eftersom intyg på folkhögskolestudier och militärtjänstgöring behöver laddas upp manuellt av den sökande (Hovdhaugen, Sandsør, Rønsen, & Carlsten, 2020, s. 129). Dessutom kritiserades 23/5-regeln, som gör det möjligt att kvalificera sig utifrån yrkeserfarenhet och ursprungligen infördes för att erbjuda en väg till högre utbildning för den som inte gått ut gymnasiet. Reglerna ändrades dock vid ett senare tillfälle så att alla över 23 år kan söka enligt regeln, om det för den enskilda resulterar i en högre poäng än en annan form av meritvärdering. NIFU ifrågasatte därför om regeln i sin nuvarande form uppfyller sitt syfte att erbjuda en väg för den som inte slutfört gymnasiet (Hovdhaugen, Sandsør, Rønsen, & Carlsten, 2020, ss. 137–138).

Läxhjälsprojektet *ENT3R* tycks framför allt öka motivationen hos de redan intresserade

Läxhjälsprojektet *ENT3R* har bara utvärderats utifrån självskattningar från deltagare. Dessa skattningar pekade på att projektet med mentorer och läxhjälp i matematik verkade ha positiv effekt på önskan om att läsa vidare inom STEM, men att det främst var de som redan var någorlunda motiverade som blev ännu mer motiverade. De som valde att delta i *ENT3R* för att de hade svårt i matematik var betydligt mindre motiverade att studera ämnena efter gymnasieskolan, medan effekten var större för dem som redan gillade ämnet. Effekten var också mer positiv bland manliga än kvinnliga deltagare. Hur mycket mer motiverad man var att läsa vidare inom STEM samvarierade starkt positivt med hur nöjd man var

med *ENT3R* (Dahl, 2011, ss. 5–6). I elevundersökningen från 2019 uppgav 73 procent av deltagarna att de fått ökad självförtroende i matematik och naturkunskap av *ENT3R*, och 70 procent menade att deltagandet hade ökat deras kunskaper om studiemöjligheter inom naturvetenskaper och teknik (NSR, 2019, s. 32).

Ämnet *Utdanningsvalg* kan gynna dem med låga betyg och icke-västlig bakgrund

I en rapport från 2012 utvärderade NIFU elevernas upplevelser av ämnet *Utdanningsvalg* genom en enkätundersökning. Övergripande var det få elever som upplevde att de blivit säkrare på sina utbildningsval, ändrat utbildningsplaner eller blivit säkrare på vilka deras starka sidor var. Samtidigt konstaterades att elever med låga betyg och icke-västlig utländsk bakgrund var bland dem som upplevde störst nytta av ämnet. Författarna pekade på att resultaten var kompatibla med internationell forskning som visar att det är barn och unga från utbildningsovana hem som har störst nytta av vägledningsinsatser (Lødding & Holen, 2012, ss. 7–8). Rapporten föreslog att ämnet skulle kunna göras valfritt, så att de som redan vet vad de vill välja slipper ta ett ämne som de upplever som onödigt, medan de som upplever ett behov av vägledning får det (Lødding & Holen, 2012, s. 10).

Projektet *Jenter og teknologi* kan involvera skolorna och familjerna mer

Projektet *Jenter og teknologi* har som mål att genomföra arrangemang som får fler kvinnor att välja utbildningar inom teknik och i viss mån naturvetenskap. Projektets huvudsakliga aktivitet är en årlig turné med inspirationsdagar riktade mot kvinnliga elever i högstadiet och gymnasieskolan. Utöver det bedrivs även kampanjer i sociala medier samt tävlingar bland kvinnliga teknikstudenter (Corneliussen, Seddighi, Simonsen, & Urbaniak-Brekke, 2021, ss. 5, 7). I maj 2021 publicerades en utvärdering av projektet utifrån intervjuer och en enkätstudie.

Projektet ansågs i ett litet antal fall kompensera för bristande stöd från familj eller skola, och då leda till ett annat val av utbildning. Utvärderarna hade stött på flera enskilda exempel där elever bytt från exempelvis en vårdutbildning till en teknikutbildning efter att ha deltagit i *Jenter og teknologi*. Utvärderingen konstaterade att projektet i de fallen bidrar till en breddning och ökad mångfald, genom att attrahera personer som annars inte hade valt en teknikutbildning. En betydligt vanligare effekt enligt utvärderingen var i stället att projektet tjänade till att ytterligare bekräfta och stärka redan existerande tankar om att läsa de berörda utbildningarna. Motivationen att läsa utbildningar inom teknik och naturvetenskap kommer från många olika håll. Utvärderingen menade att de inte kunde hålla isär effekten av *Jenter og teknologi* från andra faktorer för att ordentligt mäta dess effekt på rekryteringen (Corneliussen, Seddighi, Simonsen, & Urbaniak-Brekke, 2021, ss. 36–38).

I den logistiska regressionsanalysen som utifrån en enkät analyserade projektets effekt på olika typer av motivationsfaktorer för att välja teknik syntes ingen signifikant effekt, med undantag för synen på teknologi som ett sätt att lösa samhällsproblem, som var högre hos dem som deltagit i projektet (Corneliussen, Seddighi, Simonsen, & Urbaniak-Brekke, 2021, s. 39). Övriga motivationsfaktorer som man undersökte projektets samband med var intresse för programmering och datorspel, framtida jobb-möjligheter samt framtida lön (Corneliussen, Seddighi, Simonsen, & Urbaniak-Brekke, 2021, s. 32). Eventuella effekter på faktiska studieval undersöktes inte.

Utvärderingen fann slutligen att skolan och familjen, som har stor betydelse för kvinnors val av utbildning, i liten grad var involverade i projektet, trots att de ingår i projektets målgrupper. Skolorna föredrog i regel könsneutrala strategier i sina rekryteringsåtgärder, och undvek helst att dela upp sina elever efter kön. Utvärderingen varnade för att könsneutrala strategier riskerar att förstärka ojämlikheter om situationen är ojämlik från början. Ett problem som utvärderingen identifierade var att vissa skolor bara skickade elever som redan hade ett intresse av teknik till *Jenter og teknologi*-eventen, vilket står helt i strid med tanken bakom projektet. Dessutom tas erfarenheterna från *Jenter og teknologi*-arrangemangen sällan upp och diskuteras i skolan efteråt. Inte heller blev projektet något som diskuterades i familjen, som har särskilt stor betydelse för om flickor och kvinnor gör otraditionella utbildningsval eller inte (Corneliussen, Seddighi, Simonsen, & Urbaniak-Brekke, 2021, s. 40).

Studiemedelsreformen följdes av viss social utjämning i vilka som använde av stödet

År 2002 infördes det nuvarande studiemedelssystem som med den så kallade konverteringsordningen initialt enbart erbjuder lån, som sedan till högst 40 procent kan omvandlas till bidrag om studenten klarar

sina studiepoäng och tar examen. En utvärdering av det nya systemet publicerades 2013 på beställning av Kunnskapsdepartementet (Proba Samfunnsanalyse, 2013).

Ett av reformens mål var att få studenter att arbeta mindre vid sidan av sina studier genom att få dem att använda stödsystemet mer. Ett annat mål var att öka studieprogressionen. Resultaten indikerade att reformen bidrog till en högre produktivitet i studierna samt en ökad användning av stödsystemet. Särskilt personer från lägre socioekonomisk bakgrund ökade sin användning av stödsystemet, vilket minskade skillnaden från dem från högre socioekonomiska grupper som i regel tar mer studiemedel. Sedan reformens införande fram till tidsseriens slut 2011 hade det skett en gradvis minskad social snedrekrytering till den högre utbildningen, men det gick inte att belägga att det skulle ha ett samband med studiemedelsreformen. De särskilda stödordningarna riktade till personer med svag ekonomi användes av personer i behov av dem, men samtidigt noterade rapporten att långt ifrån alla som hade rätt till stöden utnyttjade dem. Rapporten pekade på behov av lättnader för personer som har problem med att betala tillbaka lånen (Proba Samfunnsanalyse, 2013, ss. 1–4).

Breddad rekrytering i Danmark

Grundläggande om dansk högre utbildning

Danmark har tre former av högre utbildning

Danmarks utbildningssystem skiljer sig en del från det svenska. I Danmark finns tre former av högre utbildning (videregående uddannelser): universitet, yrkesakademier (erhvervsakademier) och professionshögskolor (professionshøjskoler). Universitetsutbildningarna följer Bolognaformatet med treåriga kandidatutbildningar (bacheloruddannelser) och tvååriga masterutbildningar (med den för svenskar förvirrande beteckningen kandidatuddannelser). Yrkesakademier och professionshögskolor erbjuder utbildningar på 1,5–4 år. Utöver dem tillkommer konstnärliga utbildningar samt utbildningar riktade mot polis och försvar (Nordiska rådet & Nordiska ministerrådet, 2021d). Andelen som efter kandidatutbildning på universitetet går vidare till masternivån är väldigt hög, cirka 85 procent enligt en utredning från 2018 (Udvalg om bedre universitetsuddannelser, 2018, s. 32), vilket gör att många universitetsutbildningar i praktiken ses som 5-åriga program där kandidatutbildningen i huvudsak är tänkt som steg till masterutbildningen.

Högre utbildningar kategoriseras ofta som antingen korta (i regel 2 år), mellanlånga (3–4,5 år) eller långa (5–6 år). Ibland grupperas de i stället i kategorierna yrkesakademiutbildningar (erhvervsakademiuddannelser), professionsbachelorutbildningar, kandidatutbildningar (akademisk bachelor) och masterutbildningar (kandidatuddannelser).

Gymnasieexamen är den huvudsakliga vägen till högre studier

I Danmark används beteckningen gymnasium bara för de högskoleförberedande programmen, och det finns fyra olika gymnasieprogram. Vill man kunna söka till universitetsutbildningar behöver man gå treårigt gymnasium (STX, HHX eller HTX). Läser man i stället två år (det mer praktiskt orienterade så kallade HF-programmet), ger det bara behörighet till yrkesakademier och professionshögskolor. HF-programmet kan dock med en utbyggnad även ge behörighet till universiteten (Børne- og Undervisningsministeriet, 2020a; Nordiska rådet & Nordiska ministerrådet, 2021b). Som alternativ till gymnasieprogrammen som alla är högskoleförberedande, finns även yrkesprogram (EUD, erhvervsuddannelse) i en separat skolform, varav en typ (EUX) även är behörighetsgivande för högre utbildning (Børne- og Undervisningsministeriet, 2019).

En gymnasieexamen (inklusive EUX) är den huvudsakliga vägen till högre utbildning. Alternativa vägar finns dock till vissa specifika utbildningar. Exempelvis kan en yrkesexamen (som inte är EUX) ge behörighet till specifika utbildningar inom samma fält på professionshögskolor eller yrkesakademier. Ett fåtal utbildningar antar även studenter baserat på antagningsprov eller krav på att ha tagit vissa gymnasiala kurser (Bologna Process & EHEA, 2015a).

Danmark har länge satsat på en generell expansion av den högre utbildningen

Danmark har en lång tradition av universella åtgärder utifrån tankar om lika möjligheter och likabehandling i utbildningssystemet (Nielsen, Munk, Jensen, Karmsteen, & Jørgensen, 2015, s. 22).

År 2006–2011 var det danska målet att minst 50 procent av en årskull skulle ta en högre utbildning (Uddannelses- og Forskningsministeriet, 2017, s. 81). Därefter skärpes målet till att 60 procent av en årskull skulle genomföra en högre utbildning och att 25 procent skulle genomföra en lång högre utbildning (Danmarks regering, 2011, s. 20).

År 2018 hade målet om 60 procent med högre utbildning uppfyllts (Uddannelses- og Forskningsministeriet, 2018b), och den danska regeringen slog då fast nya mål för den högre utbildningen. Ett av målen var en ”veluddannet befolkning med mange år på arbejdsmarkedet”, som bland annat betonade att personer skulle påbörja sin utbildning i yngre ålder och bli färdiga snabbare. Som mätbara indikatorer fastslogs följande:

- Mindst 50 pct. af de 30-årige skal have afsluttet en videregående uddannelse.
- Mindst 90 pct. af de studerende på de videregående uddannelser skal færdiggøre deres uddannelse inden for normeret tid plus tre måneder.
- Andelen af 30-årige med en videregående uddannelse skal øges i alle landets regioner. (Uddannelses- og Forskningsministeriet, 2018d, s. 12)

En framträdande politisk målsättning under det senaste decenniet har just varit att studenterna ska påbörja sin utbildning i yngre ålder och fullfölja sin utbildning snabbare (Danmarks regering, 2013b; Uddannelses- og Forskningsministeriet, 2015a). Denna målsättning har dock i viss mån hamnat i konflikt med andra utbildningspolitiska målsättningar, som att skapa ett mer flexibelt och förlåtande system som inte avskräcker studenter från studieovana hem och som möjliggör studier vid sidan av arbetet och återgång till studier under karriärens gång.

Generella åtgärder och tillgänglighet ska öka social mobilitet

I Danmark används i hög utsträckning begreppet *social mobilitet* i högre utbildning, snarare än ett begrepp som mer direkt motsvarar breddad rekrytering. Begreppet social mobilitet får också diskussionen att fokusera på socioekonomisk bakgrund, vilket oftast blir synonymt med måttet föräldrarnas högsta utbildningsnivå men ibland även innefattar föräldrarnas inkomst.

I några fall har begreppet social mobilitet använts i något annorlunda betydelse, i förhållande till insatser riktade mot fler olika men mer specifika grupper, som utsatta unga, personer med funktionsnedsättning och personer med psykiska svårigheter eller sociala problem (Danmarks regering, 2016).

I 2015 års uppföljning av Danmarks genomförande av Bolognaprocessens beslut framgår att strategin för breddad rekrytering är att öka andelen som genomgår en högre utbildning med hjälp av generella snarare än riktade åtgärder. Åtgärderna innefattar kostnadsfri utbildning, antagning baserad uteslutande på meriter samt universell tillgång till statliga lån och bidrag. Danmark tog även upp att man anpassar examinationer för studenter med fysiska eller mentala funktionsnedsättningar och studenter med annat modersmål än danska (Bologna Process & EHEA, 2015a).

Långsiktiga förutsättningar samt åtgärder för breddad rekrytering

Danska studenter ska inte behöva ta lån

Styrelsen for Videregående Uddannelser är den myndighet som ger studiestöd (vanligen benämnt SU) i Danmark. En förutsättning för att få stöd är att studierna bedrivs på heltid och under minst 3 sammanhängande månader, och stöd ges för upp till 12 månader om året. För hemmaboende studenter var 2020 års bidragssumma som minst 970 danska kronor och som mest 2 691 danska kronor före skatt, beroende på föräldrarnas inkomst. För studenter som bor självständigt var 2020 års bidrag 6 243 danska kronor i månaden, före skatt. Tanken är att bara bidragsdelen i kombination med några timmars extrajobb i veckan ska räcka till.

För dem som inte arbetar vid sidan av studierna eller som trots arbete känner att ekonomin inte räcker till, erbjuds även studielån. För 2020 var den maximala lånesumman 3 194 danska kronor i månaden. Får man nedsatt bidragsdel som hemmaboende för att föräldrarna har högre inkomster kan man kompensera det nedsatta bidraget med utökade lån.

Det finns tilläggs lån och bidrag för studenter med barn, och extra studiemedelsmånader ges till den som får barn under studietiden. Har man en långvarig funktionsnedsättning som gör en i princip oförmögen att ha ett arbete vid sidan av studierna eller under loven kan man få funktionsnedsättningstillägg (handicaptillæg), som för år 2020 låg på 8 880 danska kronor i månaden.

Studenter som hyr en bostad med eget kök kan även få bostadsbidrag, som i regel täcker en mindre del av hyran och som mest cirka 1 000 danska kronor per månad. Bidraget har ytterligare tillägg för hemmavarande barn.

Antagningssystem och vägar till den högre utbildningen

De som har uppnått generell behörighet, antingen genom gymnasiet, en utbyggd yrkesutbildning eller genom annan komplettering, kan söka till en högre utbildning. Antagningen till den högre utbildningen sker centraliserat i Den Koordinerede Tilmelding (KOT). Ansökningsfristen är den 15 mars för den så kallade kvot 2, där en individuell bedömning görs, och för kvot 1 där antagningen sker automatiserat baserat på betyg är fristen den 5 juli.

Danmark antar de flesta utifrån betygssnitt

Behörighetskrav: Utöver generella behörighetskrav, som utgörs av en behörighetsgivande gymnasieexamen eller EUX-examen, kan det finnas specifika och lokala behörighetskrav. Specifika krav rör sig om att ha läst vissa ämnen på vissa nivåer av fördjupning. Lokala krav kan röra sig om miniminivåer på betygsgenomsnitt eller krav på specifika betygsnivåer i enskilda ämnen. De lokala kraven sätts specifikt för en viss utbildning på ett visst lärosäte (Børne- og Undervisningsministeriet, 2021a).

Kvoter: I Danmark finns två kvoter vid ansökan till all högre utbildning. I kvot 1 antas de med komplett gymnasieexamen (vilket ger generell behörighet) och som uppfyller eventuella specifika eller lokala behörighetskrav för den valda utbildningen. Rangordningen av sökanden sker utifrån snittbetyget från deras ursprungliga gymnasieexamen. Har de läst upp betyg i efterhand räknas dessa bara med i betygssnittet om de sänker snittet, inte om de skulle ha höjt det. Har flera sökanden samma betygspoäng används lottdragning.

Alla som har gymnasieexamen bedöms först i kvot 1, och först därefter i kvot 2 om de har sökt dit. Vem som helst kan ansöka i kvot 2-upptaget, om de har anledning att tro att deras betygssnitt inte är högt nog för att bli antagen i kvot 1. Kvot 2 grundar sig i stället på en individuell bedömning som avgörs lokalt för den specifika utbildningen och kan ta hänsyn till exempelvis arbetslivserfarenhet, betyg och kurser man läst upp i efterhand, betyg i enskilda ämnen, tidigare studier som folkhögskolestudier, längre vistelser i utlandet, föreningsarbete, politiskt arbete eller tidigare högskolestudier. Urvalsgrunderna kan alltså skilja sig mycket åt, och det gäller som sökande att sätta sig in i vad som ingår i värderingen på den utbildning man önskar komma in på. Dessutom är det upp till de enskilda utbildningarna att själva fatta beslut om antalet studieplatser som ska vara reserverade för kvot 2, och det kan röra sig om allt mellan 10 till 100 procent av platserna (Nordiska rådet & Nordiska ministerrådet, 2021a; Børne- og Undervisningsministeriet, 2021c; 2021d; Uddannelses- og Forskningsministeriet, 2020b, s. 66).

På de flesta utbildningar erbjuds 90 procent av platserna i kvot 1, och 10 procent i kvot 2 (Udvalg om bedre universitetsuddannelser, 2018, s. 37), men totalt antogs 23 procent av alla sökande 2019 i kvot 2 (Uddannelses- og Forskningsministeriet, 2020b, s. 44).

Bedömning av reell kompetens: En bedömning av reell kompetens kan göras på samtliga högre utbildningar (Bologna Process & EHEA, 2015a). Danmark har formellt inga begränsningar i sin validering av icke-formellt eller informellt tillägnade kunskaper, så man kan i princip få en examen helt baserad på detta (European Commission/EACEA/Eurydice, 2018, s. 208).

Den grönländska särordningen: En grönländsk sökande med stark dokumenterad anknytning till Grönland som uppfyller behörighetskraven för utbildningen och har minst 6 i betygssnitt på skalan från -3 till 12, har en gång i livet rätt att hänvisa till den grönländska särordningen (den grønlandske særordning) och bli antagen på utbildningen, trots att hen inte har tillräckligt goda meriter för att bli antagen i konkurrens med övriga sökanden. Bestämmelsen har gällt sedan 2014 (Uddannelses- og Forskningsministeriet, 2020f).

Den som saknar behörighet eller har invandrat har möjlighet att komplettera

Den som gått det tvååriga gymnasiala HF-programmet, som inte ger behörighet till just universiteten, kan gå en påbyggnadsutbildning för att få en sådan behörighet. Påbyggnaden kan även läsas inom ramen för det tvååriga HF-programmet, med en högre studietakt. Alla kan dessutom komplettera med enskilda

gymnasiekurser. Kompletterande betyg kan bara sänka betygssnittet, aldrig höja det. På så vis undviks komplettering i syfte att förbättra snittpoängen för att komma in på en viss utbildning. Gymnasial kurskomplettering är kostnadsfri inom två år från att man tagit sin examen, annars kostar kompletteringen 550 danska kronor per kurs.

För dem som saknar en gymnasieexamen men har minst två års arbetslivserfarenhet erbjuder vissa lärosäten program på 12–18 månader som ger behörighet att söka in på specifika högre utbildningar, till exempelvis ingenjörsutbildningar. Ibland reserveras ett antal kvot 2-platser för sökanden som gått ett sådant instegsprogram.

Det finns även vissa program och kurser riktade mot flyktingar och invandrare. Har man en gymnasieutbildning från utlandet som inte godkänns i Danmark kan man läsa en inslussningskurs som ger möjlighet att söka en högre utbildning. För personer med icke-västlig bakgrund finns även ettåriga program som förbättrar chanserna att bli antagen i kvot 2 till pedagog- och lärarutbildningar.

Undantag för personer med funktionsnedsättning

Studenter som har en dokumenterad funktionsnedsättning kan få dispens i den betygsbaserade antagningen (kvot 1), på så sätt att deras betygssnitt justeras för att uppnå en jämlik konkurrens med personer utan funktionsnedsättning. Funktionsnedsättning kan ge anledning till dispens från de krav som lärosätena har rätt att ställa på studieaktivitet. Funktionsnedsättning kan även ge dispens från kravet på ett visst antal timmars praktik, om studenten bedöms kunna uppnå lärandemålen trots ett reducerat antal timmar (Børne- og Socialministeriet, 2018, ss. 44–45). Det har även tydliggjorts att vissa förhållanden i anknytning till en funktionsnedsättning kan falla in under begreppet ”långvarig sjukdom” (se exempelvis Ministeriet for Forskning, Innovation og Videregående Uddannelser, 2014, s. 3).

Studenterna har incitament för utökade gymnasiestudier och snabb övergång till högre utbildning

För att ge incitament för fördjupningsstudier kan den som läst extra ämnen på hög nivå på gymnasiet få sitt betygssnitt multiplicerat med som mest 1,06. Som del i insatserna för att få fler att påbörja sina studier tidigare gällde fram till 2020 att den som sökte en högre utbildning inom två år från att ha tagit examen från gymnasiet fick sitt betygssnitt multiplicerat med 1,08 i antagningsprocessen. Utifrån samma kriterium kan man fortfarande få extra månaders studiemedel och då förlänga sin utbildning med högst 12 månader utan att bli av med studiemedlet.

Ytterligare system och insatser

Lärosätena har incitament att få studenter klara med utbildningen

Ett nytt system för resurstilldelning till lärosäten kom på plats 2019. Tidigare baserades offentlig finansiering av lärosätena i hög grad på studenterna och deras studieframgångar, bland annat i form av slutförda kursmoment (European Commission/EACEA/Eurydice, 2018, s. 211). I det nya systemet infördes en större ovillkorad grundtilldelning, men 75 procent av finansieringen är fortfarande baserad på aktivitet och resultat. Systemet syftar bland annat till att skapa starkare incitament för att få studenterna att fullfölja studierna, och helst göra det inom den nominella studietiden (den förväntade tiden för utbildningen) eller med som mest en marginell försening. I systemet finns även en finansieringskomponent som baseras på de utexaminerade studenternas sysselsättningsgrad (Danmarks regering, Socialdemokratiet, Dansk Folkeparti, Enhedslisten, Alternativet, Radikale Venstre & Socialistisk Folkeparti, 2017). Lärosäten måste dessutom erbjuda särskild vägledning för studenter som löper risk att hoppa av sin utbildning, i praktiken studenter som är försenade i sin studiegång (European Commission/EACEA/Eurydice, 2018, s. 207). Insatserna och incitamenten är inte specifikt riktade mot underrepresenterade grupper.

Lärosätena fick ett mål om ökad social mobilitet som sedan togs bort

I utvecklingskontrakten till de statliga lärosätena (treåriga avtal mellan lärosätena och departementet som innehåller mål) lade Danmark 2014 till ett mål om att öka den sociala mobiliteten. Fokus låg på studenter vars föräldrar saknar högre utbildning. Hur detta skulle förverkligas var upp till lärosätena, men som exempel nämndes insatser för att minska avhoppet i gruppen eller riktade insatser för att öka ansökningarna från områden där mycket få söker en högre utbildning i dag. Lärosätena behövde sätta upp konkreta och mätbara mål och bryta ner dem i årliga delmål (Uddannelses- og Forskningsministeriet,

2014b, ss. 5–6). Utvecklingskontraktens mål om att öka den sociala mobiliteten togs dock bort i förtid 2015, långt innan det hunnit avrapporteras (Dinnesen, 2015).

Regeringen har försökt uppmuntra till otraditionella utbildningsval

Den danska regeringen har varit involverad i flera projekt som bygger på idén om att bredda rekryteringen med hjälp av inspiration, förebilder och vägledning. År 2011 rapporterade jämställdhetsministern att man ingått ett samarbete med bland annat ingenjörsföreningen IDA för att driva projektet *Piger i praktik som problemlösnare – piger i naturvetenskap og tekniske fag*. Målet var att ge flickor erfarenhet och insikt i naturvetenskapliga och tekniska frågor och problem som man kan arbeta med, ge dem praktisk erfarenhet av ämnena samt därigenom motverka könsuppdelade utbildningsval. Projektet utvärderades 2011 (Minister for ligestilling, 2011, ss. 5–6; Ministeriet for Ligestilling og Kirke, 2012, s. 20).

År 2010 lanserade jämställdhetsministern en webbplats om utbildningsval, med förebilder som framgångsrikt gjort otraditionella yrkesval. Under 2011 skulle förebilderna vara aktiva på sociala medier (Minister for ligestilling, 2011, s. 6). Tre år senare uppdaterade Ministeriet for Børn, Ligestilling, Integration og Sociale Forhold sidan *Fremtidenerdin.dk* (vilket vi antar är samma webbplats) med nya förebilder och en särskild sida för studievägledning. Webbplatsen ska inspirera unga och studievägledare till att även beakta otraditionella utbildningsval (Ministeriet for Børn, Ligestilling, Integration og Sociale Forhold, 2014, s. 19).

Via det breda samarbetet *Teknologipagten* ger regeringen, tillsammans med bland annat arbetsmarknadens parter och lärosäten, stöd till olika projekt relaterade till rekryteringen till STEM. Vissa av dessa projekt fokuserar på kvinnor. *Teknologipagten* har bland annat som mål att 20 procent fler danskar ska genomföra en STEM-utbildning (Teknologipagten, 2021b).

Pakten stöttar *Girls' Day in Science* som arrangeras av Tektanken, en del av den ideella organisationen Naturvidenskabernes Hus. *Girls' Day in Science* är en årlig kampanjdag som riktar sig till flickor i grundskolans senare del. I möte med kvinnliga förebilder får de genomföra verklighetsnära workshoppar samtidigt som de får inspiration till framtida möjligheter inom utbildning och arbete. Projektet syftar till att locka flickor att söka sig till utbildningar inom STEM (Naturvidenskabernes Hus, 2021). Via *Teknologipagten* stöder regeringen även organisationen *High5Girls*, som genom förebildsprogram, hackatons (ett slags programmeringsevenemang) och andra event försöker uppmuntra flickor i senare delen av grundskolan samt gymnasiet att söka sig mot STEM-ämnena (High5Girls, 2021). Ytterligare ett projekt som stöds av *Teknologipagten* är *IT-Camp for piger* vid Aarhus Universitet, som riktar sig till flickor i gymnasiet eller på sabbatsår. Tredagarsprogrammet syftar till att bemöta fördomar om it-branschen och visa att it- och digitaliseringsutbildningar även är för kvinnor (Teknologipagten, 2021a). Flera andra projekt med liknande syften stöds, som *Teknologi og Piger*, *IT og Piger* och *DigiPippi*.

Forskare effektutvärderar en nationell studievägledningsinsats för breddad rekrytering

Den nationella studievägledningen, Studievalg Danmark, inrättades genom en särskild lag (Lov om Studievalg Danmark, LOV nr 311 af 25/04/2018) och har sju studievägledningscentrum i Danmark. Institutionen, som sorterar under Uddannelses- og Forskningsministeriet, ger studievägledning om högre utbildning och framtida karriärvägar. Vägledning ges via institutionens webbplats, per telefon, på plats i gymnasieskolorna som del av schemat samt i form av workshoppar och individuella möten som är öppna även för personer som redan gått ut gymnasiet eller som läser en högre utbildning men funderar på att byta till en annan utbildning.

Den öppna vägledningen erbjuds på platser som bibliotek och stadshus runt om i landet. Tanken med institutionen är att den studievägledning man får inte ska vara avhängig var i landet man är hemmahörande. Extra studievägledningsinsatser riktas till de skolor som har störst behov av dem (Studievalg Danmark, 2020b). Under 2020 har Studievalg Danmark och Styrelsen for Forskning og Uddannelse utformat ett nytt system för tilldelning av studievägledningsresurser, som utöver skolornas storlek även tar hänsyn till elevgruppens socioekonomiska bakgrund och betygsnivå (Studievalg Danmark, 2020a, s. 5).

Tillsammans med Studievalg Danmark genomför forskare vid Aarhus universitet 2019–2022 en omfattande effektstudie av en vägledningsinsats. Projektet kallas *NextStep* och ska öka övergången till högre utbildning bland elever från studieovana hem, med särskilt fokus på universitetsutbildningar. Elever i årskurs 3 vid 42 gymnasieskolor får ta del av insatsen, medan ytterligare 54 gymnasieskolor används som kontrollgrupp. Informationsinsatsen består av en 30 minuter lång klassrumsgenomgång med en studievägledare från Studievalg Danmark, samt erbjudande om sms-påminnelser inför ansökningsfristen

till högre utbildning under de kommande åren. Dessutom genomförs en enkätstudie med eleverna vid samtliga skolor. Utöver informationssessionen får eleverna tillgång till ytterligare videomaterial, där universitetsstuderande med olika kön och på olika studieinriktningar berättar om sina upplevelser.

Gymnasieskolorna som ingår i studien har valts ut för att skapa ett representativt urval utifrån geografi, gymnasietyp samt den socioekonomiska sammansättningen av elever. Om studien visar på att insatsen fungerar väl kommer det ligga till grund för Studievalg Danmarks verksamhet i framtiden. Preliminära resultat från studiens första mätpunkter, som därför bör tolkas med försiktighet, visade på positiva effekter för intentionerna att läsa en universitetsutbildning i gruppen elever från studieovana hem, särskilt bland dem som hade genomsnittsbetyg över 7 av maximalt 12. Samtidigt observerades något överraskande ett lägre akademiskt självförtroende i gruppen som hade deltagit i åtgärden (Aarhus Universitet, 2021; Reimer, Olsen, Sortkær, & Thomsen, 2021).

Studenter med lång resväg får bidrag

Studenter med lång resväg och bristande kollektivtrafik kan i Danmark få reseersättning för resor till och från lärosätet (Uddannelses- og Forskningsstyrelsen, 2021). År 2013 beslutade regeringen att göra systemet tillgängligt för fler genom att minska avståndet som krävs för att få ersättning, samtidigt som kilometersatsen höjdes (Danmarks regering, 2013b).

Specialpedagogiskt stöd erbjuds av samma myndighet för alla utbildningsnivåer och utomlands

SPS (specialpædagogisk støtte) erbjuds elever som har fysiska eller psykiska funktionsnedsättningar som gör att de behöver stöd för att kunna genomföra utbildningen på samma villkor som andra. Beroende på behovet kan stödet bestå av hjälpmedel (exempelvis tekniska) och instruktioner om hur de används, studiestödstimmar, särskilt anpassade studiematerial, teckenspråkstolk och skrivtolk, personlig assistans och sekreterarhjälp. Styrelsen for Undervisning og Kvalitet administrerar stödet i ett sammanhållet stödssystem hela vägen från grundskola till högre utbildning (Børne- og Undervisningsministeriet, 2020b). Det är utbildningsinstitutionens ansvar att ansöka om stödet, och i ansökan ska dokumentation som dyslexitest eller läkarutlåtande bifogas (EVA, 2019a, s. 12). SPS finns även tillgängligt för praktikperioder som är en obligatorisk del av studierna, studiemedelsberättigade utbytesstudier samt hela studieprogram i utlandet så länge de ger rätt till studiemedel. Stöd ges inte för privata utbildningar, även om de är studiemedelsberättigade (Børne- og Undervisningsministeriet, 2021e).

Handläggningstiden för tilläggsstöd till personer med funktionsnedsättning förkortades

Enligt Ministeriet for Forskning, Innovation og Videregående Uddannelser 2014 hade den dåvarande regeringen arbetat med att effektivisera och digitalisera ansökningen om funktionshinderstillägg till studiemedlet. Man hade därigenom fått ned den genomsnittliga handläggningstiden från sex månader till omkring tre månader (Ministeriet for Forskning, Innovation og Videregående Uddannelser, 2014, s. 3). Snabbare beslut och insatser kan vara viktigt för dem som behöver kunna planera sina studier och eventuellt flytt i god tid.

Försöksprojekt med särskilda klasser för personer med Aspergers syndrom permanenteras

Efter positiva resultat i en utvärdering (EVA, 2012), inte minst med avseende på en mycket hög övergångsfrekvens till högre utbildning, permanenteras ordningen med särskilt tillrättalagda gymnasieutbildningar för personer med Aspergers syndrom från och med skolåret 2014/15 (Danmarks regering, 2014, s. 17). Sådana klasser kunde upprättas på begäran av skolor och efter godkännande från utbildningsministern. Lagen gav utrymme för att även personer med olika slags nedsatt psykisk funktionsförmåga skulle kunna komma ifråga för åtgärden, och innebar bland annat att extra resurser sköts till för att möjliggöra mindre gruppstorlekar och extra stödinsatser (Undervisningsministeriet, 2013, ss. 3–4). I skrivande stund finns 13 gymnasiala så kallade ASF-klasser för personer med autismspektrumstörningar runt om i Danmark (Børne- og Undervisningsministeriet, 2021b).

Utredningar

Få utredningar har haft explicit fokus på frågan om social mobilitet, könsobalanser eller breddad rekrytering. Regeringen har dock vid ett antal tillfällen bett forskare eller konsulter att utreda olika frågor, och en del av dessa rapporter redogör vi därför för i detta avsnitt. I övrigt har frågor om breddad rekrytering

ibland behandlats inom ramen för bredare statliga utredningar, och flera utredningar har haft mer indirekt relevans för frågan.

Etniska minoriteters svårigheter i utbildningssystemet kan vara övergående

Det Nationale Forskningscenter for Velfærd (SFI, som senare bytte namn till Det Nationale Forsknings- og Analysecenter for Velfærd, VIVE) undersökte intersektionen mellan kön och etnicitet i utbildningssystemet på uppdrag av jämställdhetsministern. Överlag betonade rapporten att det över tid har gått bättre och bättre för unga med minoritetsbakgrund i utbildningssystemet. Rapporten menade att insatser för att höja utbildningsnivån bland etniska minoriteter behöver ske på samtliga nivåer i utbildningssystemet, men att det också är möjligt att skillnaderna gentemot övriga befolkningen försvinner med tiden (Liversage & Jakobsen, 2010, ss. 17, 19–20). För specifikt icke-västliga invandrare såg man dock i en analys från Udlændinge- og Integrationsministeriet tecken på att utbildningsframstegen stagnerade eller gick tillbaka i tredje generationen (børn af efterkommere) jämfört med andra generationen (Udlændinge- og Integrationsministeriet, 2018, s. 4).

Många har efterlyst insatser för att förändra könsstereotypa uppfattningar

År 2010 initierade jämställdhetsministern en undersökning av vad männen gör efter gymnasiet, med målet att ta reda på varför fler män än kvinnor väljer bort högre utbildning (Minister for ligestilling, 2011, s. 5). Undersökningen tog sin utgångspunkt i att 29 procent av kvinnorna och 37 procent av männen tre år efter att de tagit gymnasieexamen ännu inte var igång med en högre utbildning. Rapporten visade bland annat att kvinnor och personer med minoritetsetnicitet i högre grad hade planerat för det framtida utbildningsförloppet. Män med majoritetsbakgrund tenderade oftare att sakna en plan, utan fokuserade främst på att bli klara med gymnasiet. För män framstod det oftare som om det fanns attraktiva alternativ till att vidareutbilda sig, exempelvis att starta eget, bli självlärd inom något område eller att arbeta sig upp inom ett företag. Kvinnor uppfattade i stället en situation utan vidareutbildning som alltför riskfylld (Hutters & Brown, 2011, ss. 9–11). I linje med kvinnors riskuppfattning visade rapporten att kvinnor med låga betyg ofta tog en mellanlång högre utbildning, medan män med låga betyg i högre grad avstod från vidareutbildning (Hutters & Brown, 2011, s. 28). För män framstod inte mellanlånga högre utbildningar som ett alternativ i lika hög utsträckning som för kvinnor (Hutters & Brown, 2011, s. 39).

Rapporten efterlyste insatser från studie- och yrkesvägledning och kommunala jobbcenter riktade mot dem som fastnar efter gymnasiet utan att hitta motivation att gå vidare, vilket framför allt gäller många unga män. Rapporten rekommenderade även en översyn av antagningssystemet, och pekade på att regeln (som senare togs bort) om att betygssnittet multipliceras med 1,08 om man ansöker inom två år från gymnasieexamen riskerar att stänga ute dem som tar längre tid på sig. Man ifrågasatte även de specifika behörighetskraven i matematik på många utbildningar, eftersom det uteslöt många kvinnliga sökanden från naturvetenskapliga och företagsekonomiska utbildningar. Rapporten rekommenderade att nya mellanlånga högre utbildningar med större attraktionskraft för män utvecklas för att sänka tröskeln till den högre utbildningen, samt att existerande utbud ses över för att göra utbildningarna mer attraktiva för manliga sökanden. Slutligen efterlystes vägledningsinsatser och dylikt för att utmana de ungas könsstereotypa idéer om framtid och yrkesval (Hutters & Brown, 2011, ss. 80–82).

En nordisk studie om flickors underrepresentation inom STEM, initierad av den danska regeringen, pekade på en genomgående trög utveckling av andelen kvinnor inom STEM (DAMVAD Analytics, 2016, s. 9). Rapporten varnade för att särskilda arrangemang för flickor inom it, teknik eller naturvetenskap riskerar att dra för mycket uppmärksamhet till flickors och kvinnors underrepresentation inom särskilda utbildningar, vilket kan befästa sådana bilder. Medan många nordiska länder arbetar med förebilds-program och att ge flickor mer praktisk erfarenhet av STEM, påpekade rapporten att ytterst få initiativ är riktade mot föräldrar. Det är problematiskt i och med att mycket tyder på att deras påverkan är stor, inte minst för flickors eventuella val av STEM. Rapporten pekade även på studievägledares praktik som ett område med outnyttjad potential, eftersom många unga upplever en brist på information när de ska välja utbildning (DAMVAD Analytics, 2016, ss. 11–12).

Liksom många konstaterade rapportförfattarna att det i stort sett helt saknas effektutvärderingar av olika insatser och åtgärder i de nordiska länderna. Eventuella utvärderingar fokuserar i stället på aspekter som nöjdhet, självvärdering av hur initiativet har påverkat deltagarna eller undersökningar av hur väl

målgruppen känner till initiativet. Många initiativ har också problem med självselektion, eftersom deltagarna inte valts ut slumpmässigt utan själva valt om de vill delta. Även om enskilda åtgärder och initiativ sannolikt har haft positiva effekter, kan man enligt rapporten konstatera att de på ett övergripande plan har misslyckats med att få bukt med den könsmässiga obalansen inom många STEM-ämnen (DAMVAD Analytics, 2016, ss. 12–13). Nationella, politiska strategier och helhetsgrepp framhölls som möjliga lösningar. Dessa kan med fördel bygga vidare på de initiativ som redan finns, och bör innefatta insatser riktade mot förskola, grundskola, gymnasieskola och högre utbildning, gärna koordinerat i partnerskap med arbetsmarknadens parter och andra intresserade aktörer (DAMVAD Analytics, 2016, s. 60).

Udvalget om ligestilling i dagtilbud og uddannelse satte som mål för gymnasieutbildningarna att de skulle minska betydelsen av kön i förhållande till elevernas val av ämnen i gymnasiet och i den högre utbildningen. Utredningen efterfrågade mer forskning, integrering av forskningsresultaten i den praktiska verksamheten samt ökad medvetenhet och engagemang bland skolpersonal och elever om kön och könsstereotypa attityder, val, idéer och sätt att undervisa. Även studievägledningens roll lyftes fram i förhållande till ojämn könsbalans inom olika studieinriktningar. Utredningen förordade även att man i högre grad använder förebilder som gjort icke-könsstereotypa val av yrken för att inspirera elever (Udvalget om ligestilling i dagtilbud og uddannelse, 2017, ss. 19–23).

År 2020 publicerade Danmarks Akkrediteringsinstitution (motsvarighet till UKÄ) en rapport med titeln *Hvor kønt ser det ud? Danske og europaiske perspektiver på snitfader mellem køn, ligestilling, uddannelses kvalitet og kvalitetssikring*. Rapporten menade att frågan om kön och jämställdhet inom utbildningsområdet varit på uppgång de senaste åren i Danmark (Danmarks Akkrediteringsinstitution, 2020, s. 4). Alla forskare som rapportförfattarna hade varit i kontakt med var eniga om att Danmark låg tio år efter Sverige när det gällde frågor om kön i förhållande till högre utbildning (Danmarks Akkrediteringsinstitution, 2020, s. 39). Rapporten konstaterade att Sverige var ett av de länder som gått längst och hade jämställdhet som en självständig del av kvalitetssäkringsarbetet, men att det givetvis var en politisk fråga ifall det är något även Danmark bör införa (Danmarks Akkrediteringsinstitution, 2020, ss. 4–5; 16). Författarna framhöll Norge som ett land som gjort mycket för att utjämna könsbalansen i antagningen, bland annat genom ordningen med könspoäng, men även genom att ändra könskodade namn på utbildningar, exempelvis från sjuksyster (sykesøster) till sjukvårdare (sykepleier).

Rapporten lyfte även fram initiativ för att rensa bort könsstereotyper från marknadsföring och kommunikation i text och bild, och underströk vikten av att utbilda lärare och pedagoger i normkritik så att de kan uppfostra framtida generationer på ett sätt som motverkar begränsande könsstereotyper (Danmarks Akkrediteringsinstitution, 2020, ss. 25–27).

För att motverka en känsla av utanförskap bland minoritetskönet på utbildningar med skev könsfördelning tog rapporten upp som åtgärd att samla dem i samma grupp, snarare än att sprida ut dem i olika klasser, samt att aktivt arbeta mot fördomar och fördomsfullt språkbruk bland studenter och undervisande personal. Bland annat framhöll rapporten Sverige som ett exempel där det ofta finns uttalade riktlinjer för språkbruk och där det tas upp i pedagogiska utbildningar eller introduktionsdagar (Danmarks Akkrediteringsinstitution, 2020, s. 34). Rapportförfattarna hade intrycket att de danska jämlikhetsinitiativen riktade mot studenter vid universitet och högskolor hittills ofta begränsats till att handla om marknadsföringen av utbildningar med starka könsojämligheter i rekryteringen av studenter (Danmarks Akkrediteringsinstitution, 2020, s. 44).

År 2020 släpptes foldern *Unge Kvinder og STEM – Anbefalinger fra Teknologipagten's symposium* (Teknologipagten, 2020) som betonade problematiska stereotyper, kulturella föreställningar och sätt att prata om, marknadsföra och se på STEM-ämnen som hinder för rekryteringen av kvinnor. Även kulturen inom STEM sågs som potentiellt exkluderande, bland annat eftersom den kan framstå som konkurrenspräglad. Förutom att ändra på sättet man pratar om STEM och granska läromedel utifrån ett könsperspektiv, framhölls förebilder som flickor kan relatera till som viktiga, bland annat en bättre könsbalans i lärarkåren inom STEM.

Efterlyser riktade insatser för att öka social mobilitet

Gruppen *Mønsterbryderkorpsen* tillsattes 2014 för att ta fram förslag på hur unga från studieovana hem skulle kunna lockas till och hållas kvar inom den högre utbildningen. Gruppen påpekade att det allra viktigaste är tidiga insatser genom familjeprogram, förskola och de tidigare skolorna. Själva hade dock gruppen i uppdrag att komma med förslag på åtgärder riktade mot övergången från gymnasieskola till högre utbildning, samt för att öka genomströmningen. Gruppen betonade att det inte handlade om att

sänka kraven eller få in mindre väl förberedda studenter, utan utgick från idén om en utnyttjad talangreserv som går till spillo när många trots goda skolprestationer inte går vidare till en högre utbildning. Gruppen menade att lärosätena bör ta huvudansvaret för att säkra en större mångfald bland studenterna. Man betonade också att mobiliteten bör gå åt båda hållen – fler barn till högutbildade bör söka sig till yrkesprogram och yrkesakademiutbildningar (Uddannelses- og Forskningsministeriet, 2014a, ss. 3–4).

Gruppens förslag handlade bland annat om insatser för att förbättra potentiella mönsterbrytares inblick i den högre utbildningen genom ”brobyggningsaktiviteter” och att förbättra deras kunskap om utbildningssystemet och olika sorters utbildningar. Gruppen ville utöka möjligheten att på yrkesprogram läsa in behörighet till högre utbildning, och utforska om andra antagningsformer än de baserade på gymnasiebetyg kunde vara bättre på att fånga upp begåvade mönsterbrytare. Man ville även få institutionerna att kartlägga och se över effekten av sin rekrytering, med avseende på studentsammansättningen (Uddannelses- og Forskningsministeriet, 2014a, ss. 6–7). För att förbättra studiestarten efterfrågades målinriktade insatser för att bättre introducera mönsterbrytare vid studiestart, som att utnyttja etablerade mönsterbrytare som mentorer och att genomföra introduktionsaktiviteter (motsvarande så kallad nollning) med större hänsyn till att studenterna har olika bakgrunder. Enligt gruppen bör lärosätena tydligare förmedla vad som förväntas av en god student i termer av att delta i självorganiserade studiegrupper och strukturera sina självstudier. Dessutom efterfrågade gruppen mer forskning om social mobilitet i högre utbildning, eftersom gruppen menade att det inte finns så mycket forskning om detta med fokus på Danmark (Uddannelses- og Forskningsministeriet, 2014a, ss. 9–10).

Året efter *Mønsterbryderkorpsens* rapport publicerade SFI (nuvarande VIVE) en rapport där de pekade på att det i regel är mer effektivt att rikta insatser mot tidigare steg i barns uppväxt än i den högre utbildningen, samt att generella insatser inte nödvändigtvis är effektiva för dem som behöver dem mest – unga från studieovana hem (Nielsen, Munk, Jensen, Karmsteen, & Jørgensen, 2015, ss. 11–12). Faktum är att många framgångsrika insatser enligt rapporten i stället riktar sig till en väldigt specifik målgrupp, och att det ofta handlar om aktiv, uppsökande verksamhet snarare än passiv tillgänglighet. SFI utgick främst från studier från USA och Storbritannien, och menade att Skandinavien ligger efter när det gäller att införa åtgärder på ett sätt som gör att deras effekt kan utvärderas (Nielsen, Munk, Jensen, Karmsteen, & Jørgensen, 2015, ss. 110–111). I den mån alternativa antagningsförfaranden används menade författarna att det är viktigt att sådana faktiskt hjälper specifikt den grupp som har svårt att ta sig in via de ordinarie antagningsmöjligheterna. Rapporten varnade också för risken att en breddad rekrytering leder till en inre segregering, där unga från studieovana hem koncentreras på vad de och andra uppfattar som ”andra klassens” lärosäten (Nielsen, Munk, Jensen, Karmsteen, & Jørgensen, 2015, ss. 114–115).

Ett förslag i linje med *Mønsterbryderkorpsens* betoning på mobilitet åt båda hållen och att vidga möjlighetshorisonterna kom från Utredningen om jämställdhet i barnomsorg och utbildning. Utredningen förordade att skolans praktiska arbetslivsorientering alltid skulle innehålla både ett yrke baserat på yrkesutbildning och ett annat baserat på en högre utbildning (Udvalget om ligestilling i dagtilbud og uddannelse, 2017, s. 23). På så sätt kan alla unga få inblick i olika typer av yrken.

I början av 2019 tillsatte den dåvarande regeringen en utredning om det danska studiemedelssystemet. Utöver att undersöka de samhällsekonomiska effekterna av ett ändrat studiemedelsbelopp, skulle utredningen undersöka studiemedelssystemets effekter på social mobilitet (Uddannelses- og Forskningsministeriet, 2020h). Utredningen verkar dock efter politiska stridigheter ha lagts ned i förtid (Jensen, 2019).

Betygsurval ger bristande matchning och snedfördelning av högpresterande

Kvalitetsudvalget såg avhoppsfrekvensen inom de olika formerna av högre utbildning på 24–32 procent under de första tre åren som bevis på att antagning baserat på betyg leder till en undermålig matchning. De med höga betyg samlas på en handfull utbildningar och tänker kanske inte främst på om själva innehållet i utbildningen matchar deras intressen och motivation. På många andra utbildningar räcker det i stället med att ha en gymnasieexamen för att garanterat komma in, oavsett hur bra eller dålig matchningen mot utbildningen är. Samtidigt leder antagningssystemet till strategiska val på gymnasiet, där svåra kurser väljs bort av rädsla för att få ett lägre betygssnitt. Kvot 2 möjliggör för bättre matchning, men används i begränsad utsträckning. Samtidigt skulle en utökad kvot 2 leda till ännu högre antagningspoäng i kvot 1 (Udvalg for Kvalitet og Relevans i de Videregående Uddannelser, 2015, ss. 13–14).

För att förbättra matchningen i den högre utbildningen, ville utredningen ha ett nytt antagningssystem med målet att minska avhoppet och få sökanden med höga betyg att spridas ut på fler olika utbildningar.

Det sistnämnda skulle i sin tur bidra till en bredare fördelning av utbildningsplatser även utifrån social bakgrund, som hänger samman med betyg. Det nya antagningssystemet skulle utformas genom att systematiskt fastlagda minimikrav av facklig relevans skulle sättas för varje enskild utbildning, i form av lästa gymnasieämnen, ämnesfördjupningar och betyg i dessa kurser. Betyget 7 av 12 skulle vara den högsta betygsnivån som skulle kunna krävas. Om antalet ansökningar från kvalificerade sökande överstiger antalet platser, ville utredningen att individuell bedömning skulle användas, exempelvis i form av motivationsbrev, intervjuer eller antagningsprov. För att undvika ett slags poängsamlande, skulle den individuella bedömningen bara ta hänsyn till arbetslivserfarenhet eller tidigare studier som ligger högst ett år tillbaka i tiden vid ansökningstillfället. Individuell bedömning skulle även användas på alla de utbildningar som ännu hade en hög andel avhopp efter införandet av det nya antagningssystemet.

Utredningen avrådde starkt från att bara modifiera det existerande antagningssystemet genom att till exempel utvidga antagningen i kvot 2, eftersom det skulle spä på existerande problem i kvot 1, med poängsamlande, orimliga antagningspoäng och en snedvriden rekrytering av dem med de högsta betygen. *Kvalitetsudvalget* efterfrågade även en centralstyrd dimensionering av utbildningsplatser, för att minska överproduktionen inom områden med hög arbetslöshet (Udvalg for Kvalitet og Relevans i de Videregående Uddannelser, 2015, ss. 38–41).

En utredning efterfrågade större flexibilitet i utbildningssystemet

År 2018 kom en utredning om förbättrade universitetsutbildningar. När det gäller den övergripande dimensioneringen önskade utredningen, på samma sätt som *Kvalitetsudvalget*, att universiteten löpande anpassar platserna vid olika utbildningar efter efterfrågan på arbetsmarknaden (Udvalg om bedre universitetsuddannelser, 2018, s. 25). Utredningen förespråkade att rätten att bli antagen till den efterföljande masterutbildningen i direkt anslutning till avslutad kandidatutbildning vid samma lärosäte skulle förlängas till 2–3 år, samt att rätten att bli antagen på ett masterprogram efter kandidatexamen kunde utvidgas till att gälla mer än till en specifik masterutbildning. Man förordade även införandet av 1-åriga utbildningar på avancerad nivå, vilket skulle snabba på arbetsmarknadsinträdet. Samtidigt skulle det vara en mer attraktiv utbildningsform för den som efter att ha gått ut på arbetsmarknaden med en kandidatexamen överväger att gå tillbaka till universitet för att läsa vidare.

Utredningen förordade även mer flexibilitet, med ökade möjligheter att erbjuda och läsa utbildningar på deltid utan att behöva betala studieavgift, vilket annars ofta är fallet vid deltidsstudier i Danmark. Man ville även undersöka ifall det skulle vara möjligt och lämpligt att öppna upp för att ta med arbetslivserfarenhet i urvalsprocessen vid antagning till masterutbildningar (Udvalg om bedre universitetsuddannelser, 2018, ss. 33–35). Majoriteten i utredningen kritiserade slutligen regeln (som senare togs bort) att den som söker högre utbildning inom två år från behörighetsgivande examen får sitt betygssnitt multiplicerat med 1,08, eftersom regeln gjorde att antagningen i lägre grad baserades på kvalifikationer, samtidigt som den pressade upp poängen som krävdes för att bli antagen (Udvalg om bedre universitetsuddannelser, 2018, ss. 37, 39).

Sammanfattning

Mycket uppmärksamhet har i danska utredningar och rapporter riktats mot könsstereotypa idéer om yrken och utbildningar. Man har därför efterlyst mer koordinerade insatser inklusive normkritik på utbildningssystemets alla nivåer samt i studie- och yrkesvägledningen, liksom förebildsprogram och insatser riktade mot föräldrarna. Delvis överlappande med detta är svårigheterna att rekrytera kvinnor till STEM, där samhällseliga idéer också lyfts fram som en grund till problemet.

När det gäller män har man konstaterat att de tycks planera sina studier i lägre utsträckning än kvinnor och att de sällan lockas av mellanlånga högre utbildningar. Nya utbildningar eller förändringar av existerande utbildningar har därför efterlysts, med målet att locka män. Även vägledningsinsatser för dem som fastnar efter gymnasiet har efterfrågats. Eftersom unga med invandrabakgrund som likt kvinnor oftare har mer långsiktiga studieplaner har klarat sig allt bättre i utbildningssystemet, inte minst andra generationens invandrare, har problemet ibland setts som en övergående generationsfråga. Eventuella insatser skulle dock behöva ske på alla nivåer i utbildningssystemet.

Det danska begreppet mönsterbrytare, dvs. studenter från studieovana hem, fick under en period ett uppsving. Diskussionen har utgått från tanken om en talangreserv som skulle kunna rekryteras till den högre utbildningen, särskilt universiteten, i kombination med synen att fler barn till högutbildade borde

läsa mer yrkesinriktade program. Det har påpekats att det är tidiga åtgärder som har störst potential, som familjeprogram samt insatser i förskola och grundskolans tidigare år. Åtgärder i ett senare skede som lyfts fram är ändå att få lärosätena att kartlägga sin rekrytering, initiera brobrygningsaktiviteter för att ge fler unga insyn i vad högre studier innebär, samt att bättre introducera nya mönsterbrytare till den kultur och de förväntningar som råder på lärosätena. Kritik har riktats mot den typ av generella åtgärder som i regel införts, och i stället har åtgärder med mycket specifika målgrupper efterfrågats. Flera utredningar har också starkt beklagat avsaknaden av effektvärderingar av tidigare åtgärder.

När det gäller antagningssystemet har vissa efterfrågat att man utforskar vilka alternativa antagningsförfaranden och urvalsgrunder som skulle kunna bidra till en breddad rekrytering. Det har också påpekats att särskilda behörighetskrav till vissa utbildningar kan skapa barriärer, exempelvis krav på matematik som i praktiken utestänger många kvinnor från naturvetenskapliga och företagsekonomiska utbildningar. En diskussion har förts om ett antagningssystem som inte påverkar olika utbildningars status och attraktivitet, utifrån problemet med dålig matchning och höga avhopp, samt att de med mycket höga betyg i dag koncentreras till ett fåtal utbildningar medan andra områden utarmas på högpresenterade studenter. Ett varningens finger har även lyfts för att vissa typer av breddad rekrytering kan leda till en högre grad av inre skiktning av den högre utbildningen, där studenter från studieovana hem koncentreras på vissa typer av lärosäten eller utbildningar.

Slutligen har en högre grad av flexibilitet i den högre utbildningen föreslagits, så att det blir enklare att röra sig fram och tillbaka mellan arbetsmarknad och utbildning, eller att kombinera dem båda.

Regeringsinitiativ och strategier

Reformtakten inom den högre utbildningen har varit hög, men liksom utredningarna har även reformerna mest haft indirekt bäring på frågan om breddad rekrytering.

Könsaspekten har fått betydligt mer utrymme än utländsk bakgrund

På initiativ och strategier har fokuserat på rekryteringen av personer med utländsk bakgrund till högre utbildning. Integrationsbarometern som upprättades av regeringen 2012 följer dock varje år upp målet att fler första och andra generationens invandrare ska genomföra en högre utbildning. Den infördes även på kommunal nivå för att uppmuntra jämförelser och kunskapsöverföring (Danmarks regering, 2012, ss. 4–5). Barometern publiceras på webben av Udlændinge- og Integrationsministeriet.

I övrigt konstaterade regeringen 2020 att invandrare från MENAP-länderna (i och omkring Nordafrika och Mellanöstern) och Turkiet fortfarande sacker efter när det gäller att ha fullföljt en så kallad yrkeskompetensgivande utbildning (antingen en yrkesutbildning eller en högre utbildning). Samtidigt noterade man att utvecklingen under perioden 2008–2019 har gått stadigt åt rätt håll (Udlændinge- og Integrationsministeriet, 2020a, ss. 8–9).

Flickors och pojkaras olika utbildningsval har uppmärksamrats i högre utsträckning än utländsk bakgrund. Könsuppdelade utbildningsval har i Danmark ofta problematiserats utifrån idén om en global kapploppning där Danmark måste utnyttja sina talanger på bästa sätt, och därför inte har råd med en situation där personer utifrån föreställningar om kön väljer bort utbildningar som de skulle vara lämpade för (se exempelvis Minister for Ligestilling, 2011, s. 5). I den årliga jämställdhetsredogörelsen lanserade regeringen 2013 en vision för jämställdhetsarbetet. Ett av de fyra insatsområdena, ”Temabaseret insats”, hade ”Køn og uddannelse” som en av fyra punkter (Ministeriet for Ligestilling og Kirke, 2013, ss. 4–5). I 2015 års jämställdhetsredogörelse utvecklades resonemanget om kön och utbildning, och det betonades att målet inte var ett helt jämlikt utfall.

Der skal være plads til forskelle på kvinder og mænds karrierevalg. Men kønstraditionelle valg af fag og karriere har konsekvenser for ligeløn, kvinders pension mv. Derudover er en ligelig kønsbalance positiv for arbejdsmiljøet, og mange kvinder og mænd ønsker en arbejdsplads med en mere ligelig kønsbalance. Det kønsopdelte arbejdsmarked hæmmer endvidere fleksibiliteten på arbejdsmarkedet. Det kan medvirke til, at der kommer flaskehalse i nogle fag. Inden for ingeniørfaget viser en ny analyse, at 18 pct. af de kommuner og virksomheder, der har forsøgt at rekruttere ingeniører inden for en periode på et år, ikke er lykkedes med det. Samtidig viser en fremskrivning, at der i 2020 vil mangle knap 30.000 ingeniører og cand. scient.‘er. Andelen af kvinder optaget på ingeniørstudierne udgjorde 26 pct. i 2014. Der er derfor et

udnyttet potentiale i at få uddannet flere kvindelige ingeniører for dermed at bidrage til et øget arbejdsudbud. (Ministeriet for Børn, Ligestilling, Integration og Sociale Forhold, 2015, s. 17)

I 2016 års redogörelse lanserades en ny vision med tre grundpelare, där tanken om en outnyttjad talangreserv stod i centrum. Under rubriken ”Bedre udnyttelse af ressourcer og talenter” fanns punkten ”Fremme ligestilling for børn og unge i skole og uddannelse” (Ministeriet for Børn, Undervisning og Ligestilling, 2016, s. 7). I 2020 års redogörelse kom återigen en ny vision, där ett av fyra områden var ”Lige muligheder i uddannelse, arbejde og familien”, med underkategorin ”Mindre kønsopdelte uddannelser” (Miljø- og Fødevareministeriet, 2020, s. 7). Tonvikten låg i den redogörelsen på den ojämna könsbalansen på yrkesutbildningar (Miljø- og Fødevareministeriet, 2020, s. 9), men man initierade under 2020 även ett arbete med att utreda hur prestationsskillnaderna mellan pojkar och flickor uppstår och vad som kan göras för att motverka dem (Miljø- og Fødevareministeriet, 2020, s. 14).

I samband med reformen av lärarutbildningen infördes en könsdimension i ämnesstudierna. En ämnesmodul om könsidentitet, sexualitet, jämställdhet och familjeformer infördes också för studenter som påbörjade utbildningen under andra halvan av 2014 (Ministeriet for Børn, Ligestilling, Integration og Sociale Forhold, 2014, s. 19).

Slutligen tog Danmark under sitt ordförandeskap i Nordiska ministerrådet för jämställdhet (MR-JÄM) initiativ till en nordisk studie av flickors underrepresentation inom STEM, dess orsaker samt initiativ och åtgärder som satts in för att förändra situationen. Rapporten publicerades 2016 (DAMVAD Analytics, 2016).

Social mobilitet fick tillfällig uppmärksamhet 2014–2015

Under några år vid mitten av 2010-talet blev den sociala mobiliteten i det danska utbildningssystemet särskilt uppmärksammat. I utvecklingskontrakten för lärosätena 2015–2017 införde Uddannelses- og Forskningsministeriet ett obligatoriskt mål om social mobilitet. Detta var första gången samma typ av utvecklingskontrakt ingicks med alla lärosäten som sorterar under ministeriet, och det var också första steget i en större satsning på så kallade mönsterbrytare (personer från studieovana hem) inom den högre utbildningen (Uddannelses- og Forskningsministeriet, 2014c).

I samband med de nya utvecklingskontrakten genomförde ministeriet en statistisk analys av den sociala mobiliteten i den högre utbildningen utifrån föräldrarnas utbildningsnivå. Eftersom informationen om föräldrarnas utbildning ofta är bristfällig för invandrare genomfördes en separat analys för den gruppen (Uddannelses- og Forskningsministeriet, 2015b, s. 4). Regeringen tillsatte också 2014 det så kallade *Mønsterbryderkorpsen*, som bestod av experter och vanliga medborgare med uppdrag att resa runt i landet för att samla idéer och ta fram konkreta åtgärder på hur man kunde attrahera unga från utbildningsovana hem till högre utbildning. Ministeriet öppnade upp för en allmän idédebatt under rubriken (och Twitter-hashtagen) ”Moensterbrud” (Uddannelses- og Forskningsministeriet, 2014c). SFI (nuvarande VIVE) ombads dessutom av Uddannelses- og Forskningsministeriet att skriva en forskningskartläggning om mönsterbrytarinsatser i högre utbildning, som publicerades 2015. SFI menade att rapporten kunde bidra med inspiration och förslag på hur lärosätena skulle arbeta med utvecklingskontraktens mål om social mobilitet (Nielsen, Munk, Jensen, Karmsteen, & Jørgensen, 2015, s. 109). Hösten 2015 togs dock målet om social mobilitet bort från utvecklingskontrakten med lärosätena, långt innan det hunnit avrapporteras i lärosätenas årsrapporter 2015–2017 (Dinnesen, 2015).

Anpassning till FN-konvention har satt fokus på personer med funktionsnedsättning

I samband med lanseringen av regeringens *Handicappolitisk handlingsplan* 2013, tillsattes bland annat en arbetsgrupp med uppdrag att se över stödsystemen för utbildningssökande med funktionsnedsättningar och därigenom öka inkluderingen i högre utbildning (Danmarks regering, 2013a, s. 25), men det är oklart vad resultatet blev. Man gav senare även SFI (nuvarande VIVE) i uppdrag att ta fram siffror om bland annat utbildning för personer med funktionsnedsättningar, och initierade utvecklingen av dyslexi- och talblindhetstest. Från skolåret 2014/15 permanentades ett försöksprojekt med särskilda gymnasieklasser för personer med Aspergers syndrom, eftersom försöken bland annat visat på en hög övergångsfrekvens till högre utbildning (Danmarks regering, 2014, ss. 16–17, 31–32).

År 2016 var första året *Ministeriernes Handicapudvalg* hade ansvar för att ge ut *Handicappolitisk redogørelse*, som sedan dess ges ut vartannat år. Som utgångspunkt för de fortsatta redogörelserna valde man

Danmarks anpassning till FN:s konvention om rättigheter för personer med funktionsnedsättning och uppmaningarna från FN-kommittén om rättigheter för personer med funktionsnedsättning (Social- og Indenrigsministeriet, 2016, s. 5). I 2016 års upplaga konstaterade man bland annat att FN-kommittén hade pekat på stora skillnader i genomförandegrad mellan elever med och utan funktionsnedsättning i högre utbildning (Social- og Indenrigsministeriet, 2016, s. 21). Från och med 2018 infördes ett dyslexitest som kan användas från grundskola till högre utbildning för att belägga stödbehov (Børne- og Socialministeriet, 2018, s. 42). I det resurstilldelningssystem som infördes för den högre utbildningen 2019 inkluderades ekonomiskt stöd till lärosätena utifrån den genomsnittliga studieföreningen bland studenter med funktionshinderstillägg (Børne- og Socialministeriet, 2018, s. 44).

Fremdriftsreformen infördes för att effektivisera den högre utbildningen

Det senaste decenniet har ett framträdande tema i den danska utbildningspolitiken varit att få studenterna att genomföra sina högre studier snabbare. Den så kallade *Fremdriftsreformen* ställde som krav på universiteten att senast 2020 minska den genomsnittliga genomförelsetiden med 4,3 månader utifrån 2011 års nivå, vilket skulle innebära i genomsnitt 9 månaders försening jämfört med den nominella utbildningstiden (Uddannelses- og Forskningsministeriet, 2015a). Varje universitet fick ett utsatt mål utifrån dess specifika förutsättningar, och den bonus de får när studenter fullföljer sina studier skulle 2020 göras beroende av i vilken mån de uppnår målet (Danmarks regering, 2013b).

I samband med reformen ändrades även villkoren för studiemedelssystemet (SU). Den som påbörjar en högre utbildning inom 2 år från slutförd behörighetsgivande examen (exempelvis gymnasieexamen) får 12 månaders studiestöd utöver utbildningens nominella studietid, medan övriga bara erbjuds tilläggs-lån. Samtidigt kortades tiden som en student kan vara försenad i sina studier innan studiemedlet dras in från 12 till 6 månader, och den som blir klar inom den nominella studietiden får en kontant SU-bonus som motsvarar halva studiebidragsdelen för varje månad man blir klar i förtid. Möjligheten att få studiemedel för att komplettera med fler gymnasieämnen begränsades till att bara ges till den som saknade full behörighet, och att bara gälla intensivkurser på 3–6 veckor (Danmarks regering, 2013b).

Regeringen ökade också reseersättningen för studenter med lång resväg till lärosätet, eller resväg med bristande kollektivtrafik. Möjligheten till kurskomplettering mellan kandidat- och masternivå för att möta masterprogrammets behörighetskrav avskaffades, och regeringen krävde att lärosätena skulle utveckla masterutbildningar som i högre grad var öppna för studenter med olika typer av kandidatexamina. Eventuell komplettering skulle bara få ske inom ramen för de redan påbörjade masterutbildningarna. Samtidigt skulle studenter kunna påbörja en masterutbildning även om de saknade upp till 30 ECTS för att ha fullföljt sin kandidatutbildning. Regeringen öppnade också upp för alla lärosäten att ha antagning även på vintern, och förväntade sig en kraftigt ökad vinterantagning med avsikten att studenter inte ska behöva vänta längre än nödvändigt med att påbörja en utbildning (Danmarks regering, 2013b).

Mönsterbryderkorpsen uttryckte viss oro över att *Fremdriftsreformen* och ändringen av studiemedelssystemet skulle kunna få negativa konsekvenser för mönsterbrytare (sökande från studieovana hem), som ofta är känsligare för olika typer av barriärer och kan behöva längre tid på sig att ”komma in i” studierna (Uddannelses- og Forskningsministeriet, 2014a, s. 10).

År 2014 infördes även en ny dimensioneringsmodell för den högre utbildningen, för att minska utbildningsplatserna på utbildningar med en hög grad av arbetslösa alumner. För utbildningar med låg arbetslöshet tilläts lärosätena även fortsatt besluta om dimensioneringen (Uddannelses- og Forskningsministeriet, 2018a, ss. 5–6). Ändringarna skedde utifrån rekommendationer från *Kvalitetsudvalget*.

Fremdriftsreformen justerades 2015 för att komma till rätta med några oavsiktliga konsekvenser. Bland annat lättade man på det initiala kravet på automatisk anmälan av studenter till ämnen och examinationer motsvarande 60 ECTS per år vid universiteten och återinförde möjligheten att avanmäla sig från examinationer. Dessutom gjordes det möjligt att komplettera upp till 30 ECTS mellan kandidat- och masternivån, under förutsättning att kompletteringen genomförs efter att man blivit villkorligt antagen till en masterutbildning (Uddannelses- og Forskningsministeriet, 2015a).

År 2016 infördes det så kallade *Uddannelsesloftet*, som med vissa undantag tog bort möjligheten att läsa en ny utbildning på samma nivå som en tidigare fullföljd utbildning (Uddannelses- og Forskningsministeriet, 2019a; Danmarks regering, Socialdemokratiet & Dansk Folkeparti, 2017). *Uddannelsesloftet* avskaffades dock i sin helhet 2020 (Uddannelses- og Forskningsministeriet, 2020e).

Gymnasiereformen skulle skapa en smidigare övergång till högre utbildning

År 2016 togs beslut om att genomföra en gymnasireform för att göra systemet mer överskådligt och tydliggöra kopplingarna mellan gymnasiala program och de högskoleutbildningar de förbereder för. För att göra systemet mer överskådligt, begränsades antalet studieriktningar centralt. Samtidigt var målet att minska behovet av att komplettera med kurser efter gymnasiet för att möta behörighetskraven till högskoleutbildningar, genom en bättre överensstämmelse mellan olika gymnasieriktningar och de särskilda behörighetskrav som ställs inom de högskoleutbildningar som gymnasieprogrammen förbereder för (Danmarks regering, Socialdemokratiet, Dansk Folkeparti, Liberal Alliance, Det Radikale Venstre, Socialistisk Folkeparti & Det Konservative Folkeparti, 2016, s. 11). Ett enklare och mer överskådligt system kan underlätta för dem med sämre kunskap om utbildningssystemet. Samtidigt kan en tidigare specialisering leda till hinder för den som senare vill ändra inriktning.

Fokus på flexibilitet och tillgänglighet i högre utbildning tog vid efter *Fremdriftsreformen*

År 2019 genomfördes en reform som bland annat syftade till att öka flexibiliteten i studierna, baserad på flera av förslagen från *Udvalget om bedre universitetsuddannelser*. Regeringen förlängde platsgarantin på masterutbildningen till tre år för den som tagit sin kandidatexamen i samma ämne, för att möjliggöra för studenterna att prova på att arbeta efter examen men fortsatt ha möjligheten att enkelt gå vidare med studierna på masternivå. Samtidigt öppnade man upp för ettåriga masterutbildningar (overbygningsuddannelser), och utökade möjligheterna att läsa program på deltid vid sidan av ett ordinarie arbete. Från och med 2020 togs regeln bort som gjorde att den som inom två år efter att ha tagit gymnasieexamen eller motsvarande ansökte till en högre utbildning fick sitt betygssnitt multiplicerat med 1,08 (Danmarks regering, Dansk Folkeparti, Socialdemokratiet, Radikale Venstre, Socialistisk Folkeparti, Enhedslisten & Alternativet, 2018). Regeln hade införts 10 år tidigare.

I valrörelsen 2019 lovade den senare tillträdande regeringen att öka den geografiska spridningen av så kallade välfärdsutbildningar i landet (Socialdemokratiet, Radikale Venstre, Socialistisk Folkeparti & Enhedslisten, 2019), vilket i regel syftar på utbildningar till pedagog, lärare, sjuksköterska och socialrådgivare. I samma års upplaga av den utbildnings- och forskningspolitiska redogörelsen utgick Uddannelses- og Forskningsministeriet från en radie om 30 km kring varje lärosäte eller campus som erbjöd utbildningen 2018. Man konstaterade då att 88 procent av Danmarks yta hade tillgång till pedagogutbildning, 84 procent till sjuksköterskeutbildning, 66 procent till grundskollärarutbildning och 62 procent till socialrådgivarutbildning (Uddannelses- og Forskningsministeriet, 2019b, ss. 20–21). Lagförslag utifrån målet att öka välfärdsutbildningarnas geografiska spridning väntas komma under 2021 (Danmarks regering, 2020a, s. 59).

I slutet av 2020 lade regeringen också fram ett lagförslag som antogs året därpå (LOV nr 363 af 09/03/2021), om att ge lärosäten möjlighet att för ett antal specifika utbildningar erbjuda gymnasiala tillträdeskurser riktade mot personer som gått en yrkesutbildning (Danmarks regering, 2020a, s. 58).

Regeringen vill skapa ett ”neutralt” antagningssystem

År 2020 publicerades en stor utvärdering av antagningssystemet till den högre utbildningen. I den efterföljande diskussionen har tanken om ett ”neutralt” antagningssystem varit framträdande. Regeringen talade om önskvärdheten i att antagningssystemet i sig inte ska påverka vad unga gör för utbildningsval, och såg det därför som ett problem att sökanden uppfattar utbildningar med höga antagningspoäng som mer attraktiva och vice versa. Exempelvis framhöll man att extremt få bland den fjärdedel sökande med de högsta gymnasiebetygen väljer att utbilda sig till lärare, sjuksköterska, pedagog eller socialrådgivare (5 procent, jämfört med 18 procent bland samtliga sökanden). Samtidigt ansöker 30 procent av gruppen med de högsta betygen till utbildningar i medicin, psykologi, juridik eller statskunskap.

Regeringen såg det som problematiskt att var fjärde ungdom väljer gymnasiekurser strategiskt, genom att undvika att läsa svårare ämnen eller kurser som de egentligen är intresserade av för att de är rädda att få ett lägre betygssnitt. Flera av dessa tankegångar kan härledas till *Kvalitetsudvalgets* kritik mot antagningssystemet. Hur ett mer neutralt antagningssystem kan se ut skulle regeringen återkomma med (Uddannelses- og Forskningsministeriet, 2020c; 2020a; 2020g; 2020d).

Sammanfattning

Den danska policyn för den högre utbildningen framstår som något disharmonisk, med flera åtgärder som först har införts och sedan tagits bort igen:

- mål om social mobilitet i utbildningskontrakten med lärosätena
- begränsning av möjligheten att läsa en ny utbildning på samma nivå
- multiplicering av betygssnittet med 1,08 för den som påbörjar högre utbildning inom två år från behörighetsgivande examen
- automatisk anmälan till examinationer och borttagning av möjligheten att avanmäla sig från dem
- begränsning av möjligheten att komplettera efter kandidatutbildningen för att kvalificera sig till annan masterutbildning.

Även studiemedelsutredningen påbörjades men lades sedan ned i förtid. Frågor om den högre utbildningen och breddad rekrytering har alltså i viss mån varit politiserade och behandlats olika beroende på majoritetsförhållandena i Folketinget och det aktuella regeringsunderlaget.

Den danska regeringen har i relativt låg grad problematiserat utländsk bakgrund inom ramen för högre studier. Man har konstaterat att utvecklingen går framåt, men att personer med en bakgrund från Nordafrika, Mellanöstern och Turkiet sackar efter. Kön bundna utbildningsval har dock lyfts fram som ett hinder för dansk konkurrenskraft i det regeringen menar är en global kapplöpning. Särskilt bristen på kvinnor inom STEM, inte minst i ingenjörsyrket, har setts som ett bristfälligt utnyttjande av potentiella talanger. I termer av konkreta åtgärder har bland annat nya element med normkritisk karaktär införts i lärarutbildningen.

Satsningar på social mobilitet och så kallad mönsterbrytare (studenter från studieovana hem) gjordes 2014–2015. Exempelvis tog man fram nya kunskapsunderlag och initierade en allmän debatt, samt satte press på lärosätena att öka den sociala mobiliteten. Insatserna blev dock relativt kortvariga eller följdes inte upp.

Den största reformen under perioden, *Fremdriftsreformen*, innebar att ett antal olika ekonomiska incitament infördes för både studenter och lärosäten, för att korta tiden det tar för studenter att påbörja och genomföra sina studier. Man begränsade även möjligheterna att få studiemedel för gymnasiekomplettering i mer flexibla former, liksom möjligheten att komplettera för att få behörighet till andra masterprogram än dem som ens grundutbildning gav behörighet till. På vissa sätt skapade *Fremdriftsreformen* fler svårigheter, risker eller hinder för den som går en krokigare väg genom utbildningssystemet, vilken inte sällan kan vara studenter från studieovana hem. Vissa av reformens åtgärder drogs tillbaka eller gjordes mindre stränga efter några år.

Reformeringen av gymnasiesystemet skapade färre inriktningar och gjorde dem tydligare inriktade mot olika delar av den högre utbildningen. Det kan ha gjort systemet mer lättnavigerat men samtidigt bidragit till en tidigare specialisering, vilket skapar svårigheter att byta inriktning senare.

Den högre utbildningen gjordes å andra sidan något mer flexibel, med nya utbildningsformer och utökade möjligheter att röra sig mellan arbetsliv och studier. Nyligen kom regeringen dessutom med ett förslag att ge lärosätena rätt att ge gymnasiala tillträdeskurser till vissa utbildningar, vilket framstår som en form av basår i tillägg till instegsprogrammen som redan erbjuds.

Flera initiativ har också tagits inom funktionshinderspolicyn. Särskilda dyslexitest har tagits fram för att i vilket skede som helst i utbildningen kunna identifiera stödbehov. Särskilda gymnasieklaser för personer med autismspektrumtillstånd har upprättats. Lärosätena får numera ett särskilt ekonomiskt stöd som baseras på den genomsnittliga förseningen i studierna bland studenter med funktionsnedsättning, och vartannat år släpps rapporten *Handicappolitisk Redegørelse* med utgångspunkt i FN-konventionen om rättigheter för personer med funktionsnedsättning.

Efter en stor utvärdering av antagningssystemet till den högre utbildningen aviserade regeringen slutligen att man ville ta fram ett mer neutralt antagningssystem. Till skillnad från dagens system grundat på betygssurval, är det nya systemet tänkt att motverka dagens självförstärkande koncentration av högpresterande studenter på en handfull prestigeutbildningar, och samtidigt minska benägenheten hos gymnasieelever att undvika kurser där de riskerar att få lägre betyg.

Statistik

I detta avsnitt beskriver vi den faktiska utvecklingen av den breddade rekryteringen på nationell nivå, samt ger en bild av den typ av statistisk uppföljning som produceras i respektive land.

Fragmenterad årlig statistisk uppföljning av utvecklingen

Den offentliga uppföljningen av statistik för breddad rekrytering i Danmark framstår som något fragmenterad och oregelbunden. Omfattande statistik (undantaget bl.a. etnicitet, religion och funktionsnedsättning) samlas in och finns offentligt tillgänglig via Danmarks Statistik (DST), som vi i nordisk jämförelse vill påpeka har en särskilt användarvänlig statistikdatabas. Avhoppstatistik samlas in för kön och invandrarsstatus (Bologna Process & EHEA, 2015a). Däremot har vi inte funnit någon konsekvent, nationell uppföljning av den högre utbildningen, där samma mått varje eller vartannat år rapporteras och kommenteras.

Uddannelses- og Forskningspolitisk Redegørelse från Uddannelses- og Forskningsministeriet utgavs för första gången 2017. Den redovisade då ansökningsstatistik över tid samt utifrån ålder och studieområde, antal internationella studenter i Danmark, studietid efter lärosätetyp och avhopp efter lärosätetyp. Däremot saknades information av direkt relevans för breddad rekrytering. 2018 års upplaga innehöll bland annat en uppföljning av de övergripande politiska målen för den högre utbildningen. 2019 års upplaga innehöll nyckeltal över studenter och utexaminerade, ett avsnitt som fokuserade på så kallade välfärdsutbildningar samt ett avsnitt grundat på enkätundersökningen *Læringsbarometeret*, om lärande och trivsel. Avsnittet om välfärdsutbildningar handlade om utbildningar till grundskollärare, pedagog, socialrådgivare och sjuksköterska, bland annat utifrån utbildningarnas popularitet och geografiska spridning. Den årliga uppföljningsrapporten är med andra ord en tämligen ny företeelse och redovisar dessutom väldigt olika aspekter från år till år.

I övrigt släpper DST varje år publikationen *Fuldførte videregående uddannelser* (DST, 2020b), där bakgrundsfaktorer som föräldrarnas inkomst eller utbildningsnivå ofta tas upp. Innehållet skiftar dock från år till år och är inte jämförbart. Uddannelses- og Forskningsministeriet redovisar dessutom varje år antagningsstatistik uppdelat på kön, ålder och behörighetsgrund (exempelvis gymnasieprogram). Siffrorna redovisas dock bara som okommenterade tabeller.

Viss statistik av relevans för utbildningsområdet publiceras även inom ramen för andra politikområden. Ett exempel är *Regional- og landdistriktspolitisk redegørelse* som publiceras varje år och både redovisar och kommenterar befolkningens utbildningsnivå i olika delar av Danmark, i åldersspannet 15–69 år (Danmarks regering, 2017, ss. 8–9; 2020b, ss. 24–27). Den så kallade *Integrationsbarometeret* följer varje år upp målet om att fler i första och andra generationens icke-västliga invandrare (indvandrere og efterkommere med ikke-vestlig oprindelse) ska genomföra en högre utbildning (Udlændinge- og Integrationsministeriet, 2021). Slutligen ges *Redegørelse/Perspektiv- og handlingsplan* ut av jämställdhetsministern varje år och brukar inkludera statistik över jämställdhet i utbildningssystemet. Formatet skiljer sig dock från år till år.

Dimensionering: Kraftig expansion sedan finanskrisen 2008

För att få en uppfattning om hur vanligt det är att läsa en högre utbildning och mer indirekt hur högt tryck det kan tänkas vara på utbildningsplatserna, redovisar vi siffror om det högre utbildningssystemets dimensionering.

Över tid har systemets storlek följt efterfrågan, men med viss eftersläpning. Antalet ansökningar till högre utbildningar ökade kraftigt från 1977 till början av 1990-talet, för att därefter plana ut fram till finanskrisen 2008. Antalet antagna studenter fortsatte dock öka ändra fram till millennieskiftet. Under 1990-talet var därför antalet avvisade ansökningar extra högt, men sjönk sedan fram till millennieskiftet i takt med systemexpansionen, och låg därefter relativt stilla.

Ett liknande mönster kan skönjas efter 2008, när ansökningarna återigen steg drastiskt fram till 2016. Systemexpansionen som då återigen tog fart höll inte fullt samma takt, vilket medföljde att antalet avvisade ansökningar återigen steg (Styrelsen for Forskning og Uddannelse, 2020a, s. 1). Det blev alltså svårare att komma in på utbildningar efter finanskrisen 2008. Med ett genomsnittligt betygssnitt från gymnasiet kunde man 2009 komma in på 89 procent av alla högre utbildningar i Danmark. 2019 hade siffran sjunkit till 79 procent (Uddannelses- og Forskningsministeriet, 2020b, s. 25). Av särskilt vikt var

att antalet platser på de mest attraktiva studieområdena inte steg i samma takt som efterfrågan. I viss mån har även minimikrav på betygssnitt som behörighetskrav bidragit till att det blivit svårare att antas, men det används bara på var femte utbildning (Uddannelses- og Forskningsministeriet, 2020b, ss. 31, 41, 47).

Mindre ungdomskullar fram till 2030 och avskaffandet av regeln som multiplicerade betygssnittet med 1,08 för den som sökte inom två år från att ha tagit behörighetsgivande examen (gymnasiet) förväntas inte kunna balansera ut ökningen av betygens betydelse under den senaste tioårsperioden (Uddannelses- og Forskningsministeriet, 2020b, s. 33).

Figur 12. Andel som påbörjat högre studier senast vid 25 års ålder, efter kön.

Källa: DST.

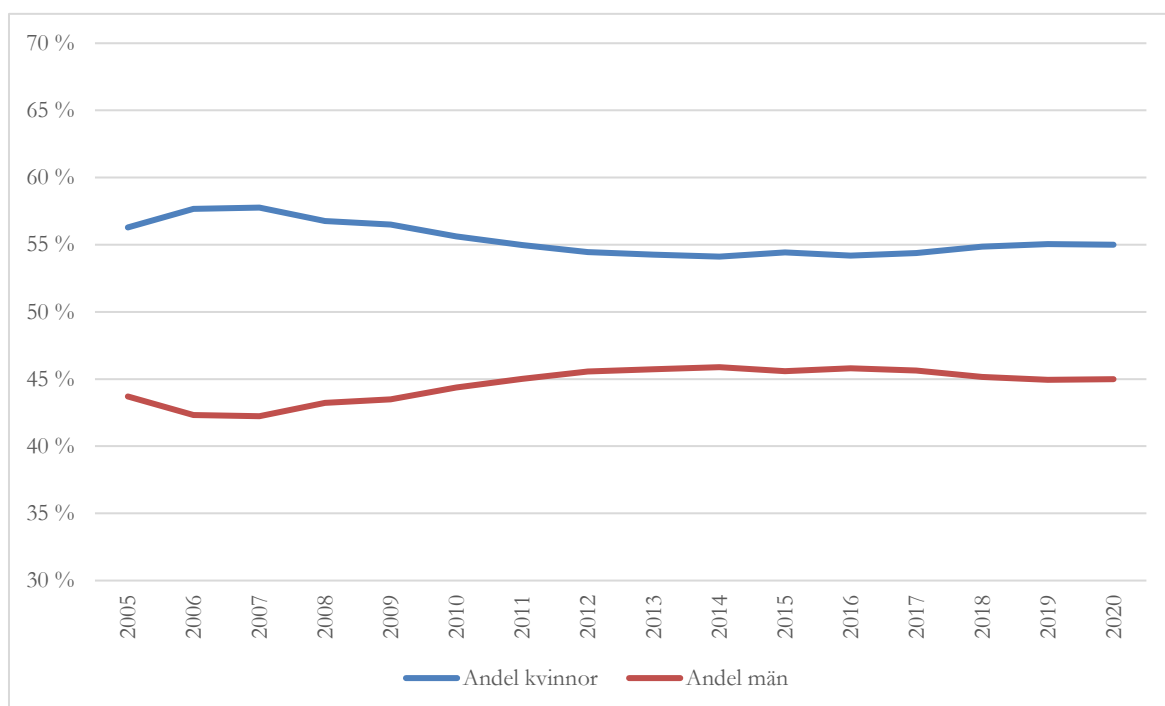
Figur 12 visar alla 25-åringar som påbörjat högre studier sedan 2005 (oavsett om de ännu läste, hade tagit examen eller hoppat av). Ökningen som skedde efter finanskrisen 2008 är tydlig. Från en nivå på 42–44 procent under åren fram till 2010 steg andelen därefter till hela 56 procent 2019. I relativa tal var ökningen kraftigare för män än för kvinnor.

Enligt jämförande OECD-statistik antogs nästan sju av tio danska sökande till en högre utbildning på grundnivå 2016, vilket var näst högst bland de nordiska länderna, tätt efter Norge (Island var dock inte med bland de jämförda länderna). Samtidigt tackade färre nej till sin studieplats i Danmark än i Norge. Sammantaget påbörjade drygt hälften av de danska sökande en högre utbildning, vilket var högst bland de nordiska länderna (OECD, 2018, s. 197).

Kön: Relativt jämn fördelning bland nya studenter

I den danska kontexten har kön i regel problematiserats utifrån att den ojämlika könsfördelningen på olika utbildningar innebär ett resursslöseri, där bristyrken som ingenjörsyrket går miste om att rekrytera många kvinnor, snarare än utifrån någon slags rättvise- eller representativitetsperspektiv.

Könsfördelningen i ansökningarna till olika utbildningar är den variabel som följs upp i anslutning till antagningen (Styrelsen for Forskning og Uddannelse, 2020b), men det sker i ingen regelmässig uppdelning av den danska utbildningsstatistiken efter kön.

Figur 13. Könsfördelning, nya studenter (höstterminen).

Källa: DST.

Fler kvinnor än män påbörjar en högre utbildning i Danmark. Figur 13 visar dock att skillnaden är jämförelsevis liten. År 2006 var andelen kvinnor uppe i nästan 58 procent, men därefter minskade den och har sedan 2011 legat på 54–55 procent.

Männens underrepresentation förstärks något av avhoppet. Vid kontroll för andra faktorer har män 10–40 procents högre avhoppsrisk än kvinnor under hela utbildningsförloppet (Uddannelses- og Forskningsministeriet, 2018c, s. 157). Avhoppsrisker för en individ minskar något ju högre andel av studenterna på utbildningen som är av samma kön, vid kontroll för andra faktorer (Uddannelses- og Forskningsministeriet, 2018c, s. 164).

Den ojämna könsfördelningen mellan olika typer av utbildningar syns tydligt även i den mycket grova uppdelningen efter utbildningens längd. Kvinnor dominerar särskilt bland dem som läst klart mellanlånga högre utbildningar. Där var gruppen kvinnor dubbelt så stor som gruppen män. Kvinnor dominerar i antal även bland dem med långa högre utbildningar. Det råder å andra sidan en svag mansdominans bland dem som läst en kort högre utbildning. De med en akademisk bachelor, motsvarande kandidatexamen, utgörs av ungefär lika många av vardera kön (DST, 2020b).

En rapport från 2011 visade att manliga ansökningar i mycket högre grad än kvinnliga ansökningar blev avvisade i antagningen till kvinnodominerade utbildningar till sjuksköterska, grundskollärare, socialrådgivare, humaniora och det som kallas *erhvervsprog*, en kombination av företagsekonomi och språk. Det motsatta gällde på mansdominerade områden, som korta it-utbildningar och på samhällsvetenskapliga utbildningar vid universiteten, där i stället fler kvinnor misslyckades med att komma in (Hutters & Brown, 2011, s. 34).

Etnisk/utländsk bakgrund: Andra generationens invandrare har nyligen kommit ikapp

Frågan om personer med utländsk bakgrund i den högre utbildningen tycks inte ha stått i centrum för den danska debatten om breddad rekrytering till den högre utbildningen. Det kan bero på att man dragit slutsatsen att stora framsteg redan gjorts och att deras underrepresentation snarare övergår i en marginell överrepresentation efter bara en generation.

Det är vanligast att utländsk bakgrund redovisas i form av första och andra generationens invandrare, utifrån föräldrarnas och det egna födelselandet. DST förklarar:

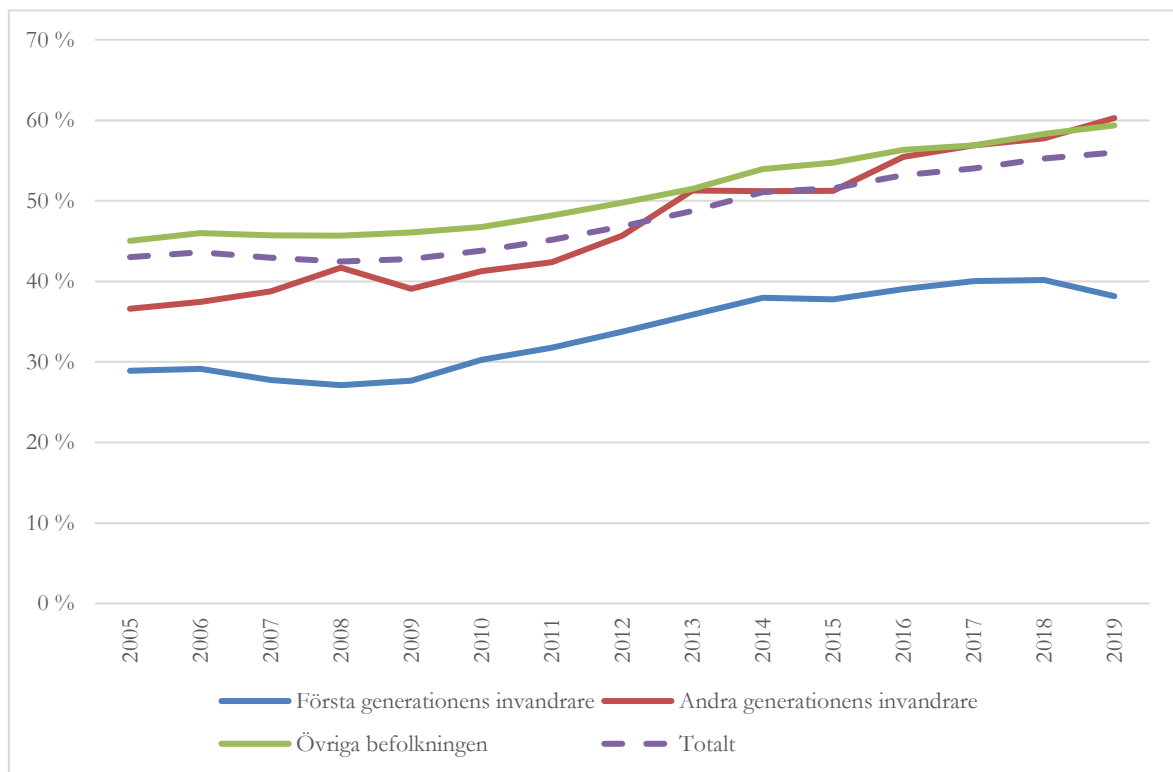
En person har dansk oprindelse, hvis han eller hun har mindst én forælder, som både er dansk statsborger og født i Danmark. Hverken indvandrere eller efterkommere har én forælder, som både er dansk statsborger

og født i Danmark. Forskellen mellem indvandrere og efterkommere er, at indvandrere er født i udlandet, mens efterkommere er født i Danmark. (DST, 2021)

I något fall redovisas barn till andra generationens invandrare också, dvs. tredje generationens invandrare (Udlændinge- og Integrationsministeriet, 2018). Dessutom delas invandrare väldigt ofta upp i dem med västligt respektive icke-västligt ursprung (se exempelvis DST, 2020c, s. 50). År 2020 införde DST även en indelning i EU/EES-länder respektive länder utanför EU/EES, som är tänkt att redovisas parallellt med den tidigare indelningen. Danmarks statistik påpekar att "[d]enne gruppering har et stort overlap med grupperingen 'vestlige/ikke-vestlige lande', idet 93,4 pct. af de vestlige indvandrere og efterkommere grupperes under 'EU/EØS-lande'" (DST, 2019a).

Samtidigt införde Udlændinge- og Integrationsministeriet en uppdelning av icke-västliga länder i å ena sidan MENAP-länder (länder i och omkring Nordafrika och Mellanöstern) och Turkiet, och å andra sidan övriga icke-västliga länder. Enligt den ansvariga ministern visade beräkningar "meget tydeligt, at den nuværende gruppering af ikke-vestlige lande ikke altid fortæller hele sandheden. Vi kan se, at indvandrere fra de her 24 lande i og omkring Mellemøsten og Nordafrika samlet set klarer sig markant dårligere end indvandrere fra fx Thailand, Sri Lanka eller Brasilien" (Udlændinge- og Integrationsministeriet, 2020b). Det händer även att analyser precis som i citatet ovan går utöver indelningen i västlig/icke västlig och tar upp enskilda ursprungsländer.

Figur 14. Påbörjade högre studier senast vid 25 års ålder, efter invandrarstatus.

Källa: DST.

Figur 14 visar att andra generationens invandrare 2019 gått förbi dem med danskt påbrå när det gäller att påbörja en högre utbildning senast vid 25 års ålder. Utvecklingen har varit positiv för samtliga grupper, men särskilt positiv för just andra generationens invandrare, från en andel på 37 procent 2005 till 60 procent 2019. Första generationens invandrare sackar dock efter, och utvecklingen har varit relativt stillastående sedan 2014. År 2005 var andelen första generationens invandrare som påbörjat högre studier senast vid 25 års ålder 29 procent, jämfört med 45 procent bland de i befolkningen som inte hade invandrarbakgrund. År 2019 hade andelen i de två grupperna ökat till 38 procent respektive 59 procent.

Integrationsbarometeret infördes av den danska regeringen 2012 och redovisar sedan dess mått på integration på en webbplats. Där jämförs enbart icke-västliga invandrare som kom till Danmark innan de fyllde 13 och andra generationens invandrare (efterkommande) med personer med danskt ursprung. Första och andra generationens invandrare grupperas tillsammans. Där framgår att andelen icke-västliga

invandrare som genomfört en dansk högre utbildning har ökat varje år mellan 2012 och 2019, i betydligt snabbare takt än för övriga befolkningen. Trots det ligger invandrargruppen fortfarande ett tiotal procentenheter under övriga (Udlændinge- og Integrationsministeriet, 2021). Hade första och andra generationens invandrare särredovisats hade bilden förmodligen nyanserats betydligt.

En rapport från SFI (nuvarande VIVE) utarbetad åt regeringens jämställdhetsavdelning betonade att det över tid har gått bättre och bättre för unga med utländsk bakgrund i det danska utbildningssystemet (Liversage & Jakobsen, 2010, s. 17). Författarna pekade på att personer med utländsk bakgrund, som i rapporten benämndes som etniska minoriteter, i högre grad än övriga befolkningen går vidare i utbildningssystemet när man kontrollerar för betyg och social bakgrund. De noterade även skillnader mellan enskilda ursprungsländer. Personer med ursprung i Iran, Vietnam, Bosnien eller Pakistan klarade sig mycket bättre i utbildningssystemet än dem med ursprung i Libanon eller Turkiet, men dessa skillnader berodde framför allt på socioekonomiska faktorer (Liversage & Jakobsen, 2010, ss. 10–11). Unga med utländsk bakgrund hoppade i högre grad än övriga av gymnasieutbildningar, men det gällde inte när man specifikt såg på underkategorin andra generationens invandrare eller dem som kom till Danmark innan 7 års ålder. De med utländsk bakgrund som faktiskt slutförde gymnasiet gick i *högre* grad än övriga vidare till högre utbildning. Även om de med utländsk bakgrund oftare än övriga gick direkt från gymnasiet till en högre utbildning, tog de å andra sidan längre tid på sig att slutföra, bytte oftare inriktning och hoppade oftare av (Liversage & Jakobsen, 2010, ss. 16–17).

En senare studie från Uddannelses- og Forskningsministeriet visade dock att risken för avhopp faktiskt inte skiljde sig nämnvärt mellan å ena sidan första och andra generationens invandrare som tagit grundskoleexamen i Danmark, och å andra sidan dem med dansk bakgrund, när man kontrollerade för en rad andra variabler. Invandrare som inte tagit sin grundskoleexamen i Danmark hölls i 2018 års utbildnings- och forskningspolitiska redogörelse inte isär från Danmarks relativt stora skara av internationella studenter. Vid kontroll för andra variabler var avhoppsriskerna i gruppen av invandrare och internationella studenter väsentligt lägre än bland övriga under hela utbildningen, med undantag för sista terminen, när den var marginellt högre (Uddannelses- og Forskningsministeriet, 2018c, ss. 157–158).

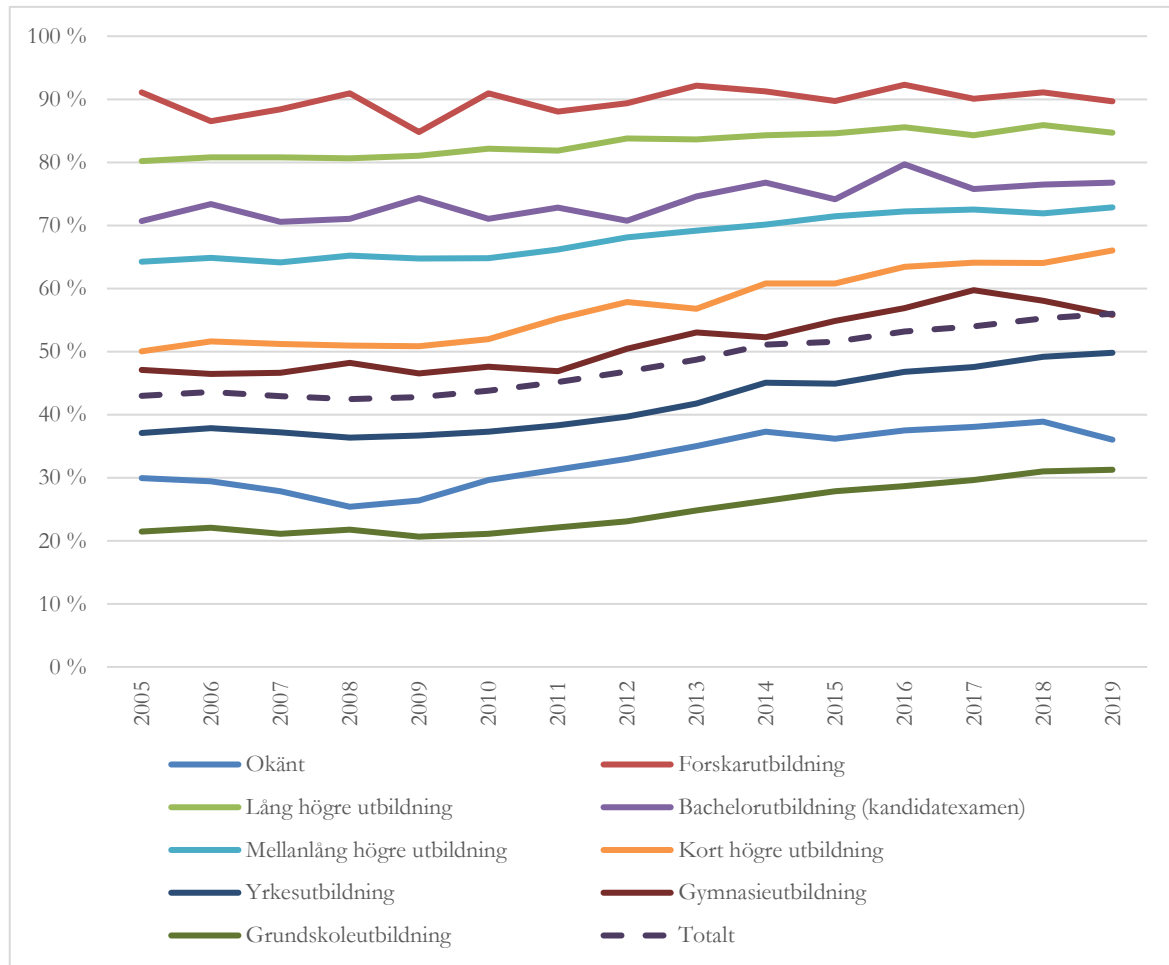
Skillnader riskerar att felaktigt tillskrivas utländsk bakgrund, eftersom den egenskapen i hög grad samvarierar med socioekonomisk bakgrund. Bland de gymnasieelever vars föräldrar hade okänd utbildning eller högst grundskoleutbildning hade exempelvis nästan två tredjedelar utländsk härkomst (Ekspertgruppen vedrørende fordeling af elever på de gymnasiale uddannelser, 2020, ss. 34–35).

Socioekonomisk bakgrund: Minskad snedrekrytering i takt med systemexpansionen

Socioekonomisk bakgrund har utforskats relativt utförligt i Danmark, och mäts i regel utifrån föräldrarnas utbildningsnivå. Föräldrarnas utbildningsnivå redovisas på olika sätt i olika sammanhang. Ofta sker det i form av *ufaglærte*, *faglærte* och personer med högre utbildning. Gymnasieutbildning räknas till skillnad från yrkesutbildningar eller högre utbildningar inte som yrkeskompetensgivande (erhvervskompetence-givende), och räknas därför liksom grundskoleutbildning som *ufaglært*.

Andra gånger redovisas grundskola separat från gymnasium och yrkesutbildning. Högre utbildning, både föräldrarnas och studenternas, kan i vissa redovisningar delas i kort (i regel 2 år), mellanlång (3–4,5 år) och lång (5–6 år), och andra gånger redovisas yrkesakademiutbildning, professionsbachelorutbildning, kandidatutbildning (akademisk bachelor) och masterutbildning (kandidatuddannelser) separat eller i olika kombinationer.

Figur 15. Påbörjade högre studier senast vid 25 års ålder, efter föräldrarnas högsta utbildningsnivå.

Källa: DST.

Figur 15 visar att det finns ett starkt och stabilt samband mellan föräldrarnas utbildningsnivå och barnens benägenhet att påbörja en högre utbildning. I takt med den högre utbildningens expansion efter finanskrisen 2008 kan man dock se att ökningen var minst i grupperna med de högst utbildade föräldrarna, vilket tyder på en viss utjämnings-trend. Det skulle kunna bero på en mättnadseffekt, där det är svårt att öka rekryteringen från redan mycket höga nivåer. Relativt sett har ökningen varit som allra störst för personer vars föräldrar hade grundskole- eller yrkesutbildning. Medan andelen bland barn till forskarutbildade legat stabilt omkring 90 procent hela perioden mellan 2005 och 2019, ökade andelen bland barn till grundskoleutbildade från drygt 21 till 31 procent, och bland barn till yrkesutbildade från 37 till 50 procent.

Snedrekryteringen grundläggs som bekant redan tidigare i utbildningsprocessen. Eftersom gymnasieexamen är den huvudsakliga vägen till en högre utbildning, är det relevant vilka grupper som läser på ett gymnasieprogram, vilket i Danmark inte innefattar yrkesprogram. Siffror från en rapport publicerad 2020 visade att 35 procent av dem med lågutbildade föräldrar (grundskola eller gymnasium) hade tagit en gymnasieexamen tio år efter avslutad grundskola, jämfört med 75 procent av dem med högskoleutbildade föräldrar. De med högskoleutbildade föräldrar hade i genomsnitt 1 poäng högre betygssnitt än dem med yrkesutbildade föräldrar, och 1,5 poäng högre än dem med lågutbildade föräldrar (Uddannelses- og Forskningsministeriet, 2020b, s. 47). Den danska betygsskalan går från -3 till 12.

Trots gymnasieexamen är det inte alla som går vidare till en högre utbildning. Bland dem födda 1980–1982, vars föräldrar högst hade grundskoleutbildning och som trots detta fick mycket höga betyg (över 10 på skalan där 12 är det högst möjliga), var det 17 procent som 2014 ännu inte hade påbörjat en högre utbildning. Motsvarande siffra för dem vars föräldrar hade en masterexamen eller doktorsgrad var bara 2 procent (Uddannelses- og Forskningsministeriet, 2015b, s. 25). Det är alltså många barn till lågutbildade som trots mycket goda förutsättningar inte skaffar sig en högre utbildning.

Utöver kopplingar till föräldrarnas utbildningsnivå, finns det även samband med föräldrarnas inkomst och sysselsättning. Bland 30-åringar 2017 var det 26 procent av dem vars föräldrar tjänade under 300 000 danska kronor om året som hade genomfört en högre utbildning, och andelen ökade i princip linjärt upp till 72 procent för dem vars föräldrar tjänade över 900 000 danska kronor om året (DST, 2018). För personer i åldern 30–35 år var skillnaden i andelen som slutfört en högre utbildning 2019 även stor beroende på i vilken mån föräldrarna hade arbete. Bland dem vars båda föräldrar hade arbete hade 52 procent fullföljt en högre utbildning. Bland dem med en förälder i arbete hade bara 35 procent fullföljt en högre utbildning, och bland dem vars båda föräldrar saknade arbete var motsvarande siffra 25 procent (DST, 2020b). Givetvis överlappar dessa faktorer i hög grad.

Även bland dem som väljer att ta steget till en högre utbildning avspeglas den sociala bakgrunden i vilka förväntningar de har. Bland dem som sökt och antagits till en högre utbildning och som hade minst en förälder med lång högre utbildning eller forskarutbildning förväntade sig 78 procent att själva ta en lång högre utbildning (masternivå) eller en doktorsexamen. Motsvarande andel bland dem som hade grundskole- eller yrkesutbildade föräldrar var 51 procent. Ett sådant mönster kvarstod även vid kontroll för betyg. När bara de med mycket höga betyg (över 10 på skalan från -3 till 12) jämfördes, var det 92 procent bland dem med de högst utbildade föräldrarna som själva förväntade sig att ta minst en lång högre utbildning, och 82 procent bland dem med grundskole- eller yrkesutbildade föräldrar. Bland dem med de lägsta betygen (högst 4 av 12) var andelen i den förstnämnda gruppen 56 procent, jämfört med 32–39 procent bland dem vars föräldrar hade andra typer av utbildningar än som lägst en lång högre utbildning (EVA, 2020b, ss. 6–7).

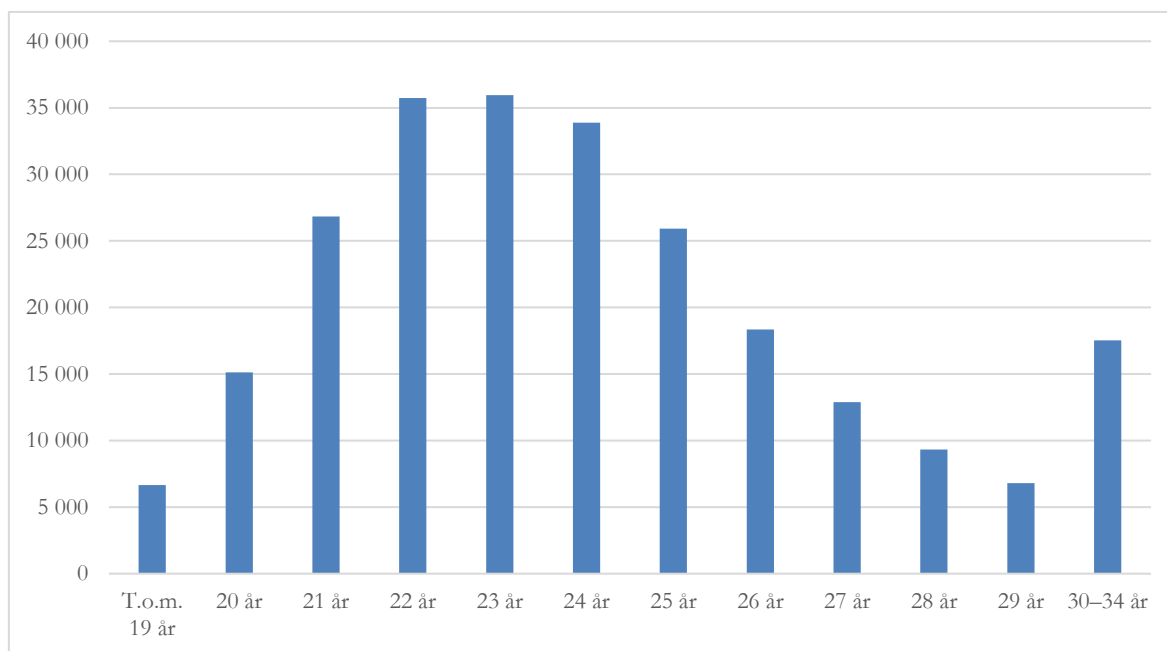
Dessa skillnader manifesteras givetvis i vilka typer av högre utbildning olika grupper söker sig till. Av dem som läste någon form av högre utbildning 2013 läste 50 procent av studenterna vars föräldrar högst hade grundskoleutbildning på en professionsbachelorutbildning. För dem vars föräldrar hade en doktorsexamen var motsvarande andel 12 procent, och för dem med masterexamen 17 procent. Omvänt läste hela 58 procent av studenterna vars föräldrar hade en doktorsgrad på en kandidatutbildning (akademisk bachelor), jämfört med 21 procent bland dem vars föräldrar som högst hade grundskoleutbildning (Uddannelses- og Forskningsministeriet, 2015b, s. 10).

De mönstren ledde till en ojämn fördelning på de olika typerna av högre utbildning. På universitetsutbildningar hade bara var 20:e student föräldrar vars högsta utbildning var på grundskolenivå 2013. Motsvarande siffra på professionshögskoleutbildningar och yrkesakademiutbildningar var i stället var 10:e student. 64 procent av studenterna på kandidatprogram (akademisk bachelor) hade föräldrar som själva hade en högre utbildning, medan motsvarande siffra för professionsutbildningar var 43 procent och för yrkesakademiutbildningar 39 procent (Uddannelses- og Forskningsministeriet, 2015b, ss. 7–9).

Avhoppet är på intressanta sätt kopplade till socioekonomiska faktorer. I en statistisk modell som kontrollerade för en lång rad faktorer var att ha mottagit välfärdsbidrag före studiestarten förknippat med en ökad risk för avhopp från högre utbildning. Det kan ses som en indikation på studentens egna socioekonomiska status också påverkar övergången. Avhoppsriskerna ökade med 15–40 procent genom hela utbildningen för den som tidigare fått välfärdsbidrag. Föräldrars utbildningsnivå hade en negativ men begränsad betydelse för avhoppsriskerna vid kontroll för andra faktorer. Däremot var en av faktorerna som i modellen visade sig sänka risken för avhopp mest om minst en förälder hade gått samma utbildning om studenten själv (samma nivå och ämnesområde). Avhoppsriskerna var då 5–30 procent lägre genom hela utbildningen (Uddannelses- og Forskningsministeriet, 2018c, ss. 149, 157).

Ålder: Få äldre studenter

Figur 16. Registrerade studenter i Danmark höstterminen 2019, i åldersspannet upp till 34 år.

Källa: DST.

Figur 16 visar att Danmark i likhet med Norge har en hög koncentration av studenter i ett visst åldersspann, men koncentrationen ligger ungefär ett år högre än i Norge. Den vanligaste åldern för danska studenter är 22–24 år, och det finns få äldre danska studenter.

Regionalt ursprung: Stora skillnader i utbildning beroende på grundskolekommun

Regionala mått redovisas relativt ofta, men inte alltid på samma sätt. Ibland handlar det om kommunuppdelning eller om huvudstadsområdet mot resten av landet. Andra gånger ställs de fyra största städerna mot resten av landet, och ytterligare andra gånger delas landet upp i fem regioner, varav huvudstaden är en. Det sistnämnda är det mått som svarade mot regeringens mål att utbildningsnivån bland 30-åringar ska höjas i samtliga fem regioner, vilket den enligt Uddannelses- och Forskningsministeriet hade gjort mellan 2014 och 2017 (Uddannelses- och Forskningsministeriet, 2018c, s. 77).

De geografiska skillnaderna är i vissa fall relativt stora. Exempelvis varierade andelen personer i åldern 30–35 år med en högre utbildning mellan 7–75 procent beroende på grundskolekommun (DST, 2018). Vid kontroll för andra faktorer var avhopsrisken 10–20 procent högre bland dem som studerade i en storstad genom hela utbildningen, med undantag för sista terminen när den inte skilde sig från genomsnittet (Uddannelses- och Forskningsministeriet, 2018c, ss. 163–164). Vad gäller avståndet mellan hemmet och lärosätet fann EVA att avhopsrisken ökade med över 5 procent för en student som bor 10 minuter längre från lärosätet än en annan student med i övrigt samma egenskaper (EVA, 2019b, s. 18).

Funktionsnedsättning: Överrepresentation på pedagogiska högre utbildningar

Vi har inte fått fram statistik över antalet SPS-mottagare (de som får specialpedagogiskt stöd) i den högre utbildningen. Däremot finns siffror över antalet studiemedelsmottagare med tillägg för funktionsnedsättning. Andelen av alla studiemedelsmottagare som får tillägget inom den högre utbildningen har ökat stadigt och nära nog dubblats mellan 2010 och 2019, från 1,6 procent (3 344 personer) till 2,9 procent (8 560 personer) (Uddannelses- och Forskningsministeriet, 2021). Det krävs dock en relativt kraftig funktionsnedsättning för att man ska ha rätt till tillägget i sitt studiemedel, vilket medför att bara en begränsad del av studenterna med funktionsnedsättning ingår i statistiken (Uddannelses- och Forskningsministeriet, 2018c, s. 161).

Utifrån en omfattande telefonintervjustudie och registeranalys konstaterade SFI (nuvarande VIVE) att en lägre andel personer med självrapporterade funktionsnedsättningar (inklusive långvarig sjukdom) i åldern 16–64 år hade fullföljt en högre utbildning 2012 än bland dem utan funktionsnedsättningar. Särskilt stor skillnad var det i andelen med respektive utan funktionsnedsättning som läst en kandidat-examen (akademisk bachelor, 0,8 procent jämfört med 2,5 procent) eller en lång högre utbildning (3,4 procent jämfört med 8,4 procent). Det var dock fler personer med än utan funktionsnedsättning som hade läst en mellanlång pedagogisk högre utbildning (6,7 procent jämfört med 6,3 procent) (Larsen & Høgelund, 2014, s. 37).

De som får tillägg för funktionsnedsättning i sitt studiemedel löper vid kontroll för andra faktorer något lägre risk för avhopp under första terminen, men därefter är avhoppsriskerna något högre (Uddannelses- og Forskningsministeriet, 2018c, s. 159).

Utvärderingar och analyser av relevans för breddad rekrytering

Generell expansion breddar rekryteringen men kan medföra ökad inre differentiering

I en rapport från 2015 undersökte EVA hur expansionen av den högre utbildningen i perioden 2000–2013 har påverkat sammansättningen av studentpopulationen och studenternas fördelning mellan de tre högre utbildningssektorerna. Vi väljer här att tolka den rapporten som en slags utvärdering av en generell utbildningsexpansion som strategi för att bredda rekryteringen till den högre utbildningen. Övergripande konstaterade rapporten att universiteten otvivelaktigt rekryterar de resursstarkaste studenterna, oavsett om man ser på betyg, föräldrars utbildningsnivå eller föräldrars inkomst. Expansionen av systemet under den undersökta perioden hade med enskilda mindre undantag inte förändrat den fördelningen nämnvärt (EVA, 2015b, s. 7).

Rapporten undersökte bland annat utbildningsnivån hos studenternas föräldrar, och fann att andelen med så kallade *ufaglärte* föräldrar (de som saknar en universitetsutbildning eller en utbildning till ett visst yrke) faktiskt minskat i takt med expansionen. Förklaringen till det var enligt rapporten den generellt ökande utbildningsnivån i befolkningen över tid. När det gäller föräldrarnas relativa inkomstnivå visade rapporten i stället att andelen studenter från den tredjedel av befolkningen med lägst inkomst hade ökat (EVA, 2015b, s. 11). Rekryteringen av studenter från den lägre inkomsttredjedelen ökade framför allt efter 2008, och var mest koncentrerad till universitetsutbildningarna och yrkesakademiutbildningarna (EVA, 2015b, s. 13). Det pekar mot att expansionen 2000–2013 kan ha haft en positiv effekt på andelen studenter från grupper med lägre inkomster.

Mellan år 2000 och 2007 ökade andelen första och andra generationens invandrare från 3–4 procent till omkring 6 procent på de olika utbildningsformerna. Under den kraftigare expansionen efter 2008 ökade antalet personer med invandrarbakgrund dock inte mer än övriga grupper, och andelen var därför stabil omkring 6 procent (EVA, 2015b, s. 14). Rapporten satte inte resultaten i relation till utvecklingen av antalet personer med invandrarbakgrund i det relevanta åldersspannet i befolkningen, och det är därför svårt att tolka resultaten. I en analys från 2019 lyfte dock DST fram att andelen av dem med invandrarbakgrund som genomgick högre utbildning var högre i Danmark än i de övriga nordiska länderna, och att det generösa danska studiemedelssystemet skulle kunna ha varit en del förklaringen till det (DST, 2019b, s. 6).

Andelen studenter med ett högt betygssnitt (mellan 9 och 12 av maximalt 12) ökade under expansionsperioden 2000–2013 från 18 till 27 procent på universitetsutbildningar, från omkring 6 till omkring 9 procent på professionsbachelorutbildningar och låg konstant på omkring 3–4 procent på yrkesakademiutbildningarna. Samtidigt steg andelen med mycket låga betyg (mellan 2 och 4 av maximalt 12) bara från knappt 3 till knappt 5 procent på universitetsutbildningarna, men från omkring 11 till 14–16 procent på professionsbachelor- och yrkesakademiutbildningar. EVA drog slutsatsen att expansionen såg ut att ha förstärkt de initiala skillnaderna mellan utbildningsformerna, i form av vilken typ av studenter de rekryterar (EVA, 2015b, ss. 8, 10).

En rapport som gjorde motsvarande analys för de danska universiteten specifikt konstaterade att expansionen 2000–2013 hade förstärkt de initiala skillnaderna mellan olika universitet. De universitet som rekryterade störst andel studenter med höga betyg i periodens början hade ökat den andelen mest

under expansionen. De markanta skillnaderna mellan olika universitet kunde inte helt hänföras till skillnader mellan olika ämnesområden, eftersom skillnaderna mellan lärosätena bestod även när samma ämnesområde jämfördes (EVA, 2015e, s. 7). Expansionen av den högre utbildningen hade inte på motsvarande sätt ökat skillnaderna mellan olika yrkesakademihögskolor eller professionshögskolor (EVA, 2015d, s. 7; 2015c, s. 7). En uppföljande rapport från 2018 bekräftade i stort sett att samma tendenser hade fortsatt att göra sig gällande eller hade förstärkts ytterligare (EVA, 2018d, ss. 4–5). EVA:s slutsatser om de ökande skillnaderna mellan nya och gamla universitet är värda att återge i sin helhet:

Analysens resultater indikerer, at udviklingen går i retning af en arbejdsdeling, hvor universiteterne i de to største byer uddanner den del af de unge, der har de højeste karakterer fra gymnasiet, mens universiteter i de andre byer uddanner studerende med lavere karakterer fra gymnasiet. På den ene side kan udviklingen medføre en række udfordringer for de unge universiteter, for selvom de formår at uddanne unge fra familier uden tradition for lange uddannelser, er udviklingen næppe en fordel for dem. Hvis den fortsætter, stiller den alt andet lige større krav til de unge universiteters brug af blandt andet feedback og vejledning. Og hvis underviserne på universiteter, som optager en svagere gruppe studerende, skal bruge mere tid på andet end kerneopgaven, kan det føre til, at man her er nødt til at prioritere ressourcerne anderledes end på universiteter, som optager en mere studieklar gruppe studerende. Der kan derfor ligeledes opstå en kløft med hensyn til ressourcer til undervisning, feedback, vejledning osv. Hertil kommer, at vi demografisk igen får mindre og mindre ungdomsårgange efter mange år med større årgange, hvilket vil øge konkurrencen mellem universiteterne om at tiltrække især de dygtigste studerende, hvilket alt andet lige vil øge forskellen mellem universiteterne. På den anden side kan udviklingen medvirke til, at Danmark får universiteter, som er blandt de bedste internationalt, ved at samle de dygtigste studerende og undervisere på færre institutioner. På den måde skaber vi de bedste muligheder for, at enkelte universiteter kan præstere på et højt niveau i international sammenhæng. I en tid, hvor der politisk er et bredt ønske om både at skabe et Danmark i bedre balance med blandt andet udflytning af statslige arbejdspladser og samtidig at have universiteter og uddannelser i verdensklasse, tyder meget på, at den fortsatte udvikling er en diskussion værd. Der er ingen tegn på, at Københavns og Aarhushøjskole's popularitet som studiebyer, der i høj grad lader til at være drivende for udviklingen, vender. Med udsigt til, at udviklingen forstærker forskellene i de kommende år, er der således grundlag for, at interessenter på området tager spørgsmålet op til overvejelse. (EVA, 2018d, s. 6)

Sammantaget ser vi i det danska fallet att en ökning av antalet platser i den högre utbildningen har potential att bredda rekryteringen. Det är ett väntat resultat eftersom potentialen att öka rekryteringen är större i grupper där få redan läser en högre utbildning. Samtidigt visar utvecklingen i Danmark på en risk att en expansion leder till en ökad inre skiktning mellan institutioner, ämnen och utbildningar.

Kvot 2-antagningen minskar avhopp men ökar oftast den sociala snedrekryteringen

Hösten 2020 presenterades en utvärdering av det danska antagningssystemet. Ett av utvärderingens sex teman var social mobilitet (Uddannelses- og Forskningsministeriet, 2020b).

Utvärderingen utgick från föräldrarnas utbildningsnivå för att undersöka hur antagningssystemet påverkade den sociala mobiliteten. Utvärderingen konstaterade att barn till föräldrar utan en högre utbildning i mycket lägre grad genomför en gymnasieutbildning, och i den mån de gör det söker de sig mer sällan till högskoleutbildningar. Det skapar begränsningar för hur mycket antagningssystemet till den högre utbildningen kan motverka intergenerationella ojämlikheter. De barn till föräldrar utan högre utbildning som trots allt går igenom gymnasiet och söker till en högre utbildning har ändå lägre betyg, och rankas därför lägre i den dominanta kvot 1 som baseras på betygssnitt (Uddannelses- og Forskningsministeriet, 2020b, s. 19). Vikten av högre betyg för att bli antagen i kvot 1 steg dessutom markant mellan 2009 och 2019 (Uddannelses- og Forskningsministeriet, 2020b, s. 31), eftersom efterfrågan steg snabbare än antalet platser.

För den som inte har tillräckligt höga betyg finns möjligheten att bli antagen i kvot 2. Arbetslivserfarenhet, motivationsbrev och betyg är den vanligaste kombinationen av kriterier i kvot 2. Det är bara 5 procent av utbildningarna som använder sig av intervjuer (Uddannelses- og Forskningsministeriet, 2020b, s. 44). Intressant nog rankas barn till föräldrar utan högre utbildning ännu lägre i kvot 2 än i kvot 1, när man jämför sökanden med samma betygspoäng (Uddannelses- og Forskningsministeriet, 2020b, s. 19). Den sociala snedrekryteringen är överlag alltså kraftigare i kvot 2 än i kvot 1 när de med gymnasiebetyg jämförs, i synnerhet när urvalet bygger på motivationsbrev och dokumenterad erfarenhet (Uddannelses- og Forskningsministeriet, 2020b, s. 22). Att kvot 2 är än mer snedrekryterande än kvot 1 är dock inte helt oundvikligt, utan beror på vilka kriterier som väljs. De flesta alternativa kriterier som

används ser ut att vara till fördel för dem med högutbildade föräldrar, men det finns undantag. Utvärderingen tar som exempel upp den kvot 2-antagning som Syddansk Universitet använder och som jämfört med kvot 1 antar fler studenter med yrkesutbildade föräldrar. De använder ett kognitivt test i kombination med samtal, vilket för dem resulterar i en delvis minskad snedrekrytering (Uddannelses- og Forskningsministeriet, 2020b, ss. 48, 52).

Kvot 2 möjliggör vidare för personer utan gymnasieutbildning att bli antagna, exempelvis för dem med en yrkesutbildning, och de kommer i högre grad från hem med lägre utbildningstillgångar. Å andra sidan kan de utan gymnasieutbildning bara bli antagna i kvot 2, medan de med gymnasiebetyg kan konkurrera om platser i både kvot 1 och kvot 2 (Uddannelses- og Forskningsministeriet, 2020b, s. 22). Eftersom i genomsnitt bara 23 procent av alla studenter antogs i kvot 2 år 2019, innebär det att de som saknar gymnasiebetyg konkurrerar om betydligt färre platser (Uddannelses- og Forskningsministeriet, 2020b, s. 44).

Jämfört med kvot 1-antagningen tar kvot 2-antagningen ofta mer resurser i anspråk i antagnings-skedet. Hur mycket mer resurser beror givetvis på vilka urvalsgrunder som valts för den specifika utbildningen. Samtidigt konstaterar utvärderingen att det ännu inte analyserats ifall kvot 2-antagningen är mer resurskrävande än kvot 1-antagningen, om man även tar hänsyn till variabler som avhopp från utbildningen (Uddannelses- og Forskningsministeriet, 2020b, s. 23). Vissa institutioner har gjort bedömningen att det lönar sig i längden med kvot 2-antagning på grund av högre motivation och mindre avhopp (Uddannelses- og Forskningsministeriet, 2020b, s. 56). Vid kontroll för andra variabler har de som antas i kvot 2 i genomsnitt 25–30 procent lägre sannolikhet att hoppa av utbildningen under det första studie-året (Uddannelses- og Forskningsministeriet, 2020b, s. 43), och fortsätter att ha lägre avhoppsrisk ända fram till slutet av utbildningen (Uddannelses- og Forskningsministeriet, 2018c, s. 150). En statlig utredning framhöll resultaten från två lokala utvärderingar av kvot 2-antagning som kombinerade betygströskel, antagningsprov och intervjuer, dels inom hälso- och sjukvård vid Syddansk Universitet, dels på Københavns Universitets veterinärutbildning. Båda uppföljningarna visade framför allt på en väsentligt minskad avhoppsrisk, även om det i vissa fall medförde marginellt sämre akademiska prestationer eller förlängd studietid. Vid Københavns Universitet såg man att kvot 2-antagningarna bidrog till en högre andel män vid veterinärutbildningen, samt en ökad åldersspridning (Udvalg om bedre universitetsuddannelser, 2018, ss. 255–256).

Utöver resursfrågan, som påverkas av de valda urvalsmetoderna och eventuella effekter på avhoppsfrekvensen, är en annan potentiell nackdel med kvot 2-antagning att den uppfattas som mindre enkel att förstå. Det beror delvis på att kriterierna bestäms lokalt för varje enskild utbildning. En relativt hög andel av de sökande söker i kvot 2 trots att de i slutändan antas i kvot 1. Det är förståeligt att man söker i flera urvalsgrupper, eftersom det ökar chanserna att bli antagen. Samtidigt är det ineffektivt, eftersom kvot 2-ansökningar i regel tar mer resurser i anspråk och måste gås igenom manuellt (Uddannelses- og Forskningsministeriet, 2020b, ss. 55, 57).

Utifrån en internationell utblick konstaterade utvärderingen av det danska antagningssystemet att Danmark gav mindre utrymme för det man kallade ”second chance”, och hänvisade bland annat till Sverige där en tredjedel av platserna tilldelas utifrån högskoleprovspoäng (Uddannelses- og Forskningsministeriet, 2020b, s. 26).

Betygsbaserad antagning har många fördelar

EVA utvärderade 2015 gymnasiebetygen som urvalsinstrument till högre utbildning. Deras undersökningar visade att betygssnitt som urvalsinstrument har flera positiva egenskaper. Högre betyg är förknippade med lägre avhopp under första året, lägre arbetslöshet efter examen och en högre övergång till forskarutbildningen. Dessutom är det ett transparent urvalsinstrument som på universiteten hänger samman med en snabbare väg till examen inom de flesta utbildningar (EVA, 2015g, ss. 10–12; EVA, 2015f, ss. 7–8).

Å andra sidan listade EVA ett antal legitima skäl att ta hänsyn till andra faktorer än gymnasiebetyg: social mobilitet, *Kvalitetsudvalgets* önskan om att sprida ut personer med höga betyg på fler olika utbildningar och eventuellt att ge en andra chans till dem som fick sämre gymnasiebetyg (EVA, 2015g, s. 10). I en annan utvärdering från samma år konstaterade EVA att betyg som urvalsinstrument leder till en social snedrekrytering, i och med att personer med högre social bakgrund tenderar att få högre betyg. Samtidigt leder betygsbaserad antagning överlag till en relativt sett mindre social snedrekrytering än alter-

nativa urvalskriterier som innefattar mer kvalitativa eller helhetsorienterade bedömningar eller som bygger på test av kognitiva färdigheter (även om det finns enskilda fall som bryter mönstret, jfr kvot 2 ovan). Dessutom är sambandet mellan social bakgrund och gymnasiebetyg tämligen svagt, med bara 1,5–2 poängs skillnad i genomsnitt mellan gruppen med högst respektive lägst social bakgrund på skalan från -3 till 12. Sambandet är betydligt starkare mellan social bakgrund och grundskolebetyg, samt valet mellan gymnasie- och yrkesutbildning (EVA, 2015a, ss. 6–7).

År 2018 återkom EVA till frågan om gymnasiebetygens betydelse för avhopp på de olika danska formerna av högre utbildning. En av anledningarna till detta var *Kvalitetsudvalgets* förslag att bortse från betyg över nivån 7 (av maximalt 12) och i stället ha alternativa kriterier, bland annat för att minska avhoppet. EVA fann att på professionsbachelorutbildningar var sambandet mellan betyg och avhoppsrisk mycket svagt. Det var även så att de högsta betygen var förknippade med en något *högre* avhoppsrisk, särskilt för dem som inte antogs på sin förstaprioritet. En rimlig gissning är att de vid ett senare tillfälle ofta lyckas komma in på en annan utbildning och då hoppar av. EVA menade att studiens resultat gav stöd för den högre andel platser som på professionshögskolorna läggs i kvot 2, eftersom man i kvot 2 kan skraddarsy antagningen för att förbättra matchningen mellan sökande och den enskilda utbildningen. För professionsbachelorutbildningar antogs hela 44 procent i kvot 2 år 2016, jämfört med 12 procent vid universiteten (EVA, 2018b, ss. 4–8).

En av professionsbachelorutbildningarna, lärarutbildningen, fick ett nytt antagningssystem med antagningssamtal 2013. Syftet med reformen var att höja tröskeln för antagning och göra lärarutbildningen mer attraktiv. Man ville även minska avhoppet. I och med reformen infördes en gräns vid snittbetyget 7 av 12 från gymnasiet, och alla sökande som hade ett lägre gymnasiebetyg än det behövde söka i kvot 2 och sedan genomföra individuella intervjuer som steg i antagningsförfarandet. Syftet var att säkra att de som antogs var motiverade och tillräckligt akademiskt starka (Styrelsen för Videregående Uddannelser, 2016, s. 4). I utvärderingen 2015 konstaterade Styrelsen för Videregående Uddannelser att antalet sökande var lägre än tidigare, men att andelen antagna med höga betyg på lärarutbildningen ökat betydligt samtidigt som avhoppet minskat bland dem med lägre betyg (Styrelsen för Videregående Uddannelser, 2016, ss. 14, 16). Efter ytterligare ett par år hade antalet sökande dessutom återhämtat sig (EVA, 2018c, s. 10).

Även EVA genomförde en utvärdering, fast ett år senare än Styrelsen för Videregående Uddannelser. Deras slutsatser var snarlika dem som Styrelsen för Videregående Uddannelser hade dragit i sin utvärdering. EVA konstaterade dessutom att det främst var specifikt motivationspoängen utifrån de personliga intervjuerna som hängde samman med avhoppsbenägenheten. Motivationspoängen förutspådde till och med avhoppet bättre än vad helhetsbedömningen utifrån intervjuerna gjorde. EVA drog också slutsatsen att studenter med höga betyg både lockades och kvarhölls i högre utsträckning efter införandet av de nya antagningsförfarandena. Minskningen i avhopp var starkast för dem med allra lägst och allra högst betyg (EVA, 2017, ss. 8–9), vilket tyder på att samtalen lyckades identifiera sökande med svaga betyg som trots det hade potential att klara utbildningen. Båda utvärderingarna reserverade sig för svårigheter att dra säkra slutsatser utifrån en före- och efter-jämförelse, och ingen av dem undersökte reformens effekt utifrån de sökandes sociala bakgrund.

Utöver att undersöka betyg som urvalsinstrument på professionsbachelorutbildningar som grundskollärarutbildningen, genomförde EVA motsvarande undersökning även på de andra formerna av högre utbildning. Man fann att det på universiteten fanns ett mycket starkt negativt samband mellan gymnasiebetyg och avhoppsbenägenhet under första året, till skillnad från på professionsbachelorutbildningarna. När det gäller de olika kvoterna visade resultaten att medan avhoppsfrekvensen i genomsnitt var något lägre i kvot 2 än i kvot 1, var skillnaderna mellan olika utbildningar stora. Vissa hade till och med högre avhoppsfrekvens i kvot 2 än i kvot 1 (EVA, 2018c, ss. 6–7). Det visar att metoderna för urval i kvot 2 kan ha stor betydelse, eller att det har att göra med betygskonkurrensen i kvot 1. I likhet med utvärderingen på professionshögskolorna visade utvärderingen av universiteten att avhoppsbenägenheten bland dem som inte antogs på sin första prioritet var högre för dem med de högsta betygen (EVA, 2018c, s. 7). Kanske hoppar de av för att de senare kommer in på någon av de utbildningar de hellre skulle ha läst på. Utvärderingen fann även att högre gymnasiebetyg hängde samman med en högre övergång till forskarutbildningen och en lägre arbetslöshet (EVA, 2018c, ss. 6–9).

EVA-utvärderingen av gymnasiebetyg som urvalsinstrument på yrkesakademiutbildningar fann liknande mönster som motsvarande utvärderingar för universitets- och professionsbachelorutbildningarna. Den huvudsakliga skillnaden mellan de tre utbildningsformerna bestod i att sambandet mellan gymna-

siebetyg och avhoppsfrekvens var mycket svagt på professionsbachelorutbildningar, mycket starkt negativt på universitetsutbildningar och slutligen relativt starkt negativt på yrkesakademiutbildningar (EVA, 2018a, ss. 12–13). En slutsats med hänvisning till utvärderingarna var att en utökad kvot 2-antagning kunde vara bra för utbildningar som har problem med många avhopp bland dem med de högsta betygen (EVA, 2018c, s. 9), men EVA varnade för att på bredare front frångå gymnasiebetyg som urvalsinstrument eftersom det skulle kunna öka avhoppet (EVA, 2018a, s. 9).

EVA publicerade 2016 en rapport där de undersökte användningen av vissa gymnasieämnen eller betyg i dessa som särskilda behörighetskrav till utbildningar. Bakgrunden var att *Kvalitetsudvalget* hade förordat ett antagningssystem som i högre grad värderade enskilda ämnen och betyg än det totala betygssnittet. Syftet var bland annat att förbättra matchningen mellan utbildning och sökande. EVA valde att utvärdera detta genom att jämföra hur väl enskilda ämnen och betygen i dessa stod sig mot betygssnittet när det kom till att förutsäga förstaårsavhoppet respektive övergångsfrekvensen till doktorandstudier. Övergripande drog rapporten slutsatsen att betygssnitt med få undantag var bättre på att förutsäga studieframgångar än betyg i enskilda ämnen, även när betygssnittet hölls konstant. Betyg i vissa kurser som Fysik A, Kemi A och Matematik A (A-nivå är en hög nivå i Danmark) kunde dock ha en roll som komplement till betygssnittet på vissa utbildningar, eftersom de var förknippade med en lägre avhoppsfrekvens och en högre övergång till doktorandstudier. Samtidigt varnade rapporten för att behörighetskrav som bygger på enskilda ämnen ökar komplexiteten i antagningssystemet, vilket särskilt drabbar grupper med dålig insikt i utbildningssystemet. Dessutom kan det bidra till selektionseffekter på så sätt att vissa samhällsgrupper är mer benägna än andra att göra vissa ämnesval på gymnasiet, och att dessa grupper har olika benägenhet att hoppa av eller genomföra doktorandstudier helt oavsett om de läst gymnasieämnet ifråga eller inte. EVA förordade att eventuell användning av specifika ämnen eller betygen i dem som komponent i antagningsprocessen föregås av noggranna analyser som kan ge svar på om det skulle uppnå de önskade effekterna (EVA, 2016, ss. 6–7).

Fremdriftsreformen kan ha haft både avsiktliga och oavsiktliga konsekvenser

Forskare vid Danmarks institut for Pædagogik og Uddannelse (DPU), Aarhus Universitet, publicerade 2016 en rapport som undersökte studenters prioriteter, val och dilemman i ljuset av *Fremdriftsreformen*. Reformens syfte var att få studenter att genomföra sin högre utbildning snabbare, och man skapade regelmässiga och ekonomiska incitament för både studenter och lärosäten att arbeta i den riktningen (Sarauw & Madsen, 2016, s. 14). Utifrån en stor enkätstudie med 4 354 respondenter pekade rapporten bland annat på att reformen hade effekter som riskerade att skapa en mindre jämlik tillgång till lärande. Exempelvis förväntade sig många studenter att behöva söka mer stöd från undervisande personal eller familj och vänner, samtidigt som var femte student menade att det kunde bli aktuellt att köpa privat läxhjälp. 16 procent av de svarande menade att reformen ökade sannolikheten för avhopp (Sarauw & Madsen, 2016, ss. 7–11).

Det øgede behov for vejledning og hjælp peger for det første på, at der blandt respondenterne hersker tvivl om, hvorvidt de ved hjælp af egne evner og formåen kan leve op til fremdriftsreformens krav. For det andet på en fare for, at fremdriftsreformen hermed automatisk vil tilgodese de i forvejen ressourcestærke studerende. Dvs. studerende, der har et godt netværk blandt familie og venner, som de kan trække på i forbindelse med fx opgaveskrivning (social og kulturel kapital), og/eller har de fornødne midler til at betale i det omfang, der er tale om private tilkøb (økonomisk kapital). (Sarauw & Madsen, 2016, ss. 50–51)

Nästan 6 av 10 menade att stressen skulle öka, samtidigt som stresssymptom var den vanligaste orsaken till att bli försenad i sina studier. Drygt 4 av 10 menade att förutsättningarna att jobba vid sidan av studierna skulle försämrats. Samtidigt menade bara var tionde student att de i och med reformen skulle slutföra sina studier på kortare tid (Sarauw & Madsen, 2016, ss. 12, 18). Rapportförfattarna menade att områden som en reform med syfte att minska förseningar i studieförloppet i stället borde ta sikte på är att motverka stress och sjukdom, samt vissa studenters val att frivilligt skjuta upp prov eller att i perioder prioritera avlönat arbete framför studier (Sarauw & Madsen, 2016, s. 22).

I debatten har vissa uppmärksammat de markant ökade stressnivåerna bland studerande som påvisats mellan 2013 och 2017, det vill säga just i samband med *Fremdriftsreformen*. (Sundhedsstyrelsen & Statens Institut for Folkesundhed, 2021). Samtidigt visade siffror från organisationen för danska universitet att sju av åtta universitet märkte en markant ökning i avhopp mellan 2014 och 2017 – de första åren med

Fremdriftsreformen (Balslev, 2018). I den övergripande statistiken från DST syns dock ingen tydlig trend för avhopp inom första året mellan 2014 och 2018 på de olika formerna av högre utbildning. Förändringarna under perioden är mycket små. Avhoppet ökade något på yrkesakademiutbildningar och mellanlånga högre utbildningar, men minskade något på bachelorutbildningar, korta högre utbildningar och långa högre utbildningar (DST, 2020d). Däremot har andelen som direkt efter gymnasiet påbörjat en högre utbildning minskat mycket kraftigt med start 2014 fram till 2019, efter att dessförinnan ha ökat flera år i rad (DST, 2020a). Det har med andra ord blivit vanligare att ta sabbatsår. Att ta sabbatsår efter behörighetsgivande examen har i undersökningar visat sig minska risken för avhopp. Ett års avbrott i studierna minskar risken för avhopp därefter med 5–15 procent. Två respektive tre eller fler års avbrott minskar avhoppsriskerna ytterligare (Uddannelses- og Forskningsministeriet, 2018c, ss. 155–156). I den mån *Fremdriftsreformen* fått studenter att senarelägga starten på sin utbildning har reformen sannolikt haft en önskvärd effekt på avhoppsfrekvensen, men på ett sätt som möjligen går emot önskan om att få ut studenter på arbetsmarknaden tidigare.

Andelen som blev klara med sin utbildning inom nominell studietid plus tre månader hade stigit i uppföljningen av målet. Från 68 procent 2016 hade andelen 2017 nått 74 procent av målets 90 procent (Uddannelses- og Forskningsministeriet, 2018c, ss. 20, 236).

Gymnasiereformen har ännu inte gett önskade effekter

2017 års gymnasiereform skulle göra systemet mer överskådligt och tydliggöra kopplingarna mellan gymnasiala program och de högskoleutbildningar de förbereder för. EVA konstaterade att 37 procent av förstaårseleverna 2019 i en enkätundersökning menade att de hade dålig koll på vilka högre utbildningar som deras gymnasieinriktning skulle ge behörighet till. Det var lika många som året innan reformen (EVA, 2020a, s. 3). Eftersom reformen genomfördes 2017 är det ännu för tidigt att undersöka hur övergångsfrekvensen till högre utbildning har förändrats.

Ramboll och EVA rekommenderade i sin löpande utvärdering att elever som påbörjar det tvååriga och mer praktiskt orienterade HF-programmet behöver informeras bättre om vilka högre utbildningar programmet ger behörighet till, eftersom elever på många skolor inte hade fått korrekt information (Ramboll & EVA, 2019, s. 14). Rapporten pekade också på att utbyggnaden av HF-programmet, för den som vill kunna läsa en lång högre utbildning efteråt, inte var en reell möjlighet på många skolor på grund av ekonomiska och schemamässiga svårigheter (Ramboll & EVA, 2019, ss. 10, 48).

Jämförbar övergångsfrekvens till högre utbildning bland SPS-mottagare

En utvärdering av SPS (specialpædagogisk støtte) på gymnasie- och yrkesprogram företogs av EVA och publicerades 2019. Bland annat undersökte man betyg, och såg att SPS-mottagare på en övergripande nivå hade lägre betyg än övriga. Vid kontroll för relevanta bakgrundsfaktorer och grundskolebetyg såg man dock att SPS-mottagare som fick stöd för dyslexi faktiskt hade något bättre betyg än övriga. De som fick stöd för psykiska funktionsnedsättningar fick något bättre betyg än övriga på HF-programmet, men något sämre betyg än andra på treåriga gymnasieutbildningar (EVA, 2019a, s. 43).

Man undersökte även övergångsfrekvensen till högre utbildning, och konstaterade att SPS-mottagarna gick vidare till högre utbildning i lika hög grad som andra, vid kontroll för relevanta bakgrundsfaktorer (EVA, 2019a, s. 47). Andelen som hoppade av gymnasiet var lika liten eller mindre bland dem som fick SPS, som bland övriga (EVA, 2019a, s. 34). Utvärderingen konstaterade vidare att personer med utländsk bakgrund var underrepresenterade bland SPS-mottagare, vilket tyder på fler ouppdagade stödbehov i den gruppen. 7 procent av dem med dansk bakgrund fick SPS, medan det bara var 3–4 procent bland personer med utländsk bakgrund (både västlig respektive icke-västlig). Samtidigt hade SPS-mottagare jämfört med andra oftare föräldrar med låg utbildning och inkomst. Medan det var 10 procent av dem vars föräldrar högst hade grundskoleutbildning som fick SPS, var andelen bara 4–5 procent bland dem vars föräldrar hade en mellanlång eller lång högre utbildning. När det gällde inkomst utgjorde andelen SPS-mottagare 8 procent av personerna i den nedersta inkomstkvarteren, och 5 procent i den övre (EVA, 2019a, ss. 17–18).

Projektet *Piger i praktik som problemknuser* borde haft tydligare syfte och målgrupp

Pilotprojektet *Piger i praktik som problemknuser – piger i naturvidenskab og tekniske fag*, där flickor i årskurs 8 blev introducerade till naturvetenskapliga och tekniska ämnen, utvärderades 2011. Projektet utgjordes av en mäsasamt praktik, och sågs överlag som lyckat utifrån att ha ökat intresset för ämnena bland deltagarna. Utvärderaren efterfrågade ändå ett tydligare fokus. Handlade projektet om att öka rekryteringen till just tekniska och naturvetenskapliga ämnen och därigenom säkra en mer kvalificerad arbetsstyrka kunde projektet rikta sig snävare mot exempelvis ingenjörsyrket. Var målet å andra sidan att motverka könsojämlika val menade utvärderaren att projektet borde innefatta även pojkar, liksom en bredare uppsättning av ämnen där även män är underrepresenterade (COWI, 2011, ss. 2–3).

Kampanjdagen *Girls' Day in Science* hade positiv självskattad effekt på kort sikt

En enkätundersökning gällande kampanjdagen *Girls' Day in Science*, med en svarsfrekvens på 40 procent bland deltagande elever, visade att 46 procent av dem uppgav att de fått mer lust att arbeta med teknik och naturvetenskap i framtiden. 83 procent uppgav att de fått ny kunskap om jobbmöjligheter (Naturvidenskabernes Hus, 2019). Hur länge sådana effekter kvarstår och vad effekterna varit i termer av faktiska utbildningsval bland deltagarna tycks inte ha undersökts.

Mycket hög övergångsfrekvens från autism-klasser till högre utbildning

I sin utvärdering av försöksprojektet med klasser för personer med autismspektrumtillstånd konstaterade EVA att deltagarna i mycket hög grad gått vidare till högre utbildning (80 procent), ofta inom naturvetenskap. Det var ännu för tidigt att säga något om hur det går för dem i sina studier, men den återkoppling som gjorts antydde att studenterna trivdes bättre i små studiemiljöer. EVA konstaterade utan vidare kommentar att nästan bara pojkar gick i klasserna (EVA, 2012, ss. 5–6, 16, 37), och gjorde ingen genomlysning utifrån exempelvis socioekonomisk bakgrund.

Diskussion

Övergripande skillnader och likheter mellan de tre skandinaviska länderna

Det finns flera relevanta skillnader mellan de skandinaviska länderna när det gäller hur frågan om breddad rekrytering diskuterats och vad som gjorts för att minska olika former av snedrekrytering.

Vårt intryck är att frågan om kvinnors, mäns och etniska gruppers ojämna fördelning mellan olika utbildningar fått mer utrymme i Norge än i Danmark och Sverige. Frågan har stått i fokus för flera utredningar under hela den undersökta perioden, och flera förslag har lagts fram i syfte att motverka mönstren. Den bristfälliga representationen av ettdera könet och vissa etniska grupper har särskilt problematiserats inom en rad yrken där representativitet har ansetts vara av särskilt stor vikt. Regeringsinitiativen har dock varit ganska få. Utredningsförslagen om förändringar av studiemedels- och antagningssystemet har inte genomförts. Däremot har regeringen, främst via NSR, gett finansiella medel till många olika projekt, exempelvis i syfte att öka rekryteringen av män och personer med utländsk bakgrund till lärarutbildningen eller av kvinnor till STEM-utbildningar. Flera av projekten har bedrivits långsiktigt, men gedigna utvärderingar av effekterna.

Det norska antagningssystemet är inte främmande för diverse tilläggsopäng, och har detta för bland annat ålder och tidigare studier. Användningen av Norges mer handgripliga breddningsinstrument – könsopäng – har under perioden utökats till att ges även till män och vid ett större antal olika utbildningar, men dess legalitet har nyligen ifrågasatts. Samtidigt finns det uttryckliga kvotsystem för att säkerställa nordnorsk och samisk representation på vissa utbildningar. Den enda motsvarigheten till det i de andra skandinaviska länderna tycks vara den grönländska särordningen i Danmark. Den fungerar i praktiken som en portabel ad-hoc-kvot och kan bara utnyttjas en gång i livet för att komma på en högre utbildning som man annars har ett otillräckligt betygssnitt för att få en plats på.

I Danmark har till skillnad från i Norge mycket få formella utredningar uttryckligen berört breddningsfrågor. Oftare har departement och myndigheter, eller forskningsinstitut och konsultfirmor å deras vägnar, undersökt olika aspekter av könsbundna utbildningsval eller social mobilitet i den högre utbildningen, som är det begrepp som ofta används i Danmark för att benämna den socioekonomiska snedrekryteringen. Med undantag för 2014–2015, när frågan om social mobilitet i den högre utbildningen fick ett tillfälligt uppsving (men med få konkreta förändringar som följd), har danska regeringars fokus i huvudsak handlat om att öka effektiviteten i studierna samt under periodens senare del även att öka flexibiliteten. Danska regeringar verkar i dessa frågor inte ha dragit sig för att direkt styra och sätta press på lärosätena, och har i flera fall först infört åtgärder och sedan dragit tillbaka dem efter bara några år. Hur som helst har frågorna om effektivitet och flexibilitet bara på ett indirekt sätt haft relevans för breddningspolitiken. I 2020 års diskussion om ett helt nytt antagningssystem kom dock frågan om social mobilitet åter upp på dagordningen, men det är för tidigt att säga vad det kan komma att mynna ut i. En intressant aspekt är att betygssurvalets effekter i form av betygshets och en koncentration av högpresterande sökande på ett fåtal utbildningar i hög grad problematiserats i Danmark, till skillnad från i Norge och Sverige. Liksom övriga dominanta frågor i den danska diskussionen har det dock bara indirekt relevans för den breddade rekryteringen.

En annan framträdande skillnad mellan länderna är att vissa system som är lokala eller regionala i Sverige och Norge har en mer centraliserad och samordnad karaktär i Danmark. Exempelvis finns en myndighet under Børne- og Undervisningsministeriet som ger ett sammanhållet stöd och anpassning för personer med funktionsnedsättningar hela vägen genom skolsystemet och vidare till den högre utbildningen, inklusive vid utlandsstudier. Det finns även en nationell studievägledningsinstitution som sorterar under Uddannelses- og Forskningsministeriet för att säkerställa likvärdig och behovsstyrd tillgång till vägledning på landets alla skolor. Fördelen med storskaliga och centraliserade insatser blir bland annat tydliga utifrån den pågående effektstudien av en vägledningsinsats i regi av den nationella studievägledningen, där elever på 96 skolor ingår. Det är betydligt svårare att studera och dra slutsatser utifrån insatser vid enskilda skolor eller lärosäten. Ytterligare en aspekt som skiljer Danmark från Sverige och i viss mån

även Norge, är att man i Danmark verkar dra sig mindre från att peka ut skillnader, kategorisera och gruppera. Den högre utbildningen är formellt kategoriserad på ett sätt där hierarkiska förhållanden mellan olika utbildningar i högre grad avspeglas, man talar oftare om skillnader i invandrargrupper i relation till specifika ursprungsområden eller länder, och det finns särskilda gymnasieklasser för personer med autismspektrumtillstånd, för att nämna några exempel.

En särskiljande aspekt hos Sverige är att det är det enda av länderna som har lagstiftat om breddad rekrytering. Lagstiftningen riktar sig samtidigt bara till lärosätena, trots att snedrekryteringen i hög grad grundläggs tidigare i utbildningssystemet, samtidigt som exempelvis antagningssystemet till stor del ligger utanför lärosätenas inflytande. Försöket att även lagstifta om breddat deltagande, som i högre grad ligger inom lärosätenas inflytande, mötte motstånd och drogs tillbaka. Regeringen har å sin sida fokuserat en hel del på att öppna eller underlätta alternativa vägar till behörighet och antagning. Sedan länge har Sverige högskoleprovet, men de senaste åren har kompletteringsmöjligheterna för gymnasiekurser samt förutsättningarna att anordna basår förbättrats, och det pågår dessutom ett arbete med att ta fram ett nationellt behörighetsprov. Även arbetet med validering har understötts av en nationell delegation. Många av dessa insatser har uttryckligen motiverats utifrån bland annat ett breddningsperspektiv. Sverige verkar samtidigt ha mindre av nationella insatser och projekt, som den nationella läxhjälpen *ENT3R* i Norge eller nationella förebildskampanjer.

Det finns också många gemensamma drag i de skandinaviska länderna. I alla tre länderna har arbetet med att anpassa sig till FN-konventionen om rättigheter för personer med funktionsnedsättning lett till ett ökat fokus på frågan, och även vissa lag- och regeländringar som stärkt kraven på anpassning och universell utformning. På olika sätt betonas i alla länderna även skolans och studievägledningens roll i att motverka begränsande kulturella föreställningar kopplade till utbildnings- och yrkesval. Vad som blivit svaret har dock varierat något. Medan Danmark har centraliserat studievägledningen nationellt har Norge skapat ett eget skolämne för den. I Sverige har vägledningen utretts och kritiserats, men ingen proposition har lagts fram.

I arbetet med rapporten har det blivit tydligt att en strategi de olika länderna tycks ha gemensamt är att de delegerat mycket av ansvaret för att bredda rekryteringen till lärosätena och andra intressenter. Väldigt många initiativ och åtgärder ligger på enskilda lärosätena eller sker i regi av intresseorganisationer eller arbetsmarknadens parter. Nationella myndigheter bidrar dock ofta med stöd till sådana projekt. Kanske är utgångspunkten för tillvägagångssättet att man på mer lokal nivå eller sektorsnivå vet bättre vilka insatser som har en chans att fungera, men det kan även vara ett sätt att undvika att behöva ta ansvar för eventuella misslyckanden. De nationella insatser som genomförts har bland annat handlat om att modifiera antagningssystemen, samt att skapa fler vägar till högre utbildning. Dessutom har informationskampanjer, läxhjälps- och förebildsprogram samt studievägledningsförstärkningar genomförts.

Den tydligaste framgången för breddningsarbetet i de skandinaviska länderna är utvecklingen för gruppen med utländsk bakgrund, där utvecklingen med undantag för utlandsfödda i Sverige gått i stadigt positiv riktning under perioden. Särskilt de med utländsk bakgrund som fötts i de skandinaviska länderna har avancerat i utbildningssystemet. Skillnaderna mellan utlandsfödda och inrikes födda med utländsk bakgrund ser ut att genomgående ha varit större i Norge än i de andra länderna, men det är möjligt att skillnaden i någon mån beror på Norges avvikande statistiska kohortmått. Samtidigt har skillnaderna mellan grupperna ökat i både Danmark och Sverige, i det senare fallet dramatiskt. Nedgången i andelen bland utlandsfödda som påbörjat en högre utbildning senast vid 25 års ålder i Sverige har dock skett från jämförelsevis höga initiala nivåer. Faktum är att utlandsfödda i Sverige under det första decenniet av 2000-talet påbörjade en utbildning i princip lika ofta som inrikes födda med två utlandsfödda föräldrar. På så sätt har Sverige på senare år närmat sig Norge och Danmark i att uppvisa en tydlig skillnad mellan vad som kan benämnas första respektive andra generationens invandrare.

Ett annat framsteg gäller personer med funktionsnedsättningar. I Sverige och Danmark har antalet studenter som får stöd för funktionsnedsättning ökat mycket kraftig. Det framgår dock inte om det främst beror på en ökad medvetenhet om de stödåtgärder som finns, eller om det visar på en ökad rekrytering av dessa studenter till den högre utbildningen. I Norge som tagit fram mer detaljerad statistik syns en viss positiv utveckling av andelen med funktionsnedsättningar i åldern 18–29 år som tagit en kort högre utbildning (dvs. högst fyraårig).

Överlag ser det annars ut som om den övergripande effekten av de olika breddningsinsatserna varit begränsad. Även om en försvagning av den socioekonomiska snedrekryteringen skett i samband med systemexpansionerna efter 2008 i Norge och Danmark, är mönstren utifrån både kön och socioekonomisk bakgrund fortfarande mycket starka. Bristen på genomtänkta implementeringar av insatserna, som

gör det möjligt att studera och utvärdera dess påverkan, gör dessutom att det blir svårt att identifiera lyckade projekt eller lokala insatser som kan införas bredare och därigenom få genomslag i den nationella statistiken. Fältet blir också svåröverskådligt och fragmenterat med en mängd olika finansiärer och lokala initiativ som varierar från år till år, något som inte främjar effektiv kunskapsöverföring.

Hårdare konkurrens om utbildningsplatserna i Sverige

Storleken på den högre utbildningen, i form av hur stor del av en ålderskohort som läser en högre utbildning, har betydelse för att förstå förutsättningarna för en breddad rekrytering. Ju högre andel av befolkningen som läser en högre utbildning, desto svårare blir det att ytterligare öka rekryteringen. Samtidigt förutsätter en expansion från redan mycket höga nivåer troligtvis en ökad rekrytering framför allt inom underrepresenterade grupper. Sämre meriterade grupper kan också gynnas om söktrycket blir lägre, exempelvis vid en snabb expansion av systemet.

Enligt OECD:s jämförande siffror är den högre utbildningen betydligt mer selektiv i vissa nordiska länder än andra. Omkring en till hälften så stor andel av dem som söker till grundutbildningen antas i Sverige jämfört med i Norge och Danmark. Det är alltså betydligt vanligare att bli nekad en plats i svensk högre utbildning. Denna selektivitet kommer också till uttryck i hur många som trots att de får en plats väljer att inte påbörja studierna. Denna andel är flerfald större i Norge och Danmark än i Sverige. Det är rimligen mer attraktivt att få en plats om det råder brist på dem, vilket gör att färre tackar nej i Sverige. En hög konkurrens om platserna gör det samtidigt svårare för sämre meriterade grupper att komma in på den önskade utbildningen.

En bidragande orsak till den lägre selektiviteten i Danmark och Norge kan vara den expansion av systemen som skett, inte minst sedan finanskrisen 2008. En sådan expansion kan ha lättat på söktrycket. I Sverige har ingen sådan expansion av systemet skett under perioden.

Danmarks andel av den yngre befolkningen som läser en högre utbildning är högre än Sveriges. År 2019 hade 56 procent av de danska 25-åringarna påbörjat en högre utbildning, jämfört med 46 procent av de svenska. Ytterligare expansion skulle alltså i Danmark troligtvis i högre grad än i Sverige förutsätta en ökad rekrytering i underrepresenterade grupper. Jämförelsen är samtidigt inte helt rättvisande. Sverige har en betydligt högre andel studenter i åldersspannet 26–34 år än både Danmark och Norge, vilket medför att det inte är en rättvis jämförelse när det gäller utbildningsnivån i länderna i stort. Dessutom kan det vara svårt att direkt jämföra nivåer mellan länder, eftersom definitionen av högre utbildning kan skilja sig åt i viss mån. Exempelvis är de korta högre utbildningarna (yrkesakademiutbildningarna) i Danmark svåra att jämföra med högskoleutbildningar i Sverige och Norge, eftersom de ofta snarare motsvarar yrkeshögskoleutbildningar som i Sverige och Norge inte räknas som högre utbildning. Tyvärr redovisar Norge sina kohortsiffror på ett sätt som försvårar direkta jämförelser med både Danmark och Sverige.

Allmän expansion kan bredda rekryteringen men också förstärka utbildningshierarkier

Länderna i studien har enligt de nationella rapporterna om genomförandet av Bolognaprocessens beslut nästan uteslutande arbetat för att expandera högre utbildning i allmänhet, och därigenom öka andelen från underrepresenterade grupper, snarare än att sätta specifika, kvantitativa mål för enskilda grupper. Frågan är om det är en effektiv strategi. En risk är också att ojämlikheter och segregering då uppstår mellan olika utbildningar i stället, eller mellan olika lärosäten.

Utifrån vår statistik kan vi direkt jämföra nivåerna i Danmark och Sverige. Vi ser då att andelen 25-åringar vars föräldrar högst hade grundskoleutbildning som påbörjat en högre utbildning var jämförbar i de båda länderna 2008 (21 procent i Sverige och 22 i Danmark), men att nivån 2019 hade nått mycket högre i Danmark (31 procent) än i Sverige (24 procent). Medan andelen av 25-åringarna med gymnasieutbildade föräldrar som påbörjat en utbildning sjönk under motsvarande period i Sverige, ökade den betydligt i Danmark för både yrkes- och gymnasieutbildade.

Även om Norges siffror inte är direkt jämförbara kan vi ändå konstatera en markant ökning av studerande både bland barn till grundskoleutbildade och gymnasieutbildade. Med tanke på att Sverige är det

enda av de tre länderna som inte har expanderat systemet under perioden tyder det på att systemexpansion har en klar potential att bredda rekryteringen. Det följer mättnadslogiken, där en ökad rekrytering till den högre utbildningen svårigen kan ske i de mest högutbildade grupperna, eftersom nästan alla barn i de grupperna redan påbörjar en högre utbildning. Expansionen kommer därför ske främst inom mellanskiktet eller lägre socioekonomiska grupper, där potentialen för ytterligare rekrytering är betydligt större. Rimligtvis fungerar strategin bäst när ojämlikheterna är mycket påtagliga.

Samtidigt visar situationen i Danmark på en uppenbar risk att en generell expansion leder till en ökad inre skiktning mellan institutioner, ämnen och utbildningar (jfr Isopahkala-Bouret, o.a., 2018, ss. 145–146). I relation till en potentiell inre skiktning av högskolan uppstår flera frågor om vad målet med breddad rekrytering egentligen är. Ska rekryteringen breddas till högskolestudier nationellt eller till alla enskilda högskolor, institutioner, program och kurser? Ska alla utbildningar betraktas som jämlika så att en grupps överrepresentation i den ena utbildningen kan vägas upp av en underrepresentation i den andra? Ska det ses som önskvärt eller som icke-önskvärt med institutioner som i oproportionerligt hög grad attraherar underrepresenterade grupper? Är det viktiga att underrepresenterade grupper får en högre utbildning – vilken som helst – eller att de får *samma typ* av högre utbildning som överrepresenterade grupper?

Dessa frågor är kopplade till den större frågan om vad en högre utbildning egentligen handlar om, vari dess värde ligger. Även om utbildningen, trots svagare forskningsanknytning och mindre resurser, skulle vara minst lika bra på högskolor eller yngre universitet som på äldre universitet eller huvudstadens fackinstitutioner kanske värdet av en högre utbildning ligger i mycket mer än själva utbildningen. De kontakter som knyts med medstudenter och deras kontaktnät, undervisande personal och via kårer, nationer och andra studentorganisationer är rimligtvis av stor betydelse för en students utveckling och framtida möjligheter, åtminstone inom vissa fält. En ojämn rekrytering till olika typer av lärosäten och utbildningar utifrån exempelvis kön, klass, utländsk bakgrund eller geografiskt ursprung i Sverige skulle på den grunden kunna problematiseras i betydligt högre grad än i dag.

En expansion innebär dessutom i regel en inflation av värdet på utbildningen (Isopahkala-Bouret, o.a., 2018, ss. 145–146). De studenter från förfördelade grupper som tack vare en expansion av systemet erbjuds eller lockas till en plats i den högre utbildningen får alltså en jämförelsevis mindre utmärkande utbildning än de mer privilegierade grupperna fick innan expansionen. En sådan inflation kan i sin tur driva på en utveckling där privilegierade grupper söker sig allt högre upp i utbildningssystemet på ett sätt som inte nödvändigtvis finner sin motsvarighet i verkliga behov på arbetsmarknaden. Utifrån den dominerande utbildningspolitiska diskursen grundad i samhällsekonomiska överväganden behöver man då väga produktivitetssökningen mot förlusten av potentiellt produktiva år på arbetsmarknaden, som blir resultatet av en ännu högre utbildad befolkning. Samtidigt kan expansionsstrategin göra vinsterna av den breddade rekryteringen för de berörda underrepresenterade grupperna högst kortlivade. De nya kandidat-examinerade från underrepresenterade grupper riskerar att genast blir omsprungna på arbetsmarknaden av mer privilegierade grupper som då höjt sin ambitionsnivå till att sikta på en master- eller doktorsexamen.

Tidig specialisering kan bidra till social selektivitet

Den danska gymnasireformen från 2016 med färre studieinriktningar och tydligare koppling till de områden som respektive program förbereder för är något dubbeltydigt. Å ena sidan kan ett mer överskådligt system underlätta för studenter med mindre kunskap om utbildningssystemet. Om utbildningen dessutom minskar behovet att komplettera med ytterligare gymnasiekurser för att uppnå behörighet för den önskade utbildningen, underlättar det ytterligare för en okomplicerad övergång. Å andra sidan kan det vara problematiskt med en tidigare och tydligare specialisering och studieinriktning med det uttalade syftet att förbereda för den som vill läsa på högskolan. För personer från studieovana hem är det rimligt att tro att högskolestudier framstår som betydligt mindre självklara vid valet av studier efter grundskolan, och en tidigare specialisering gör det svårare att vid en senare punkt ändra sitt val.

I Sverige har diskussionen om gymnasiet och dess inriktningar främst handlat om ifall man ska återinföra högskolebehörighet som utgångspunkt även på yrkesprogrammen i gymnasiet. När högskolebehörigheten gjordes om till en valbar utökning av yrkesprogrammen sökte sig ungdomar i ökad utsträckning till högskoleförberedande program. Behov av komplettering i efterhand kan vara den typ av barriär som skapar hinder för personer från studieovana hem att söka sig till en högre utbildning. För

den gruppen kan det därför vara gynnsamt att hålla dörrarna så öppna som möjligt så länge som möjligt, och därigenom möjliggöra för sent påkomna högskolestudier. Den ökade tillströmningen till högskoleförberedande program tyder på att många själva vill hålla dörrarna öppna längre.

Frågan om tidiga val berörs även av frågan om särskilda behörighetskrav för vissa utbildningar. Norska NIFU pekar på att krav på särskild behörighet kan fungera exkluderande, i och med att det kan vara svårt att som 16-åring veta vilka kurser man behöver ta för att komma in på en utbildning som man en dag kommer att vilja söka till (Hovdhaugen, Sandsør, Rønsen, & Carlsten, 2020, s. 137). Man behöver göra en avvägning mellan att ställa krav som är i linje med vad som krävs för att klara utbildningen, och att samtidigt inte ställa orimliga krav på tidiga val som senare kan skapa hinder för att bli antagen.

Studie- och yrkesvägledningen kan bli mer riktad och uppsökande

Brister i studie- och yrkesvägledningen har tidigare uppmärksammats i Sverige, och frågan har även utretts. Inte minst har vägledningens kompensatoriska uppdrag betonats. Vissa ungdomar har god kännedom om utbildningssystemet, vet vad de strävar efter och vad som krävs för att ta sig dit. Ofta har deras föräldrar själva en längre utbildning och kännedom om systemet. Andra ungdomar har väldigt lite kunskap, och saknar föräldrar som kan stödja dem i deras val. För de senare har studievägledningen större potential att öppna för nya möjligheter.

En svårighet kan vara när vägledningen i hög grad bygger på en princip om tillgänglighet. Vi kan förvänta oss en viss självselektion i vilka som väljer att delta på mässor eller aktivt söker upp skolans vägledning för att be om råd. Att nå personer som inte alls tänkt tanken på att gå en högre utbildning, med bristande kunskap om vilka utbildningar som finns och vilka krav som ställs, skulle kunna fordra mer aktivt uppsökande verksamhet. En sådan möjlighet är att öka utrymmet som ges till vägledning i skolschemat. En svårighet med det är att många unga redan vet vad de vill och är väl införstådda med systemet. Att som *Utredningen om en utvecklad studie- och yrkesvägledning* (SOU 2019:4) argumentera för att göra det föreslagna vägledningsämnet frivilligt i gymnasiet i och för sig komma åt den svårigheten, men samtidigt dras med självselektionsproblematiken. Ett alternativt skulle kunna vara att bedöma ungdomarnas kunskaper, och utifrån det avgöra vilka som har behov av extra vägledning.

För- och nackdelar med att påbörja en högre utbildning i högre ålder

En aspekt som kan ha betydelse för genomströmningen på olika högre utbildningar är det så kallade sabbatsåret. Danska studier har visat att risken för felval och avhopp minskar om man tar något eller ett par år på sig efter gymnasiet innan man påbörjar en högre utbildning. Det ger tid till eftertanke och meritering. Samtidigt är det ett privilegium som inte alla upplever sig ha möjlighet till.

Exempelvis går många unga med utländsk bakgrund direkt vidare till högre utbildning efter gymnasiet. Ändå hinns de åtminstone i Danmark i hög grad ikapp av studenter utan utländsk bakgrund, eftersom de i lägre grad byter inriktning eller avbryter sina studier när de väl påbörjat dem. Det danska exemplet visar därför att det kan vara riskfyllt med ett fokus på att tidigarelägga övergången till högre utbildning, och att vissa grupper i stället snarare skulle gynnas av att i högre grad uppmuntras att ta sabbatsår efter gymnasiet. Å andra sidan fann NIFU i Norge ett visst negativt samband mellan ålder och studieframgångar, och det blir vanligare med avhopp i takt med högre ålder. Sambandet ser ut att kunna vara icke-linjärt, där det optimala för studieframgångarna är att påbörja högre studier tidigt, men kanske inte genast efter gymnasiet (jfr Smith, Reimer, & Kjeldsen, 2020).

Studier har vidare visat att det är vanligare bland äldre studenter att gå emot sociala föreställningar och välja utbildningar där deras eget kön är i minoritet. Att arbeta mot ett något senare högskoleinträde och att rikta rekryteringsinsatser mot personer i betydligt högre åldrar kan alltså vara en del i att motverka könsbundna utbildningsval. En IFAU-studie (Björklund, Fredriksson, Gustafsson, & Öckert, 2010, s. 317) fann även att antagning baserat på erfarenhet eller ålder attraherar fler barn till lågutbildade.

Utifrån resonemangen ovan är det intressant att notera att Danmark med hjälp av incitamentsordningar länge försökt få studenter att påbörja studier tidigare, samtidigt som Norges ålderspoäng gör att studenter i vissa fall behöver vänta i flera år innan de kan bli antagna. Trots det är de danska studenterna alltså något äldre än de norska, och allra äldst är de svenska.

Andra antagningssystem har potential att öka breddning och minska betygshets

Det vore intressant om de nu något gamla danska resultaten i Hutter och Brown (2011) står sig än i dag och gäller även i Sverige. De fann att manliga sökanden i högre grad misslyckades med att komma in på kvinnodominerade utbildningar, och vice versa, vilket pekar mot att en lösning som könspoäng kan bidra till en ökad könsbalans på dessa utbildningar.

Norge har haft goda erfarenheter av systemet med könspoäng. NIFU ställde till och med frågan om inte extrapoäng borde användas för fler grupper än bara det underrepresenterade könet, eftersom könspoäng framstod som effektiva i deras granskning av systemet.

En invändning som ofta reses mot avsteg från betyg som urvalsinstrument är att alternativa urvalskriterier är sämre än betyg på att förutsäga hur framgångsrika studenterna kommer vara i sina studier. Betyg är jämförelsevis en väldigt god indikator för att förutspå framtida studieframgångar (Hovdhaugen, Sandsør, Rønsen, & Carlsten, 2020, ss. 133–134). Marginella avsteg kan ändå tänkas vara motiverade, särskilt på utbildningar med höga antagningspoäng. Lösningar som könspoäng ser därför ut att vara bäst lämpade för utbildningar med höga antagningspoäng, där en marginell sänkning av de antagnas betyg skulle kunna tolereras. Det är åtminstone så Norge har valt att använda dem.

För Sveriges del är en svårighet att utbildningar med höga antagningspoäng i många fall är utbildningar där behovet av just könsutjämning är bland de mindre (exempelvis läkarutbildning eller juristutbildning). De största könsojämlikheterna finns i stället ofta på program med relativt låga antagningspoäng (Börjesson, 2016, ss. 423–428; liknande tendenser finns i Danmark, se Askvik, 2019, s. 83). Det finns därför vissa begränsningar av hur stor roll eventuella könspoäng skulle kunna spela i Sverige.

Ett sådant negativt samband mellan antagningspoäng och snedrekrytering, som för kön, finns dock inte nödvändigtvis för andra former av snedrekrytering. Utifrån socioekonomisk bakgrund är sambandet i stället det motsatta, där utbildningar med högst antagningspoäng också har de lägsta andelarna från studieovana och mindre ekonomiskt starka hem (Börjesson, 2016, ss. 423–428). Ett system likt det med könspoäng skulle alltså, i linje med NIFU:s resonemang, ha potential att minska snedrekryteringen av andra grupper än bara det underrepresenterade könet.

Å andra sidan menade *Universitets- og høyskolelovutvalget* (NOU 2020:3) att systemet med könspoäng står i strid med EU:s likabehandlingsprinciper och därför bör avskaffas. Om inte könspoäng (snarare än exempelvis skarpere former av särbehandling som kvoter) skulle godtas ens på utbildningar med en könsfördelning på 80/20 eller ännu skevare, kan man fråga sig vilket utrymme det skulle finnas för positiv särbehandling av underrepresenterade grupper. I arbetet mot Bologna-målet om representativitet i hela den högre utbildningen, återstår det då bara att gå den långa vägen och i mycket tidig ålder försöka att utbildningsmässigt kompensera för extremt ojämlika hemförhållanden, samt i ännu högre grad arbeta för att motverka köns- eller kulturbundna utbildnings- och yrkespreferenser?

En annan möjlig väg skulle kunna vara ekonomiska incitament, som förslaget från *Likestillingsutvalget* (NOU 2012:15) om jämlikhetsstipendier som skulle täcka en del av lånen för studenter som väljer utbildningar där deras kön eller ursprung är kraftigt underrepresenterat. Till skillnad från könspoäng hindrar stipendier inte någon från att komma in på en viss utbildning, och är alltså rimligtvis att betrakta som mindre ingripande. Att minska eller ta bort lån skulle också kunna möta motvilligheten att skuldsätta sig inom vissa delar av befolkningen, och samtidigt minska risken att studenter arbetar så mycket vid sidan av studierna att det får negativ effekt för studieresultaten.

Ytterligare en möjlighet är att införa lotteribaserade system, som tidigare har använts i Nederländerna i medicin, över en viss betygsgräns. NIFU ställer frågan om ett sådant system skulle upplevas som lika rättvist som ett baserat på exempelvis betygsrankning (Hovdhaugen, Sandsør, Rønsen, & Carlsten, 2020, ss. 136–137). Studenterna själva ser betyg som ett bra urvalsinstrument, åtminstone vid de mest attraktiva studieprogrammen (Hovdhaugen, Sandsør, Rønsen, & Carlsten, 2020, ss. 133–134). Utan att särbehandla någon viss grupp skulle lottning ha potential att utjämna snedrekryteringen som uppstår om vissa grupper har marginellt högre betyg, trots att det finns många väl kvalificerade sökande bland underrepresenterade grupper. Dessutom skulle lottning i någon mån kompensera för att det finns ett mått av godtycklig variation i betygssättningen som inte avspeglar faktiskt kompetens och som i dag på marginalen kan avgöra vem som blir antagen och inte.

Den danska diskussionen uppmärksammar också problemet med att personer med mycket höga betyg samlas på en handfull prestigefulla utbildningar av anledningar som inte nödvändigtvis har att göra med utbildningens krav eller de sökandes styrkor och intressen. Att samla de akademiskt starkaste på så få

områden kan också ses som problematiskt, i den mån det utarmar andra minst lika viktiga områden. Exempelvis har man i Danmark försökt lösa problemet med att så få av dem med höga betyg söker till lärarutbildningen. Antagningssystemet som baseras på betygssnitt har pekats ut som en starkt bidragande orsak till problemen. Dels leder det till ovanstående snedfördelning av olika akademiskt starka sökanden, men det bidrar även till strategiska val på gymnasiet, där svårare ämnen väljs bort av rädsla för att få ett lägre betygssnitt.

Lotteribaserade system kombinerade med antagningströsklar (dvs. behörighetskrav, exempelvis ett medelhögt betygssnitt) är en typ av system som skulle kunna minska den självförstärkande effekten av att attraktiva utbildningar blir mer attraktiva eftersom de har höga antagningspoäng, vilket i sin tur är ett resultat av att de är attraktiva. Utifrån den danska diskussionen skulle man kunna säga att lotteribaserade system införda på bred front har potential att öka systemets *neutralitet* och leda till mer blandade studentgrupper på mycket fler utbildningar än i dag. Studievalen skulle i högre grad göras utifrån utbildningen och yrket snarare än utifrån antagningspoäng och den betydelse antagningspoängen har för vilka ens medstudenter är.

Å andra sidan skulle ett sådant lotteribaserat system kunna minska drivkrafterna för mycket ambitiösa studier på gymnasiet, men även stressen förknippad med det, i och med att betygets roll för antagningen skulle minska. En annan effekt skulle vara att systemet skulle bli något mindre förutsägbart för den enskilde som trots höga betyg inte kan räkna med en plats. Den effekten skulle dock modereras av att söktrycket sannolikt skulle jämnas ut mellan olika utbildningar och därmed minska konkurrensen om att komma in på de i nuläget mest attraktiva utbildningarna. Det råder trots allt redan i dag inte särskilt hög konkurrens om de allra flesta utbildningsplatserna. På enskilda utbildningar där ett lotteribaserat system skulle medföra studenter med sämre betyg än tidigare skulle sämre studieprestationer och fler avhopp kunna bli ett resultat.

Antagningssystemet som det danska *Kvalitetsudvalget* förordade, med individuell bedömning bland kvalificerade sökande i stället för lottning, skulle även det kunna minska betygskoncentrationen och betygshetsen, där enskilda decimaler avgör vem som kommer in. Risken är att den individuella bedömningen skulle dras med samma problem som danska kvot 2, dvs. att den sociala snedrekryteringen blir ännu starkare än vid antagning utifrån betygssnitt. Det är samtidigt möjligt att individuella bedömningsmetoder som minskar social snedrekrytering skulle kunna utvecklas, exempelvis utifrån modellen från Syddansk Universitet eller med inspiration hämtad från de svenska lärosäten som bedriver ett framgångsrikt breddningsarbete genom lokalt beslutade urvalsgrunder. Till skillnad från antagning via betygssnitt eller lottning skulle en sådan individuell bedömning vara mycket resurskrävande i antagningsskedet. Rätt utformat skulle dock systemet potentiellt sett kunna öka resurseffektiviteten i längden genom att minska avhoppsfrekvensen.

Varför kvot 2 i Danmark och lokalt beslutade urvalsgrunder i Sverige ser ut att rekrytera olika typer av studenter är en intressant fråga i sig. Kanske är det av betydelse att kvot 2 i Danmark används mycket bredare, medan lokalt urval i Sverige bara görs på ett fåtal utbildningar som aktivt valt att arbeta med metoden. Det går dock inte att utesluta att den sociala profilen bland sökande och antagna även påverkas av ytterligare aspekter, som generellt söktryck till utbildningen, utbildningens ämne eller längd, medvetenheten om den alternativa urvalsgruppen som möjlighet eller fristen för när ansökan behöver komma in. Sannolikt kan de specifika urvalsmetoderna också ha betydelse för vilken bakgrund de som antas har. En jämförande studie av kvot 2 och lokalt beslutade urvalsgrunder skulle ha potential att kasta ljus över vad skillnaderna beror på och leda till förbättrade antagningsmetoder.

Var är det viktigt med representativitet, och i relation till vad?

I Norge framhålls representativitet i relation till befolkningen som särskilt angeläget i ett antal mer eller mindre löst definierade yrkeskategorier, bland annat yrken inom skolan, vården, omsorgen och ordningsmakten. En svårighet är just att göra avgränsningen för vilka yrken där representativitet är viktigt. Är representativiteten viktig framför allt utifrån ett legitimitetsperspektiv, det vill säga hur kåren uppfattas utåt? Eller handlar det i stället mer om kvalitativa aspekter som vikten av att olika erfarenheter och perspektiv finns inom en yrkeskår? Kanske skiljer sig betoningen mellan olika yrkesgrupper.

Flera yrkesgrupper med tydliga utbildningsbaserade maktpositioner som intressant nog inte nämns är statliga tjänstemän och så kallade policyprofessionella som politiskt sakkunniga eller politiska sekreterare,

som utövar mycket makt inom lagstiftningen, den ekonomiska politiken och den statliga byråkratin. Utifrån dessa yrkesgrupper skulle representativitetsfrågan kunna ha relevans inom studier i exempelvis nationalekonomi, statsvetenskap och juridik. Man kan också tänka sig att vissa företagsekonomiska utbildningar eller HR-inriktade utbildningar skulle kunna komma på fråga utifrån vilka utbildningar som leder till maktpositioner och rekryteringsinflytande inom både offentlig och privat verksamhet.

En övergripande fråga är också om representativiteten ska stå i relation till befolkningen i stort eller bara till dem som är behöriga för högskolestudier? I det förstnämnda fallet behöver insatser nästan uteslutande riktas mot de tidigare skedena i utbildningsprocessen där de huvudsakliga skillnaderna grundas, så att det inte sedan uppstår någon snedvridningseffekt i övergången till gymnasiet och dess olika inriktningar som i sin tur får återverkningar för vilka som blir behöriga att söka en högskoleutbildning. I det senare fallet, där utgångspunkten är de som redan är högskolebehöriga i stället för befolkningen som helhet, blir det mer naturligt att framför allt rikta insatser mot den senare delen av utbildningen. Målet blir då att få alla som är behöriga för högskolestudier att söka och genomföra dem i lika hög grad. Bolognaprocessens mål handlar om att studentpopulationen bör återspegla hela befolkningens mångfald.

Män som underuppmärksammas grupp

Insatserna för att åstadkomma en jämnare könsfördelning är tillsynes inte alltid riktade mot de platser där de ser ut att behövas mest. Bland annat *#UngIDag-utvalget* (NOU 2019:19) påpekade att många insatser fortfarande är riktade mot kvinnor, trots att kvinnor i hög grad redan söker sig till traditionellt mansdominerade utbildningar. Insatser bör enligt utredningen i högre utsträckning rikta in sig på att få män att söka kvinnodominerade utbildningar, eftersom mycket mindre förändring har skett där under de senaste decennierna.

Ett hinder för rekryteringen av män till kvinnodominerade områden anses ofta vara de låga lönenivåerna inom många kvinnodominerade yrken. Kvinnor som väljer mansdominerade yrken möter i stället ofta en arbetsmarknad med högre löner. Det understryker hur arbetsmarknadspolitiken har bäring på arbetet med att bredda rekryteringen till vissa utbildningar.

Funktionsnedsättningar har uppmärksammas alltmer inom breddningsarbetet

Länderna har i arbetet med att anpassa sig till FN-konventionen om rättigheter för personer med funktionsnedsättning riktat mer uppmärksamhet mot högskoledeltagandet bland personer med funktionsnedsättningar. Aspekter som uppmärksammas rör exempelvis det ansvar som ibland läggs på individen att själv söka upp stöd, informera om sina behov och koordinera stödinsatser med flera inblandade aktörer som lärosätet, lärarna, specialbiblioteket, läkaren och studiemedelsmyndigheten. Ett norskt förslag var att skapa system för överlämning mellan gymnasieskolorna och lärosätena, för att slippa börja om i processen att identifiera stödbehov. I Danmark har man valt att ha en extern myndighet som administrerar och koordinerar stödet hela vägen genom utbildningssystemet, till och med om personen genomför högre studier i utlandet. Man har även tagit fram ett nationellt dyslexitest som kan användas från grundskola till högre utbildning för att identifiera och dokumentera stödbehov.

Det kan även vara viktigt för många personer med funktionsnedsättningar att kunna ha god framförhållning och få snabb handläggning. Det kan handla om möjlighet att få ett tidigare antagningsbesked för att ha tid att förbereda flytt och boende, eller att få snabbt besked om tilläggsbidrag inom studiemedelssystemet för att kunna planera sin ekonomi, något man arbetat för i Danmark. Det kan även vara svårt att själv hinna skicka in litteraturlistor så lång tid i förväg att specialbiblioteken hinner leverera den anpassade litteraturen i tid till kursstart, vilket man arbetat för att lösa i Sverige.

Mer arbete skulle på många håll även kunna uträttas utifrån principen om universell utformning. Utifrån norska resultat skulle många exempelvis gynnas av inspelade föreläsningar, ljudböcker eller digitala läromedel samt utdelade föreläsningssanteckningar. Sådana åtgärder skulle, där det är lämpligt, kunna införas i den reguljära undervisningen, snarare än som särskilda anpassningar till studenter med funktionsnedsättningar.

Breddad rekrytering med hjälp av utlandsstudier

En aspekt av breddningen som inte har undersökts i rapporten är frågan om utlandsstudier. Programstudier utomlands skulle kunna utnyttjas som strategi för att bredda rekryteringen till vissa utbildningar. Exempel skulle freemover-studier kunna underlättas för studenter vars betyg inte helt räcker för att komma in på önskad utbildning i Sverige. Studenter som läser hela studieprogram i utlandet gör det inte sällan på grund av att de inte lyckats ta sig in på den önskade utbildningen i hemlandet. Åtminstone i bland svenska utlandsstuderande, särskilt inom hälso- och sjukvårdsområdet, finns det en relativt stor andel studenter från lägre socioekonomiska grupper samt personer med utländsk bakgrund som generellt sett har något sämre studiemeriter (UHR & CSN, 2019, ss. 26–27, 54).

Bidrag till studieavgifter kan å ena sidan framstå som tämligen generöst. Återvänder studenten till Sverige har å andra sidan exempelvis en läkare utbildats utan någon inhemsk utbildningskostnad för landet. Danmark har därför beslutat att ge ett bidrag för att täcka studieavgifter upp till den summa som motsvarande utbildning hade kostat den danska staten att genomföra i Danmark. Skulle man ytterligare vilja rikta ett sådant bidrag skulle det kunna ges som ett stipendium och villkoras på att man har meriter som ligger strax under gränsen för att man ska komma in på utbildningen i Sverige, eller att man återvänder till Sverige och arbetar inom sitt fält efter fullförd utbildning. Ett alternativ är givetvis att utöka de inhemska platserna på de berörda utbildningarna, om en sådan kapacitetsökning är möjlig.

Frågan om breddad rekrytering skulle i ökad utsträckning kunna diskuteras även inom ramen för rekryteringen av internationella studenter till svenska lärosäten (jfr diskussionen om mångfald i Bryntesson & Börjesson, 2019a). Bättre statistik skulle dock behövas för att kunna analysera den internationella rekryteringen utifrån exempelvis socioekonomisk bakgrund.

Breddningsarbetet aktualiserar flera potentiella målkonflikter

Liksom inom andra politikområden råder det vissa målkonflikter inom utbildningspolitiken och dess relation till den breddade rekryteringen. Exempelvis finns en konflikt mellan å ena sidan Bologna-målet om representativitet i förhållande till befolkningen, och å andra sidan en diskurs om fri och jämlik tillgång eller lika möjligheter till högre utbildning. Konflikten synliggörs i de norska utredningarna, som explicit tar olika idéer som utgångspunkt, men döljs ofta annars. Ett exempel är när den norska regeringen å ena sidan säger sig vilja främja lika möjligheter så att förmågor och önskemål är det som styr (meritokrati), och å andra sidan ställer sig bakom Bolognaprocessens mål om att studentpopulationen ska avspegla befolkningen (jämnt utfall). Då bortser man från att barns önskemål och så kallade förmågor är tydligt relaterade till föräldrarnas utbildning.

Denna motsättning reflekteras i Sverige av diskussionen om att bredda rekryteringen eller att rekrytera de bäst lämpade studenterna. Även om systemet skulle uppnå det meritokratiska idealet om att rekrytera dem med bäst meriter oavsett bakgrund, kommer en återstående ojämlikhet i utfall bestå, grundad på människors ojämlika livsvillkor och förutsättningar. UKÄ och andra visar dock på att det inte nödvändigtvis i alla fall finns någon sådan motsättning. Många unga från studieovana hem väljer i dag bort högskolestudier trots goda studieresultat. Samtidigt väljer många från högutbildade hem att påbörja högskolestudier trots svaga studieprestationer. Att balansera upp dessa skillnader skulle, som ett första steg, bidra till att samtidigt stärka den meritokratiska rekryteringen och bredda rekryteringen.

Ett sätt att gripa sig an motsättningen mellan breddning och meritokrati skulle vara att utvidga definitionen av meriter. Utifrån den norska argumentationen om vikten av representativitet i vissa yrkesgrupper som ordningsmakt eller vård- och omsorg kan man fråga sig vilka möjligheter det finns att värdera mångfaldsaspekter i antagningsprocessen. Skulle exempelvis livserfarenheter utifrån vissa typer av livs- eller uppväxtvillkor (ekonomisk utsatthet, etnicitet, kön osv.) kunna betraktas som meriter på samma sätt som arbetslivserfarenhet, eftersom sådana erfarenheter skulle vara gynnsamma i utbildningen och i den framtida yrkesutövningen? Även om betygsmeriter som urvalskriterium i regel är att föredra utifrån målet att rekrytera dem som med störst sannolikhet kommer att klara av studierna väl, kan det i vissa fall tänkas vara en skillnad mellan att vara bäst lämpad för studierna och att bäst lämpad för att utöva själva yrket (jfr Hovdhaugen, Sandsør, Rønsen, & Carlsten, 2020, s. 126).

Det finns även andra intressekonflikter av relevans för den breddade rekryteringen. Dessa har framträtt tydligast i Danmark. Den något ryckiga reformutvecklingen i Danmark, med åtgärder som införts

och sedan förändrats eller tagits bort, bör förstås utifrån att det uppstått spänningar mellan bland annat följande utbildningspolitiska målsättningar:

- Studenter bör påbörja och slutföra sin utbildning snabbare, så att de kommer ut på arbetsmarknaden snabbare.
- Studenter bör få bättre möjligheter att byta inriktning eller växla mellan arbete och studier, något som kan gynna icke-traditionella studenter, vars väg till och genom utbildningen ofta är mer krokig.
- Den extrema betygskonkurrens som råder i antagningen till vissa utbildningar bör minska, med den betygssstress detta medför i gymnasiet och den suboptimala fördelningen av studenter det bidrar till i högskolan.

Att skapa incitament för att påbörja sina studier tidigare, exempelvis genom att erbjuda bättre ekonomiska villkor i studiemedelssystemet eller genom att ge en betygssnittsbonus, samt att minska möjligheten att komplettera kurser och betyg i efterhand, kan bidra till det första målet att snabba på inträdet på arbetsmarknaden. Samtidigt kan allt detta bidra till att icke-traditionella studenter upplever större barriärer, eftersom de ofta börjar läsa vidare i högre ålder, i lägre utsträckning läser högskoleförberedande utbildningar och får sämre betyg. En betygssnittsbonus för snabbt inträde kan dessutom bidra till att ytterligare trissa upp antagningspoängen på de mest populära utbildningarna och alltså stå i motsättning till det tredje målet. Samma motsättning gäller goda möjligheter att komplettera med kurser och betyg. Det tycks i Danmark ha varit svårt att ena de politiska viljor som betonat vissa mål i högre grad än andra, kring en gemensam reformriktning.

Förutsätter social mobilitet rörelser i båda riktningarna?

Den danska diskussionen påminner oss också om att social mobilitet inom utbildningssektorn inte nödvändigtvis bara handlar om att få underprivilegierade att flytta sig uppåt i utbildningshierarkin. Ofta utelämnas rörelserna i den motsatta riktningen.

Inga insatser verkar ha som mål att öka de subjektiva valmöjligheterna för barn till högutbildade, för att möjliggöra otraditionella val även för dem. Sällan diskuteras det hur man ska få fler unga från hem med hög utbildning eller i storstadsregionen att läsa vid högskolor på mindre orter eller på utbildningar till exempelvis sjuksköterska eller förskollärare. Insatser för sådana ”nedåtgående” rörelser sker i viss mån när det gäller kön (som att få fler män att välja sjuksköterskeutbildning), men mer sällan när det gäller social bakgrund eller etnicitet. Om arbetarklassens barn ska bli läkare, jurister och civilingenjörer, vilka ska då bli högskoleingenjörer, sjuksköterskor och förskollärare? Och finns det inte något värde i att få in fler personer från högutbildade hem i mer traditionella arbetaryrken som bara kräver en gymnasial utbildning?

Administrativa kategorier har betydelse

Helt grundläggande för vilken snedrekrytering och underrepresentation som upptäcks och diskuteras är vilka kategorier och statistiska mått som används. Det danska utbildningssystemet, med en högre grad av uppdelning mellan olika typer av utbildningar, gör att det blir enklare att få syn på ojämlikhet och skev fördelning mellan dessa typer. Det faller sig i Danmark naturligt att redovisa statistik uppdelad efter lärosätetyp eller utbildningstyp. Uppdelningen i yrkesakademiutbildning, professionsbachelor respektive akademisk bachelor och master har inte riktigt sin motsvarighet i Sverige, där exempelvis yrkesexamenskategorierna grupperar sjuksköterskeutbildning och civilingenjörsutbildning i samma kategori, trots deras olika karaktär. I stället måste man i så fall korsa examenstyp med utbildningens längd, vilket mer sällan görs. Samtidigt är vår uppfattning att det i Sverige finns ett motstånd mot att gruppera och särredovisa olika typer av lärosäten, som gamla universitet, nya universitet, fackinstitutioner respektive de tidigare så kallade regionala högskolorna. Möjligtvis är tanken att skillnader förstärks om de uppmärksammas, men å andra sidan minskar de då i regel inte heller. Dessutom kan informationen om det högre utbildningssystemets prestige-hierarkier inte antas vara socialt jämt fördelad, vilket får konsekvenser för hur väl olika sociala grupper kan navigera i systemet.

Problemformuleringar påverkas även av de statistiska måtten när det gäller utländsk eller nationell bakgrund. Kategoriseringen i första och andra generationens invandrare, eller egentligen invandrare och efterkommande, i både Norge och Danmark, tillsammans med den statistik som visar att den första generationen är underrepresenterad och andra generationen överrepresenterad i högre utbildning, leder till slutsatsen att det är ett övergående problem som troligtvis löses med tiden. Problematiseringen handlar då i högre grad om skillnader i representation mellan olika inriktningar, där inte minst lärarutbildningen pekas ut som ett nyckelområde. Att minska snedrekryteringen när det gäller nationell bakgrund inom lärarutbildningen skulle enligt argumentationen säkerställa en bättre interkulturell kompetens i utbildningssystemet, vilket skulle kunna få ytterligare positiva återverkningar på skolprestationer och övergång till högre utbildning bland vissa grupper.

I Sverige behandlas ofta varje invandringskategori som en grupp för sig (exempelvis utrikes födda och de födda i Sverige med en respektive två utrikes födda föräldrar). Uppdelningen i vid vilken ålder en person invandrade belyser visserligen viktiga skillnader inom gruppen utrikes födda, men perspektivet att problemet går över i andra generationen är i stort sett frånvarande i Sverige utifrån våra observationer.

Dessutom görs framför allt i Danmark, men även i Norge, uppdelningen i västliga och icke-västliga ursprungsländer. En sådan disaggregering, eller ytterligare uppdelning efter världsdel eller land, kan förvisso visa på skillnader som döljs av grövre uppdelningar, som den i svensk respektive utländsk bakgrund. Frågan är samtidigt i vilken grad eventuella skillnader utifrån en ytterligare men ändå mycket grov uppdelning i västliga och icke-västliga länder eller motsvarande är användbar för policybeslut. Man kan även fråga sig om den typen av uppdelning inte kommer bli mer problematisk i takt med en ökad globalisering och mobilitet mellan länder. En allt större grupp kan ha föräldrar från olika länder, födas i ett tredje land och kanske flytta till ett fjärde i skollåldern. Om man gått i en internationell eller nationell skola tidigare kan också på ett tämligen fundamentalt sätt påverka hur smidig övergången blir till den nationella eller internationella skolan i det nya landet. Personer från samma ursprungsländer kan dessutom ha kommit antingen som flyktingar, arbetskrafts- eller anhöriginvandrare, med potentiellt sett betydande konsekvenser för livet i det nya landet och de resurser man har med sig eller får tillgång till på plats. Oavsett vilken kategorisering som väljs kan valet vara avgörande för eventuella problembeskrivningar och potentiella lösningar.

Även kategoriseringen män och kvinnor har med tiden problematiserats alltmer, inte minst ur ett inkluderingsperspektiv. Även om ytterligare kategorier i regel inte skulle göra någon betydande skillnad i statistiken, eftersom kategorierna man och kvinna skulle fortsätta vara helt dominanta, kan den binära kategoriseringen bidra till en känsla av exkludering. Bristen på data bidrar säkert också till att frågor om exempelvis könsidentitet och sexuell läggning i regel hamnar utanför diskussionen om breddad rekrytering.

I sammanhanget är det värt att ta upp UHR:s önskan om att personer med funktionsnedsättningar, hbtq-personer, flyktingar och invandrare utan tidigare akademisk utbildning samt Sveriges nationella minoriteter också borde ingå som målgrupper för den breddade rekryteringen. En svårighet där är bristen på data och de begränsade möjligheter som finns att registrera vissa känsliga uppgifter. Utan data är det svårt att identifiera problem och effektutvärdera potentiella lösningar. Norge har relativt nyligen tagit fram nya former av registerbaserad statistik för personer med funktionsnedsättningar. Motsvarande arbete pågår i Sverige.

Med tanke på att de skandinaviska länderna sedan länge betonat den regionala spridningen av den högre utbildningen är det intressant att notera att denna sällan uppmärksammas ur ett breddningsperspektiv. I stället för att lyfta fram skillnader i benägenheten att läsa en högre utbildning beroende på var i landet man växt upp, är det i de flesta fall utbildningsnivån bland bosatta i olika kommuner, län eller regioner som diskuteras. Sannolikt beror det på att den regionala rekryteringen till högskolestudier ofta behandlas som en fråga om landsbygdspolitik snarare än som en fråga om mångfald och breddad rekrytering till den högre utbildningen. Det skulle även kunna bero på att skillnader i socioekonomisk status och utländsk bakgrund förklarar en stor del av den geografiska variationen.

Åtgärder kan belysas ur ett intersektionellt perspektiv

Det är samtidigt viktigt att målgruppstänket inte går för långt, eftersom det finns en risk att en breddningsaspekt glöms bort när en annan uppmärksammas. I insatserna med de särskilda gymnasieklasserna för personer med autismspektrumtillstånd i Danmark problematiserades exempelvis i princip inte det

faktum att nästan bara pojkar gick i klasserna (EVA, 2012, s. 16), och när man konstaterade att 80 procent gick vidare till en högre utbildning sattes detta inte i relation till föräldrarnas utbildningsnivå eller elevernas nationella bakgrund (EVA, 2012, s. 37). Potentiell underdiagnostisering inom ett visst kön eller i vissa nationella, kulturella eller socioekonomiska grupper, liksom en mindre benägenhet bland vissa att aktivt söka extra stödsatser, skulle mycket väl kunna förklara en del av det resultatet. I insatser för breddad rekrytering finns en risk att fokus på en aspekt, i detta fall en neuropsykiatrisk funktionsnedsättning, sker utan hänsyn till frågor om kön, etnicitet eller klass. I värsta fall kan insatser för att motverka en typ av snedrekrytering aktivt bidra en annan.

Ett sätt att motverka sådana problem är att göra det till en regel eller praxis att alltid genomlysa åtgärder och redovisa statistik utifrån vissa perspektiv. I Sverige är det sedan lång tid tillbaka mer regel än undantag att dela upp statistik efter kön. Med risk för ökad komplexitet skulle man i högre utsträckning även kunna särredovisa exempelvis olika socioekonomiska grupper, åtminstone i tabellbilagor eller appendix. Då skulle man komma runt svårigheten med att skillnader i nationellt eller regionalt ursprung ofta sammanfaller med socioekonomiska skillnader.

Det finns även exempel på hur vissa personer inte fullt passar in i den kategorisering som görs. Till exempel betraktas utlandsadopterade i regel antingen som en del av majoritetsbefolkningen eller som personer med utländsk bakgrund, vilket gör att de absorberas av två betydligt större och i viktiga avseenden annorlunda grupper. En SCB-studie av utlandsadopterade födda på 1970-talet illustrerade tydligt problematiken. Studien visade att sambandet mellan utlandsadopterade barns utbildningsnivå och adoptivföräldrarnas utbildningsnivå var nästan obefintligt, medan det bland övriga befolkningen var mycket stark. Oavsett föräldrarnas utbildningsnivå var det en låg andel av de utlandsadopterade som genomgick en högre utbildning, 35–39 procent av kvinnorna och 17–23 procent av männen. Det motsvarade nivån hos dem i majoritetsbefolkningen vars föräldrar som mest hade en tvåårig gymnasial utbildning (SCB, 2014, ss. 19–20). Utlandsadoptionsfrågan knyter bland annat an till frågan om att tillhöra synliga minoriteter, något som hittills har varit svårt att fånga upp utifrån de statistiska mått som används i Sverige.

Nya sätt att mäta snedrekryteringen kan behövas när utbildningsnivån stiger

I takt med att en allt större del av befolkningen påbörjar en högre utbildning och att en allt mindre del av befolkningen har lågutbildade föräldrar, kanske nya analysverktyg för att analysera den sociala snedrekryteringen fordras.

Här är bland annat distinktioner mellan olika typer av högskoleutbildningar relevanta. Vissa analyser undersöker rekryteringen till särskilda studieprogram, eller skiljer mellan korta och långa yrkesexamensprogram (exempelvis UKÄ, 2020e). Man skulle dessutom kunna ha någon form av mått på nybörjare på avancerad nivå, i tillägg till måttet högskolenybörjare.

Det kanske över tid också blir alltmer relevant att undersöka föräldrarnas utbildningsinriktning som komplement till utbildningsnivån. Hur ser den sociala reproduktionen ut ”horisontellt”? Med andra ord, hur stor är sannolikheten att en person med humaniora-utbildade föräldrar söker sig till en STEM-utbildning, och vice versa? Och hur vanligt är det att barn till föräldrar med långa konstnärliga utbildningar läser en lång företagsekonomisk utbildning, och vice versa?

Eftersom distinktionen mellan kandidat- och masterutbildningar kommit att bli alltmer framträdande, kan det också bli relevant att för föräldrarna som regel dela upp gruppen som har minst treåriga eftergymnasiala utbildningar i dem som har just treåriga och dem som har minst fyra- eller femåriga eftergymnasiala utbildningar.

Avslutningsvis

Vår genomgång av de tre skandinaviska ländernas arbete med att bredda rekryteringen till högre utbildning vilar på den metodologiska utgångspunkten att sådana insatser måste förstås i ett nationellt sammanhang. Även om vi ofta talar om en nordisk modell för högre utbildning är det påfallande hur mycket som skiljer sig åt mellan länderna. Det danska systemet har en tydlig uppdelning i olika former av högre studier, medan det norska och svenska systemet är mer sammanhållna.

Sätten att styra varierar också. Danmark har mer av central koordination, medan både Sverige och Norge delegerar mer beslutsamt regionalt och till de högre utbildningsinstitutionerna, vilket i viss mån

kan förstås utifrån de geografiska förutsättningarna. Danmark har en betydligt mindre yta och större befolkningsmässig koncentration än Sverige och Norge. Vår genomgång av de olika ländernas insatser visar också på att frågan oftast betraktas i ett nationellt sammanhang. Det är glest mellan referenserna till andra länders interventioner och satsningar. Här ser vi en stor potential för en fördjupad policydiskussion på inte bara skandinavisk utan även nordisk nivå, där lärdomar kan dras utifrån såväl likheter som skillnader.

Ett viktigt resultat utifrån vår genomgång av frågan om breddad rekrytering i de skandinaviska länderna är att vi ser en tilltagande komplexitet. Det tillkommer fler målgrupper att ta hänsyn till. Dessa definieras på mycket skilda sätt och har också sinsemellan olika förutsättningar och villkor för tillträde till och genomförande av högre studier. Parallellt har de högre utbildningssystemen expanderat i storlek och komplexitet. Till detta ska också läggas en förändrad styrning av högre utbildning med mer av decentralisering, privatisering, marknadifiering och internationalisering, vilket ökar komplexiteten ytterligare. Hur den breddade rekryteringen ska mätas och på vilka olika disaggregerade nivåer och platser den lämpligen bör undersökas har därför blivit svårare att avgöra. Frågan är om forskningen och analyskapaciteten hängt med i utvecklingen. Tendensen är att statliga utredningar, åtminstone i Sverige, över tid blivit mer fragmenterade, mindre resursstarka och fått kortare tid på sig.

En ytterligare reflektion är att frågans komplexitet gör att den även behöver sträckas bortom den högre utbildningen i sig. Det är uppenbarligen så att hur underliggande nivåer av utbildningssystemet fungerar har stor betydelse för att utjämna ojämlika förutsättningar. Även här finns betydande skillnader mellan de skandinaviska länderna som vore värda att systematiskt analysera i förhållande till breddad rekrytering. Den högre utbildningens attraktionskraft påverkas dessutom av förhållanden och villkor på arbetsmarknaden. Yrken som tappat i relativ löneutveckling, fått negativ uppmärksamhet eller sett sina arbetsförhållanden försämrats kan ha svårt att attrahera studenter till sina utbildningar. Detta bör också vägas in när rekryteringsfrågor analyseras. Kan det finnas utbildningar där en breddad rekrytering ska förstås i förhållande till att arbetsvillkoren försämrats och mer resursstarka studenter söker sig till andra områden?

Slutligen bör också sägas att även om vi lyft fram en del problem och svårigheter med de åtgärder som initierats och att det är svårt att konstatera att de fått stora genomslag, kan man inte utesluta att de varit nödvändiga för att motverka eller bryta trender av *ökande* skillnader. Rimligen behövs mer avancerad uppföljning och effektutvärdering av insatser och resultat, för att lösa den komplexa problematik som breddad rekrytering innebär.

Referenser

- Aarhus Universitet. (den 14 april 2021). *FAQ til deltagende gymnasier i Østjylland og på Sjælland*. Hämtat från au.dk: <https://projekter.au.dk/nextstep/deltagende-gymnasier/faq-til-deltagende-gymnasier/> den 25 maj 2021.
- Andersson Chronholm, J., & Larsson, J. (2013). *Tekniskt naturvetenskapligt basår: En väg mot framgångsrika studier*. Uppsala: Teknisk naturvetenskapliga fakultetens universitetspedagogiska konferens 2013.
- Askvik, T. (2019). *Utdanning er utdanning? Underrepresenterede grupper i høyere utdanning og valg knyttet til fagfelt*. (OsloMet Avhandling 2019 nr 19). Oslo: OsloMet.
- Avdic, D., & Gartell, M. (2011). *Studietakten för högskolestudenter före och efter studiemedelsreformen 2001*. (Rapport 2011:14). Uppsala: Institutet för arbetsmarknads- och utbildningspolitisk utvärdering (IFAU).
- Balslev, N. (den 30 augusti 2018). *Fremdriftsreformen har øget frafaldet*. Hämtat från uniavisen.dk: <https://uniavisen.dk/fremdrifts-reformen-har-oegget-fracaldet/>
- Björklund, A., Fredriksson, P., Gustafsson, J.-E., & Öckert, B. (2010). *Den svenska utbildningspolitikens arbetsmarknadseffekter: vad säger forskningen?* (Rapport 2010:13). Uppsala: Institutet för arbetsmarknads- och utbildningspolitisk utvärdering (IFAU).
- Bologna Process & EHEA. (2015a). *Denmark: National Report Regarding the Bologna Process Implementation 2012–2015*. Bologna Process & EHEA.
- Bologna Process & EHEA. (2015b). *Norway: National Report Regarding the Bologna Process Implementation 2012–2015*. Bologna Process & EHEA.
- Bologna Process & EHEA. (2015c). *Sweden: National Report Regarding the Bologna Process Implementation 2012–2015*. Bologna Process & EHEA.
- Bryntesson, A., & Börjesson, M. (2019a). *Internationella studenter i Sverige: Avgiftsreformens påverkan på inflödet av studenter*. (Rapport 2019:4). Stockholm: Delegationen för migrationsstudier.
- Bryntesson, A., & Börjesson, M. (2019b). *Svenska studenter i Erasmus+: Livsbanor och sociala strukturer*. (Rapport 2019:6). Stockholm: Universitets- och högskolerådet.
- Bucharest Communiqué. (2012). *Making the Most of Our Potential: Consolidating the European Higher Education Area*. Bukarest: EHEA & Bologna Process.
- Bufdir. (den 12 september 2018). *Rettigheter i høyere utdanning for personer med nedsatt funksjonsevne*. Hämtat från ung.no: https://www.ung.no/utdanning/houtd/977_Rettigheter_i_h%C3%B8yere_utdanning_for_personer_med_nedsatt_funksjonsevne.html den 25 maj 2021.
- Börjesson, M. (2011). Studentexplosionen under 1960-talet: Numerär utveckling och orsaker. *Praktiske grunde*, (4), 11–27.
- Börjesson, M. (2016). Sociala kartor över utbildningslandskapet: Installationsföreläsning, professuren i utbildningssociologi vid Uppsala universitet, 11 november 2015. *Sociologisk forskning*, 53(4), 421–437.
- Børne- og Socialministeriet. (2018). *Handicappolitisk Redegørelse 2018*. Köpenhamn: Børne- og Socialministeriet.
- Børne- og Undervisningsministeriet. (den 17 juni 2019). *Vocational education and training in Denmark*. Hämtat från uvm.dk: <https://eng.uvm.dk/upper-secondary-education/vocational-education-and-training-in-denmark> den 25 maj 2021.
- Børne- og Undervisningsministeriet. (den 5 augusti 2020a). *About the four Upper Secondary Education Programmes*. Hämtat från uvm.dk: <https://eng.uvm.dk/upper-secondary-education/national-upper-secondary-education-programmes/the-four-upper-secondary-education-programmes> den 25 maj 2021.
- Børne- og Undervisningsministeriet. (den 10 januari 2020b). *SPS: Specialpædagogisk Støtte*. Hämtat från uvm.dk: <https://www.uvm.dk/vejledning-og-stoettemuligheder/sps> den 25 maj 2021.
- Børne- og Undervisningsministeriet. (den 25 maj 2021a). *Adgangskrav til de videregående uddannelser*. Hämtat från ug.dk: <https://www.ug.dk/videregaaendeuddannelse/altomoptagelse/adgangskrav-til-de-videregaaende-uddannelser> den 25 maj 2021.
- Børne- og Undervisningsministeriet. (den 10 maj 2021b). *ASF-klasser*. Hämtat från uvm.dk: <https://www.uvm.dk/gymnasiale-uddannelser/uddannelser/asf-klasser> den 25 maj 2021.
- Børne- og Undervisningsministeriet. (den 25 maj 2021c). *Optagelsesregler i kvote 1*. Hämtat från ug.dk: <https://www.ug.dk/videregaaendeuddannelse/altomoptagelse/optagelsesregler-i-kvote-1> den 25 maj 2021.
- Børne- og Undervisningsministeriet. (den 25 maj 2021d). *Optagelsesregler i kvote 2*. Hämtat från ug.dk: <https://www.ug.dk/videregaaendeuddannelse/altomoptagelse/optagelsesregler-i-kvote-2> den 25 maj 2021.
- Børne- og Undervisningsministeriet. (den 27 maj 2021e). *Videregående uddannelser med SPS*. Hämtat från spsu.dk: <https://www.spsu.dk/for-elever-og-studerende/sps-paa-videregaaende-uddannelser/videregaaende-uddannelser-med-sps> den 1 juni 2021.
- Corneliussen, H. G., Seddighi, G., Simonsen, M., & Urbaniak-Brekke, A. M. (2021). *Evalueringsrapport om jenter og teknologi*. Sogndal: Vestlandsforskning.
- COWI. (2011). *Evalueringsrapport om "I praktik som problemløser – Piger i naturvidenskab og teknik"*. Kongens Lyngby: COWI.

- CSN. (2017). *Lånebenågenhet bland studerande med studiemedel*. (Rapport 2017:4). Sundsvall: Centrala studiestödsnämnden.
- CSN. (2018). *Varför tveka att ta studielån? Studerande med utländsk bakgrund förklarar*. (Rapport 2018:4). Sundsvall: Centrala studiestödsnämnden.
- CSN. (2020). *Vilka studerar utan studiemedel?* (Rapport 2020:1). Sundsvall: Centrala studiestödsnämnden.
- CSN. (den 13 januari 2021a). *Gå din egen väg: En kampanj för att inspirera unga att studera vidare*. Hämtat från csn.se: <https://www.csn.se/om-csn/aktuellt/nyhetsflode/2021-01-13-ga-din-egen-vag---en-kampanj-for-att-inspirera-unga-att-studera-vidare.html>
- CSN. (2021b). *Högskolestuderandes ekonomiska och sociala situation 2020*. (Rapport 2021:1). Sundsvall: Centrala studiestödsnämnden.
- CSN, UHR & UKÄ. (2020). *Högskolestudier: intresse, planer och finansiering*. (Rapport 2020:9). Sundsvall: Centrala studiestödsnämnden.
- Dahl, T. (2011). *Motivering for og rekruttering til realfagene: om ENT3R*. (Rapport nr. A20478). Trondheim: SINTEF Teknologi og samfunn.
- DAMVAD Analytics. (2016). *Piger i Science, Technology, Engineering and Mathematics (STEM): Kortlægning af udfordringer inden for køn, ligestilling og uddannelse i Norden*. København: DAMVAD Analytics.
- Danmarks Akkrediteringsinstitution. (2020). *Hvor kønt ser det ud? Danske og europæiske perspektiver på snitfader mellem køn, ligestilling, uddannelses kvalitet og kvalitetssikring*. København: Danmarks Akkrediteringsinstitution.
- Danmarks regering. (2011). *Et Danmark der står sammen: Regeringsgrundlag*. København: Regeringen.
- Danmarks regering. (2012). *En styrket integrationspolitik*. (Rapport 2012/13:9). København: Regeringen.
- Danmarks regering. (2013a). *Handicappolitisk handlingsplan 2013: Et samfund for alle*. København: Social-, Børne- og Integrationsministeriet.
- Danmarks regering. (2013b). *Reform af SU-systemet og rammerne for studie gennemførelse*. København: Regeringen.
- Danmarks regering. (2014). *Handicappolitisk handlingsplan – status 2014: Et samfund for alle*. (Rapport 2013/14:34). København: Ministeriet for Børn, Ligestilling, Integration og Sociale Forhold.
- Danmarks regering. (2016). *10 mål for social mobilitet: Fordi alle kan*. (Rapport 2015/16:13). København: Regeringen.
- Danmarks regering. (2017). *Regional- og Landdistriktspolitiske redegørelse 2017: Regeringens redegørelse til Folketinget*. København: Erhvervsministeriet.
- Danmarks regering. (2020a). *Lovgivning: Folketingsåret 2020/2021*. København: Statsministeriet.
- Danmarks regering. (2020b). *Regional- og landdistriktspolitiske redegørelse 2020: Regeringens redegørelse til Folketinget*. København: Erhvervsministeriet.
- Danmarks regering, Dansk Folkeparti, Socialdemokratiet, Radikale Venstre, Socialistisk Folkeparti, Enhedslisten & Alternativet. (2018). *Aftale mellem regeringen (Venstre, Liberal Alliance og Det Konservative Folkeparti), Dansk Folkeparti, Socialdemokratiet, Radikale Venstre, Socialistisk Folkeparti, Enhedslisten og Alternativet om: Mere fleksible universitetsuddannelser*. København: Uddannelses- og Forskningsministeriet.
- Danmarks regering, Socialdemokratiet & Dansk Folkeparti. (2017). *Aftale om begrænsning af dobbeltuddannelse (justeret)*.
- Danmarks regering, Socialdemokratiet, Dansk Folkeparti, Enhedslisten, Alternativet, Radikale Venstre & Socialistisk Folkeparti. (2017). *Nyt bevillingssystem for de videregående uddannelser*.
- Danmarks regering, Socialdemokratiet, Dansk Folkeparti, Liberal Alliance, Det Radikale Venstre, Socialistisk Folkeparti & Det Konservative Folkeparti. (2016). *Aftale mellem regeringen, Socialdemokraterne, Dansk Folkeparti, Liberal Alliance, Det Radikale Venstre, Socialistisk Folkeparti og Det Konservative Folkeparti om styrkede gymnasiale uddannelser*.
- Diku. (2020a). *Tilstandsrapport for høyere utdanning 2020*. (Rapportserie Nr. 3 2020). Bergen: Direktoratet for internasjonalisering og kvalitetsutvikling i høyere utdanning.
- Diku. (den 12 juni 2020b). *Tilstandsrapport for høyere utdanning 2020, vedlegg*. Hämtat från diku.no: <https://vedlegg.diku.no/TRHU/2020/> den 25 maj 2021.
- Dinnesen, T. (den 24 november 2015). *Regeringen skrotter mål om øget social mobilitet*. Hämtat från akademikerbladet.dk: <https://www.akademikerbladet.dk/aktuelt/2015/november/regeringen-skrotter-maal-om-oegget-social-mobilitet> den 25 maj 2021.
- DST. (2018). *Fuldførte videregående uddannelser 2016-2017*. København: Danmarks Statistik.
- DST. (den 11 juli 2019a). *Derfor inddeler vi verden i vestlige og ikke-vestlige lande*. Hämtat från dst.dk: <https://www.dst.dk/da/Statistik/rigsstat-klumme/2019/2019-07-11-derfor-inddeler-vi-verden-i-vestlige-og-ikke-vestlige-lande> den 1 juni 2021.
- DST. (2019b). *Indvandrere og efterkommere i de nordiske lande*. København: Danmarks Statistik.
- DST. (2020a). *Fra grundskole og gymnasiale uddannelser til fortsat uddannelse 2018*. København: Danmarks Statistik.
- DST. (2020b). *Fuldførte videregående uddannelser 2018-2019*. København: Danmarks Statistik.
- DST. (2020c). *Indvandrere i Danmark 2020*. København: Danmarks Statistik.
- DST. (2020d). *Tilgang og afgang fra uddannelsesgrupper 2018-2019*. København: Danmarks Statistik.
- DST. (den 1 juni 2021). *Indvandrere og efterkommere*. Hämtat från dst.dk: <https://www.dst.dk/da/Statistik/emner/befolkning-og-valg/indvandrere-og-efterkommere/indvandrere-og-efterkommere> den 1 juni 2021.
- Ekspertgruppa for realfagene. (2014). *Realfag: Relevante – Engasjerende – Attraktive – Lærerike*.
- Ekspertgruppen vedrørende fordeling af elever på de gymnasiale uddannelser. (2020). *Anbefalinger vedrørende fremtidig fordeling af elever på de gymnasiale uddannelser*. København: Børne- og Undervisningsministeriet.
- European Commission/EACEA/Eurydice. (2018). *The European Higher Education Area in 2018: Bologna Process Implementation Report*. Luxembourg: Publications Office of the European Union.

- EVA. (2012). *Gymnasieförlopp for elever med Aspergers syndrom: Slutevaluering af forsøg på Høje-Taastrup Gymnasium og Paderup Gymnasium*. København: Danmarks Evalueringsinstitut.
- EVA. (2015a). *Den sociale profil i optagesystemet: Perspektiver på karakteroptag og social (u)lighed i optaget til universiteterne*. København: Danmarks Evalueringsinstitut.
- EVA. (2015b). *Fordelingen af det stigende optag på de videregående uddannelser: En kortlægning af udviklingen i studenterpopulationen på universiteter, professionshøjskoler og erhvervsakademier*. København: Danmarks Evalueringsinstitut.
- EVA. (2015c). *Fordelingen af det stigende optag på erhvervsakademierne: En kortlægning af udviklingen i studenterpopulationen på de ni erhvervsakademier*. København: Danmarks Evalueringsinstitut.
- EVA. (2015d). *Fordelingen af det stigende optag på professionshøjskolerne: En kortlægning af udviklingen i studenterpopulationen på de syv professionshøjskoler*. København: Danmarks Evalueringsinstitut.
- EVA. (2015e). *Fordelingen af det stigende optag på universiteterne: En kortlægning af udviklingen i studenterpopulationen på de otte universiteter*. København: Danmarks Evalueringsinstitut.
- EVA. (2015f). *Gymnasiale karakterers betydning for gennemførelsestid på universiteterne*. København: Danmarks Evalueringsinstitut.
- EVA. (2015g). *Gymnasiekarakterers betydning for succes på videregående uddannelser*. København: Danmarks Evalueringsinstitut.
- EVA. (2016). *Brug af specifikke fag i optagesystemet til universiteterne*. København: Danmarks Evalueringsinstitut.
- EVA. (2017). *Effekten af optagelsessamtaler på læreruddannelsen*. København: Danmarks Evalueringsinstitut.
- EVA. (2018a). *Gymnasiale karakterers betydning for frafald på erhvervsakademierne: Kan gymnasiale karakterer forudsige frafald på erhvervsakademiuuddannelser?* København: Danmarks Evalueringsinstitut.
- EVA. (2018b). *Gymnasiale karakterers betydning for frafald på professionshøjskolerne: Kan gymnasiale karakterer forudsige frafald på professionsbacheloruddannelser?* København: Danmarks Evalueringsinstitut.
- EVA. (2018c). *Gymnasiale karakterers betydning for frafald på universiteterne: Kan gymnasiale karakterer forudsige frafald på universiteterne?* København: Danmarks Evalueringsinstitut.
- EVA. (2018d). *Udviklingen i optaget på de videregående uddannelser*. København: Danmarks Evalueringsinstitut.
- EVA. (2019a). *Evaluerings af specialpædagogisk støtte på ungdomsuddannelserne: En registeranalyse*. København: Danmarks Evalueringsinstitut.
- EVA. (2019b). *Studerendes boligsituation og frafald: Boligsituationens betydning for frafald på de videregående uddannelser*. København: Danmarks Evalueringsinstitut.
- EVA. (2020a). *Fakta fra evalueringen af gymnasireformen på de fire gymnasiale uddannelser*. København: Danmarks Evalueringsinstitut.
- EVA. (2020b). *Sociale forskelle i studerendes uddannelsesforventninger: Sammenhænge mellem kommende studerendes sociale baggrund og forventninger til videregående uddannelse*. København: Danmarks Evalueringsinstitut.
- Forsvarsdepartementet. (den 3 juni 2019). *Vill ha flere kvinner i Forsvaret*. Hämtat från regjeringen.no: <https://www.regjeringen.no/no/aktuelt/vil-ha-flere-kvinner-i-forsvaret/id2653103/> den 25 maj 2021.
- Graetz, G., & Karimi, A. (2019). *Könsskillnader i skolbetyg och resultat på högskoleprov: Betydelsen av kognitiva egenskaper och motivation*. (Rapport 2019:9). Uppsala: Institutet för arbetsmarknads- och utbildningspolitisk utvärdering (IFAU).
- Graetz, G., Nordström Skans, O., & Öckert, B. (2020). *Hur påverkas ungdomars utbildningsval av ett bättre resultat på högskoleprovet?* (Rapport 2020:9). Uppsala: Institutet för arbetsmarknads- och utbildningspolitisk utvärdering (IFAU).
- Grande, T. S. (den 29 april 2019). *Kultur- og likestillingsministerens redegjørelse for Stortinget: Likestillingspolitisk redegjørelse 2019*. Hämtat från <https://www.regjeringen.no/no/aktuelt/likestillingspolitisk-redegjorelse-2019/id2643307/> den 26 maj 2021.
- Handelshøyskolen BI. (den 25 maj 2021). *Priser*. Hämtat från bi.no: <https://www.bi.no/studier-og-kurs/soknad-og-opptak/priser/> den 25 maj 2021.
- Helmerson, K. (den 1 december 2017). *Regeringen backar från kritiserat högskoleförslag*. Hämtat från sverigesradio.se: <https://sverigesradio.se/artikel/6833502> den 25 maj 2021.
- High5Girls. (den 25 maj 2021). *Vores vision og mission*. Hämtat från high5girls.dk: <https://high5girls.dk/om-os/> den 25 maj 2021.
- Hovdhaugen, E., Sandsør, A. M., Rønsen, E., & Carlsten, T. C. (2020). *Opptak til høyere utdanning: En studie av konsekvensene av kvote og poengberegning med fokus på psykologi, medisin, jus og grunnskolelærerutdanning*. (Rapport 2020:4). Oslo: Nordisk institutt for studier av innovasjon, forskning og utdanning (NIFU).
- HSV. (2006). *Högre utbildning och forskning 1945–2005: En översikt*. (Rapport 2006:3 R). Stockholm: Högskoleverket.
- HSV. (2010). *Sammanställning av lärosätenas arbete med "av högskolan beslutade urvalsgrunder"*. Stockholm: Högskoleverket.
- Hutters, C., & Brown, R. (2011). *Hvor blev drengene af? Køn og uddannelsesvalg efter gymnasiet*. København: Center for Ungdomsforskning.
- HVL. (den 18 maj 2021). *Mangfold i lærerutdanningene*. Hämtat från hvl.no: <https://www.hvl.no/samarbeid/samarbeid-lararutdanning-og-kreative-fag/mangfoldlaerer/> den 25 maj 2021.
- Isopahkala-Bouret, U., Börjesson, M., Beach, D., Haltia, N., Jónasson, J. T., Jauhainen, A., . . . Vabø, A. (2018). Access and stratification in Nordic higher education. A review of cross-cutting research themes and issues. *Education Inquiry*, 9(1), 142–154.
- Jensen, M. (den 10 november 2019). *SF frygter skjult dagsorden og kræver særligt SU-udvalg nedlagt*. Hämtat från tv2.dk: <https://nyheder.tv2.dk/politik/2019-11-10-sf-frygter-skjult-dagsorden-og-kræver-særligt-su-udvalg-nedlagt> den 1 juni 2021.

- Jämställdhetsmyndigheten. (2019). *Jämställdhetsintegrering i högsolor och universitet: en lägesrapport*. (Rapport 2019:2). Göteborg: Jämställdhetsmyndigheten.
- Kif-komiteen. (den 26 juni 2019). *Kjønnsspoeng kan åpne nye dører for både menn og kvinner*. Hämtat från kifinfo.no: <https://kifinfo.no/nb/2019/06/kjønnsspoeng-kan-apne-nye-dorer-bade-menn-og-kvinner> den 25 maj 2021.
- Kommunal- og moderniseringsdepartementet. (2018). *Regionale utviklingstrekk 2018*. Oslo: Kommunal- og moderniseringsdepartementet.
- KTH & Teknikföretagen. (2018). *Basår och mångfald: En studie av studenter antagna till behörighetsgivande förutbildning på sju lärosäten åren 2005–2016*. KTH & Teknikföretagen.
- Kunnskapsdepartementet. (2017a). *Lærerutdanning 2025: Nasjonal strategi for kvalitet og samarbeid i lærerutdanningene*. Oslo: Kunnskapsdepartementet.
- Kunnskapsdepartementet. (den 9 januari 2017b). *Rundskriv F-01-17: Forskrift om opptak til høgre utdanning*. Hämtat från regjeringen.no: <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/rundskriv-f-01-17-forskrift-om-opptak-til-hogre-utdanning/id2526443/> den 25 maj 2021.
- Kunnskapsdepartementet. (2017c). *Tildelingsbrev 2018: Universitetet i Oslo*. Oslo: Kunnskapsdepartementet.
- Kunnskapsdepartementet. (den 1 februari 2018a). *Endringer i regler for opptak til høgere utdanning*. Hämtat från regjeringen.no: <https://www.regjeringen.no/no/aktuelt/25---18-enderingar-i-reglar-for-opptak-til-hogare-utdanning/id2588338/> den 25 maj 2021.
- Kunnskapsdepartementet. (den 21 november 2018b). *Flere utdanninger får lov til å gi tilleggs-poeng til menn*. Hämtat från regjeringen.no: <https://www.regjeringen.no/no/aktuelt/flere-utdanninger-far-lov-til-a-gi-tilleggs-poeng-til-menn/id2619788/> den 25 maj 2021.
- Kunnskapsdepartementet. (2018c). *Forskrift om opptak til høgre utdanning – endringer: Erstatter tidligere rundskriv F-01-17*. (Rundskriv F-01-18). Oslo: Kunnskapsdepartementet.
- Kunnskapsdepartementet. (2018d). *Tildelingsbrev 2019: Universitetet i Oslo*. Oslo: Kunnskapsdepartementet.
- Kunnskapsdepartementet. (den 18 juli 2019a). *Skal evaluere regelverket for opptak til høyere utdanning*. Hämtat från regjeringen.no: <https://www.regjeringen.no/no/aktuelt/skal-evaluere-regelverket-for-opptak-til-hoyere-utdanning/id2663284/> den 25 maj 2021.
- Kunnskapsdepartementet. (den 9 oktober 2019b). *Statsråd Nybø vil sende mannlige studenter på turné for å motivere gutter til å bli lærere*. Hämtat från regjeringen.no: <https://www.regjeringen.no/no/aktuelt/statsrad-nybo-vil-sende-mannlige-studenter-pa-turne-for-a-motivere-gutter-til-a-bli-larere/id2673272/> den 25 maj 2021.
- Kunnskapsdepartementet. (den 1 februari 2021). *Endringer i regler for opptak til høgere utdanning*. Hämtat från regjeringen.se: <https://www.regjeringen.no/no/aktuelt/25---18-enderingar-i-reglar-for-opptak-til-hogare-utdanning/id2588338/> den 25 maj 2021.
- Larsen, M. R., & Høgelund, J. (2014). *Handicap, uddannelse og beskæftigelse*. (Rapport 14:26). København: Det Nationale Forskningscenter for Velfærd (SFI).
- Legard, S. (2013). *De vanskelige overgangene: En kunnskapsoversikt over forskning, politikk og tiltak for å bedre unge funksjonshemmedes overgang til høyere utdanning og arbeid*. (AFI-rapport 7/2013). Oslo: Arbeidsforskningsinstituttet.
- Liversage, A., & Jakobsen, V. (2010). *Køn og etnicitet i uddannelsessystemet: Litteraturstudier og registerdata*. (Rapport 10:29). København: Det Nationale Forskningscenter for Velfærd (SFI).
- London Communiqué. (2007). *Towards the European Higher Education Area: Responding to Challenges in a Globalised World*. London: Bologna Process.
- Lødding, B., & Holen, S. (2012). *Utdanningsvalg som fag og utfordring på ungdomstrinnet: Sluttrapport fra prosjektet Karriereveiledning i overgangen mellom ungdomsskole og videregående opplæring. Evaluering av Kunnskapsløftet*. (Rapport 28/2012). Oslo: Nordisk institutt for studier av innovasjon, forskning og utdanning (NIFU).
- Meld. St. 16 (2016–2017). (2017). *Kultur for kvalitet i høyere utdanning*.
- Meld. St. 4 (2018–2019). (2018). *Langtidsplan for forskning og høyere utdanning 2019–2028*.
- Meld. St. 6 (2019–2020). (2019). *Tett på: tidlig innsats og inkluderende fellesskap i barnehage, skole og SFO*.
- Meld. St. 7 (2015–2016). (2015). *Likestilling i praksis: Like muligheter for kvinner og menn*.
- Meld. St. 9 (2016–2017). (2016). *Fagfolk for fremtiden: Fagskoleutdanning*.
- MFD. (2016). *Utværdering och analys av funktionshinderspolitikken 2011–2016: Redovisning av regeringsoppdrag om ett samlat oppfølgningssystem for funktionshinderspolitikken*. (Rapport A 2016:14). Sundbyberg: Myndigheten för delaktighet.
- Miljø- og Fødevarerministeriet. (2020). *Redegørelse: Perspektiv- og handlingsplan 2020*. København: Miljø- og Fødevarerministeriet.
- Minister for ligestilling. (2011). *Redegørelse 2010: Perspektiv- og handlingsplan 2011*. København: Ligestillingsafdelingen, Beskæftigelsesministeriet.
- Ministeriet for Børn, Ligestilling, Integration og Sociale Forhold. (2014). *Redegørelse: Perspektiv- og handlingsplan 2014*. København: Ministeriet for Børn, Ligestilling, Integration og Sociale Forhold.
- Ministeriet for Børn, Ligestilling, Integration og Sociale Forhold. (2015). *Redegørelse: Perspektiv- og handlingsplan 2015*. København: Ministeriet for Børn, Ligestilling, Integration og Sociale Forhold.
- Ministeriet for Børn, Undervisning og Ligestilling. (2016). *Redegørelse: Perspektiv- og handlingsplan 2016*. København: Ministeriet for Børn, Undervisning og Ligestilling.
- Ministeriet for Forskning, Innovation og Videregående Uddannelser. (2014). *Socialudvalget 2013-14 SOU Alm.del endeligt svar på spørgsmål 83*. København: Ministeriet for Forskning, Innovation og Videregående Uddannelser.
- Ministeriet for Ligestilling og Kirke. (2012). *Redegørelse: Perspektiv- og handlingsplan 2012*. København: Ministeriet for Ligestilling og Kirke.
- Ministeriet for Ligestilling og Kirke. (2013). *Redegørelse: Perspektiv- og handlingsplan 2013*. København: Ministeriet for Ligestilling og Kirke.

- Myklebust, R. B., Afdal, H. W., Mausethagen, S., Risan, M., Tangen, T. N., & Wernø, I. L. (2019). *Rekruttering av menn til grunnskolelærerutdanning for trinn 1–7*. (OsloMet Skriftserier 2019 nr 8). Oslo: OsloMet.
- Naturvidenskabernes Hus. (den 29 oktober 2019). *Girls' Day in Science flytter pigers holdning til STEM-job*. Hämtat från nvhus.dk: <https://www.nvhus.dk/nyheder/girls-day-in-science-flytter-pigers-holdning-til-stem/> den 1 juni 2021.
- Naturvidenskabernes Hus. (den 25 maj 2021). *Velkommen til Girls' Day in Science 2021*. Hämtat från nvhus.dk: <https://www.nvhus.dk/undervisning/girls-day-in-science/> den 25 maj 2021.
- NHO. (den 25 maj 2021). *Les mer om Jenter og teknologi*. Hämtat från jenterogteknologi.com: <https://jenterogteknologi.com/om-jenter-og-teknologi> den 25 maj 2021.
- Nielsen, C. P., Munk, M. D., Jensen, M. T., Karmsteen, K., & Jørgensen, A.-M. K. (2015). *Mønsterbryderindsatser på de videregående uddannelser: En forskningskortlægning*. (Rapport 15:21). København: Det Nationale Forskningscenter for Velfærd (SFI).
- Nordiska rådet & Nordiska ministerrådet. (den 25 maj 2021a). *Antagning till högre utbildning i Danmark*. Hämtat från norden.org: <https://www.norden.org/sv/info-norden/antagning-till-hogre-utbildning-i-danmark> den 25 maj 2021.
- Nordiska rådet & Nordiska ministerrådet. (den 25 maj 2021b). *Gymnasie- och yrkesutbildningar i Danmark*. Hämtat från norden.org: <https://www.norden.org/sv/info-norden/gymnasie-och-yrkesutbildningar-i-danmark> den 25 maj 2021.
- Nordiska rådet & Nordiska ministerrådet. (den 25 maj 2021c). *Gymnasieutbildning i Norge*. Hämtat från norden.org: <https://www.norden.org/sv/info-norden/gymnasieutbildning-i-norge> den 25 maj 2021.
- Nordiska rådet & Nordiska ministerrådet. (den 25 maj 2021d). *Högre utbildning i Danmark*. Hämtat från norden.org: <https://www.norden.org/sv/info-norden/hogre-utbildning-i-danmark> den 25 maj 2021.
- Nordiska rådet & Nordiska ministerrådet. (den 25 maj 2021e). *Högre utbildning och yrkeshögskoleutbildning i Norge*. Hämtat från norden.org: <https://www.norden.org/sv/info-norden/hogre-utbildning-och-yrkeshogskoleutbildning-i-norge> den 25 maj 2021.
- Nordiska rådet & Nordiska ministerrådet. (den 27 april 2021f). *Gymnasieutbildning i Sverige*. Hämtat från norden.org: <https://www.norden.org/sv/info-norden/gymnasieutbildning-i-sverige> den 27 april 2021.
- Nordiska rådet & Nordiska ministerrådet. (den 27 april 2021g). *Högre utbildning i Sverige*. Hämtat från norden.org: <https://www.norden.org/sv/info-norden/hogre-utbildning-i-sverige> den 27 april 2021.
- NOU 2010:7. (2010). *Mangfold og mestring — Flerspråklige barn, unge og voksne i opplæringssystemet*.
- NOU 2011:14. (2011). *Bedre integrering: Mål, strategier, tiltak*.
- NOU 2011:3. (2011). *Kompetansearbeidsplasser: drivkraft for vekst i hele landet*.
- NOU 2012:15. (2012). *Politikk for likestilling*.
- NOU 2016:7. (2016). *Norge i omstilling: karriereveiledning for individ og samfunn*.
- NOU 2017:2. (2017). *Integrasjon og tillit: Langsiktige konsekvenser av høy innvandring*.
- NOU 2019:19. (2019). *Jenterom, gutterom og mulighetsrom: Likestillingsutfordringer blant barn og unge*.
- NOU 2019:3. (2019). *Nye sjanser — bedre læring: Kjønnforskjeller i skoleprestasjoner og utdanningsløp*.
- NOU 2020:15. (2020). *Det handler om Norge: Utredning om konsekvenser av demografiutfordringer i distriktene*.
- NOU 2020:2. (2020). *Fremtidige kompetansebehov III: Læring og kompetanse i alle ledd*.
- NOU 2020:3. (2020). *Ny lov om universiteter og høyskoler*.
- NSR. (2015). *Rapport og planer 2015–2016*. Trondheim: Nasjonalt senter for realfagsrekruttering.
- NSR. (2017). *Rapport og planer 2017–2018*. Trondheim: Nasjonalt senter for realfagsrekruttering.
- NSR. (2018). *Rapport og planer 2018–2019*. Trondheim: Nasjonalt senter for realfagsrekruttering.
- NSR. (2019). *Rapport og planer 2019–2020*. Trondheim: Nasjonalt senter for realfagsrekruttering.
- NSR. (den 25 maj 2021a). *Mandat*. Hämtat från realfagsrekruttering.no: <https://realfagsrekruttering.no/om-oss/mandat> den 25 maj 2021.
- NSR. (den 25 maj 2021b). *Mer om ENT3R*. Hämtat från ent3r.no: <https://ent3r.no/om-ent3r/om-ent3r> den 25 maj 2021.
- NSR. (den 25 maj 2021c). *Velgriktig*. Hämtat från velgriktig.no: <https://velgriktig.no> den 25 maj 2021.
- OECD. (2018). *Education at a Glance 2018: OECD Indicators*. Paris: OECD Publishing.
- Proba Samfunnsanalyse. (2013). *Analyse av utdanningstøtteordningene*. (Rapport nr. 2013-07). Proba Samfunnsanalyse.
- Proba Samfunnsanalyse. (2018). *Barrierer i høyere utdanning for personer med nedsatt funksjonsevne*. (Rapport nr. 2018-02). Proba Samfunnsanalyse.
- Proba Samfunnsanalyse. (2020). *Utredning om rekruttering av menn til helse- og omsorgssektoren*. (Rapport nr. 2020-6). Proba Samfunnsanalyse.
- Prop. 106 S (2011–2012). (2012). *Samtykke til ratifikasjon av FN-konvensjonen av 13. desember 2006 om rettighetene til mennesker med nedsatt funksjonsevne*.
- Prop. 2001/02:15. (2001). *Den öppna högskolan*.
- Prop. 2016/17:158. (2017). *Studiestartstöd: Ett nytt rekryterande studiestöd*.
- Prop. 2016/17:188. (2017). *Nationellt mål och inriktning för funktionsbinderspolitiken*.
- Prop. 2016/17:5. (2016). *Rätt till behörighetsgivande utbildning inom komvux*.
- Prop. 2017/18:179. (2018). *En sammanhållen politik för Sveriges landsbygder: För ett Sverige som håller ihop*.
- Prop. 2017/18:183. (2018). *En gymnasieutbildning för alla*.
- Prop. 2017/18:204. (2018). *Fler vägar till kunskap: En högskola för livslångt lärande*.
- Prop. 2020/21:60. (2020). *Forskning, frihet, framtid: Kunskap och innovation för Sverige*.

- Prop. 89 L (2018–2019). (2019). *Endringer i universitets- og høyskoleloven og fagskoleloven (studentombud, trakassering og tilrettelegging)*.
- Prop. 89 L (2019–2020). (2020). *Lov om integrering gjennom opplæring, utdanning og arbeid (integreringsloven)*.
- Ramboll & EVA. (2019). *Følgeforskningsprogrammet til gymnasireformen: fjerde delrapport*. København: Ramboll.
- Ramm, J., & Otnes, B. (2013). *Personer med nedsatt funksjonsevne: Indikatorer for levekår og likestilling*. (Rapporter 8/2013). Oslo: Statistisk sentralbyrå (SSB).
- Regeringskansliet. (2020). *Sveriges nationella reformprogram 2020: Europa 2020 – EU:s strategi för smart och hållbar tillväxt för alla*. Stockholm: Regeringskansliet.
- Reimer, D., Olsen, A., Sortkær, B., & Thomsen, R. (2021). *Numbers and narratives: The effect of a hybrid information & video intervention with the goal to reduce inequalities at the transition to higher education in Denmark*. PowerPoint-presentation.
- Riksdagen. (den 19 juni 2018). *Ökade möjligheter till grundläggande behörighet på yrkesprogram och ett estetiskt ämne i alla nationella program: Utbildningsutskottets betänkande 2017/18:UbU30*. Hämtat från riksdagen.se: https://www.riksdagen.se/sv/dokument-lagar/arende/betankande/okade-mojligheter-till-grundlaggande-behorighet_H501UbU30 den 25 maj 2021.
- Samordna opptak. (den 19 januari 2020a). *Universitet og høyskole – 3-årig videregående skole*. Hämtat från samordnaopptak.no: <https://www.samordnaopptak.no/info/opptak/opptak-uhg/generell-studiekompetanse/3-aarig-vgs/index.html> den 1 juni 2021.
- Samordna opptak. (den 17 januari 2020b). *Universitet og høyskole: Kvote for nordnorske søkere*. Hämtat från samordnaopptak.no: <https://www.samordnaopptak.no/info/opptak/opptak-uhg/opptakskvoter/kvote-for-nordnorske-sokere-UTT.html> den 25 maj 2021.
- Samordna opptak. (den 13 januari 2020c). *Universitet og høyskole: Samiske kvoter*. Hämtat från samordnaopptak.no: <https://www.samordnaopptak.no/info/opptak/opptak-uhg/opptakskvoter/samiske-kvoter.html> den 25 maj 2021.
- Samordna opptak. (den 19 januari 2020d). *Universitet og høyskole: Studiekompetansefaga*. Hämtat från samordnaopptak.no: <https://www.samordnaopptak.no/info/opptak/opptak-uhg/generell-studiekompetanse/studiekompetansefagene/> den 25 maj 2021.
- Samordna opptak. (den 26 maj 2021a). *Universitet og høyskole: 23/5-regelen*. Hämtat från samordnaopptak.no: <https://www.samordnaopptak.no/info/opptak/opptak-uhg/generell-studiekompetanse/23-5-regelen/> den 29 maj 2021.
- Samordna opptak. (den 12 mars 2021b). *Universitet og høyskole: Yrkesfag med påbygging*. Hämtat från samordnaopptak.no: <https://www.samordnaopptak.no/info/opptak/opptak-uhg/generell-studiekompetanse/yrkesfag-paabygg/index.html> den 25 maj 2021.
- Sarauw, L. L., & Madsen, S. R. (2016). *Studerende i en fremdriftstid: Prioriteter, valg og dilemmaer set i lyset af fremdriftsreformen*. Århus: DPU, Aarhus Universitet.
- SCB. (2002). *Personer med utländsk bakgrund: Riktlinjer för redovisning i statistiken*. (MIS 2002:3). Stockholm: Statistiska centralbyrån.
- SCB. (2014). *70-talist och adopterad: så har det gått*. (Temarapport 2014:4). Stockholm: Statistiska centralbyrån.
- SCB. (2020). *Undersökningarna av levandeförhållanden (UFL/SILC)*. Stockholm: Statistiska centralbyrån.
- Skolverket. (den 21 maj 2021a). *Prövning för betyg*. Hämtat från skolverket.se: <https://www.skolverket.se/regler-och-ansvar/ansvar-i-skolfragor/provning-for-betyg> den 21 maj 2021.
- Skolverket. (den 18 maj 2021b). *Rätt, behörighet och antagning till komvux på gymnasial nivå*. Hämtat från skolverket.se: <https://www.skolverket.se/regler-och-ansvar/ansvar-i-skolfragor/ratt-behorighet-och-antagning-till-komvux-pa-gymnasial-niva> den 25 maj 2021.
- Skolverket. (den 21 maj 2021c). *Undantagsbestämmelsen vid betygssättning*. Hämtat från skolverket.se: <https://www.skolverket.se/undervisning/grundskolan/betyg-i-grundskolan/undantagsbestammelsen-vid-betygssattning> den 25 maj 2021.
- Skr. 2016/17:10. (2016). *Makt, mål och myndighet: feministisk politik för en jämställd framtid*.
- Smith, E., Reimer, D., & Kjeldsen, C. C. (2020). Betydning af individuelle faktorer for frafaldsrisiko: en analyse af spørgeskemaer og studieadministrative data. *Universitetspædagogisk Tidskrift*, 15(28), 164–181.
- Social- og Indenrigsministeriet. (2016). *Handicappolitisk Redegørelse 2016*. København: Social- og Indenrigsministeriet.
- Socialdemokratiet, Radikale Venstre, Socialistisk Folkeparti & Enhedslisten. (2019). *Politisk forståelse mellem Socialdemokratiet, Radikale Venstre, SF og Enhedslisten: Retfærdig retning for Danmark*.
- Socialdepartementet. (2011). *En strategi för genomförande av funktionshinderspolitiken 2011–2016*. Stockholm: Socialdepartementet.
- Socialdepartementet. (den 10 maj 2019). *Bättre statistik om personer med funktionsnedsättning*. Hämtat från regeringen.se: <https://www.regeringen.se/pressmeddelanden/2019/05/battre-statistik-om-personer-med-funktionsnedsattning/> den 25 maj 2021.
- SOU 1993:85. (1993). *Ursprung och utbildning: Social snedrekrytering till högre studier*.
- SOU 2009:28. (2009). *Stärkt stöd för studier: Tryggt, enkelt och flexibelt*.
- SOU 2010:99. (2010). *Flickor, pojkar, individer: Om betydelsen av jämställdhet för kunskap och utveckling i skolan*.
- SOU 2011:1. (2011). *Svart på vitt: Om jämställdhet i akademien*.
- SOU 2016:77. (2016). *En gymnasientbildning för alla: Åtgärder för att alla unga ska påbörja och fullfölja en gymnasientbildning*.
- SOU 2017:1. (2017). *För Sveriges landsbygder: En sammanhållen politik för arbete, hållbar tillväxt och välfärd*.
- SOU 2017:18. (2017). *En nationell strategi för validering*.

- SOU 2017:20. (2017). *Tillträde för nybörjare: Ett öppnare och enklare system för tillträde till högskoleutbildning*.
- SOU 2018:29. (2018). *Validering i högskolan*.
- SOU 2018:73. (2018). *Studiemedel för effektiva studier*.
- SOU 2019:23. (2019). *Styrkraft i funktionshinderspolicen*.
- SOU 2019:4. (2019). *Framtidsval: Karriärvägledning för individ och samhälle*.
- SOU 2019:6. (2019). *En långsiktig, samordnad och dialogbaserad styrning av högskolan*.
- SOU 2019:69. (2019). *Validering: För kompetensförsörjning och livslångt lärande*.
- SOU 2020:46. (2020). *En gemensam angelägenhet*.
- SSB. (den 2 mars 2017). *Innvandrere og norskfødte med innvandrerforeldre, 1. januar 2017*. Hämtat från ssb.no: <https://www.ssb.no/befolkning/statistikker/innvbeef/aar/2017-03-02?fane=om> den 25 maj 2021.
- SSB. (den 21 juli 2020). *Ny statistikk om levekår til personer med funksjonsnedsettelse*. Hämtat från ssb.no: <https://www.ssb.no/helse/artikler-og-publikasjoner/ny-statistikk-om-levetkar-til-personer-med-funksjonsnedsettelse> den 25 maj 2021.
- Studievalg Danmark. (2020a). *Mål- og resultatplan 2020–2021: Studievalg Danmark*. Odense: Studievalg Danmark.
- Studievalg Danmark. (2020b). *Årsberetning: Skoleåret 2019–2020*. Odense: Studievalg Danmark.
- Styrelsen for Forskning og Uddannelse. (2020a). *KOT hovedtal 2020*. Köpenhamn: Uddannelses- og Forskningsministeriet.
- Styrelsen for Forskning og Uddannelse. (2020b). *Optagelsen 2020: Kön*. Köpenhamn: Uddannelses- og Forskningsministeriet.
- Styrelsen for Videregående Uddannelser. (2016). *Evaluering af optagelsessamtalerne på læreruddannelsen: optaget 2015*. Köpenhamn: Uddannelses- og Forskningsministeriet.
- Sundhedsstyrelsen & Statens Institut for Folkesundhed. (den 13 april 2021). *Højt stressniveau*. Hämtat från danskernesundhed.dk: https://proxy.danskernesundhed.dk/SASVisualAnalyticsViewer/VisualAnalyticsViewer_guest.jsp?reportName=Højt%20stressniveau&reportPath=/Produktion/Danskernes_Sundhed/ den 1 juni 2021.
- Teknologipagten. (2020). *Unge Kvinder og STEM: hvis STEM også er for pigerne, hvorfor taler vi så til drengene?* Köpenhamn: Teknologipagten.
- Teknologipagten. (den 15 januari 2021a). *Om IT-Camp for piger*. Hämtat från teknologipagten.dk: <https://www.teknologipagten.dk/projekter/it-camp-for-piger/> den 1 juni 2021.
- Teknologipagten. (den 1 juni 2021b). *Om Teknologipagten*. Hämtat från teknologipagten.dk: <https://www.teknologipagten.dk/om-teknologipagten/> den 1 juni 2021.
- Uddannelses- og Forskningsministeriet. (2014a). *Anbefalinger fra Monstebryderkorpsen*. Köpenhamn: Uddannelses- og Forskningsministeriet.
- Uddannelses- og Forskningsministeriet. (2014b). *Notat: Udviklingskontrakter for de videregående uddannelsesinstitutioner i perioden 2015-2017*. Köpenhamn: Uddannelses- og Forskningsministeriet.
- Uddannelses- og Forskningsministeriet. (den 26 juni 2014c). *Uddannelser skal tiltrække flere unge fra hjem uden klaver*. Hämtat från ufm.dk: <https://ufm.dk/aktuelt/pressemeddelelser/2014/uddannelser-skal-tiltraekke-flere-unge-fra-hjem-uden-klaver> den 25 maj 2021.
- Uddannelses- og Forskningsministeriet. (2015a). *Aftale om justering af fremdriftsreformen*. Köpenhamn: Uddannelses- og Forskningsministeriet.
- Uddannelses- og Forskningsministeriet. (2015b). *Social mobilitet: Sammenhænge mellem studerende og forældres uddannelsesniveau*. Köpenhamn: Uddannelses- og Forskningsministeriet.
- Uddannelses- og Forskningsministeriet. (2017). *Uddannelses- og Forskningspolitisk Redegørelse*. Köpenhamn: Uddannelses- og Forskningsministeriet.
- Uddannelses- og Forskningsministeriet. (2018a). *Evaluering af den ledighedsbaserede dimensioneringsmodel*. Köpenhamn: Uddannelses- og Forskningsministeriet.
- Uddannelses- og Forskningsministeriet. (den 9 mars 2018b). *Nye målsætninger for de videregående uddannelser skal geare os til fremtiden*. Hämtat från ufm.dk: <https://ufm.dk/aktuelt/pressemeddelelser/2018/nye-malsaetninger-for-de-videregaende-uddannelser-skal-geare-os-til-fremtiden/nye-malsaetninger-for-de-videregaende-uddannelser-skal-geare-os-til-fremtiden> den 25 maj 2021.
- Uddannelses- og Forskningsministeriet. (2018c). *Uddannelses- og Forskningspolitisk Redegørelse*. Köpenhamn: Uddannelses- og Forskningsministeriet.
- Uddannelses- og Forskningsministeriet. (2018d). *Videregående uddannelser til fremtiden: Nye målsætninger for de videregående uddannelser*. Köpenhamn: Uddannelses- og Forskningsministeriet.
- Uddannelses- og Forskningsministeriet. (den 15 augusti 2019a). *Slut med at staten finansierer dobbeltuddannelser*. Hämtat från ufm.dk: <https://ufm.dk/aktuelt/nyheder/2016/slut-med-at-staten-finansierer-dobbeltuddannelser> den 25 maj 2021.
- Uddannelses- og Forskningsministeriet. (2019b). *Uddannelses- og Forskningspolitisk Redegørelse*. Köpenhamn: Uddannelses- og Forskningsministeriet.
- Uddannelses- og Forskningsministeriet. (2020a). *Ansøgere ændrer uddannelsesvalg efter grænsekvote*. Köpenhamn: Uddannelses- og Forskningsministeriet.
- Uddannelses- og Forskningsministeriet. (2020b). *Evaluering af optagelsessystemet til de videregående uddannelser*. Köpenhamn: Uddannelses- og Forskningsministeriet.
- Uddannelses- og Forskningsministeriet. (2020c). *Gymnasieelever ændrer studieadfærd på grund af optagelsessystemet*. Köpenhamn: Uddannelses- og Forskningsministeriet.

- Uddannelses- og Forskningsministeriet. (den 25 september 2020d). *Minister: Vi skal have et bedre optagelsessystem*. Hämtat från ufm.dk: <https://ufm.dk/aktuelt/pressemeddelelser/2020/minister-vi-skal-have-et-bedre-optagelsessystem> den 1 juni 2021.
- Uddannelses- og Forskningsministeriet. (den 20 februari 2020e). *Nu er uddannelsesloftet revet ned*. Hämtat från ufk.dk: <https://ufm.dk/aktuelt/pressemeddelelser/2020/nu-er-uddannelsesloftet-revet-ned> den 25 maj 2021.
- Uddannelses- og Forskningsministeriet. (den 2 oktober 2020f). *Optagelse af grønlandske ansøgere*. Hämtat från ufm.dk: <https://ufm.dk/uddannelse/videregaende-uddannelse/sogning-optag-og-vejledning/optagelse/optagelse-af-gronlandske-ansogere> den 25 maj 2021.
- Uddannelses- og Forskningsministeriet. (2020g). *Optagelsessystemet medvirker til fravalg af velfærdsuddannelser*. København: Uddannelses- og Forskningsministeriet.
- Uddannelses- og Forskningsministeriet. (den 28 maj 2020h). *SU-ekspertudvalg nedsat*. Hämtat från ufm.dk: <https://ufm.dk/aktuelt/nyheder/2019/su-ekspertudvalg-nedsat> den 25 maj 2021.
- Uddannelses- og Forskningsministeriet. (den 1 juni 2021). *Tildelte stipendier og lån: Tildelte stipendier og lån opgjort i antal personer, kroner og støtteårsværk*. Hämtat från datavarehus.ufm.dk: <https://datavarehus.ufm.dk/rapporter/su-stoette> den 1 juni 2021.
- Uddannelses- og Forskningsstyrelsen. (den 25 maj 2021). *Kilometerpenge*. Hämtat från ungdomskort.dk: <https://www.ungdomskort.dk/om-ungdomskort/anden-transportrabat/kilometerpenge/> den 25 maj 2021.
- Udir. (den 25 maj 2021a). *Læreplan for uddannelsesvalg på ungdomstrinnet (UTV1-02)*. Hämtat från udir.no: <https://www.udir.no/kl06/UTV1-02> den 25 maj 2021.
- Udir. (den 25 maj 2021b). *Uddannelsesvalg (UTV01-03): Kompetansemål og vurdering*. Hämtat från udir.no: <https://www.udir.no/lk20/utv01-03/kompetansemal-og-vurdering/kv106> den 25 maj 2021.
- Udlændinge- og Integrationsministeriet. (2018). *Analyse af børn af efterkommere med ikke-vestlig oprindelse*. København: Udlændinge- og Integrationsministeriet.
- Udlændinge- og Integrationsministeriet. (2020a). *Regeringens Integrationsbehandlingsplan: Status på indsatsen i 2020*. København: Udlændinge- og Integrationsministeriet.
- Udlændinge- og Integrationsministeriet. (den 11 december 2020b). *Tesfaye: Ny statistik skal give et mere præcist billede af integrationsudfordringerne*. Hämtat från uim.dk: <https://uim.dk/nyheder/2020/2020-12/tesfaye-ny-statistik-skal-give-et-mere-praecist-billede-af-integrationsudfordringerne> den 1 juni 2021.
- Udlændinge- og Integrationsministeriet. (den 1 juni 2021). 2. *Uddannelse*. Hämtat från integrationsbarometer.dk: https://integrationsbarometer.dk/barometer/sammenlign/?v=ca1060572590&include_country%3ABoolean=on&indicators%3Alist=2N3 den 1 juni 2021.
- Udvalg for Kvalitet og Relevans i de Videregående Uddannelser. (2015). *Nye veje og høje mål: Kvalitetsudvalgets samlede forslag til reform af de videregående uddannelser*. Udvalg for Kvalitet og Relevans i de Videregående Uddannelser.
- Udvalg om bedre universitetsuddannelser. (2018). *Universitetsuddannelser til fremtiden*. København: Uddannelses- og Forskningsministeriet.
- Udvalget om ligestilling i dagtilbud og uddannelse. (2017). *Rapport fra Udvalget om ligestilling i dagtilbud og uddannelse*. København: Undervisningsministeriet.
- UHR & CSN. (2019). *Vägen till utlandsstudier*. (Rapport 2019:5 (UHR) & Rapport 2019:10 (CSN)). Stockholm & Sundsvall: Universitets- och högskolerådet & Centrala studiestödsnämnden.
- UHR. (2016). *Kan excellens uppnås i homogena studentgrupper? En redovisning av regeringsuppdraget att kartlägga och analysera lärosätenas arbete med breddad rekrytering och breddat deltagande*. Stockholm: Universitets- och högskolerådet.
- UHR. (2017). *Utbildning går i arv: Inställning till högre utbildning bland svenska folket*. (Rapport 2017:3). Stockholm: Universitets- och högskolerådet.
- UHR. (2019a). *En högskola för alla: Goda exempel som ökar tillgängligheten och motverkar diskriminering av studenter med funktionsnedsättning*. Stockholm: Universitets- och högskolerådet.
- UHR. (2019b). *Förberedande uppdrag inför utveckling av ett nationellt behörighetsprov och en försöksverksamhet*. Stockholm: Universitets- och högskolerådet.
- UHR. (den 13 juni 2019c). *Meritpoäng för områdeskurser tas bort 2022*. Hämtat från uhr.se: <https://www.uhr.se/syv/svenska-meriter-i-antagningen/kommentarer-och-artiklar/meritpoang-for-omradeskurser-tas-bort-2022/> den 25 maj 2021.
- UHR. (den 4 december 2020a). *Basår*. Hämtat från antagning.se: <https://antagning.se/sv/studier-pa-hogskoleniva/basar/> den 25 maj 2021.
- UHR. (den 13 juli 2020b). *Du provas i betygsurvalet*. Hämtat från antagning.se: <https://antagning.se/sv/dina-betyg/gymnasieskolan/gymnasieexamen-2014-och-framat/du-provas-i-betygsurvalet/> den 25 maj 2021.
- UHR. (den 13 juli 2020c). *Grundläggande behörighet*. Hämtat från antagning.se: <https://antagning.se/sv/dina-betyg/gymnasieskolan/gymnasieexamen-2014-och-framat/grundlaggande-behorighet/> den 25 maj 2021.
- UHR. (den 11 november 2020d). *Högskoleprovet*. Hämtat från uhr.se: <https://www.uhr.se/studier-och-antagning/Hogskoleprovet/> den 25 maj 2021.
- UHR. (den 14 september 2020e). *Högskoleprovet för dig med funktionsnedsättning eller diabetes*. Hämtat från uhr.se: <https://www.studera.nu/hogskoleprov/hogskoleprovet-funktionsnedsattning/hogskoleprovet-for-dig-med-funktionsnedsattning/> den 25 maj 2021.
- UHR. (den 13 juli 2020f). *Meritpoäng*. Hämtat från antagning.se: <https://antagning.se/sv/dina-betyg/gymnasieskolan/gymnasieexamen-2014-och-framat/meritpoang/> den 25 maj 2021.
- UHR. (den 15 juli 2020g). *Så här räknas betygen*. Hämtat från antagning.se: <https://www.antagning.se/sv/dina-betyg/gymnasial-vuxenutbildning/gymnasieexamen-fran-komvux/sa-har-raknas-betygen/> den 31 maj 2021.

- UHR. (den 30 juli 2020h). *Särskild behörighet*. Hämtat från antagning.se: <https://antagning.se/sv/dina-betyg/gymnasieskolan/gymnasieexamen-2014-och-framat/sarskild-behorighet/> den 25 maj 2021.
- UHR. (den 11 december 2020i). *The Swedish higher education system*. Hämtat från universityadmissions.se: <https://www.universityadmissions.se/en/find-out-more/the-swedish-higher-education-system/> den 27 april 2021.
- UHR. (den 20 februari 2020j). *UHR utvecklar nationellt behörighetsprov*. Hämtat från uhr.se: <https://www.uhr.se/om-uhr/nyheter/2020/uhr-utvecklar-nationellt-behorighetsprov/> den 25 maj 2021.
- UHR. (den 11 maj 2021a). *Betygskomplettering*. Hämtat från uhr.se: <https://www.uhr.se/studier-och-antagning/tilltrade-till-hogskolan/Betygsurval/Betygskomplettering/> den 25 maj 2021.
- UHR. (den 28 januari 2021b). *Högskoleprovet*. Hämtat från uhr.se: <https://www.uhr.se/syv/svenska-meriter-i-antagningen/om-hogskoleprovet/> den 25 maj 2021.
- UHR. (den 24 maj 2021c). *Lite fakta om högskoleprovet*. Hämtat från studera.nu: <https://www.studera.nu/hogskoleprov/Anmalan-till-hogskoleprovet/fakta-om-hogskoleprovet/> den 25 maj 2021.
- UHR. (den 16 mars 2021d). *Liten ordlista: Områdesbehörighet*. Hämtat från antagning.se: <https://antagning.se/sv/studier-pa-hogskoleniva/liten-ordlista/#omr-desbeh-ighet> den 25 maj 2021.
- UHR. (den 22 februari 2021e). *Meritvärde och urval*. Hämtat från studera.nu: <https://www.studera.nu/att-valja-utbildning/anmalan-och-antagning/meritvarde-och-urval/> den 25 maj 2021.
- UHR. (den 3 februari 2021f). *Reell kompetens: En väg till högskolestudier*. Hämtat från studera.nu: <https://www.studera.nu/att-valja-utbildning/anmalan-och-antagning/reell-kompetens-och-undantag/> den 25 maj 2021.
- UHR. (den 25 februari 2021g). *Studera med funktionsnedsättning*. Hämtat från studera.nu: <https://www.studera.nu/livet-som-student/funktionsnedsattning/studera-med-funktionsnedsattning/>
- UKÄ & SCB. (2020a). *Universitet och högskolor: Högskolenyborjare 2019/20 och doktorandnyborjare 2018/19 efter föräldrarnas utbildningsnivå*. (UF 20 SM 2002). Stockholm: Universitetskanslersämbetet & Statistiska centralbyrån.
- UKÄ & SCB. (2020b). *Universitet och högskolor: Svensk och utländsk bakgrund för studenter och doktorander 2018/19*. (UF 19 SM 2001). Stockholm: Universitetskanslersämbetet & Statistiska centralbyrån.
- UKÄ & UHR. (2021). *Kartläggning och analys av lärosätenas användning av lokalt beslutade urvalsgrunder: Redovisning av ett regeringsuppdrag*. Stockholm: Universitetskanslersämbetet.
- UKÄ. (2013). *Social bakgrund och genomströmning i högskolan: En studie av långa och medellånga yrkesexamensprogram*. (Rapport 2013:4). Stockholm: Universitetskanslersämbetet.
- UKÄ. (2016). *Universitet & högskolor: Årsrapport 2016*. Stockholm: Universitetskanslersämbetet.
- UKÄ. (2017a). *Distansutbildning i svenska högskola: Redovisning av ett regeringsuppdrag*. (Rapport 2017:18). Stockholm: Universitetskanslersämbetet.
- UKÄ. (2017b). *Tidiga avbopp från högskolan – Analyser av genomströmning på de tio största yrkesexamensprogrammen*. (Rapport 2017:17). Stockholm: Universitetskanslersämbetet.
- UKÄ. (2018). *Förkunskaper, social bakgrund och rekrytering till högskolan*. Stockholm: Universitetskanslersämbetet.
- UKÄ. (2019a). *Svensk högre utbildning i internationell belysning: en studie baserad på internationell statistik*. (Rapport 2019:5). Stockholm: Universitetskanslersämbetet.
- UKÄ. (2019b). *Universitet och högskolor: Årsrapport 2019*. (Rapport 2019:11). Stockholm: Universitetskanslersämbetet.
- UKÄ. (2020a). *Rekryteringen till högskolan – i riket och per län och kommun*. Stockholm: Universitetskanslersämbetet.
- UKÄ. (2020b). *Universitet och högskolor: Årsrapport 2020*. (Rapport 2020:9). Stockholm: Universitetskanslersämbetet.
- UKÄ. (den 14 maj 2020c). *Finansiering av högre utbildning och forskning*. Hämtat från uka.se: <https://www.uka.se/fakta-om-hogskolan/hogskoleutbildningen/finansiering-av-hogre-utbildning-och-forskning.html> den 27 april 2021.
- UKÄ. (den 14 maj 2020d). *Högskoleutbildningen*. Hämtat från uka.se: <https://www.uka.se/fakta-om-hogskolan/hogskoleutbildningen.html> den 27 april 2021.
- UKÄ. (2020e). *Social snedrekrytering till högskolan i historiskt perspektiv: Statistisk uppföljning av medborgare som föddes 1956–1993*. (Rapport: 2020:18). Stockholm: Universitetskanslersämbetet.
- UKÄ. (den 24 juni 2020f). *Universitet och högskolor*. Hämtat från uka.se: <https://www.uka.se/fakta-om-hogskolan/universitet-och-hogskolor.html> den 27 april 2021.
- UKÄ. (den 24 maj 2021). *Internationell studentmobilitet*. Hämtat från uka.se: <https://www.uka.se/statistik--analys/statistikdatabas-hogskolan-i-siffror/beskrivningar-av-statistiken-i-databasen-hogskolan-i-siffror/utbildning-pa-grundniva-och-avancerad-niva/internationell-studentmobilitet.html> den 24 maj 2021.
- Undervisningsministeriet. (2013). *Forslag til Lov om ændring af lov om institutioner for almen gymnasiale uddannelser og almen voksenuddannelse m.v. (Tilskud til særligt tilrettelagte stx og hf-år for elever og kursister med nedsat psykisk funktionsevne)*. København: Undervisningsministeriet.
- Universell. (2014). *Fra utdanning og ut i jobb med funksjonsnedsettelse: Har lærestedene ansvar?* (Rapport 2:2014). Trondheim: Universell.
- Universell. (den 22 maj 2019). *Avtale om organisering av den nasjonale pådriverenbeten «Universell»*. Hämtat från universell.no: <https://www.universell.no/om-universell/universell-sitt-mandat/> den 1 juni 2021.
- Utbildningsdepartementet. (2015a). *Regleringsbrev för budgetåret 2016 avseende universitet och högskolor*. Stockholm: Utbildningsdepartementet.
- Utbildningsdepartementet. (den 18 maj 2015b). *Vill minska snedrekrytering*. Hämtat från regeringen.se: <https://www.regeringen.se/debattartiklar/2015/05/vill-minska-snedrekrytering/> den 25 maj 2021.
- Utbildningsdepartementet. (2017). *Brett deltagande i högskoleutbildning*. Stockholm: Utbildningsdepartementet.

- Utbildningsdepartementet. (den 16 augusti 2018a). *Basåret förnyas: Fler ska kunna läsa vidare*. Hämtat från regeringen.se: <https://www.regeringen.se/pressmeddelanden/2018/08/basaret-fornyas--fler-ska-kunna-lasa-vidare/> den 25 maj 2021.
- Utbildningsdepartementet. (den 6 juli 2018b). *Nya antagningsregler till högskolan: Mer fokus på kompetens*. Hämtat från regeringen.se: <https://www.regeringen.se/pressmeddelanden/2018/07/nya-antagningsregler-till-hogskolan--mer-fokus-pa-kompetens/> den 25 maj 2021.
- Utbildningsdepartementet. (2019a). *Regleringsbrev för budgetåret 2019 avseende Universitetskanslersämbetet*. Stockholm: Utbildningsdepartementet.
- Utbildningsdepartementet. (2019b). *Regleringsbrev för budgetåret 2020 avseende universitet och högskolor*. Stockholm: Utbildningsdepartementet.
- Vilbli. (den 25 maj 2021). *Utdanningsprogram og programområder*. Hämtat från vilbli.no: <https://www.vilbli.no/nb/nb/no/utdanningsprogram-og-programomrader/a/030668> den 25 maj 2021.

1. Anna Lena Lindberg, *"Men Gud förbarme sig, hvilket Publikum!" Om konstpedagogikens rötter i Sverige*, 1987
2. Francine Muel-Dreyfus, *Folkskollärare och socialarbetare. Metodologiska kommentarer till den historiska sociologin*, 1987
3. Theresa Martinet, *En provensalsk bondkvinna och hennes män. Ett exempel på småborgerlig ackumulation*, 1987
4. Anna-Maja Johannesson, *Lärarnas villkor i de första decenniernas folkskola (1850–1880)*, 1989
5. Ronny Ambjörnsson, *The Honest and Diligent Worker*, 1991
6. Collège de France, *Förslag till framtidens utbildning*, 1992
7. Donald Broady & Boel Englund (1992), Ulf P. Lundgrens skrifter 1966-1991. En bibliografi, 1992
8. Eva Trotzig, *"kvinnan bär hemmets trefnad på spetsen af sin synål."* Kvinnlig skolslöjd i Stockholms folkskolor decennier runt 1900, 1992
9. Gisèle Sapiro, *Collective biographies and the theory of "literary fields"*, 1992
10. Monique Pinçon-Charlot & Michel Pinçon, *Considérations sur l'enquête sociologique dans les beaux quartiers*, 1996
11. Barbro Andersson et al., *Recherches sur les champs de production culturelle. Travaux récent ou en cours*, 1996
12. Jesper Svenbro, *Vägra läsa, vägra skriva. Attityder till det skrivna ordet i antikens Grekland*, 1997
13. Ann-Catherine Wagner, *Les stratégies transnationales en France*, 1997
14. Sandro Campana Wadman, *Det biologiska och det sociala. Marc Augé om sjukdom och andra olyckor*, 1997
15. Donald Broady, *Kapitalbegreppet som utbildningssociologiskt verktyg*, 2 korr. uppl. 1998.
16. Christophe Charle, *French Universities and Intellectuals. Two Lectures*, 1998
17. Donald Broady, *Arkeologin och det symboliska kapitalet*, 2003

1. Donald Broady & Mikael Palme, *Högskolan som fält och studenternas livsbanor*, 1992
2. Mikael Palme, *En "trygg" uppväxtmiljö*, 1992
3. Stig Elofsson, *Vad blev barnen? Rekryteringsstudier*, 1992
4. Annika Ullman, *De plåtslagarna! De plåtslagarna!*, 1992
5. Annika Ullman, *Humaniora som personlighetsfördjupning?*, 1992
6. Donald Broady, *Läsestycken för samhällsvetare*, 1994
7. Boel Englund, *Språk, argumentation och vetenskaplig verksamhet*, 1994
8. Kerstin Skog Östlin, *Fädernas kyrka i Sveriges television*, 1994
9. Mikael Palme, *Valet till gymnasiet*, 1994
10. Mikael Palme, *Gymnasieskolans sociala struktur i Stockholmsregionen före 1991 års skolreform*, 1994
11. Mikael Börjesson, *Det naturliga valet. En studie i studenters utbildningsval och livsstilar*, 1996
12. Richard Palmer, *Socio-Economic Spaces of Transnationally Connected Business Professionals*, 1996
13. Ingrid Heyman, *"...det är utbildningen som gjort att vi kommit någonstans". Studier av tre elitgymnasier med internationalisering på programmet*, 1997
14. Elisabeth Hultqvist *"Jag tycker det är för slappt". Om pedagogiken på det individuella programmet*, 1998
15. Mikael Börjesson, *Kampen om det "internationella". En kartläggning av transnationella strategier vid högskolor och universitet i Stockholm*, 1998
16. Mikael Palme, *The Meaning of School. Repetition and Drop Out in the Mozambican Primary School*, 1998.
17. Mikael Palme, *Final Report and Recommendations from the Evaluation of Teaching Materials for Lower Primary Education in Mozambique. I. General Issues*, 1998
18. Kenneth Hytlenstam & Christopher Stroud, *Final Report and Recommendations from the Evaluation of Teaching Materials for Lower Primary Education in Mozambique. II. Language Issues*, 1998
19. Wiggo Kilborn, *Final Report and Recommendations from the Evaluation of Teaching Materials for Lower Primary Education in Mozambique. III. Mathematics*, 1998
20. Ulla Alfredsson & Calisto Linha, *Where God lives. Introduction to a Study of the Independent Protestant Churches in the Maputo Area*, 1998
21. Kenneth Hytlenstam & Christopher Stroud, *Proposals for Revised Language Curricula for Mozambican Primary Schools. A Discussion Document*, 1998
22. Donald Broady et al, *Formering för offentlighet. En kollektivbiografi över Stockholmskvinnor 1880–1920. Forskningsplan*, 1998
23. Ulf Borelius, *Habitus och religionstillhörighet i Peru*, 1998
24. Ulf Borelius, *Tillit och habitus*, 1998
25. Kerstin Sund-Tidholm, *Internationalisering vid gymnasieskolans omvårdnadsprogram. En intervjustudie*, 1998
26. Mikael Börjesson, *An Introduction to Manuel Castells' The Information Age*, 1999
27. Donald Broady, Mats B. Andersson, Mikael Börjesson, Jonas Gustafsson, Elisabeth Hultqvist & Mikael Palme, *Skolan under 1990-talet. Sociala förutsättningar och utbildningsstrategier*, 2000
28. Donald Broady, *Studier av högskolan och gymnasieskolan som fält. Forskningsprogram 2002–2004*, 2001.
29. Esbjörn Larsson, *Inventering av utbildningshistorisk forskning vid svenska lärosäten*, 2003
30. Mikael Börjesson, *Det svenska högskolefältet och lärarutbildningarna*, 2003
31. Ulf Borelius, *Källkritik och befrielseologi. Ett bidrag till forskningen kring befrielseologins uppkomst*, 2004
32. Mikael Börjesson, *Gymnasieskolans sociala struktur och sociala gruppers utbildningsstrategier. Tendenser på nationell nivå 1997–2001*, 2004
33. Ingrid Nordqvist & Monica Langerth Zetterman, *Gymnasieskolan som konkurrensfält. Ett regionalt perspektiv – Gävleborgs län*, 2004
34. Ida Lidegran, *Uppsala – en akademiskt dominerad gymnasieskola*, 2 uppl. 2006
35. Mikael Börjesson, *Högre utbildning och nationell härkomst. Exemplet Södertörns högskola*, 2004
36. Mattias Eriksson, *Sociologisk atlas över Stockholm*, 2005
37. Mikael Börjesson, *Transnationella utbildningsstrategier vid svenska lärosäten och bland svenska studenter i Paris och New York*, 2005
38. Esbjörn Larsson, *Det svenska utbildningssystemets födelse. Olika perspektiv på den svenska läroverksutbildningens utveckling under 1800-talet*, 2006
39. Donald Broady, Mikael Börjesson, Emil Bertilsson, Gergei Farkas, Märit Gunneriusson Karlström, Esbjörn Larsson, Ida Lidegran & Ingrid Nordqvist, *Utvärdering av Rekryteringsdelegationen*, 2 rev. uppl. 2006
40. Elisabeth Hultqvist & Mikael Palme, *"Om de kunde ge en mall". En studie av lärarstudenternas möte med lärarutbildningen*, 2006
41. Monica Langerth Zetterman, *Krinnors mötesplatser och sociala och kulturella tillgångar kring sekelskiftet 1900. Beskrivning av prosopografiskt material inom projektet Formering för offentlighet*, 2006
42. Emil Bertilsson, *Lärarna på skolans kungsväg. Om det naturvetenskapliga programmet på några gymnasier i Uppsala*, 2007

43. Håkan Forsberg, *En skola i tiden. Rosendalsgymnasiets etablering bland Uppsalas gymnasieskolor*, 2008
44. Andreas Melldahl, *Västerled tur och retur. Del 1: Utbildning och ekonomi. En ekonomihistorisk studie av Sverige-Amerika Stiftelsens stipendieverksamhet 1919–2006*, 2008
45. Emil Bertilsson, Mikael Börjesson & Donald Broady, *Lärarstudenter. Utbildningsmeriter och social bakgrund 1977–2007*, 2008
46. Mikael Palme, *Personlighetsutveckling och målrationalitet. Kulturellt kapital i Stockholms gymnasieskolor på 2000-talet*, 2008
47. Emil Bertilsson, Mikael Börjesson & Donald Broady, *Männen flyr fältet. Könsmönster i rekryteringen till svenska lärarutbildningar 1977–2007*, 2009
48. Emil Bertilsson, *Språkens konjekturer. Del 1: De moderna språken i grund- och gymnasieskolan*, 2010.
49. Alexander Ekelund, *Julia Kristevas genomslag i Sverige – fransk feminism som symbolisk tillgång i litteraturkritikens fält*, 2011
50. Esbjörn Larsson, *Ekonomiska förutsättningar för pedagogisk förändring. Kostnaderna i samband med växelundervisningens införande i Sverige under 1820-talet*, 2011
51. Andreas Åkerlund, *Från föreningsverksamhet till statligt intresse. Utlandsriktad utbildnings- och kulturpolitik ca 1880–1945. En översikt*, 2012
52. Tobias Dalberg, *Engelskans utbredning i den svenska högskolan. En kartläggning av engelskspråkiga benämningar av program och kurser i svensk högre utbildning 1993–2009*, 2013
53. Ida Lidegran, Mikael Börjesson, Caroline Olsson & Donald Broady, *Utbildningssociologiska analyser av könsskillnader i utbildningssystemet och arbetslivet*, 2014
54. Carina Carlhed, *Vid den normala studietaktens utkanter. Analyser av studieavbrott på lärarutbildningar vid Uppsala universitet*, 2015
55. Ida Lidegran, Mikael Börjesson, Germund Larsson & Donald Broady, *Forskning och forskarutbildning av utbildningsvetenskaplig relevans vid Uppsala universitet. Inventering 2013*, 2015
56. Ida Lidegran & Astrid Collsiö, *Nyanlända akademiker och etableringsutbildning. En studie av Korta vägen*, 2018
57. Ida Lidegran & Caitlin McEvoy, *Mentorskap för nyanlända kollegor*, 2019
58. Daan Vandenhaute, *Literary taste. An empirical study of literature scholars, secondary school teachers and students*, 2019
59. Mikael Börjesson, Tobias Dalberg & Ola Agevall, *Högre utbildning som bildningsväg eller yrkesinvestering. Program och fristående kurs i svensk högre utbildning och vid Uppsala universitet, 1993–2016*, 2019
60. Tobias Dalberg, *Studiegångar vid Uppsala universitet. En analys av de fristående kursernas omfattning och relation till kvarvarar, examensfrekvens och övergångar till forskarutbildning*, 2019
61. Ida Lidegran, Lisa Backman & Mikael Börjesson, *Frihet att slippa välja. En intervjustudie med studenter och utbildningsansvariga inom vetenskapsområdet för humaniora och samhällsvetenskap vid Uppsala universitet*, 2019
62. Linus Salö, *Invandrarutredningen och 1970-talets språkideologiska omvälvningar. Till frågan om modersmålsundervisningens kunskapssociologi*, 2020
63. André Bryntesson & Mikael Börjesson, *Breddad rekrytering till högre utbildning. En beskrivning och jämförelse av policy och utfall i de skandinaviska länderna*, 2021

Sociology of Education and Culture / Utbildnings- och kultursociologi
www.skeptron.uu.se/broadly/sec/
SEC, EDU, Uppsala University, Box 2136, S-750 02 Uppsala

UPPSALA
UNIVERSITET